

Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

KIRJA JA LUKIJA
DIGITALISOITUVASSA ARJESSA

Anna Kajander

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Aurora-rakennuksen (Siltavuorenpenger 10) salissa 229 perjantaina 21. helmikuuta 2020 klo 12.

Helsinki 2020

ISBN 978-951-51-5838-3 (nid.)
ISBN 978-951-51-5839-0 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2020

Abstract

The Book and the reader in the digital everyday

Books read from screens are often compared to printed books. This has led some readers to emphasise the importance of the materiality of books as objects. For example, readers enjoy the scent of books and the feel of covers as well as the aesthetics of bookish spaces, and consider these as highly positive aspects of reading. Reasons for these experiences are often difficult to explain. However, it is important to understand them, because they are connected to readers' wishes, choices and comprehension about books and reading as a pleasant practice.

The theoretical framework of this doctoral thesis draws from ethnological material culture studies. The methodology is based on close reading and ethnography, and the key concepts are materiality and the interaction between humans and objects. The focus is on reading as a pleasurable, cultural, and corporeal practice. The study analyses attitudes towards different book formats, focusing on meanings given to printed books in situations where e-books are an alternative. The research material consists of 546 texts that were sent to a life-writing call *Life as a Reader*, organised and collected by the Finnish Literature Society in 2014. The writers were Finns from different age groups and backgrounds.

This research shows that for those readers who preferred printed books, the materiality of the books together with sensory experiences helped orient them to the reading situation and supported their feelings of concentration, relaxation and calm. Books also provided a sense of privacy and a break from other everyday activities often connected to digital screens and associated with hectic activities such as work. Books also functioned as social objects, gifts, mementoes and decorative objects. Bookish spaces such as libraries, bookstores and bookshelves at home were considered important aspects of reading practices. The experiences connected to materiality were both cultural and personal. They were composed from layers that consist of memories, lived situations and actions. This means that they were based on processes that can change throughout the reader's life.

E-books and audiobooks were associated with quick access and ease of use. The readers analysed in this research material who liked e-books did not compare different book formats, or seen them as a threat to reading practices related to the printed book. Instead, they emphasised the possibilities to read in different situations. They chose different book formats for different situations, for example an audiobook when driving, an e-book when travelling and a printed book for a quiet night at home. The possibility to choose from different book formats may therefore increase the amount of time used for reading.

Tiivistelmä

Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa

Sähköisiä kirjamuotoja verrataan usein painettuun kirjaan. Osa lukijoista painottaa tässä yhteydessä mieltymystään jälkimmäiseen ja samalla kirjaan esineenä. Lukuhetkiin liitetään esimerkiksi kirjan tuoksua, koskettamista ja tuntua käsissä sekä sivujen rapinaa. Aistikokemusten merkitystä lukemiselle on kuitenkin usein vaikeaa pukea sanoiksi. Tutkimus käsittelee näitä kokemuksia eri kirjamuotoihin liitettyjen käsitysten kautta. Painopiste on erityisesti painetun kirjan merkityksessä lukijalle esineenä tilanteessa, jossa sähkökirjat ovat vaihtoehto. Siinä selvitetään, millaisia käytännön kokemuksia ja odotuksia lukemiseen kuuluu ja mikä merkitys kirjojen muodolla on lukijalle. Lukemista tarkastellaan tekstin tulkinnan sijaan kulttuurisena ja kehollisena toimintana. Näkökulma keskittyy vapaa-ajan lukemiseen, joka perustuu lukuhaluun.

Tutkimuksen keskeiset käsitteet ovat esine ja materiaalisuus. Sen teoreettinen viitekehys perustuu etnologiseen materiaalisen kulttuurin tutkimukseen, jossa kiinnitetään huomiota esineen ja ihmisen väliseen vuorovaikutukseen. Tutkimusaineisto on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2014 keräämä ja arkistoima Elämää lukijana -keruu, jossa suomalaiset kertovat lukemisestaan käytäntönä. Työn metodologia perustuu etnografiaan ja lähilukuun. Tutkimuksen mukaan painettu kirja voi toimia lukuhetken orientoivana esineenä ja liittyä hiljentymiseen sekä oman tilan tai rauhan hakemiseen. Kosketus, tuoksu ja äänet tukevat keskittymistä sekä auttavat tekemään lukuhetkestä kehollisesti mukavan ja rentouttavan tilanteen. Tämä voi tukea lukumotiiveja, joiden tarkoitus on viihtyminen, lohtu tai muusta arjesta pakeneminen. Kirjaesineeseen liitetyt merkitykset rakentuvat kerrostumista, jotka ovat sidoksissa lukijan muistoihin sekä aiempiin lukukokemuksiin.

Lukuhetken lisäksi kirja esineenä on osa laajempaa kokonaisuutta, johon liittyvät kirjalliset tilat, kirjahyllyt, kirjasto- ja kirjakauppakäynnit sekä kirjojen hankkiminen, säilyttäminen ja toisinaan kierrättäminen. Tämä asettaa painetun kirjan ja ruudulta lukemisen vastakkain, sillä sähköiset kirjamuodot muuttavat myös laajemmin lukemiseen liittyviä käytäntöjä. Toisille nämä ilmenevät lukemista tukevinä muutoksina, mutta monet pitävät mieluummin kiinni lukemisen tavasta, jossa painetut kirjat ja niiden kanssa toimiminen ovat konkreettisesti läsnä muuten monilta osin digitalisoituvassa arjessa. Aineiston perusteella sähkökirjoja välttelevät lukijat näkevät näiden ongelmaiseksi yhteyden johonkin nopeatempoiseen ja tehokkaaseen toimintaan, esimerkiksi työelämään, ja hakevat painetulta kirjalta vastapainoa muulle arjelle. Sähkökirjoista pitävät korostavat kirjamuodon nopeutta, kätevyyttä ja helppoutta, mutta he eivät kuitenkaan yleensä aseta eri kirjamuotoja voimakkaasti vastakkain. Sen sijaan he käyttävät niitä eri tilanteissa lukemista tukevinä elementteinä.

Kiitokset

Melko tarkalleen viisi vuotta tämän väitöskirjatyöni aloittamisen jälkeen on tullut aika saattaa se päätökseen sekä muistella hieman projektin parissa kuluneita vuosia. Ne ovat olleet hyvin antoisia ja on selvää, että tulen muistamaan ne aina tärkeänä ajanjaksona elämässäni. Nyt on aika kiittää kaikkia teitä, jotka olette olleet mukana keskustelemassa ajatuksistani sekä kommentoimassa ja ohjaamassa työtäni samoin kuin teille, jotka olette olleet jakamassa ja tukemassa arkeani projektin aikana.

Lämpimät kiitokset työni kolmelle ohjaajalle. Väitöskirjatyön pariin minut kannusti professori Hanna Snellman, jonka vahvaa, eteenpäin vievää sekä samalla aina ymmärtävää otetta tutkijana ja ohjaajana ihailen. Dosentti Kirsti Salmi-Niklander on ollut vaikuttaja, joka on auttanut minua löytämään työn keskeiset näkökulmat kirjatutkimukseen sekä saanut minut liikkeelle matkustamaan, kirjoittamaan ja luomaan kontakteja muihin kirjatutkijoihin. Professori Jaakko Suomiselle olen kiitollinen erityisesti kaikista valaisevista digitalisaatioon, digitaalisiin ihmistieteisiin ja digitaaliseen kulttuuriin liittyvistä keskusteluista ja kirjallisuusvinkeistä.

Kiitän työni esitarkastajia professori Raine Koskimaata ja dosentti Tiina Suopajarveä tarkkanäköisistä ja arvokkaista lausunnoista. Raine Koskimaata on myös lupautunut toimimaan vastaväittäjänäni. Odotan keskusteluumme suurella mielenkiinnolla.

Työtäni tuki taloudellisesti sen ensimmäiset neljä vuotta Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta. Ajanjakso yliopiston tohtorikoulutettavana ja työntekijänä on ollut minulle opettavaista ja tärkeää aikaa. Työn loppuun saattamisen ensiarvoisen tärkeän tuen sain Suomen Kulttuurirahastolta. Kiitos työni mahdollistaneille rahoittajille.

Tärkeä tuki työn eteenpäin viemisessä oli kansatieteen tutkijaseminaari, johon kansatieteen professorina työn aikana toiminut Pia Olsson rakensi hienon, keskustelemaan ilmapiirin. Kiitos hänelle sekä kaikille seminaariin osallistuneille ja työtäni kommentoineille tohtorikoulutettaville ja tutkijoille. Olen osallistunut myös professori Mikko Tolosen luotsaamaan Digital humanities -tutkijaseminaariin, jonka piirissä olen saanut jakaa ajatuksia työstäni monitieteisessä ympäristössä sekä oppia digitaalisten ihmistieteiden parissa tehtävästä tutkimuksesta. Kiitos toisille DH-tohtorikoulutettaville sekä seminaariryhmän aktiivisille.

Kiitän työni tarkkoja oikolukijoita dosentti Eerika Koskinen-Koivistoa sekä FM Konsta Kajanderia. Virheistä olen tietysti vastuussa itse. Näille kahdelle kuuluvat

myös kiitokset teoreettisista, metodologisista, käsitteellisistä sekä koko tutkijaelämän tunnekirjon kattavista keskusteluista. Tukenne ja ystävyyttenne on ollut ja on edelleen minulle ensiarvoisen tärkeää. Kiitän eteenpäin vieneistä keskusteluista ja arvokkaasta yhteistyöstä myös FM Silja Juopperia, FT Anna Rauhalaa sekä FM Lauri Turpeista.

Haluan myös kiittää työni tutkimusaineiston eteen töitä tehneitä Suomen kirjahistoriallista seuraa ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa sekä aivan erityisesti Elämää lukijana -keruuseen vastanneita ja kokemuksiaan jakaneita lukijoita.

Kiitän kaikkia ihania ystäviäni, jotka muistuttavat, kuinka tärkeää elämästä on ottaa ilo irti aina välillä. Erityisesti kiitän Hanne Kotkaa, jonka järjestämissä kirjoitusretriiteissä työ eteni harppauksin. Samalla lähetän lentosuukkoja eräillekin Yksisarvisille.

Viimeiset muttei taatusti vähäiset kiitokset perheelleni, jota ilman mistään ei tulisi mitään. Avuksi ovat toistuvasti rientäneet vanhempani Arja ja Pekka Kajander sekä jo ylläkin mainittu veljeni Konsta. Myös tätini Leena Jurvasen lastenvahtiapu on ollut tärkeää. Äitiäni olen ajatellut tämän projektin aikana usein kiitollisena myös siksi, että hän aikoinaan viisaasti oivalsi, kuinka tärkeitä kirjat ovat lapselle. Kiitokset rakkaista rakkaimmille, Terolle, joka on onneksi hyvin kärsivällinen mies, sekä Ainolle ja Okolle, jotka suureksi ilokseni lukevat, kuuntelevat, ihmettelevät sekä kyselevät ja ovat siksikin niin kovin ymmärtäväisiä ja ihania lapsia.

Jyväskylässä 28.1.2020

Anna Kajander

Sisällysluettelo

1. Johdanto	9
Tutkimuksen tausta ja tehtävä.....	9
Kohteena lukijan kokemus	15
Kirja, lukija ja lukeminen	18
Kansatiede ja materiaalisen kulttuurin tutkimus.....	26
Keskeistä kirjatutkimusta.....	32
Tutkimusaineistona Elämää lukijana.....	35
2. Tutkimusmenetelmä ja keskeiset käsitteet	43
Etnografiaa arkistoaineistosta	43
Tutkimuskenttä	50
Esine, lukija ja vuorovaikutus.....	53
Tunteiden kohdistaminen esineisiin.....	58
3. Kohti lukijaelämää	62
Lukuhalun taustoja.....	62
Lukemaan oppiminen ja ääneen lukeminen.....	66
Lupa lukea	69
Kirjasto- ja kirjakauppamuistot	72
Internet kirjan etsimisessä.....	78
4. Kirjahylly.....	85
Ikkuna sivistykseen.....	85
Hyllymetreittäin kirjoja	88
Epätrendikäs ja tarpeeton?.....	95
Myyntiin, kierrätykseen vai roskiin?	99
Ikkunoita toisiin maailmoihin	102
Virtuaalinen hylly	108
5. Painettu kirja.....	114
Kirjan materiaalisuuden mainitseminen ja sivuuttaminen aineistossa	114
Kirjan tuntu ja tuoksu	119

Lahja ja muistoesine	127
Kirja seuralaisena.....	130
Tunteet ja aikakerrostumat kirjaesineessä	133
6. Sähkökirja	138
Kirjan sähköistyminen	138
Osista rakentuva kokonaisuus.....	143
Ongelmana tietokone ja kaiken sähköistyminen	147
Lukutavassa on etunsa, mutta... ..	155
Lukutapoja tukeva sähkökirja.....	159
Muita sähköisiä kirjamuotoja	166
7. Lukuhetken tunnelma	173
Pehmeys, lämpö ja valo	173
Kodikkuuden kokemus	178
Koskettamista ja hiljaista tunnelmaa	184
8. Kirjan materiaalisuus ja merkitys lukijalle	189
Esine osana kokonaisuutta	189
Kerrostumina muistot, materia ja aistikokemukset.....	191
Sähkökirja jakaa mielipiteitä	194
Internet tukee lukemisen tapoja	197
Etnografia, kirjoitettu aineisto ja refleksiivisyys	200
Avoimeksi jääneitä kysymyksiä	204
Lähteet	208

1. Johdanto

Tutkimuksen tausta ja tehtävä

Tämän väitöskirjatyöni aikana olen elänyt tiiviisti kirjojen maailmassa, pohtien lukemista ja sen muutosta. Olen kokeillut erilaisia kirjamuotoja, miettinyt kirjojen aineellisuutta ja aineettomuutta sekä pohtinut kirjojen tuoksua ja näkyvyyttä erilaisissa arkisissa tilanteissa. Olen tutkinut kirjajhyllyjä sekä seurannut tapoja keskustella kirjoista ja siitä, mitä niille on tapahtumassa. Projektin aikana on tullut selväksi, että erilaiset kirjamuodot ja lukeminen ylipäänsä jakavat käsityksiä. Yksi lukee mielellään sähkökirjoja ja hankkiutuu eroon kirjajhyllystään. Toinen rakastaa painettuja kirjoja ja kerää kotikirjastoa. Kolmas valitsee sähkökirjan, äänikirjan tai painetun kirjan tilanteen mukaan.

Kirjoihin liittyviä käsityksiä, toiveita ja valintoja on erilaisia. Tämän tutkimuksen näkökulma syntyi ajatuksesta kiinnittää huomio kirjan materiaalisuuteen ja tarkastella kirjoja esineinä. Halusin selvittää erityisesti mielellään kirjoja lukevien suhtautumista kirjoihin esineinä tilanteessa, jossa painettu kirja ei enää ollut mikään välttämättömyys sähköisten kirjamuotojen tarjotessa vaihtoehdon. Tutkimusideaa kehitellessäni yhdistin kaksi mielenkiintoni kohdetta. Toinen oli tieteenalani kansatieteen materiaalista kulttuuria tutkiva osa-alue, jossa tarkastellaan esineitä liittämällä niitä esimerkiksi muistoihin, tunteisiin sekä toiminnan tapoihin.¹ Esineet nähdään myös osana arkisia käytäntöjä, joihin liittyy piiloon jääviä, vaikeasti sanoiksi puettavia seikkoja.² Toinen oli kirjojen sähköistyminen sekä ilmiön vaikutus kirjoihin esineinä. Tämä kiinnostus perustui aluksi lähinnä omiin lukutapoihini. Halusin ymmärtää paremmin omia vaihtoehtojani lukijana ja seurata, mitä kirja-alalla tapahtuu. Kun ryhdyin selailemaan kirjan sähköistymiseen liittyviä tutkimuksia, huomioni kuitenkin

¹ Esim. Korkiakangas, Lappi & Niskanen 2008, Frykman & Povrzanović Frykman 2016.

² Ks. Ehn, Löfgren & Wilk 2016, 23.

kiinnittyi pian tapoihin, joilla sähkökirjaa ja painettua kirjaa verrattiin toisiinsa. Tutkimusten mukaan lukijat pitivät usein painetusta kirjasta sähkökirjaa enemmän, sillä tämä oli jotenkin miellyttävämpi.

Aihe nousi esille esimerkiksi Juha Herkmanin ja Eliisa Vainikan (2012) tutkimuksessa nuorten aikuisten lukemisen tavoista. Sen osana käsiteltiin lyhyesti myös sähköiseen ja painettuun mediaan liittyviä asenteita. Tutkijoiden mukaan painettua kirjaa kohtaan tunnettiin mieltymystä, jota perusteltiin toisinaan vetoamalla painomusteen tuoksuun tai paperin tuntuun sormenpäissä. Tutkijat pitivät tätä *tunteenomaisena* kirjan puolustamisena, joka oli kuin vastakohta *rationaalisille argumenteille*.³ Näitä olivat kirjamuodon valinnan perustelut lukemisen miellyttävyyden tai kirjan helpon käsiteltävyyden näkökulmista.⁴ Huomio oli kyseisen tutkimuksen kokonaisuudessa sivuosassa, mutta herätti pohtimaan, mitä tutkimuksen vastaajat olivat tarkoittaneet tuoksulla tai tunnulla. Kokemusten mainitseminen mutta samalla vähälle huomiolle jääminen saattoi olla sidoksissa lukemiseen liittyviin puhetapoihin sekä toisaalta esineisiin liittyvien tunteiden ilmaisun hankaluuteen.

Kansatieteellisestä näkökulmasta kirjoihin liittyvät tunteet olivat kiinnostavia, sillä ne herättivät kysymyksiä kirjan ja lukijan välisestä vuorovaikutuksesta. Aihe tarjosi mahdollisuuden yhdistää kansatiedettä kirjatuotokseen ja lähtökohdan ymmärtää paremmin millaista lukemisen oikeastaan pitäisi olla tai miksi erilaisilla tunteilla on lukemisessa merkitystä. Päätin ryhtyä tarkastelemaan aihetta, joka oli yhdistelmä kirjoja, materiaalisuutta ja näihin liittyviä käsityksiä. Koska kirjat ja lukemisen muutos olivat vahvasti omankin elämäni piiriin kuuluvia asioita, tutkimus tarjosi samalla menetelmällisesti kiinnostavan mahdollisuuden, tavan tarkastella kansatieteessä hyvin ajankohtaista refleksiivistä ajattelun ja kirjoittamisen tapaa.⁵

³ Käytän tutkimustekstissä kursiiivia kahdessa merkityksessä. Pääosin kursiiivit ovat suorien lainausten yhteydessä, jolloin myös viittaan lainattuun kohtaan. Tutkimuksessa on lainauksia paljon sekä kirjallisuudesta että tutkimusaineistosta, ja koin kursiiivin selkiyttävän tekstiä sen sijaan, että olisin käyttänyt lainausmerkkejä. Lainauksen lisäksi olen kuitenkin kursivoinut kohtia myös painottavassa merkityksessä.

⁴ Herkman & Vainikka 2012, 89.

⁵ Tutkimukseni omakohtaisuudesta, refleksiivisyydestä ja etnografisesta metodologiasta tarkemmin työn toisessa luvussa. Etnografisesta kirjoittamisesta ks. Suopajarvi, Koskinen-

En ollut aiemmin erityisemmin tiedostanut, kuinka kirjat esineinä ovat osa lukemista, mutta kun asiaan kiinnitti huomiota, lukeminen alkoi näyttäytyä selvästi juuri materiaalisuuteen sidoksissa olevana asiana. Kirjoihin liittyi mielikuvissani sivujen kääntelyä ja keskittymistä. Lukeminen oli mielestäni hyvin intensiivistä, miellyttävää ja tavoiteltavaa toimintaa. Lukuhetkissä asiaan kuului kirjaan syventyminen niin, että ympäröivä maailma unohtui. Tämä tapahtui käytännössä lojumalla kirjan kanssa sohvannurkassa tai omassa sängyssä. Kirjojen hankkiminen oli osa lukemiseen kuuluvaa kokonaisuutta. Koin tärkeiksi erityisesti kirjastot sekä niiden hiljaisen äänimaiseman ja kirjahyllyjen rivit. Yhdistin ajatukseen kirjojen lukemisesta siis painetut kirjat, hiljaisuutta, tunnelmaa ja rentoutumisen tunnetta.

Toisaalta tämänkaltainen lukeminen ei oikeastaan enää kuulunut arkiseen elämäni, vaan kyseessä oli enemmänkin mielikuva tavoiteltavasta luetavasta. En edes muistanut, milloin viimeksi olisin lojunut lukemassa pitkään. Rentoutumisen hetket tarkoittivat usein sarjojen ja elokuvien katselua. Kirjastoon ehdin harvemmin ajan kanssa. Sinne mennessäni olin poiminut netistä lukuideoita valmiiksi, joten tiesin mitä olin etsimässä, enkä välttämättä enää jäänyt kuljeskelemaan hyllyjen äärelle. Luin uppoutumisen sijaan usein pienissä pätkissä ja painetun kirjan sijaan puhelimelta. Tämä korostui tutkimusprojektini edetessä, kun äänikirjapalvelut, joissa kuukausimaksua vastaan sai käyttöönsä sähkö- ja äänikirjavalikoiman, alkoivat yleistyä. Ryhdyin itsekini käyttämään suoratoistona toimivia ja puhelimelta sovelluksen kautta käytettäviä kirjamuotoja arjessani. Usein selailin valikoimia, luin sähkökirjoja ja kuuntelin kirjoja ollessani liikkeellä. Painettu kirja oli vaihtunut erityisesti lomalukemiseksi, hetkiin kun oli aikaa. Ymmärsin hieman kaipailevani yllä kuvaamaani hidasta luku tapaa, mutta samalla se tuntui ideaalilta, jonka soveltaminen muuhun arkeen tuntui hankalalta.

Kun väitöskirjaprojektini aikana syvennyin lukuisten muiden kirjoista pitävien ajatuksiin lukemisesta, oli varsin hätkähdyttävää ymmärtää kuinka tyypillisiä monet edellä mainitsemani ja lukemiseen liittämäni kokemukset olivat. Lukemista

Koivisto, Korjonen-Kuusipuro, Hytönen & Hämeenaho. Refleksiivisyydestä ks. myös Aaltonen & Höglbacka 2015.

on helppoa pitää henkilökohtaisena asiana, mutta se myös on läpeensä sosiaalista ja kulttuurista toimintaa, joka on sidoksissa muuhun arkeen ja ajanviettopoihin. Ajatus kirjan äärelle hiljentyneestä lukijasta on monille tuttu mielikuva, mutta tämänkaltainen lukutapa on tyyppillisen lukemisen sijaan vain yksi mahdollisuus monista.

Juuri nyt kirjoihin liittyviä käytäntöjä muokkaavat monipuolistuvat vaihtoehdot, jossa lukijoilla on mahdollisuus yhdistellä erilaisia kirjamuotoja ja palveluja. Kirja voi löytyä tutkimalla kirjaston tai kirjakaupan hyllyrivejä tai lukuidean voi napata verkosta ja hankkia kirjan sähköisen version saman tien älylaitteelle. Kirjasta voi keskustella paikallisessa lukupiirissä tai sosiaalisen median kansainvälisessä lukijayhteisössä. Lukija voi uppoutua kirjan kanssa sohvanurkkaan tai ottaa äänikirjan mukaan lenkille. Lukemisen tavat ja kirja-ala elävät jatkuvasti, mutta muutosten suunnat eivät ole aivan selvillä.

Lukemiseen vaikuttaa yhä erityisesti murros, jonka alkuvaiheita voisi jäljittää 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Tablet-laitteet, älypuhelimet ja langaton internet alkoivat tuolloin yleistyä ja erilaiset mediasisällöt digitalisoitua. Langaton verkko sekä multimedialaitteiden kehitys saivat aikaan esimerkiksi viihdepalvelujen keskittymisen nettiin ja laitteille. Tämä puolestaan heijastui sisältöjen kuluttamiseen ja sen myötä myös erilaisiin arkisiin esineisiin. Kun musiikin, pelien, liikkuvan kuvan sekä tekstien käsittelyn välineet alkoivat siirtyä pitkälti nettiin, sähköiset sisällöt alkoivat samalla syrjäyttää esimerkiksi fyysisiä pelikopiota, cd-levyjä ja päivän lehtiä. Älylaitteista alkoi tulla keskeisiä käyttöesineitä.

Tutkimusta suunnitellessani vuonna 2015 laitteita käytettiin jo yleisesti. Ne olivat vaikuttaneet esimerkiksi lehtien lukemisen sekä musiikin kuuntelun tapoihin. Kirjojen lukemisen tavat eivät kuitenkaan olleet muuttuneet erityisen voimakkaasti. Etenkin sähkökirjojen yleistymisen oli osoittautunut varsin hitaaksi. Kirjojen kuvattiin esimerkiksi olevan *viimeinen analogisen median linnake*, sillä ne harasivat kehitystä vastaan muun mediakentän digitalisoituessa.⁶

⁶ Heikkilä 2015, 4.

Vertailukohtaa muutoksen vauhtiin voi hakea esimerkiksi musiikkiteollisuudesta, jossa levymyynnin asema musiikinjakelussa murtui ja sisällöt siirtyivät pääosin erilaisiin suoratoistopalveluihin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppuun mennessä.⁷ Tämä muutti musiikin ostamisen ja kuuntelemisen tapoja sekä levyjen asemaa keskeisinä musiikkikulttuurin esineinä. Kirja-alalla vastaavaa ei tapahtunut samaan tahtiin, vaan painettu kirja jäi toistaiseksi suosituimmaksi kirjamuodoksi. Se on sitä yhä tätä kirjoittaessani. Tilanne tosin elää, sillä sähkökirja ja äänikirja ovat kasvattaneet jatkuvasti suosiotaan.⁸

Seuraillessani projektini alkuvaiheissa kirja-alan kehitystä pohdin, mitä vaikutusta painetulla kirjalla ja sen materiaalisuuteen liittyvillä merkitystenannoilla oli kirjan sähköistymiseen liittyvissä ongelmissa. En löytänyt tutkimusta, jossa lukijoiden käsityksiin olisi laajemmin syvennyt, mutta pidin juuri tätä näkökulmaa kiinnostavana. Ajattelin, että lukijoiden taipumus pitää kiinni painetusta kirjasta voisi olla osittain yhteydessä materiaalisen kulttuurin tutkimuksista tuttuun ajatukseen esineiden, aistikokemusten ja merkitystenantojen vuorovaikutuksesta. Halusin syventyä lukijoiden käsityksiin kirjamuodoista ja lukutavoista, sillä ajattelin, että tätä kautta voisin ymmärtää heidän tekemiänsä valintoja sekä samalla ajatuksia hyvästä lukemisesta.

Näiden lähtökohtien pohjalta muodostuivat tutkimukseni keskeiset kysymykset, jotka ovat:

- 1) Mitä merkitystä kirjan materiaalisuudella on lukijalle ja millaiset tekijät vaikuttavat suhtautumisessa kirjaan esineenä?
- 2) Millaisia käytännön kokemuksia ja odotuksia lukutilanteisiin kuuluu?
- 3) Miten digitalisaation luomiin lukemisen mahdollisuuksiin suhtaudutaan ja miten niiden hyväksymistä tai hylkäämistä kirjojen lukemisen kontekstissa perustellaan?

⁷ Levymyynnistä ks. Musiikkituottajien myyntitilatot: <https://www.ifpi.fi/tilastot/vuosimyynti/> [4.1.2019]

⁸ Painetun kirjan ja sähkökirjan myyntiluvuista ks. esim. Kustannusyhdistyksen vuositalasto 2017: <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?specialReport=InANutshell&language=FIN>. [4.1.2019]

Tutkimukseni tavoite on lisätä ymmärrystä siitä, mikä erityisesti painetussa kirjassa on tärkeää lukijoille ja millaiset kokemukset vaikuttavat erilaisiin kirjamuotoihin liitettyihin merkitystenantoihin. Olen halunnut myös selvittää, mikä rooli kirjan materiaalisuudella on silloin, kun lukijat tekevät valintojaan painetun ja sähköisen kirjan välillä, jos mitään. Jotta suhtautumista kirjojen materiaalisuuteen voisi ymmärtää, lukijoiden valintoja tulee tarkastella pelkkiä lukuhetkiä tai kirjamuotojen vertailua laajemmalle ulottuvana kokonaisuutena. Lukemisen tilanteet, sähköisten kirjojen suosio ja painettujen kirjojen status esineinä ovat jatkuvasti eläviä osia kirjoihin liittyvässä kulttuurisessa kokonaisuudessa.⁹ Lukijat toimivat osana tätä kokonaisuutta sekä vaikuttaen siihen että saaden siitä vaikutteita.

Digitalisaatiolla tarkoitan tutkimuksessa kulttuurista ilmiötä. Se on yhteydessä *digitisaatioon*, joka on teknologinen prosessi ja joka tähtää analogisten sisältöjen muuttamiseen digitaaliseen muotoon, esimerkiksi painetun kirjan digitointiin sähköiseksi tiedostoksi.¹⁰ Digitalisaatio viittaa kuitenkin tätä laajempaan prosessiin. Teknologialla on siinäkin keskeinen osa, jossa erityisen tärkeiksi vaikuttajiksi voi nimetä juuri langattoman teknologian yleistymisen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppupuolelta alkaen.¹¹ Älylaitteiden tai digitaalisten sisältöjen kehittymisen ja käsittelyn lisäksi digitalisaatio koskettaa laajaa kulttuurista kokonaisuutta. Kirjan kohdalla se voi liittyä paitsi tekstin sähköistymiseen, myös julkaisemiseen, jakeluun tai vastaanottamiseen.¹² Lukijan arjessa se vaikuttaa myös kirjojen hankkimiseen, säilyttämiseen tai vaikkapa kierrättämiseen sekä tapoihin etsiä tietoa ja keskustella kirjallisuudesta. Arki viittaa tässä kulttuuriin malleihin perustuvaan tavalliseen elämään ja sen piirissä usein toistuvaan toimintaan. Digitalisaatio muokkaa arjessa tarjolla olevia mahdollisuuksia ja vaikuttaa siten myös moniin jokapäiväisiin lukemisen käytäntöihin.

⁹ Kokonaisuus tarkoittaa tässä lukijan näkökulmaa, eli en tuo esille esimerkiksi ammatillisia käytäntöjä, kuten tekstinkäsittelyyn, kustannustyöhön tai markkinointiprosesseihin liittyviä seikkoja, joiden muutoksessa sähköistymisellä on jo pidempään ollut keskeinen rooli. Muutoksesta ks. esim. Allington & Pihlaja 2016. Digitalisaation vaikutuksista laajemmin kirjojen julkaisemiseen ks. Ray Murray & Squires 2013.

¹⁰ Brennen & Kreiss 2014, Rowberry 2015, 289–290.

¹¹ Bergström et al. 2017, 24–26, Heikkilä 2017, 50, Rowberry 2015, 289, Smith 2012, 53.

¹² Rowberry 2015, 290.

Työni koostuu kolmesta osasta. Ensimmäiset kaksi lukua toimivat työn teoreettis-metodologisena johdantona. Toinen osa, luvut kolmesta seitsemään, ovat aineiston analyysilukuja. Näissä tuon esille eri osa-alueita, jotka vaikuttavat kirjan merkitykseen esineenä. Luvussa kolme käyn läpi varhaisia lukukokemuksia sekä kirjojen pariin löytämistä. Luvussa neljä tarkastelen kirjahyllyjä ja sitä, miksi kirjat voivat olla lukijoille tärkeitä esineitä silloin, kun niitä ei varsinaisesti lueta. Tuon lyhyesti esille myös tapoja ajatella, mikä on virtuaalinen kirjahylly. Luvussa viisi keskityn itse lukuhetkiin, painettuun kirjaan ja sen käsittelemiseen erityisesti aistikokemuksia tuottavana esineenä. Luku kuusi käsittelee sähkökirjan taustoja sekä käsityksiä tai kokemuksia tästä kirjamuodosta. Sähkökirjan rooli tämän tutkimuksen kohdalla on tärkeä siksi, että se on painetun kirjan vaihtoehto. Se on myös sidoksissa internetiin ja laitteisiin, jotka vaikuttavat myös käsityksiin hyvästä lukemisesta. Luvussa seitsemän käyn vielä läpi lukemiseen liittyvää kehollisuutta ja aistikokemuksiin liittyvien tunteiden yhdistämistä kirjamuotoihin.¹³ Työn kolmannessa osassa, luvussa kahdeksan käyn tutkimusprosessia läpi ja vastaan tutkimuskysymyksiini.

Kohteena lukijan kokemus

Materiaalisuus voi vaikuttaa itse teokseen, esimerkiksi sen rakenteeseen, lukemisen tapaan ja tekstin tulkintaan.¹⁴ Lukeminen ja kirjan muoto ovat siis sidoksissa toisiinsa. Siksi jakoa kirjan ja kirjallisuuden välille on kritisoitu.¹⁵ Esineen merkityksen voi toisaalta ajatella perustuvan välineelliseen arvoon, kirjan kohdalla tehtävään tuoda teos näkyväksi ja luettavaksi. Materiaalisuus on tästä näkökulmasta lukemisen edellytys ja perusta, joka voi jäädä teoksen kirjallisen sisällön varjoon, *sokeaksi pisteeksi*.¹⁶ Tästäkin syystä on kiinnostavaa tarkastella lukijoiden käsityksiä kirjoista esineinä, sillä se nostaa esille usein piiloon jäävää puolta lukemisessa. Kokemuksiin liittyvä aihe on kuitenkin toisinaan herättänyt

¹³ Olen ottanut käsitteilylukuista vaikutteita artikkeliini, joka on julkaistu Kasvatus & Aika -julkaisun Elämää lukijana -projektia käsitelleessä teemanumerossa *Lukemisen kokemukset ja kulttuurit*. Ks. Kajander 2018.

¹⁴ Esim. kirjapainotaidon kehityksestä ja painetun kirjan vaikutuksista lukemiseen ja teksteihin ks. Ong 1991 [1982].

¹⁵ Ks. Chartier 2014, 11–12.

¹⁶ Joensuu 2012, 30.

kritiikkiä erilaisten seminaarien, konferenssien ja muiden tapahtumien yhteydessä, kuten tietysti asiaan kuuluukin.

Käymäni kriittiset keskustelut ovat johtuneet osin vaikeuksistani sanoittaa työni tarkoitusta sen alkuvaiheissa, mutta samalla ne ovat kertoneet siitä, kuinka eri tavoin eri alojen tutkijat hahmottavat kirjatutkimuksen keskeisiä kysymyksiä. Kritiikki liittyi esimerkiksi epäilyyn, ovatko tutkimuksessani ääneen pääsevät lukijat todella kokeilleet erilaisia lukulaitteita ja siten asiantuntijoita vertaillen eri kirjamuotoja tai esittäessään mielipiteitään sähkökirjoista. Tämän mukaan lukijoiden käsitys sähkökirjoista tai asenne niitä kohtaan eivät riittäisi tutkimuksen kohteiksi. Myöskään ajatus painetun kirjan merkityksestä esineenä lukijalle ei saanut aina ymmärrystä, vaan joidenkin mielestä lukijoiden valinta perustuisi ainoastaan käytännöllisiin tekijöihin kuten kirjojen saavutettavuuteen, hintoihin sekä tarjontaan. Oletus sähkökirjoihin siirtymisestä vaiheessa, jossa tietyt asiat olisivat kohdallaan, oli siis vahva. Tässä yhteydessä keskustelut kääntyivät myös siihen, oliko sähkökirjojen lukeminen viihdelukemisessa *yhtä helppoa* kuin painetun kirjan lukemisen. Lukijoiden ajateltiin kulkevan väistämättä kohti mahdollisimman vaivatonta lukutapaa. Kävin myös keskustelun, jossa kyseenalaistettiin tutkimuksen kohdistaminen niin sanottuihin tavallisiin lukijoihin, joiden mielipiteet ovat aina henkilökohtaisia ja subjektiivisia. Tällöin peräänkuulutettiin kirja-alan ammattilaisten näkökulmaa, sillä näiden kautta olisin voinut saada otteen siitä, mihin suuntaan kirjat olivat menossa.

Kaikki edellä mainitut näkökulmat olisivat kiinnostavia tutkimusaiheita ja olen kritiikin esittäjien kanssa monessa kohtaa samaa mieltä. Lukijoiden mielipiteet ovat subjektiivisia ja saavutettavuus tai muut lukijoiden mahdollisuuksiin liittyvät seikat vaikuttavat kirjamuotojen valintaan. Vaivattomuus on myös tärkeää. Kirjojen sähköiset muodot tulevat koko ajan tutummiksi ja saavuttavat sen myötä suosiota. Kirja-alan ammattilaisten näkökulma kirjojen muutokseen olisi myös hyvä tutkimuskohde. Tämän työn kannalta kritiikit menivät silti hakemani pääasian ohi, jonka katson myös olevan tarkastelua vaativa aihe.

Tutkimusasetelmani kannalta on keskeistä, että sähkökirjat ja muut painetun kirjan vaihtoehdot ovat saaneet aikaan tilanteen, jossa lukijat joutuvat

erottelemaan, onko kirjan materiaallinen muoto kirjallisuuteen vai sen ulkopuolelle kuuluva tekijä.¹⁷ Ne määrittävät lukutapoja ja mielikuvia lukemisesta. Vaihtoehdot ovat siis nostaneet aiempaa painokkaammin esiin lukemisen käytännöllisiä puolia ja painettua kirjaa lukijoiden kokemusten näkökulmasta. Sähkökirjat ovat osa työtäni, mutta eivät varsinaisesti tutkimuksen kohde. Ne ovat tutkimuksessani läsnä, sillä ne tarjoavat vertailukohdan kirjalle esineenä ja liittyvät keskeisesti painetun kirjan asemaan nykylukijoiden elämässä. Kyse ei siis ole lukemisesta tulkintana vaan kirjan ympärille kiertyvästä lukijoiden, merkitystenantojen, esineiden ja toiminnan vuorovaikutuksesta, joissa kirjan muodolla on tärkeä rooli. En yritä ottaa kantaa kirjan tulevaisuuteen tai siihen, millainen kirjamuoto olisi yleisesti lukijaystävällisin. En myöskään selvitä, kuinka eri alustat vaikuttavat tekstin omaksumiseen tai kuinka yleisiä asenteet eri kirjamuotoja kohtaan ovat. Sen sijaan olen rajannut näkökulman totuttuihin lukutapoihin, asenteisiin ja odotuksiin, jotka voivat olla myös ennakkoluuloja tai mielikuvia. Kritiikin esittäjien ongelmallisina pitämät lukijoiden henkilökohtaiset ja subjektiiviset käsitykset ja asenteet eivät ole ongelma, vaan keskeinen osa tutkimusta.

Tavoittelen tutkimuksessani ymmärrystä siitä, kuinka esineet vaikuttavat meihin lukemisessa. Lukeminen on tästä näkökulmasta arkinen käytäntö, jossa materiaalisilla elementeillä kuten kirjalla, lukupaikalla ja kirjallisilla ympäristöillä on tärkeä rooli. Se liittyy myös lukutapaan, jossa painetun kirjan merkitys miellyttävänä ja toivottuna esineenä korostuu. Tätä on nostettu esille ainakin kirjahistorian piirissä ja käsitelty englanniksi adjektiivilla *bookish* tai substantiivilla *bookishness*.¹⁸ Termit kääntyvät suomeksi hieman hankalasti. Ehkä lähelle voisi päästä sanoilla *kirjamainen* tai *kirjamaisuus*. Hankala kääntyvyys liittyy termien *kirja* ja *kirjallisuus* läheisyydestä, kun taas englanniksi *book* ja *literature* ovat selkeämmin erotettavissa. *Bookish* joka tapauksessa viittaa tapaan painottaa painettua kirjaa esineenä sekä siihen liittyviä mielikuvia lukemisesta. Sillä voi myös viitata tilaan ja tunnelmaan, jossa painetulla kirjalla on tärkeä rooli. Kiintymystä ilmaistaan toisin kuin esimerkiksi kiinnostusta kirjallisuuteen. Tietty suomenkielinen ilmiötä kuvaava sana siis puuttuu, mutta itse ilmiö elää myös

¹⁷ Starre 2015, 10.

¹⁸ Rodger 2019.

Suomessa. Etenkin kirjaan liittyvä elämäntapa on tärkeä huomio sikäli, että se osoittaa lukemisen olevan enemmän kuin tekstin tulkintaa. Osa lukijoista liittää kirjallisuuteen osoittamaansa kiinnostusta erityisesti lukemisen tapaan, jossa painetulla kirjalla on yhä keskeinen rooli.

Lukemisen tapoihin ja erilaisiin kirjamuotoihin liitetyt merkitystenannot vaihtelevat, ja eri lukijat voivat hahmottaa ajatusta miellyttävästä lukemisesta eri tavoin. Keskityn tutkimuksessani avaamaan erityisesti painettuun kirjaan liittyviä mielikuvia, mutta samalla tarkastelen myös sähkökirjaan liittyviä kokemuksia. Kirjamuodot vertautuvat toisiinsa, mutta tarkoituksena ei ole koettaa luoda arvojärjestystä näiden välille. Vertailu liittyy erityisesti painetun kirjan asemaan kirjan tavallisimpana muotona, joka on kauan ollut lukemisen standardi. Sähkökirjaa tehdään ymmärrettäväksi vertaamalla sitä esikuvaansa. Tämän työn kannalta vertailu on kiinnostavaa siksi, että sähkökirja on luonut tilanteen, jossa kirjojen materiaaliset muodot nousevat tietoisiksi vertailun kohteiksi. Ne tuovat samalla esille lukemiseen kuuluvia aistikokemuksia ja vaikuttavat ymmärrykseen siitä, miltä lukeminen tuntuu tai miltä sen toivotaan tuntuvan.

Kirja, lukija ja lukeminen

Tutkimukseni ytimessä ovat kirja, lukija ja lukeminen, jotka voivat olla arkikielisisissä merkityksissään varsin selkeitä asioita, mutta joita voidaan käsitellä tutkimuksessa eri tavoin. Ne liittyvät monitieteiseen kirjojen ja lukemisen tutkimuksen piiriin, johon kuuluvia tieteenaloja ovat ainakin kirjallisuuden tutkimus, kirjallisuussosiologia ja kirjahistoria. Näiden lisäksi lukemista on tutkittu mediatutkimuksen, kulttuuritutkimuksen kuten antropologian ja etnografisen tutkimuksen piirissä sekä psykologiassa ja kognitiotieteissä.¹⁹ Kaikkia kolmea käsitettä voidaan tarkastella tieteenalan ja tutkimuskysymysten mukaan hieman eri tavoin. Tässä ne ovat osa tutkimukseni kohdetta, eivät sinänsä analyysin työkaluja tai tutkimuksellisia käsitteitä.

¹⁹ Lukemisen tutkimukseen liittyvistä tieteenaloista ks. Allington & Pihlaja 2016.

Kirjaa voidaan ajatella teoksena, esineenä tai informaation välittäjänä. Mediatutkimuksessa on esimerkiksi tarkasteltu, millainen kirjallisuuden välittäjä kirja on ja kuinka sen muoto vaikuttaa kirjallisuuteen.²⁰ Kirjahistorian alalla kohteena ovat olleet esimerkiksi kirjavälitys ja kirja-alan ammattiryhmät sekä lukeminen eri aikoina. Kirja esineenä kuuluu myös alaan. Sitä on tarkasteltu esimerkiksi valmistuksen, säilyttämisen, jakelun ja esillä pitämisen näkökulmista.²¹ Kirja on myös sidoksissa siihen, miten lukutapoja muokataan ja luodaan uudelleen, mitä lukeminen on arkisessa kontekstissaan ja millaista toimintaa lukemiseen liittyy.²² Arkikielessä kirja tarkoittaa usein painettua kirjaa, joka on koodeksimuotoinen esine eli koostuu sivuista, jotka on kiinnitetty yhdestä reunastaan toisiinsa.²³ Tämä kirjamuoto on määrittänyt tapaamme lukea kirjoja ja ymmärtää kirjan rakennetta.

YK:n kasvat-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unesco suosittelee määrittelemään kirjan yli 49-sivuiseksi teokseksi, kannet pois lukien, joka ei ole aikakausjulkaisu.²⁴ Kirjan määritelmään voi liittyä myös sen rekisteröinti ja ISBN-numero (International Standard Book Number), joka annetaan kaikille julkaistaville kirjoille.²⁵ Tiedejulkaisemisessa kirja eli monografia voi olla *kustannettu tieteellinen erillisteos* tai *toimitettu kirja*, joilla tulee olla opetusministeriön julkaisutyypiluokittelun mukaan myös ISBN-numero sekä tieteellinen julkaisija.²⁶ Määritelmiä tehdään esimerkiksi kirjamarkkinoita, tilastointia ja tutkimusta varten. Näissä rajataan ulos esimerkiksi leikekirjat ja päiväkirjat, joita kuitenkin voi myös ajatella kirjoina. Arkikielinen käsitys kirjoista voi siis erota erilaisten instituutioiden määrittelyistä. Esimerkiksi lastenkirjat voivat olla vain muutaman sivun mittaisia yli 49-sivuisen teoksen

²⁰ Ks. Starre 2015, 33.

²¹ Laine 2018a, 14.

²² Esim. Towheed, Crone & Halsey 2011, ks. myös Allington & Pihlaja 2016.

²³ Koodeksin voi määritellä olevan *kirjan yleisin muoto, jossa lehdet on sidottu tai nidottu toisiinsa kiinni yhdestä reunastaan*. Määritelmä:

<http://tekstuaalititeidensanasto.finlit.fi:8080/search>

[18.1.2019]

²⁴ UNESCO:n määritelmä ks.

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

[16.1.2019]. Ks. myös Heikkilä 2017, 18.

²⁵ Heikkilä 2017, 18.

²⁶ Opetusministeriön julkaisutyypiluokittelu 2010.

sijaan, mutta silti nekin käsitetään arkisessa merkityksessään kirjoiksi. Kaupallisessa määrittelyssä ne kuitenkin luokitellaan pienpainatteiksi.²⁷

Kirja voi tarkoittaa tietysti myös teosta, joka ei ole varsinaisesti sidoksissa olomuotoonsa. Esimerkiksi tieteen termipankin määritelmän mukaan kirja on *käsin kirjoitettu, painettu tai elektroninen laajahko kirjallinen teksti*.²⁸ Jos kirja on jossakin muussa kuin painetun kirjan muodossa, siitä voi puhua täsmäntävän määreen avulla esimerkiksi äänikirjana tai sähkökirjana. Sähkökirja voi kirjallisena sisältönä olla samankaltainen kuin painettu kirja, mutta selkeästi rajattavan ja paikannettavan esineen sijaan se on osa järjestelmää, palvelua tai *ekosysteemiä*.²⁹ Sähkökirjaksi voisi silti ajatella myös esimerkiksi tiedostoa, joka on digitaalinen artefakti. Lukija voi esimerkiksi hankkia ePub- tai PDF-muotoisen tiedoston ja ajatella sen olevan sähköinen kirja, vaikka hän tiedostaisi sen olevan lukukelvoton ilman tarvittavaa ohjelmistoa ja lukulaitetta. Tiedoston voi ajatella säilyvän sähköisessä tai virtuaalisessa kirjahyllyssä.

Vertaaminen kirjaan ja kirjahyllyyn tekevät sähkökirjasta helpommin ymmärrettävän ja käsiteltävän. Siksi sitä on tarkoituksellisesti rinnastettu painettuun kirjaan esimerkiksi kirjamarkkinoiden toimesta. Tarkoitus on ollut selkiyttää sähkökirjan ideaa ja pitää tämä erillään muista sähköisistä teksteistä.³⁰ Sähkökirja ja äänikirja hämmentävät ajatusta kirjasta esineenä, mutta ne viittaavat teoksiin, joiden sisältö on sama kuin vastaavassa painetussa kirjassa. Siinä mielessä ne ovat selvästi kirjoja. Vertailukohtana toimii esimerkiksi elektroninen kirjallisuus, joka on myös kirjallisuutta muttei noudata ajatusta kirjan koodeksirakenteesta. Se voi sisältää esimerkiksi ääntä tai liikkuvaa kuvaa.³¹ Tässä työssä tarkoitan kirjalla paperista, painettua, koodeksimuotoista teosta ja kirjan muut muodot kuten sähkökirjan tai äänikirjan mainitsen erikseen. Nämä on voitu julkaista erilaisissa formaateissa.³²

²⁷ Ks. Tilastokeskus, käsitteet: kirja: <https://www.stat.fi/meta/kas/kirja.html> [13.9.2019].

²⁸ <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kirja> [16.1.2018]

²⁹ Esim. Rowberry 2015, Heikkilä 2017.

³⁰ Heikkilä 2017, 45.

³¹ Koskimaa & Lahdenperä 2017.

³² Sähkökirjoille ei ole luotu selkeää määritelmää. Ks. Heikkilä 2017, 17.

Tutkimukseni keskittyy juuri kirjojen lukemiseen, eli olen jättänyt aiheen rajauksen ulkopuolelle esimerkiksi sanoma-, aikakaus- ja sarjakuvalehdet. Rajanveto kirjan sekä muiden lukemistojen välille voi tuntua keinotekoiselta, ja osin se todella onkin sitä. Erilaisten tekstien lukutavat eivät välttämättä mitenkään poikkea toisistaan. Kirja-alan tutkimuksissa ollaan tietoisia rajaamisen ongelmasta ja toisinaan asiaa käsitelty puhumalla tutkimuskohteesta kirjakulttuurina.³³ Tämän voi katsoa sisältävän ainakin kirjallisuuden, esineiden, ihmisten sekä erilaisten toimijoiden ja toimintaympäristöjen kokonaisuuksia. Tässä mielessä tutkimuksessani on kyse arjen kirjakulttuurista ja sen muutoksesta. Tutkimuksellisenä käsitteenä kirjakulttuuri on kuitenkin jäänyt yleisesti määrittelemättä. Erityisesti kulttuurilla on tässä yhteydessä viitattu ilmeisesti eri asioihin tutkimuksen asiayhteyden mukaan. Stephanie Kurschus (2014) on pyrkinyt rakentamaan käsitettä kirjahistorian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan. Hän on käyttänyt määrittelynsä pohjana yleisesti käytettyjä kirjan ja kulttuurin määritelmiä. Näistä on kuitenkin olemassa lukuisia mutta ei koskaan täysin kattavia versioita, joten hän on päätenyt käyttämään kulttuurin käsitettä pikemminkin tiettyjen aihepiirien kuvauksena. Kulttuuriin voi hänen mukaansa sisällyttää asenteita, uskomuksia, toimintatapoja, rituaaleja, traditioita ja arvoja. Kirjakulttuuriin hän on sisällyttänyt näiden lisäksi myös ne instituutiot, jotka ylläpitävät, säilyttävät ja kehittävät kirjoja.³⁴ Käsite viittaakin Kurschusin mukaan laajemmasta kulttuurisesta ympäristöstä irrottautuvaan alakulttuuriin, joka on konstruktiiivinen, symbolinen ja representatiivinen.³⁵

Kyseinen tapa rakentaa tarkoitukseen sopiva kulttuurikäsite on myös kulttuurintutkimuksen piirissä käytössä ollut tapa. Inkeri Koskinen (2014) on osoittanut tarkemmin kaksi tapaa käyttää tätä. Hänen mukaansa kulttuuria käytetään käsitteenä, jolla rajataan ja luokitellaan ilmiöitä tai ryhmiä, jolloin sen ajatellaan olevan yhteneväisyyksien tuottaja. Epämääräinen kulttuurista puhuminen on osoittautunut ongelmalliseksi esimerkiksi yhteisöjen ja identiteettien tutkimuksessa, sillä tapaa on käytetty luokittelutarkoituksessa, sisällyttäen ja rajaten ulos jotakin, esimerkiksi ihmisryhmiä. Tämä on

³³ Tapa on tyypillinen kirjahistorian tutkimuksessa: Ks. esim. Ahokas 2011, Salmi-Niklander & Laine 2018.

³⁴ Kurschus 2014, 38.

³⁵ Kurschus 2014, 41.

mahdollistanut käsitteen käytön poliittisten tarkoituksien ja vallankäytön välineenä, jonka synnyttämien eettisten ongelmien vuoksi sitä osin vältetään. Sitä kuitenkin käytetään myös kokonaisuuden ymmärrettäväksi tekemisessä tai pysyvyyksien osoittamisessa, jolloin se sisällytetään usein osaksi jotakin toista aihepiiriä. Tutkijat voivat puhua esimerkiksi, kuten Koskinen on tuonut esille, lumilautailukulttuurista. Juuri tästä tavasta on kyse, jos puhutaan kirjakulttuurista. Siihen liittyy pyrkimys tukea ajatusta aihepiiristä, johon liittyy joitakin yleisiä sekä ilmiölle tyypillisiä tekijöitä. Kokonaisuus voidaan esimerkiksi osoittaa viittaamalla tutkimusaineistoon, josta tutkija osoittaa ilmiön eli kulttuurin yhteneväisyyksiä tuottavana mekanismina. Muut tutkijat voivat myöntää tai kiistää tämän olemassaolon.³⁶

Tämänkin työn kohdalla voidaan kysyä, onko kirjaan liittyvien kokemusten tarkastelu ja tapa rajata tutkimusaihe itse asiassa kirjakulttuurin tai jonkin kirjakulttuurin osa-alueen tutkimusta. Tapani tarkastella kirjoja esineinä liittyy epäilemättä yhteisiin ja jaettuihin, siis kulttuuriin kokemuksiin kirjoista. Ymmärrän kulttuurin myös staattisen kokonaisuuden sijaan prosessiksi, joka ajatuksena sopii lukutapojen ja kirjamuotojen muutokseen. Lukeminen on aina ollut jatkuvassa muutoksessa, mutta se on ollut pitkään vahvasti sidoksissa koodeksimuotoiseen painettuun kirjaan. Hyppäys tästä kirjamuodosta sähköiseen muotoon on muutos. Silti juuri tästä syystä kirjakulttuuri käsitteenä vaikuttaa ongelmalliselta. Se esimerkiksi herättää kysymyksiä, millaiseen tutkimuskenttään tutkimuksen oikeastaan kuuluu ja onko tutkimani ilmiö esimerkiksi osa muuttuvaa kirjakulttuuria, digitaalista kirjakulttuuria tai vaikkapa post-digitaalista printtikulttuuria.³⁷ Kuuluisivatko esimerkiksi vanha kirja ja antikvariaatti tai sähkökirja ja verkkokirjakauppa samaan kirjakulttuuriin, eli määrittäisivätkö kulttuuria kirjan muoto, kirjallisuus vai jokin muu tekijä? Kirjakäytännöt ovat parhaillaan muotoutumassa tavoilla, jotka yhteneväisyyksien sijaan saattavat tuottaa aiempaa monipuolisempaa kokonaisuutta, eikä kirjakulttuuri käsitteenä sinänsä auta ymmärtämään tätä prosessia.

³⁶ Koskinen 2014, 274-275, 280-281.

³⁷ Post-digitaalisesta ks. Ludovico 2012, 163.

Tutkimukseni joka tapauksessa liittyy aihe-alueeseen, josta voi puhua kirjakulttuurina tai lukemisen kulttuureina.³⁸ Kirja esineenä on osa kulttuurista kokonaisuutta, johon liittyy myös muita osa-alueita. Erilaisten sisältöjen lukutavoissa on paljon samankaltaisuuksia ja esimerkiksi juuri lehdet tai sarjakuvat ovat tärkeä osa lukemisen tapoja sekä siihen kuuluvaa esineistöä. Erojakin silti löytyy ja rajaukselle on perustelunsa. Tätä tukevat esimerkiksi erot kirjojen ja lehtien julkaisutavoissa sekä niiden sisältämien tekstien pituudessa. Kirja on itsenäinen kokonaisuus, jossa keskitytään usein pitkään lineaariseen kertomukseen. Lukutapa on aikaa vievää verrattuna lyhyempiin tai fragmentaarisempiin teksteihin. Täsmällistä rajanvetoa ei kuitenkaan voi tehdä, sillä kirjojenkin välillä on eroja. Sarjakuvat voivat olla pitkiä lineaarisia narratiiveja, mutta niitä ei välttämättä tule ajatelleeksi varsinaisesti kirjoina. Toisaalta esimerkiksi lyhyitä kappaleita sisältävä runokirja tai muutaman sivun mittainen lastenkirja voidaan mieltää selvästi kirjoiksi. Sisällön tai tekstien mitan lisäksi eroja tekevät myös erilaiset lukumotivaatiot. Tutkimuksen lukeminen opintoja varten tai kaunokirjallisuuden lukeminen viihtymistarkoituksessa merkitsevät lukijalle eri asioita, vaikka lukemisen materiaaliset ilmentymät olisivat samankaltaisia. Kirjojen voi silti ajatella muodostavan sosio-kulttuurisen kokonaisuuden, jossa kirja teoksena on tunnistettavissa juuri kirjaksi joka poikkeaa *kaikenlaisista* teksteistä.³⁹

Lukeminen ja lukija ovat toimintaa ja toimija, joiden kanssa kirjat ovat vuorovaikutuksessa. Lukeminen tarkoittaa usein tekstin tulkintaa ja lukemisen tutkimus voi keskittyä esimerkiksi luetun omaksumiseen tai ymmärtämiseen sekä tekstin vaikutuksiin henkilökohtaisella tai yhteiskunnallisella tasolla. Lukeminen on lisäksi käytännön toimintaa, joka liittyy lukijan kulttuuriseen ja materiaaliseen ympäristöön. Sitä voi ajatella historiallisena ilmiönä tai kulttuuristen tekijöiden kuten lukijoiden tarvitsemien taitojen, lukijayhteisöjen tai yksittäisten ihmisten lukutapojen näkökulmista.⁴⁰ Lukeminen on sidoksissa paikkaan ja aikaan, eli se muuttaa muotoaan eri aikakausien tai ympäristöjen mukaan. Nykyisin se on omassa ympäristössämme läsnä käytännössä kaikkialla. Ihmisten tulee siksi osata

³⁸ Ks. esim. Elämää lukijana –projektia käsitellyt teemanumero julkaisussa *Kasvatus & Aika* 12(2) 2018. Tämä nimettiin otsikolla *Lukemisen kokemukset ja kulttuurit*.

³⁹ Lehtonen 2001, 22.

⁴⁰ Towheed, Crone & Halsey 2011, 5, ks. myös Lyons, Kotilainen & Mäkinen 2015.

tulkita erilaisia tekstejä, joiden ympäröimiä he ovat. Lukemisen historian tutkimusta tarkastelleet Shaftquat Towheed, Rosalind Crone ja Katie Halsey (2011) ovat huomauttaneet, että lukemisen tutkimuksen yhtenä ongelmana on yleisesti juuri aihepiirin laajuus. Heidän mukaansa lukemisen lukuisten osa-alueiden huomioiminen voi olla vaikeaa, sillä kyseessä on lähes kaikkialle ulottuvaa, aktiivista, kehollista ja emotionaalista toimintaa. Lukeminen vaikuttaa tiedostamattomanakin ihmisiin kommunikaation välineenä, ymmärryksen avaajana ja identiteetin muokkaajana.⁴¹

Lukijalla viitataan tutkimuksessani kirjoista kiinnostuneeseen ihmiseen, joilla on olemassa lukutaito, fyysiset ja materiaaliset mahdollisuudet sekä kiinnostusta lukea kirjoja. Lukumotivaatio ohjaa tätä kiinnostusta, jonka taustalla voivat olla esimerkiksi tarve saavuttaa tietoa tai tarinoita kirjallisuudesta. Siihen voivat kuulua myös aiemmat positiiviset lukukokemukset. Tärkeitä ovat myös lukemiseen kohdistettavat arvot ja asenteet sekä lukutilanne, jotka vaikuttavat siihen, onko lukeminen esimerkiksi arvokkaaksi tai miellyttäväksi koettua ajanvietettä. Lukija tekee kirjoihin ja lukemiseen liittyviä valintojaan taustansa, toiveidensa, makunsa ja mahdolluuksiensa mukaan, eli hän pyrkii vaikuttamaan lukemisen tapoihin ja tilanteisiin itselleen mielekkäällä tavalla. Näkökulma liittyy tutkimusalaan, joka painottaa lukutapahtumien ja niiden ilmentymien tarkastelua. Tässä on tärkeää huomioida lukijoiden aktiivinen toiminta sen sijaan, että heitä ajateltaisiin esimerkiksi kuluttajina tai vastaanottajina.⁴²

Lukijat hyödyntävät ja tuottavat jatkuvasti lukemisen malleja, tapoja, odotuksia ja arvoja. Heidän henkilökohtaiset (luku)kokemuksensa ovat siten vuorovaikutuksessa kulttuurisen ympäristön kanssa. Lukijoiden voi näin ajatella myös tuottavan lukemisen kulttuurisia merkityksiä. Lukemisen tapoja etnografisesti tutkineen Ian Collinsonin (2009) mukaan lukemisen merkityksiin liittyviä konkreettisia tapoja voi olla helpompaa osoittaa kuin niitä varsinaisia merkitysten muotoja, joita tuotetaan. Tähän voi kuitenkin pyrkiä kiinnittämällä huomiota yksittäisiin kokemuksiin, jotka kertovat henkilökohtaisista merkitystenannoista.⁴³ Huomion kiinnittäminen lukijoiden kokemuksiin kirjoista

⁴¹ Towheed, Crone & Halsey 2011, 3.

⁴² Ks. Lyons 2010, 4–5.

⁴³ Collinson 2009, 12–13.

ja niiden lukutavoista voivat siis auttaa hahmottamaan laajemmin lukemiseen liitettäviä käsityksiä tai asenteita.

Tutkimukseni lukijat ovat niin sanottuja tavallisia kirjojen lukemisesta pitäviä suomalaisia. Tavallisuus viittaa siihen, ettei kyse ole tiettyjen ryhmien, kuten kirja-alan ammattilaisten, muiden ammattiryhmien tai opiskelijoiden lukutavoista.⁴⁴ Tutkimus keskittyy vapaa-ajan lukemiseen, jonka piirissä lukija voi pitää lukemista arkisena ja tavallisena mutta samalla rentouttavana ja miellyttävänä toimintana. Lukumotivaatiota säätelee lukuhalu (*reading for pleasure*). Termi viittaa lukuinnostukseen, lukemiseen ajanvietteenä, mielihyvän lähteenä ja sitä kautta positiivisena kokemuksena. Lukija siis kirjaimellisesti haluaa tarttua kirjaan ja hakeutua kirjallisuuden äärelle. Siihen perustuva lukeminen poikkeaa välineellisestä hyödyn tavoitteluun pyrkivästä lukemismotivaatiosta, kuten työhön tai opiskeluun liittyvästä lukemisesta.⁴⁵ Se voi liittyä lukuharrastukseen, jonka motivaatiot pohjautuvat tietynlaisten tunteiden hakemiseen, kuten viihtymiseen, eskapismiin, lohtuun ja rentoutumiseen.⁴⁶ Näillä voi viitata kirjallisuuden tuottamiin tunteisiin, mutta tässä olen halunnut venyttää lukuhalun ajatusta myös lukemiseen kehollisena kokemuksena. Lukutilanteen rakentamisella aisteille miellyttäväksi voi nähdäkseni tukea edellä mainittujen tunteiden hakemista.

Lukuhalu on tärkeää, sillä se on edellytys ihmisten kiinnostukseen etsiä ja lukea kirjallisuutta. Se on siis pohja lukemisharrastukselle. Tähän perustuvaa kirjojen lukemista on pidetty tärkeänä, sillä sen katsotaan liittyvän ihmisten kykyyn ymmärtää ja tuottaa tekstiä, nähdä asioita empaattisesti erilaisista näkökulmista, ymmärtää oma arvonsa sekä rakentaa omaa identiteettiä ja maailmankuvaa.⁴⁷ Lukuhalun voi ajatella olevan keskeinen tekijä kirjojen lukemisessa viihtymisen näkökulmasta. Siihen perustuva lukeminen on yhdistelmä identiteettityötä, viihtymistä, mielihyvää ja arkisia toiminnan tapoja. Ulkoapäin ohjattu lukeminen, jonka tarkoitus olisi ensisijaisesti esimerkiksi työelämään liittyvässä tavoitteellisessa toiminnassa, ei siis ole tässä keskeistä. Miellyttävä lukeminen on

⁴⁴ Tavallisista lukijoista käytetään englanninkielisissä tutkimuksissa esimerkiksi termejä *ordinary readers* tai *everyday readers*, ja näistä puhutaan juuri silloin, kun tutkimusta halutaan irrottaa tietyistä ryhmistä. Ks. Collison 2009.

⁴⁵ Ross, MacKechnie & Rothbauer 2006, Mäkinen 2014, Mäkinen 2018.

⁴⁶ Mikkonen 2017, 18, Juopperi 2018.

⁴⁷ Esim. Mikkonen 2017, 17–19.

usein kaunokirjallisuuden tai viihdyttävän tietokirjallisuuden lukemista, mutta sisällöt voivat toki määräytyä lukijaidentiteetin ja lukijan kiinnostusten mukaan.

Motivoitunut lukija on ainakin jossakin elämänsä vaiheessa pyrkinyt aktiivisesti antamaan kirjoille aikaa. Hän on saattanut seurata kirjoihin liittyvää julkista keskustelua, ehkä keskustellut itse lukemisesta ja kirjallisuudesta toisten lukijoiden kanssa ja/tai ottanut osaa kirjallisuustapahtumiin. Lukija on voinut kuljeskella mielellään kirjastoissa ja kirjakaupoissa etsimässä kirjallisuutta, selata verkkokirjakauppojen sivustoja, keskittyä keräilemään kirjoja sekä ottamaan kirjat huomioon suunnitellessaan kotinsa sisustusta. Hän on myös voinut tehdä vertailua erilaisten kirjamuotojen välillä ja halunnut räätälöidä itselleen mielekkään lukija-arjen käyttämällä erilaisia kirjapalveluja.

Kansatiede ja materiaalisen kulttuurin tutkimus

Tutkimukseni lähti liikkeelle ajatuksesta yhdistää lukumotivaatioon perustuvaa lukemista kansatieteen esineitä tutkivaan traditioon. Kansatieteilijöiden kiinnostus esineisiin on lähtöisin jo tieteenalan alkuvaiheista 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alusta, jolloin alalla hankittiin ja tallennettiin erityisesti suomalais-ugrialaisten kansojen esineistöä sekä suomalaisia talonpoikaisia esineitä museoihin. Pyrkimys oli usein kerätä jollekin alueelle, esimerkiksi pitäjälle tyypillistä esineistöä.⁴⁸ Tavoitteena oli tallentaa näin niin sanottua kansankulttuuria, jonka ymmärrettiin olevan katoamassa modernisaation ja kaupungistumisen tieltä. Keruuseen painottuva tutkimusote sai vaikutteita luonnontieteistä, erityisesti kehitysopista. Esineitä luokiteltiin erilaisiin sarjoihin variaatioiden ja levinneisyyden perustella, sillä niiden ajateltiin osoittavan kulttuurin etenemistä alkeellisesta tai yksinkertaisesta monimutkaisempaan ja siten kehittyneempään suuntaan. Kansatieteilijöiden työ oli näin paitsi kartuttaa museoiden esinekokoelmia, myös hahmottaa esineiden tai ilmiöiden levinneisyyttä ja ikää sekä piirtää näistä kansatieteellisiä karttoja.⁴⁹ Alalla

⁴⁸ Snellman 2003, 45, ks. myös Snellman 2001.

⁴⁹ Snellman 2003, 45, Lehtonen 2005, 12–13.

hyödynnettiin myös nimistön tutkimusta esineiden ja ilmiöiden maantieteellisen kulkeutumisen tutkimiseen.⁵⁰

Kohderyhmä alkoi laajeta talonpojista erilaisiin ammatillisiin ja sosiaalisiin ryhmiin 1900-luvun puolivälin jälkeen. Kansatieteilijät ryhtyivät kiinnittämään huomiota uutuuksien ja muutoksen tutkimukseen, jolloin suunta alkoi muuttua keruusta ja tallentamisesta kohti kenttätyötä, jossa kiinnitettiin huomiota ihmisten kokemuksiin.⁵¹ Positivistinen ote vaikutti vielä pitkään, mutta muutos alkoi näkyä kysymystenasetteluissa sekä uusien metodien peräänkuuluttamisena.⁵² Juhani U.E. Lehtosen (2005) mukaan mitattaviin faktoihin keskittyvälle positivistiselle tutkimusotteelle pyrittiin löytämään vaihtoehtoja jo 1960-luvulta alkaen, mutta muutos ei tapahtunut nopeasti. Hanna Snellmanin (2003) mukaan ratkaiseva ero objektiivisuuteen pyrkivästä keruusta subjektiivisempaan tutkimusotteeseen tapahtui vasta 1990-luvulla, kun refleksiivisen käänteen vaikutus ulottui myös kansatieteeseen.⁵³ Esinetutkimuksen näkökulmasta muutokset tarkoittivat sitä, että erityisesti esineisiin kohdistuvan katseen sijaan tutkimuskohteiksi tulivat esineiden ja ihmisten välinen vuorovaikutus sekä esineisiin liittyvät merkitykset.⁵⁴ Merkitysten materialisoitumiseen keskittyvä tutkimusote on myös ollut esillä ihmistieteissä yleisemminkin esimerkiksi kulttuuriantropologian ja sosiologian aloilla sekä historian tutkimuksessa.⁵⁵

Kun esineitä ryhdyttiin tarkastelemaan osana erilaisia ilmiöitä, identiteettejä ja toimintaa, kansatieteellinen esinetutkimus alkoi ottaa vaikutteita monitieteisestä materiaalisesta kulttuurin tutkimuksesta. Aivan kuten mainittu kirjakulttuuri, myös materiaallinen kulttuuri on käsite, joka pakenee määrittelyä. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia hahmotellut Mikko Lehtonen (2014) on määritellyt kulttuurin asiaksi, jossa on kyse merkitystenannoista, joilla on käytännön merkitystä sekä konteksti. Tietynlaisen kokonaisuuden sijaan kyse on siis asiasta, joka muuttuu jatkuvasti. Materiaalisuus käsitetään tässä kontekstissa asiana, joka

⁵⁰ Lehtonen 2005, 12–13, Kiuru 1999, 226.

⁵¹ Snellman 2003, 50, Roivainen 2016, 44.

⁵² Lehtonen 2005, 14.

⁵³ Snellman 2003, 56–57, Lehtonen 2005, 14. Tieteenteoreettisista käänteistä ks. esim. Kinnunen 2017, 32.

⁵⁴ Roivainen 2016, 44.

⁵⁵ Ks. Kuusela 2013, Kinnunen 2017, Lehtonen 2008, Lehtonen 2014, Laitinen & Mäkilalli 2010.

sisältää aina itse fyysisen materian lisäksi abstrakteja ja symbolisia (kulttuurisia ja sosiaalisia) puolia.⁵⁶ Käsitettä materiaallinen kulttuuri käytetään, kun halutaan viitata kokonaisuuksiin, joissa vaikuttavat esineiden ja ihmisten välinen vuorovaikutus sekä näihin liittyvien ilmiöiden, toiminnan ja merkitysten muodot. Se voi sisältää esimerkiksi yksittäisiä arkiseen elämään liittyviä esineitä, sisustusta, käsitöitä, arkkitehtuuria, muokattuja maisemia, teknologiaa ja pukeutumista.⁵⁷ Vaikka kulttuurin voi ajatella olevan aina sidoksissa materiaaliseen ja samalla materiaalisen olevan osa kulttuurintutkimusta, materiaalisen kulttuurin kaltaista kattotermiä tarvitaan hahmottamaan tutkimusaluetta, jossa erityisesti esineillä tai laajemmin aineellisilla ympäristöillä on tärkeä rooli.

Kansatieteellisen esinetutkimuksen ja materiaalisen kulttuurin tutkimuksen erilaiset lähtökohdat ovat näkyvissä esimerkiksi tutkimusten otsikoissa. Selkeästi esinetutkimuksiksi nimettäviä otsikoita ovat *Suomalainen sänky*, *Suomalaiset haarikka-astiat* tai *Länsipohjalainen kaappikello*.⁵⁸ Pyrkimys muutokseen, refleksiiviseen otteeseen sekä merkitysten ja kokemusten tutkimukseen on näkyvissä artikkelikokoelmassa *Pandoran lipas (2001)*, jossa heräteltiin keskustelua esineiden tutkimuksen uusista mahdollisuuksista. Teoksessa julkaistiin esimerkiksi tekstit *Esineiden nostalgisoituminen* ja *Esineiden symbolikieli leipien kertomana*.⁵⁹ Esineistä alkoi tulla kansatieteilijöille tutkimusaiheita, jotka tarjosivat näkökulmia jonkin itse esinettä laajemman ilmiön tarkasteluun. Huomio alkoi kiinnittyä erityisesti esineiden kanssa tekemisissä oleviin ihmisiin sekä heidän subjektiivisiin kokemuksiinsa. Tärkeiksi alueiksi ovat nousseet esimerkiksi elämäntavat ja identiteetit, jotka sekä tulevat näkyviksi esineiden kautta että muotoutuivat vuorovaikutuksessa esineiden kanssa.⁶⁰

Esimerkkeinä uudenlaisista kansatieteellisistä tai etnologisista esineitä käsittelevistä väitöskirjoista toimii kaksi vaatetusta käsittelevää tutkimusta. Toisessa etnologi Arja Turunen (2011) tarkasteli naisten housujen käytön

⁵⁶ Lehtonen 2014, 11–14.

⁵⁷ Esim. Korhokangas, Lappi & Niskanen 2008, Mäkikalli 2010, 10–13,

⁵⁸ Sammallahti & Lehto 2006, Vuoristo 1978, Mäntylä 1989.

⁵⁹ Korhokangas 2001, Mattila 2001.

⁶⁰ Esim. Korhokangas, Lappi & Niskanen (toim.) 2008.

yleistymistä vuosina 1889–1945. Tutkimusaineistona hän käytti naistenlehtiä ja niissä ilmeneviä housuihin liittyviä puhetapoja. Lehtien tekstit ja kuvat valaisivat esimerkiksi housuihin yhdistettyjä sukupuolirooleja sekä käsityksiä näiden rajoista. Housut toimivat tutkimuksessa näkökulmana, joihin kuuluneet käytännöt ja puhuvat kertoivat jotakin kulttuurisista ja sosiaalisista ihanteista ilman, että Turunen olisi nostonut housuja sinänsä esineinä tutkimusaineistoon. Hän keskittyi pukeutumiseen liittyviin diskursseihin.⁶¹ Toisessa kansatieteilijä Päivi Roivainen (2016) käsitteli lastenvaatteita sekä niinkään vaatteisiin kuuluvia puhetapoja. Työn aineistossa oli konkreettisia esineitä, jotka olivat museoituja lastenvaatteita. Tämän lisäksi Roivainen käytti myös kyselyjä sekä itse tekemiään haastatteluja. Esineet olivat konkreettinen osa tutkimusaineistoa, mutta kuitenkin siten, että työn keskeiset kysymykset kohdistuivat vaatetukseen liittyviin käsityksiin. Molemmassa tutkimuksessa vaatteet toimivat näkökulmana, jonka kautta tutkijat valaisivat merkitystenantoja ja identiteettiin liittyviä aiheita.⁶²

Juuri nyt etnologit ovat kohdistaneet kiinnostusta esineiden tuottamiin kokemuksiin aistien näkökulmasta.⁶³ Tästä esimerkkinä toimii kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry:n julkaisun *Ethnologia Fennica* teemanumero *Material Culture* (2016). Numerossa julkaistiin kolme tutkimusartikkelia, joista kaikissa aistien merkitys esineiden kanssa toimimisessa oli selvästi läsnä. Näistä ensimmäisessä tarkasteltiin keittiöitä esineiden, taitojen ja aistikokemusten yhteenkietoutumisen kautta.⁶⁴ Toinen keskittyi siihen, miten ikääntymiseen liittyvä esineistö, kuten toiminnan tueksi tarkoitettut kuulolaitteet, liikkumisen apuvälineet tai hammasproteesit vaikuttavat vanhusten identiteettiin ja toimijuuteen.⁶⁵ Kolmannessa palattiin etnologisen ja folkloristisen tutkimuksen juurille Samuli Paulaharjun tutkimuksiin sekä erityisesti Paulaharjun tapaan visualisoida esineitä. Artikkelissa tarkasteltiin myös, kuinka piirrookset esineistä

⁶¹ Materiaalisuuden ja puhetapojen yhteydestä ks. myös Mäkilä 2010, 19–23.

⁶² Ks. myös neulonnan taitoon liittyvä kansatieteen väitöskirja, jossa esineitä ja etnografista metodologiaa yhdistetään taidon käsitteeseen: Rauhala 2019.

⁶³ Aistien korostamisen voi katsoa liittyvän uusmaterialistiseen tai affektiiviseen käännteeseen. Affektiteorioista haetaan usein tukea kysymystenasetteluissa, joissa pyritään irtaantumaan esimerkiksi diskurssitutkimuksesta ja kiinnittämään huomiota kehollisuuteen ja tiedostamattomiin (aistienvaraisiin) reaktioihin. Affektitutkimus pyrkii erottautumaan siten sosiaalisesta konstruktivismista. Ks. Jansen 2016, 60–61.

⁶⁴ Bardone & Kannike 2016.

⁶⁵ Alftberg 2016.

toimivat tiedon tuottamisessa.⁶⁶ Kussakin tekstissä oli läsnä ajatus, kuinka esimerkiksi tavat nähdä, kuulla ja olla kosketuksissa esineisiin tuottavat tietoa ja vaikuttavat toimintaan. Kansatieteellisestä näkökulmasta on kiinnostavaa, kuinka nämä tavat ovat kulttuurisia ja sosiaalisia, siis aikaan ja paikkaan sidottuja, eivätkä vain esimerkiksi synnynnäisiä.⁶⁷

Kansatieteilijät tarkastelevat esineitä usein myös muistojen näkökulmasta. Esineiden on esimerkiksi katsottu toimivan nostalgisoituneen muistelun välineinä sekä jaoteltu ryhmiin erilaisten käyttöfunktioiden perusteella, joista yksi on esineiden tehtävä toimia muistoesineinä.⁶⁸ Esine voi olla haastattelutilanteissa läsnä haastateltavan ja haastattelijan välisessä keskustelussa ja toimia erilaisten kokemusten mieleen palauttamisen välineenä. Muistoja tai muistelua voi sitoa myös yksittäisten esineiden sijaan laajemmin materiaalisiin ympäristöihin tai erilaisiin tilanteisiin liittyviin aistimuistoihin.⁶⁹ Esimerkiksi sodan kodeistaan ajamien ihmisten kohdalla tuttuun ympäristöjen ja esineiden katoaminen tai mukana kuljetettavien tavaroiden tutkimus voivat auttaa avaamaan sodan kokeneiden ihmisten kokemuksia.⁷⁰

Oma tutkimukseni sijoittuu myös muistoja ja aistikokemuksia yhdistävään tutkimusotteeseen, vaikka tutkimusaihe ei kosketa kauas menneisyyteen tai traumaattisiin kokemuksiin liittyvää tutkimusta. Kyse on sen sijaan muistojen ja arkisten kokemusten vaikutuksesta esineisiin suhtautumiseen. Tärkeä vaikuttaja tämän näkökulman muodostumisessa on ollut Jonas Frykmanin ja Maja Povrzanović Frykmanin (2016) hermeneuttiseen fenomenologiaan perustuva näkökulma esineiden, aistikokemusten ja tunteiden samanaikaisesta läsnäolosta. He ovat nostaneet esille affektien, tiedostamattomien tuntemusten roolia esinesuhteiden vaikuttajina. Esineisiin ja materiaalisiin ympäristöihin liittyä heidän mukaansa *tunnelmia*, joiden sanoittaminen on vaikeaa mutta samalla tärkeää silloin, kun esineisiin liittyviä merkitystenantoja pyritään ymmärtämään. Affektit ovat heille aisteihin, ympäristöön ja esineisiin liittyviä tuntemuksia, jotka

⁶⁶ Korolainen 2016.

⁶⁷ Esim. Mäkilalli 2010, 13.

⁶⁸ Nostalgisoitumisesta esim. Korhokangas 2001, käyttöfunktioista Lehtinen 2003.

⁶⁹ ks. esim. Koskinen-Koivisto & Thomas 2018, Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2018.

⁷⁰ Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019, Povrzanović Frykman 2016.

ovat sidoksissa aiempiin kokemuksiin, mutta joita voi olla vaikeaa sanoittaa. Niihin liittyy usein sana *jokin*, sillä affekteihin liittyviä tuntemuksia on vaikeaa pukea sanoiksi. Esimerkiksi tilanteessa, tunnelmassa tai esineessä voi olla *jotakin*, joka saa mielen hyväksi tai olon oudoksi. Affektit viittaavat *potentiaalisuuteen, mahdollisuuksiin sekä intensiivisyyteen*.⁷¹

Tutkimuksessa tarkastelemani kokemukset eivät siis viittaa välttämättä tiedostettuun tilanteeseen tai tapahtumaan, vaan tarkoitukseni on löytää vastaajien esille tuomista lukemisen osa-alueista myös tiedostamattomia asioita, jotka ohjaavat esimerkiksi esineiden herättämiä reaktioita ja tunteita. Ajatus esineistä johonkin läsnä olevaan sekä toisaalta mahdolliseen ja vasta odotettavissa olevaan kiinnittyvänä asiana toimii hyvin kirjaesineisiin liittyvien käsitysten tarkastelemisen yhteydessä. Aistit ja affektit ohjaavat yleensäkin tapojamme hahmottaa ympäristöä, esineitä ja toimintaa, sillä ne liittyvät kykyyn tulkita, orientoitua ja toimia. Samalla kun niille on olemassa fysiologinen tai ruumiillinen perustansa, aistimusten tulkinta on myös kulttuurista.⁷² Se, mikä on toiselle miellyttävän näköistä, tuntuista, kuuloista tai tuoksuista, voi olla toiselle yhdentekevää tai jopa vastenmielistä. Kokemus voi myös muuttua ajan ja uusien kokemusten myötä.⁷³

Toinen tutkimustani ohjannut näkökulma liittyy ajatukseen esineistä vaikuttajina, jotka ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Ne vaikuttavat myös tapoihin, joilla ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa.⁷⁴ Vaikuttaminen liittyy toimintaan, jota Jonas Frykman ja Nils Gilje (2003) ovat pitäneet kulttuurintutkimuksessa keskeisenä tutkimuskohteena. Kulttuurintutkija ei siis heidän mukaansa etsi vastausta siihen, miten asiat ovat, vaan pyrkii selittämään, miten asiat tapahtuvat. Esineidenkään kohdalla kiinnostavaa ei ole vain se, millainen esine on tai millaisia merkityksiä siihen liitetään. Huomio tulisi

⁷¹ Frykman & Povrzanovič Frykman 2016, 10.

⁷² Vannini et al. 2013, 151–152.

⁷³ Vannini et al. 2013, 153.

⁷⁴ Esineiden ontologiasta, tavasta tarkastella esineitä representaatioiden sijaan toimijoina, ks. Henare, Holbraad & Wastell 2007. Kansatieteessä esim. Nieminen, Olsson, Ruotsala & Siivonen 2011, 9, Roivainen 2017, 29.

kiinnittää siihen, millaisia vaikutuksia esineillä on toimintaan ja miten ne muokkaavat ajattelua sekä käytäntöjä.⁷⁵

Myös tämän tutkimuksen lähtökohta, huomion kiinnittäminen kirjaesineisiin, liittyy ajatukseen esineistä vaikuttajina. Niihin voidaan liittää erilaisia kulttuurisia merkityksiä, arvoja ja asenteita, mutta nämä syntyvät ja muuttuvat vuorovaikutuksessa esineen, ihmisen ja kulttuurisen ympäristön kanssa. Esineiden kanssa toimiminen on sidoksissa sekä esineen fyysiseen olomuotoon että siihen liittyvään symboliikkaan. Digitalisaatio on tuonut kiinnostavan lisänsä esineiden tutkimukseen, sillä älylaitteiden ja sähköisten sisältöjen käyttö sekä käytön vaikutukset fyysiseen ympäristöön häilyvät aineellisen ja aineettoman rajapinnalla.

Keskeistä kirjatutkimusta

Kirja on esine, jonka muoto liittyy niin sanotun gutenbergilaisen kirjapainotaidon kehittymiseen. Sen seurauksena syntyneen painetun kirjan on osoitettu vaikuttaneen voimakkaasti tiedonvälitykseen, lukemiseen, kirjoittamiseen ja sitä kautta myös ajatteluun sekä erilaisiin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. Walter J. Ongin (1991 [1982]) mukaan painettu kirja merkitsi aiempaa tehokkaamman, analyttisemmän ja tarkemman ilmaisutavan kehittymistä. Mahdollisuus nopeaan ja tehokkaaseen kopiointiin toi kirjoja saataville, ja niihin myös muodostui tietynlainen rakenne, jota oli aiempia käsin kirjoitettuja *manuskriptejä* helpompi ja nopeampi lukea. Kirjoista myös tuli niin pieniä, että niitä oli helppoa kuljettaa mukana. Ne mahdollistivat yksityisen tavan lukea ja *omistaa sanoja*. Siksi ne vaikuttivat keskeisesti esimerkiksi yksilökeskeisen, modernin yhteiskunnan syntymiseen. Painettu teksti alkoi tukea ajatusta kirjoittajan *viimeisestä sanasta*, kokonaisuudesta, jolla on alku ja loppu. Tämä vaikutti tiedon rakenteiden hahmottamiseen.⁷⁶

⁷⁵ Frykman & Gilje 2003, 40, ks. myös Tiili 2015, 24.

⁷⁶ Ong 1991, 132–133, ks. myös McLuhan 1962.

Marshall McLuhan (1962) on viitannut painetun kirjan tuottamiin syvällisiin ja perustavanlaatuisiin vaikutuksiin puhumalla Gutenbergin galaksista (*the Gutenberg galaxy*). Hän on tuonut esille, kuinka tärkeää olisi tiedostaa painetun kirjan vaikutus (länsimaiseen) sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen. Yksi tärkeä vaikuttaja on ollut juuri painetun kirjan materiaalisuus, sen vaikutus aisteihin ja sitä kautta ymmärrykseen ympäröivästä maailmasta. Tämä vaikuttaa myös tietoisuuteen. Hänen mukaansa kirjat, kuten kaikki teknologia, ovat itsemme ja aistiemme jatkeita. Ne auttavat ihmistä kurottautumaan itsensä ulkopuolelle sosio-materiaaliseen maailmaan ja toimimaan siinä. Samalla ne ohjaavat aistihavaintoja. Lukemisessa esimerkiksi korostuu visuaalisuus mutta sähköisissä (*electronic*) teknologioissa kuten radiossa ja televisiossa auditiivisuus. Aistihavainnot vaikuttavat toimintaan ja myös ohjaavat tapaa toimia, esimerkiksi tuottaa viesti ja tulkita sitä.⁷⁷

Painetun kirjan keskeinen asema lukemisessa on vaikuttanut lukijoiden odotuksiin tekstien rakenteista sekä lukemisen tavasta. Sähköiset kirjamuodot tuottavat hieman erilaisen kokemuksen, joka voi yhä perustua tekstin visuaaliseen hahmottamiseen, mutta joka myös vaikuttaa kokonaisuuteen. Kuten jo aiemmin mainitsin, kiinnostukseni tarkastella kirjoja esineinä oli sidoksissa huomioon, jonka mukaan painetun kirjan herättämiä tuntemuksia käsiteltiin toistuvasti sähkökirjoja käsittelevissä tutkimuksissa, joissa lukijoiden huomioitiin vertaavan uutta lukutapaa vanhaan. Tämä toi esille, kuinka uusi teknologia, sähkökirja ja lukulaite, muuttivat lukemista aistikokemuksena. Nämä osoittivat lukemisen olevan toimintana enemmän kuin tekstin visuaalista hahmottamista.

Tutkimusta aloittaessani sähkökirjojen lukemiseen oli olemassa Suomessa jo hyvät mahdollisuudet, mutta nämä eivät silti olleet juuri saavuttaneet suosiota. Lukemisen tapoja sosiaalisen median aikakaudella tutkineet Juha Herkman ja Eliisa Vainikka (2012) huomauttivat, että tämä oli sidoksissa kuluttajien vastustukseen eli siihen, etteivät he olleet hyväksyneet ajatusta sähköisistä kirjoista. Nämä olivat nopeita käyttää ja helposti saatavilla, mutta eduista huolimatta painettua kirjaa suosittiin selvästi. Lisäksi tutkimuksessa kävi ilmi jo

⁷⁷ McLuhan 1962, 24, 26, 41, 244–255. McLuhanin kritiikistä ks. Starre 2015, 47–49.

mainitsemani seikka, jonka mukaan joidenkin lukijoiden mielestä oli tärkeää, että kirja tuntui miellyttävältä. Sitä oli mukavaa pidellä käsissä ja haistaa painomusteen tuoksu lukiessa.⁷⁸

Kun tutkimukseni oli jo vauhdissa, löysin lisää vastaavia painettuun kirjaan liittyviä näkökulmia muista kirjan sähköistymistä käsittelevistä tutkimuksista. Aihetta on sivunnut esimerkiksi Naomi S. Baron (2015) ruuduilta (*screens*) lukemista käsittelevässä tutkimuksessaan. Hänen mukaansa painettu kirja on useille lukijoille merkityksellinen, sillä esimerkiksi kirjan tuoksu, visuaalisuus ja käsin kosketeltavuus tuottavat emotionaalisia kokemuksia. Tämän lisäksi hän on korostanut painetuilla kirjoilla olevan erilaisia rooleja, sillä niitä pidetään esimerkiksi taideteoksina tai muistoesineinä.⁷⁹ Hän ei kuitenkaan pohtinut tarkemmin näiden kokemusten merkitystä kuten sitä, millaisista tunteista kirjan kohdalla on kyse ja millaisia kokemuksia tai tarpeita näihin liittyy. Painettuun kirjaan liittyvät emotionaaliset ja affektiiviset tekijät tulivat kuitenkin jälleen esille kontekstissa, jossa kyse oli itse asiassa sähkökirjoista.

Sama teema toistui edelleen projektissa, jossa seurattiin sähkökirjamarkkinoiden kehitystä Ruotsissa vuosina 2012–2016. Annika Bergström, Lars Höglund, Elena Maceviciute, Skans Kersti Nilsson, Birgitta Wallin ja Thomas D. Wilson (2017) käsittelevät tutkimuksessaan sähkökirjoja erilaisista näkökulmista, esimerkiksi lainsäädännön, kustantajien ja kirjastojen kannalta. Yhtenä tutkimuksen osa-alueena he käsittelevät lukijoiden suhdetta sähkökirjoihin ja nostivat esille tässä yhteydessä painetut kirjat. Osa tutkimukseen osallistuneista kertoi hakevansa näistä tietynlaista tunnetta tai tuntumaa (*feeling*), visuaalista mielihyvää sekä tuoksua ja valitsevansa tästä syystä mieluummin painetun kuin sähköisen kirjan.⁸⁰ Tässäkään tutkimuksessa ei syvennytty ilmiön syihin tai taustoihin, mutta sen todettiin olevan syvästi kulttuurista.⁸¹ Myös Harri Heikkilä, jonka graafisen suunnittelun alaan kuuluva väitöskirja (2017) on keskittynyt erityisesti sähkökirjan yleistymisen esteisiin ja niiden ratkaisemiseen, on huomauttanut lukijoiden suhtautumisen painettuun kirjaan olevan yksi tärkeä sähkökirjan

⁷⁸ Herkman & Vainikka 2012, 89.

⁷⁹ Baron 2015, 140–145, 147.

⁸⁰ Bergström et al. 2017, 198.

⁸¹ Bergström et al. 2017, 206.

yleistymistä haittaava tekijä.⁸² Heikkilän työ oli ensimmäinen sähkökirjoja käsittelevä väitöskirjatutkimus Suomessa, ja se on ollut keskeinen tietolähde omassa työssäni, kun olen tarkastellut sähkökirjojen historiaa ja kehityskaarta. Heikkilän tutkimuksessa tulevat ilmi sekä sähkökirjojen yleistymisen esteet että aiemmat kehittämissyrkimykset ja kirjamuodon liittyminen laajempaan kirjahistorialliseen vaiheeseen.

Sähkökirjatutkimusten lisäksi työni taustalla vaikuttaa näkökulma, joka pohjautuu lukemisen käytäntöjen, kokemusten ja muutosten tarkasteluun. Viimeaikoina alalla kiinnostusta ovat herättäneet niin sanottujen tavallisten lukijoiden muistitieto sekä aiemmat ja nykyiset arkiset kirjakäytännöt. Myös käytännölliset ja materiaalisuuteen liittyvät lukukokemukset ovat nousseet kasvavaksi tutkimusalaksi. Tutkijat ovat kiinnostuneet keräämään muistitietoa, jonka avulla on mahdollista päästä käsiksi lukemisen käytäntöihin, niiden muutoksiin sekä erilaisten, myös marginaalisten, lukijaryhmien lukutapoihin.⁸³ Ajattelen tutkimustani ja sen esinenäkökulmaa näiden käytäntöjen yhtenä osana. Tavallisiin käytäntöihin liittyvän kirjatutkimuksen puolesta on puhunut esimerkiksi historioitsija Martyn Lyons, joka on kritisoinut vain menneisyyteen painottuvaa kirjakäytäntöjen tutkimusta.⁸⁴ Myös nykyisten lukutapojen tutkimuksella on merkitystä, sillä lukemisen tavat elävät jatkuvasti. Lyonsin ajatukset vaikuttivat myös tutkimukseni aineiston keruun taustalla.

Tutkimusaineistona Elämää lukijana

Tutkimuksessani ääneen pääsevät lukijat ovat vastanneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) vuoden 2014 aikana keräämään kyselyyn *Elämää lukijana*. Kyseessä oli SKS:n arkiston yhdessä Suomen kirjahistoriallinen seura ry:n kanssa laatima keruu, jossa vastaajia pyydettiin kirjoittamaan arkistolle lukijaelämästään sen eri vaiheissa kiinnittäen huomiota erityisesti lukemiseen *taitona, harrastuksena, elämänsä osana ja sosiaalisena toimintana*. Keruun suunnittelussa mukana ollut Kirsti Salmi-Niklander (2018) on nimennyt keruun

⁸² Heikkilä 2017, 37.

⁸³ Ks. Salmi-Niklander 2018, 3.

⁸⁴ Lyons 2008, 151, Salmi-Niklander 2018, 3.

vaikuttajiksi erityisesti kaksi tekijää. Ensimmäinen on ollut englantilaisessa Roehamptonin yliopistossa toteutettu hanke *Memories of Fiction*, jossa on kerätty lukukokemuksia haastatteleamalla ja keskusteluttamalla juuri niin sanottuja tavallisia lukijoita. Toinen on yllä mainitsemani Martyn Lyons, joka on painottanut muistitietotutkimuksen merkitystä lukemisen tutkimukselle.⁸⁵ Sekä hankkeen että Lyonsin ajatusten taustalla ovat olleet kiinnostukset kartoittaa tavallisten lukijoiden erilaisia lukutapoja ja myös nykyajan lukemista. Nämä herättivät ajatuksen kerätä tietoa lukemiseen liittyvistä kokemuksista ja käytännöistä myös Suomessa.

Elämää lukijana -aineisto on yksi lukuisista SKS:n arkistoon kerätyistä ja tallennetuista aineistokokonaisuuksista, jonka keruu on toteutettu kyselyn kautta, kirjoittamalla. Arkisto on hakenut tällä tavoin tietoa ihmisten kokemuksista ja ajatuksista heidän omiin elämänpiireihinsä liittyvistä aiheista. SKS:n lisäksi vastaavanlaisia aineistoja ovat keränneet Suomessa esimerkiksi Seurasaarisäätiö, Museoviraston kansatieteellinen arkisto ja Svenska Litteratursällskapetin folkkultursarkivet.⁸⁶ Kyseisiä aineistoja hyödynnetään useilla tieteenaloilla ja ne ovat paljon käytettyjä myös kansatieteessä. Hanna Snellman (2014) on tarkastellut tutkijoiden käsityksiä näiden aineistojen kautta kerättävän tiedon luonteesta tuomalla esille Kansallismuseon ja Seurasaarisäätiön kyselytoiminnan alkua 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvun alussa. Hänen mukaansa SKS:n keruutavasta otettiin mallia esimerkiksi Kansallismuseon 50-vuotisjuhlan kunniaksi käynnistetyssä kyselytoiminnassa. Tällöin tavoitteena oli luoda kansatieteellisestä näkökulmasta kiinnostavaa kuvaa suomalaisuudesta ja sen menneisyydestä. Vastaajia ei tuolloin erityisesti ohjeistettu kertomaan omista kokemuksistaan, vaan heiltä pyydettiin tietoja erilaisista ilmiöistä, esineistöstä ja tapakulttuurista pyrkimyksenä hahmottaa näiden levinneisyyttä ja yleisyyttä. Tapa kerätä aineistoa kirjoittamalla sai kuitenkin aikaan omakohtaisia muistoja, eli keruutapa tuotti jo alusta saakka subjektiivista kerrontaa.⁸⁷ Kokemuksellisuudesta ja omaäänisestä kerronnasta tuli sittemmin tärkeä osa kyselyjä ja niiden tarkastelua.

⁸⁵ Salmi-Niklander 2018, 3.

⁸⁶ Snellman 2014, Korkiakangas, Olsson, Ruotsala & Åström 2016, 13–14.

⁸⁷ Snellman 2014, 241, 260.

Elämää lukijana -aineiston keruukutsussakin vastaajia kehoitettiin vastaamaan omalla kielellä ja tyylillä, siis kertomaan aiheesta vapaasti. Samalla heitä kuitenkin ohjattiin useilla aiheeseen johdattelevilla kysymyksillä. Näin syntyneen aineiston tekstit sisälsivät sekä vapaata tarinamuotoista muistelu- ja kokemuskerrontaa että lyhyempiä ja toteavampia kysymysvastauksia. Arkisto mahdollisesti pyrki useiden kysymysten avulla täsmentämään toivottuja näkökulmia ja avaamaan aihetta vastaajille. Keruukutsu sisälsi yhteensä 26 kysymystä ja kaksi kehotusta, jotka käsittelivät:

- 1) lukuelämyksiä, lukemisen merkityksiä sekä näihin liittyviä ihmisiä ja tilanteita,
- 2) ensimmäisiä kirjoja ja lapsuuden lukukokemuksia,
- 3) muistoja sanoma- ja aikakauslehdistä,
- 4) lukemiseen liittyviä kulttuurisia ja henkilökohtaisia muutoksia vastaajan elämän aikana sekä
- 5) kokemuksia sähköisistä kirjoista ja lehdistä sekä (fyysisistä ja virtuaalisista) lukuyhteisöistä.

SKS oli jo aiemmin kerännyt lukemiseen liittyviä teemakirjoitusaineistoja, joiden aiheet kohdistuivat esimerkiksi tyttö- ja poikakirjallisuuteen (2003, 2007) sekä Saima Harmajan (2005) ja Veikko Huovisen (2010) tuotantoon. Elämää lukijana -keruun fokus poikkesi siis aiemmista keruista, joten pitkän kysymyslistan tarkoitus oli mahdollisesti tehdä keruun teemaa ymmärrettäväksi painottamalla lukemisen sisältöjen sijaan erilaisia käytäntöjä ja lukemisen tilanteita. Vastaava useampia kysymyksiä sisältävä teemakirjoituskeruun tapa on muutenkin ollut perinnekeruissa tyypillinen silloin, kun arkistossa ei vielä ole aiempaa vastaavaa aihetta käsittelevää aineistoa.⁸⁸

Lukuisat kysymykset ja toisaalta kehotus kirjoittaa vapaasti tuotti kokoelman tekstejä, joka oli kokonaisuudessaan varsin monipuolinen katsaus lukemisen tapoihin. Se on myös ainutlaatuinen lukukäytäntöjä koonnut aineisto, jota

⁸⁸ Saarikoski 2011, 120-121. Laajemmin perinnearkistojen dialogisuudesta ks. Peltonen 1996, 59-133.

vastaavaa ei ole kerätty muualla Suomessa. Valitsin kokonaisuuden oman tutkimukseni aineistoksi, sillä se tarjosi harvinaisen näköalan suomalaisten lukutapoihin siten, kun he itse halusivat näistä kertoa. Arkiston tapa kehottaa omaääniseen kirjoittamiseen oli tässä esimerkiksi kyselyyn verrattuna etu. Aineistossa käsiteltiin myös juuri niitä lukukäytäntöjä, muutosta ja kirjamuotojen valintoja tavalla, jota pidin kiinnostavana. Vastaajat kertoivat viimeaikaisista lukutavoistaan yhdistämällä niitä laajemmin eri elämänvaiheisiin sekä lukumuistoihinsa ja -kokemuksiinsa. Tämä mahdollisti kirjamuotoihin liitettyjen käsitysten tarkastelun lukijoiden arjen ja lukutapojen kontekstissa.

Keruun vastaukset olivat eri mittaisia ja tyyllisiä. Toiset olivat hyvin runsaita ja kerronnallisia vastauksia, jotka sisälsivät kuvauksia muun muassa konkreettisista lukemisen tilanteista, esineistä, muistoista ja muutoksista. Nämä vastaukset toivat esille varsin selvästi erilaisia tapoja hahmottaa lukemista. Toiset olivat lyhyempiä ja toteavampia vastauksia keruukutsun kysymyksiin. Monet valikoivat keruukutsusta teemoja, joita sisällyttivät vastauksiinsa. He siis myös jättivät osan kysymyksistä vastaustensa ulkopuolelle. Pidin tätäkin kiinnostavana, sillä sivuuttamiseenkin liittyi jonkinlaisia valintoja. Oletukseni mukaan vastaajien kiinnostus kysymyksiä kohtaan ohjasivat vastaamisen tapaa, eli monet kirjoittivat erityisesti heitä kiinnostaneista aiheista. Ne vastaajat, jotka olivat valinneet laajasta kutsusta jonkun tietyn näkökulman, tavallaan hyväksyivät tai rajasivat ulos kysymysten aiheita oman lukijaelämänsä piiristä. Tämäkin tuotti osaltaan kuvaa heidän lukemiseen liittämistään käsityksistä.

Keruun aihe koettiin ilmeisen kiinnostavaksi, sillä se onnistui hyvin. Kun vastaukset laskettiin vuonna 2017, määräksi saatiin yhteensä 546 vastausta.⁸⁹ Sitten aineiston laajuudeksi on merkitty SKS:n verkkosivuilla 2000 sivua.⁹⁰ Elämää lukijana oli näin SKS:n vuoden 2014 suosituin perinnekeruu. Vastaukset koostuivat karkeasti jaotellen kahdesta osasta. Ensimmäisessä osassa oli yhteensä 261 tekstiä ja vastaajista naisia 190 (73 prosenttia) ja miehiä 56 (21 prosenttia).

⁸⁹ Kiitos Silja Juopperille, joka tarkisti luvut Elämää lukijana -aineistoa käsitellyttä julkaisua varten: ks. Salmi-Niklander 2018.

⁹⁰ Ks. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran verkkosivut, perinteen ja nykykulttuurin tutkimusaineistot/keruut/Elämää lukijana.
<https://www.finlit.fi/fi/arkisto-ja-kirjastopalvelut/kokoelmat-ja-tiedonlahteet/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-2#.XismWy1DzeR> [24.1.2020]

Lopuissa kuudessa prosentissa vastauksista sukupuolta ei ilmoitettu. Naisten enemmistö on tyypillistä vastaavissa kerrontaan perustuvissa keruissa. Ikänsä ilmoittaneet vastaajat olivat 8–93 -vuotiaita, eli aineiston ikäjakauma oli todella laaja. Tarkemmin jaoteltuna heistä oli alle 20-vuotiaita 40, 20–29 -vuotiaita 20, 30–39 -vuotiaita 13, 40–49 -vuotiaita 16, 50–59 -vuotiaita 13, 60–69 -vuotiaita 28, 70–79 -vuotiaita 41, 80–89 -vuotiaita 18 ja 90–93 -vuotiaita 3 vastaajaa. Kaikkiaan 68 vastaajaa jätti ikänsä ilmoittamatta. Lisäksi yksi vastaaja oli henkilö, joka oli kirjoittanut puhtaaksi vuonna 1906 syntyneen sekä keruuvuonna jo edesmenneen naisen haastattelun.

Yleisimmin vastaajat mainitsivat ammateikseen koululaiset (29), opiskelijat (19) ja kouluopettajat (21). Mukana oli myös muutamia tutkijoita, sekä maatalousammateissa, terveydenhuollossa sekä kirjastoalalla toimivia. Kolme vastaajista oli kirjailijoita. Kuitenkin kaikkiaan 117 vastaajaa jätti ammattinsa kokonaan mainitsematta, joten vastaajien ammatillisista taustoista ei tässä voinut tehdä tarkempia johtopäätöksiä. Koululaisten korkea määrä liittyi koulujen kiinnostukseen keruuta kohtaan. Todennäköisesti opettajat olivat antaneet oppilaille tehtäväksi vastata keruuseen.

Aineiston toinen osa (286 kpl) lähetettiin kokonaisuudessaan eräästä yläkoulusta. Vastaajista 270 oli koululaisia, 15 opettajia ja 2 avustajia. Nämä vastaukset olivat pääosin konseptipapereille kirjoitettuja kysymysvastauksia, jotka poikkesivat tyyliltään muun aineiston vastauksista, jotka olivat yleisimmin teemakirjoituksia. Koulun opettaja oli ilmeisesti organisoinut keruun koskemaan koko koulua ja laatinut keruukutsun pohjalta vastaamista helpottavan kysymyslistan. Tämä sisälsi 32 kysymystä, eli käytännössä kaikki keruukutsusta suoraan löytyneet kysymykset ja kehotukset. Näihin oppilaat olivat usein vastanneet kyllä/ei-muodossa. Kyseisiä vastauksia olisi ollut hankalaa tulkita ilman tietoa kysymysten tarkasta muotoilusta, mutta onneksi osa oppilaista oli jättänyt kysymyslistan arkistoitujen konseptipapereidensa väliin. Omien tutkimuskysymysteni kannalta keskeistä oli, etteivät oppilaat olleet tarttuneet keruukutsuun omatoimisesti. Siten osiossa oli useita vastaajia, jotka eivät olleet erityisen motivoituneita lukijoita eivätkä myöskään kiinnostuneita keruusta. Näidenkin vastausten joukossa oli kuitenkin kirjoja mielellään lukevia vastaajia,

jotka olivat tarttuneet kysymyksiin kertovalla otteella. Siksi sisällytin nämäkin vastaukset tutkimukseeni aineistoon. Koulun vastaukset on myöhemmin järjestetty arkistoon osaksi Elämää lukijana -aineistopakettia, mutta kuitenkin omaksi erilliseksi osiokseen.⁹¹

Sain itse aineiston luettavakseni ensimmäisen kerran vaiheessa, jossa sen luettelointi oli arkistolta vielä kesken. Ensin sain sähköpostivastauksina tulleet tekstit käyttööni.⁹² Nämä lähetettiin minulle sähköpostinippuina, joista koostin myöhemmin yhtenäisen tiedoston. Vastauksia oli tässä yhteensä 229. Loput vastaukset luin arkistossa, aluksi vaiheessa, jossa kokonaisuutta ei ollut vielä järjestetty nykyiseen muotoonsa. Vastauksista puuttui tässä vaiheessa arkistotunnukset. Tuolloin aineistokokonaisuus oli jaettavissa kolmeen osaan, eli sähköisiin vastauksiin, koulun vastauksiin ja muihin käsin kirjoitettuihin teksteihin. Koulua lukuun ottamatta lähettäjinä oli pääosin julkiseen keruukutsuun tarttuneita vastaajia sekä mahdollisesti joitakin SKS:n vastaajaverkoston jäseniä. Sähköposteissa on kuitenkin erotettavissa elokuun loppupuolella 13-vuotiaiden vastaajien joukko, jotka ovat ilmeisesti myös kirjoittaneet jonkinlaisen koulutehtävän vuoksi.

Sähköpostitse saapuneista vastauksista tuli tutkimukseni kannalta aineiston tärkein osa. Se, että minun oli mahdollista käsitellä digitaalista tiedostoa ja tehdä siihen sanahakuja, helpotti analyysin tekemistä, sillä tämä nopeutti esimerkiksi tiettyjen teemojen hakemista kokonaisuudesta. Vielä keskeisempää oli, että juuri tähän osioon liittyneissä vastauksissa oli tutkimuskysymysten kannalta tärkeää kerrontaa esimerkiksi sähkökirjoista sekä lukemiseen liittyvistä muutoksista muuta aineistoa enemmän. Tämä saattoi johtua sähköpostitse vastanneiden tavoista käyttää tietotekniikkaa. He, jotka olivat motivoituneita vastaamaan ja vastasivat mieluiten sähköpostitse, käyttivät siis ilmeisesti internetiä ja tietokonetta käsin kirjoittaneita vastaajia enemmän. Siten he myös refleктоivat

⁹¹ Erityisesti aineiston koululaisten vastauksista ks. Harju 2018.

⁹² Hain ja sain tähän arkistolta erikseen luvan, joka perustui aineiston ja esimerkiksi sen sisältämien henkilötietojen luottamukselliseen käsittelyyn. Aineistojen sähköinen keruu ja avaaminen käyttöön laajemmin ovat aiheita, jotka ovat muutoksessa. Avaaminen olisi tärkeää, mutta sitä rajoittavat esimerkiksi henkilötietosuoja sekä taloudelliset ja tekniset resurssit. Ks. Harvilahti 2014.

sähköistä lukemista ja vertailivat sähkökirjaa ja painettua kirjaa toisiinsa muita vastaajia enemmän. Tämän vuoksi analyysissä painottuvat sähköpostivastaukset, vaikka olen kuitenkin käynyt koko aineiston läpi.

Järjestämättömän aineiston käyttö tuotti ongelmia vaiheessa, jossa ryhdyin merkitsemään viitteisiin virallisia arkistotunnuksia. Tätä varten minun tuli etsiä koko arkistoidusta aineistopaketesta hakemani vastaukset, jotka oli sittemmin tulostettu ja järjestetty osaksi aineistoa. Tässä vaiheessa kävi ilmi, että sähköpostivastausten joukossa oli tekstejä, joita ei löytynyt lainkaan järjestetystä aineistosta. Kun SKS:n arkistotutkija selvitti asiaa, syyksi osoittautui vika sähköisessä vastauskaavakkeessa, joka oli ohjannut ensimmäiset keruuseen tarkoitetut sähköpostit väärän keruun otsikon alle.⁹³ Sittemmin nämä puuttuneet 15 vastausta on tulostettu ja järjestetty Elämää lukijana -aineiston viimeisiksi vastauksiksi.

Tutkimuseettisestä näkökulmasta tarkasteltuna aineiston tai tutkimusaiheeni ei voi katsoa olevan arkaluonteinen tai muuten haastava. Työ on toteutettu noudattaen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita ihmistieteille. Kuten SKS:n perinnekeruiden kohdalla yleensäkin, aineiston keruun ja säilytyksen periaatteet ovat noudattaneet hyvää tutkimuseettistä tapaa. Vastaajia on tiedotettu keruun tarkoituksesta, arkistoinnista ja käytön mahdollisuuksista. Kaikilta vastaajilta ja alaikäisten kohdalla myös heidän huoltajiltaan on pyydetty arkistointiin ja tutkimuskäyttöön lupa.⁹⁴ Vastaajat on tutkimuksessa anonymisoitu.

Vastaajien henkilökohtaisia muistoja, asenteita ja käsityksiä käsittelevissä tutkimuksissa on aina pohdittava myös tutkijan intressien mahdollisia ristiriitoja suhteessa vastaajien tarkoituksiin. Tutkimuseettinen pohdintani on liittynyt erityisesti ajatukseen tutkittavien kunnioittamisesta. Käytännössä tämä on tarkoittanut erilaisten mielipiteiden huomioimista sekä aineistossa esille tuotujen näkökulmien arvottamisen välttämistä.⁹⁵ Olen pyrkinyt tuomaan esille erilaisia

⁹³ Puuttuneiden sähköpostien aihekenttään oli merkitty toisen keruun nimi *Posetiivarit Suomessa*.

⁹⁴ Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet ihmistieteille (2009, 4):

<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

⁹⁵ Ks. Pöysä 2006, 227–228.

näkökulmia tasapuolisesti ja tarkastellut omien käsitysteni sekä ennakkoletusteni vaikutusta näiden tulkintaan.⁹⁶

Toisinaan lukemista tarkastellaan profiloimalla lukijoita esimerkiksi heidän sukupuolensa tai sosio-ekonomisen taustansa perusteella. Tutkimusten mukaan naiset lukevat miehiä todennäköisemmin kaunokirjallisuutta vapaa-ajan harrastuksenaan, nuoret lukevat todennäköisemmin paljon kuin iäkkäämmät, ja korkeakoulutetut lukevat enemmän kuin vähemmän koulutetut.⁹⁷ Elämää lukijana-aineiston vastaajista suurin osa ilmoitti sukupuolensa, mutta useat kuitenkin jättivät mainitsematta esimerkiksi ammattinsa, ikänsä ja koulutustaustansa. Viittaan aineistossa vastaajiin tavalla, josta ilmenee heidän syntymävuotensa sekä sukupuolensa silloin, kun he ovat sen ilmoittaneet, esimerkiksi vuonna 1980 syntynyt nainen on merkitty N1980, tai mies, joka ei ole ilmoittanut syntymäaikaansa on merkitty M?. Tapa vastaa *Lukemisen kokemukset ja kulttuurit*-teemajulkaisussa käytettyä tapaa. Aineiston perusteella ei kuitenkaan juuri voinut ottaa kantaa siihen, kuinka demografiset tekijät ovat vaikuttaneet tutkimuksessa esille tuleviin teemoihin. Olen keskittänyt tutkimuskysymyksiä mukaisesti kirjoista ja lukemisesta pitävien suomalaisten ihmisten käsityksiin kirjoista esineinä.

⁹⁶ Ks. Suominen 2011, 250.

⁹⁷ Mikkonen 2017, 17–19, Bergström et al. 2017, 183.

2. Tutkimusmenetelmä ja keskeiset käsitteet

Etnografiaa arkistoaineistosta

Elämää lukijana -aineiston kaltaisten kirjoitettujen kokoelmien tulkinnan tavoista on julkaistu useita metodologisia oppaita, joissa tarkastellaan erilaisia tapoja lähestyä tekstejä.⁹⁸ Aineistoja on mahdollista tulkita esimerkiksi muistitietona⁹⁹, kertomuksina narratiivisen viitekehyksen pohjalta¹⁰⁰ tai kyseenalaistavalla otteella lukemalla tekstejä *vastakarvaan* ja etsimällä näin auki kirjoitettujen asioiden lisäksi rivien väliin jääviä julki lausumattomia oletuksia tai asenteita.¹⁰¹ Menetelmän valintaan voivat vaikuttaa tutkijan ajatukset siitä, mitä hän on oikeastaan aineistosta etsimässä ja millaista tietoa sen pohjalta on mahdollista tuottaa. Rakentaessani tätä tutkimusta, menetelmä valikoitui lopulta vasta tutustuttuani aineistoon.

Lukiessani Elämää lukijana -kokonaisuuden erityyisiä vastauksia, huomioni alkoi aluksi kiinnittyä toistuvasti esille nostettuihin aiheisiin kuten muistoihin lukemaan oppimisesta ja kirjastoista. Näitä ohjasivat keruukutsun kysymykset. Löysin myös aineistosta teemoja, joista kerrottiin, vaikka niistä ei varsinaisesti kysyty mitään. Esimerkiksi kirjojen tuoksu ja tuntuma olivat aiheita, joita monet vastaajat toivat esille, vaikka niistä ei ollut mainintaa keruukysymyksissä. Tekstien luennan edetessä ryhdyin lisäksi kiinnittämään huomiota siihen, kuinka osa vastaajista näytti väistelevän tiettyjä aiheita, joita oli kysyty. Esimerkiksi kysymys sähkökirjojen lukemisesta oli aihe, joihin useat välttivät ottamasta minkäänlaista kantaa. Oletan, että tämä johtui siitä, ettei aihe ollut näille vastaajille erityisen läheinen tai tärkeä.

⁹⁸ esim. Korkiakangas, Olsson, Ruotsala, Åström 2016, Pöysä 2015, Lakomäki, Latvala & Laurén 2011.

⁹⁹ Korkiakangas 2005, Hytönen 2016.

¹⁰⁰ Pöysä 2015.

¹⁰¹ esim. Mikkola 2008, Lakomäki, Latvala & Laurén 2011, 12.

Aineiston luennan edistyessä huomasin myös peilaavani toistuvasti omia lukukokemuksiani aineiston vastaajien kertomuksiin. Vastaajien muistot esimerkiksi lastenkirjojen väreistä ja kansien tuntumasta, kirjastojen tuoksuista ja äänimaisemista tai lukuhetkistä nukkumaan mennessä tuntuivat tutuilta. Ne saivat aikaan erityisesti omien lapsuusaikaisten lukumuistojeni heräämisen tavalla, jota en ollut aiemmin kokenut. Muistin vanhan aapiseni vihreät kannet, muistin missä kohtaa lähikirjaston lastenhyllystä löytyivät Lotta-kirjat, muistin millainen lukuvalo minulla oli lastenhuoneessa. Lisäksi aineiston läpikäyminen johti nykyisten lukutapojeni tiedostamiseen. Tapani myötäelää vastaajien käsittelemiä asioita johtui siitä, että esille tulleet lukemisen tavat olivat usein niin samankaltaisia oman eletyn arkeni kanssa. Pidän varsin todennäköisenä, että sama tunne nousee monille tätä tutkimustani lukeville työn käsittelylukujen kohdalla. Toisaalta joillekin mainitsemani käsitykset kirjoista ja lukemisesta voivat tuntua vierailta, sillä kuten sanottu, kokemukset ja näkökulmat kirjoihin vaihtelevat.

Omalla kohdallani aineiston lukeminen johti joka tapauksessa pohdintoihin, millainen lukija oikeastaan olen tai haluaisin olla. Tämän myötä olen pyrkinyt aiempaa tietoisemmin antamaan kirjallisuudelle aikaa sekä rakentamaan miellyttäviltä tuntuvia lukuhetkiä. Ymmärsin aineiston kautta, kuinka positiivista suhtautumiseni kirjojen lukemiseen oikeastaan on. Aineiston läpiluku oli siten kaiken kaikkiaan varsin ajatuksia herättävä prosessi. Analyysin kannalta aiheen läheisyys kuitenkin herätti kysymyksen menetelmästä sekä objektiivisuuden ja subjektiivisuuden rajoista. Työni oli alussa lukemista tai niin sanottua lähilukua, jota Jyrki Pöysän (2015) mukaan voi ajatella paitsi menetelmänä myös keinona reflektoida omia tutkimusaiheeseen liittyviä oletuksia. Se toimii esimerkiksi välivaiheena, *jonka jälkeen katse voidaan kohdistaa systemaattisemmin aineiston kiinnostaviksi koettuihin osiin[...]*.¹⁰² Pohtiessani työn metodologista perustaa mietin erityisesti, kuinka onnistuisin hyödyntämään osallisuuden kokemusta sekä samalla välttämään liiaksi omiin kokemuksiini perustuvaa tulkintaa. Halusin siis säilyttää ajatuksen tutusta aihepiiristä sekä samalla etäännyttää itseni siitä niin, etten tulisi analyysissä peilanneeksi liikaa omia kokemuksiani.

¹⁰² Pöysä 2015, 37.

Hieman vastaavista osallisuuden kokemuksista ja vaikutuksista tutkimukseen on kirjoittanut toisessa yhteydessä Kirsi Saarikangas (2013), joka on tarkastellut muistitietoaineistoa lähiökokemuksista. Hänen mukaansa kokemukset ympäristöstä tapahtuvat usein tiedostamatta, kuitenkin kehon ja aistien sekä materiaalisen ympäristön vuorovaikutuksessa. Arkisia kokemuksia muistellessaan ihmiset muokkaavat muistoja myöhemmin kertomuksiksi, joista katoaa jotakin ja johon lisätään jotakin alkuperäiseen kokemukseen nähden. Kuvauksia elävöitetään kertomalla esimerkiksi aktiviteeteista sekä aistikokemuksista. Äänet, tuoksut, erilaisten materiaalien tuntuma, visuaaliset elementit kuten värit sekä toimiminen tilassa muokkaavat merkityksiä, joita kerrottavaan asiaan liitetään myöhemmin.¹⁰³ Jos tutkija omaa kokemuksia vastaavasta asiasta kuin tutkittavansa, hänen on mahdollista muistaa samankaltaisia ympäristöjä, esineitä ja toimintaa. Tämä voi auttaa ymmärtämään kuvattuja asioita. Samalla tuttuus tai osallisuus voi kuitenkin jättää jotakin myös piiloon. Tutkijan tapaa ymmärtää kertomusta voi käsitellä refleктоimalla, tai kuten Saarikangas ilmaisee, muistelemalla ja kirjoittamalla *yhdessä* muistitietoa tuottaneiden vastaajien kanssa.¹⁰⁴

Ajatus jakamisesta ja yhdessä muistelemisesta on läsnä myös omassa tutkimuksessani. Aineiston ja osallisuuden kokemuksen käsittelemiseen lähdin hakemaan tukea tieteenalani keskeisestä menetelmästä, etnografiasta, johon ajatus tutkijan läsnäolosta on käytännössä sisäänkirjoitettu. Etnografian epistemologinen perusta on hermeneuttisessa tutkimusperinteessä.¹⁰⁵ Se on metodologiana laaja-alainen, eikä siitä ole olemassa yhtä tiettyä määritelmää. Määritelmistä ja rajauksista on käyty pitkää keskustelua, joka on koskenut esimerkiksi etnografista tiedonmuodostusta, tiedon sanallistamista, tutkijan osallisuutta ja vaikutusta tutkimukseen sekä tutkimusetiikkaan.¹⁰⁶ Myös etnografiaan keskeisesti kuuluva tutkimuskentän käsite on ollut laajan uudelleenmäärittelyn kohteena.¹⁰⁷

¹⁰³ Saarikangas 2013, 29–30, 47.

¹⁰⁴ Saarikangas 2013, 31.

¹⁰⁵ Hermeneutiikasta ks. esim. Mikkola 2009, 48–53.

¹⁰⁶ Keskustelusta esim. Tiili 2016, 31, Ingold 2014.

¹⁰⁷ Esim. Coleman & Collins 2006, Hannerz 2003, Hirvi & Snellman 2013, Marcus 1995.

Etnografiaa voidaan ajatella eri tavoin, mutta olen tässä määritellyt sen Pilvi Hämeenahon ja Eerika Koskinen-Koiviston (2014) nähdäkseni hyvin osuvan kiteytyksen mukaan. Kyseessä on menetelmä ja metodologia, joka perustuu kenttätöölle, relativismille ja käsitteellistämislle. Se on myös usein kirjoittamalla ilmaistu prosessi sekä valmis tutkimus. Etnografian tehtävä on löytää ja tulkita erilaisia *kokemusmaailmoja*, kulttuurisia ja sosiaalisia todellisuuksia sekä selittää näiden ilmentymiä kriittisesti mutta samalla ymmärtämään pyrkivällä eli empaattisella tutkimusotteella. Tämä ei olisi mahdollista ilman, että tutkija on osa tutkimustaan ja vaikuttaa siihen. Siksi etnografian on oltava refleksiivistä ja vuorovaikutuksellisesta tutkimusaiheen, sen piirissä toimivien ihmisten ja tutkijan välillä.¹⁰⁸ Etnografia ei siten ole esimerkiksi vain osallistuvaa havainnointia.

Refleksiivisyys liittyy etnografiassa esimerkiksi kirjoittamisen tapaan. Tutkija ei esimerkiksi pyri objektiiviseen ilmaisuun häivyttämällä itseään tekstistä, vaan etnografiassa tutkija on aina osa tutkimustaan, jopa osa tutkimuskohdettaan. Tutkimuksen objektiivisuuskriteeri ei siis hahmotu tutkijan etäännyttämisenä vaan subjektiivisuuden katsotaan olevan osa tuotettavaa tietoa. Esimerkiksi aistietnografian teoriaa hahmotellut Sarah Pink (2009) on painottanut näkökulmaa, jonka mukaan etnografi on aina käsitettävä osaksi sitä sosiaalista ja materiaalista ympäristöä, jossa hän tutkimustaan tekee. Oppiakseen toisten ihmisten kokemuksista ja tavoista hahmottaa tai aistia maailmaa tutkijan omat kokemukset voivat olla hyödyksi, mutta tämä vaatii ymmärrystä kokemusten syntymisen tavasta.¹⁰⁹

Etnografian on kyettävä paikantamaan itsensä suhteessa tutkimuskohteeseensa. Tutkijan läsnäolon merkitys tutkimukselle on avattava esimerkiksi kuvaamalla, millaisten tekijöiden kirjoittaja on katsonut muokanneen tehtyjä tulkintoja. Samalla etnografia on myös nimenomaan tulkinta, joka on yksi mahdollinen näkökulma useammista. Tulkintaa ohjaavat etenkin kysymystenasettelut, jotka kuitenkin voivat elää tutkimusprosessin aikana. Niitä ei siis tarvitse lyödä lukkoon hypoteesinomaisesti tutkimusta aloittaessa. Etnografi sen sijaan etsii tutkimustaan asiasta tai ilmiöstä ne kysymykset, jotka ovat hänen nähdäkseen relevantteja.

¹⁰⁸ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014. Ks. myös Davies 2008, 4–5.

¹⁰⁹ Pink 2009, 23–25.

Charlotte Aull Davies (2008) on yhdistänyt ajatuksen etnografisesta refleksiivisyydestä kriittiseen realismiin, jonka mukaan sosiaalista todellisuutta on olemassa silloinkin, kun emme ole itse siitä tietoisia. Etnografinen tutkimus pyrkii etsimään, selittämään ja avaamaan sosiaalisen todellisuuden ilmentymiä, jotka eivät ole saavutettavissa ainoastaan joko tarkastelemalla tutkittavia tai refleктоimalla tutkimuksen tekijää. Etnografinen tieto on sidoksissa käytännön ilmentymiin sekä niihin liittyviin merkitystenantoihin, jotka voivat olla esimerkiksi konkreettisia asioita kuten toimintaa tai esineitä, ja näiden tulkintaan. Refleksiivisyys on sidoksissa koko tutkimusprosessiin sekä siitä syntyvään tietoon.¹¹⁰ Tämä viittaa tutkijan esiyttäytymiseen ja lähtökohtiin tarkastella aihettaan sekä tutkijan läsnäolon vaikutuksen hyväksymiseen tutkimuksessa. Refleksiivisyydellä pyritään välttämään liian yksipuolinen, vain tutkijan omiin näkökulmiin tarttuva tulkinta aiheesta. Etnografista tietoa ei kuitenkaan voi olla ilman tutkijan tekemää tulkintaa, joka on aina osin subjektiivista.

Etnografia perustuu siis pitkälti vuorovaikutukseen ja tämä herättää kysymyksen arkistoaineiston tulkinnasta etnografisesti. Kontaktit tutkijan ja tutkittavien välillä ei tapahdu samalla tavoin kasvokkain kuin fyysisellä kentällä, joten arkistoaineistoa analysoivan etnografian tulee tarkentaa myös, minkä kanssa hän tosiasiansa on vuorovaikutuksessa tai mitä hän on havainnoimassa. Jos etnografialla tarkoitettaisiin ainoastaan suoraa kasvokkain tapahtuvaa kanssakäymistä tutkittavien ja tutkijan kesken, tämä etnografian ehto ei toteutuisi arkistoaineiston tutkimuksessa. Etnografiaa on kuitenkin nostettu esille arkistoaineistojen sekä laajemmin muistitiedon tutkimuksessa. Tarkastelen seuraavassa näistä kolmea avausta, joissa etnografian lähtökohdat tulevat esille hieman vaihtelevasti. Metodologiaa kohtaan on siis osoitettu kiinnostusta, mutta se ei ole toiminut yksiselitteisenä muistitiedon tai keruuaineistojen tulkintaa ohjaavaa määritelmänä.¹¹¹

Muistitiedon etnografiasta kirjoittanut Elina Makkonen (2009) on ajatellut metodologian lähtevän *muistitiedon ja etnografisen tiedon dialogisuudesta ja*

¹¹⁰ Davies 2008, 6.

¹¹¹ Seuraavassa Makkonen 2009, Kotilainen 2014 ja Kirveennummi 2016, ks. myös Saarikoski 2011.

neuvottelunvaraisuudesta.¹¹² Hänen tutkimuksensa on perustunut kenttätutkimukseen, jossa tutkija on tavannut ja haastatellut tutkittaviaan kasvokkain. Analyysin kohteena on menneisyyteen kohdistuva kerronta. Makkonen on paikannut itsensä etnografiksi, joka tulkitsee keräämäänsä aineistoa ja vaikuttaa tulkintansa kautta tuotettavaan tietoon. Hän mainitsee olevansa tutkimansa yhteisön jäsen, jonka on tärkeää pyrkiä *ainakin hetkellisesti* etäännyttämään itsensä tutkimuskohteestaan.¹¹³ Työssä esiin tuleva ajatus etnografian hyödyntämisestä menneisyyteen liittyvässä tutkimuksessa on kiinnostava. Siinä esitetty käsitys tutkijan läsnäolosta ja etäännyttämisestä kuitenkin hieman poikkeaa ajatuksesta, jonka mukaan tutkija on käsitettävä osaksi tutkimuskohdettaan. Etäännyttämisen tarkoitus on ilmeisesti saada selkeämpi ja siten totuudenmukaisemmaksi katsottu käsitys tutkimuskohteesta. Tutkijan omia tutkittavaan ilmiöön liittyviä kokemuksia ei tämän mukaan käytettäisi tutkimuksen osana. Makkosen tutkimuksessa tulee myös esille näkemys, jonka mukaan Elämää lukijana -aineiston kaltaisia perinnekeruita ajatellaan usein juuri muistitietona.¹¹⁴

Myös Sofia Kotilainen (2014) on tarkastellut muistitiedon tutkimusta etnografisesti, kuitenkin siten, että näkökulma on historian tutkimuksessa. Hänen mukaansa tutkijan on tärkeää ymmärtää arkistoaineiston kerääjien rooli lähteen syntymisessä sekä tutkijan omien lähtökohtien merkitys aineistolle esitettyjen kysymysten muodostamisessa.¹¹⁵ Etnografista tutkimuksesta voi tulla silloin, kun siinä käytetään *jo aiemmin muussa yhteydessä etnografisesti kerättyä aineistoa, tai sitten tutkimusprosessi on toteutettu etnografisesti eli tutkija on osallistunut itse myös esimerkiksi haastattelujen tekemiseen*.¹¹⁶ Sitaatissa on läsnä ajatus aineistosta etnografiaa määrittävänä tekijänä. Aineisto voi siis olla etnografinen silloin, kun se sisältää kokemusperäistä havainnointia tai tutkimuskentältä kerättyä aineistoa.¹¹⁷ Etnografinen tulkinta on sidoksissa puolestaan kentän ajatukseen. Historian- tai muistitiedon tutkija on tekemisissä tutkijan omaa kokemuspiiriä kauemmas menneisyyteen sijoittuvan ilmiön kanssa. Tulkintaa ilmiöön liittyvistä kokemuksista voi tehdä Kotilaisen mukaan rakentamalla kenttä,

¹¹² Makkonen 2009, 15.

¹¹³ Makkonen 2009, 38; etäännyttämisestä viittauksena Suojanen 1996.

¹¹⁴ Makkonen 2009, 28–29.

¹¹⁵ Kotilainen 2014, 169.

¹¹⁶ Kotilainen 2014, 156.

¹¹⁷ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 8.

jonka kautta, yhdistämällä arkistoaineiston tarjoamaa tietoa muihin lähteisiin ja aiempaan tutkimukseen, tutkijan on myös mahdollista käyttää *mielikuvitustaan*.¹¹⁸ Esimerkiksi historialliset rakennetut ympäristöt tai esineet voivat auttaa tämänkaltaisen kokemukseen sidotun ymmärryksen aukikirjoittamisessa.

Anna Kirveennummi (2016) on tarkastellut etnografian hyödyntämistä kyselyaineiston tulkinnassa ja nostanut myös esille aineiston keruuseen ja tulkintaan liittyvien kysymystenasettelujen merkitystä. Kirveennummen mukaan etnografisia aineistoista voi tulla silloin, kun tutkija näkee itsensä tiedon tuottamisen työkaluna ja vastaajat kokemusasiantuntijoina.¹¹⁹ Hän on ajatellut lisäksi oman tutkimuksensa aineistoon vastanneita kirjoittajia etnografeina, jotka *perustavat kuvauksensa omiin pitkäaikaisiin kenttähavaintoihinsa*. He koostavat vastauksiinsa muistitietoa, johon ovat vaikuttaneet myös muut heidän kokemuspääpiiriinsä kuuluvat ihmiset.¹²⁰

Omassa tutkimuksessani en ajattele kyselyyn vastanneita varsinaisesti etnografeina. Elämää lukijana -aineisto sisältää etnografisia piirteitä kuten kokemuskerrontaa sekä kuvauksia erilaisista tilanteista ja ympäristöistä, mutta se ei nähdäkseen sellaisenaan määritä vastaajia etnografeiksi. Tämä johtuu kontekstualisoimisen ja käsitelyön merkityksistä etnografiaa määrittävinä elementteinä: nämä eivät varsinaisesti toteudu vastaajien kertomuksissa. Etnografi on käsitykseni mukaan tutkija, joka tuo tutkimukseen myös sen teoreettiset puolet. Eli tutkija tuottaa etnografian, vaikka aineiston vastaajat toisivat etnografista tietoa tutkimukseen. Kirveennummen ajatukset kokemusten tulkinnasta ja tutkijan roolista tiedon tuottamisessa ovat hyvin kiinnostavia, samoin kuin Kotilaisen ajatus mielikuvituksesta sekä Makkosen huomio etnografisen tiedon dialogisuudesta. Ne, yhdessä etnografiaan kuuluvan refleksiivisyyden kanssa, osuvat juuri siihen, miksi itse hahmotan etnografian tutkimukseni menetelmäksi. Sen sijaan, että olisin ajatellut esimerkiksi tekeväni tutkimusaineistosta sisällönanalyysiä tai kohdistavani tutkimusta tiukasti aineiston vastaajien kokemuksiin, olen käsittänyt tekeväni tulkintaa, joka tapahtuu

¹¹⁸ Kotilainen 2014, 171.

¹¹⁹ Kirveennummi 2016, 186–187.

¹²⁰ Kirveennummi 2016, 188

keskustelunomaisena ajatustyönä ja vuorovaikutuksena aineiston (vastaajien) kanssa. Vuorovaikutus on mahdollista tässä yhteydessä juuri siksi, että tutkimusaihe on osa omaa elämäni. En siten ole pyrkinyt etäännyttämään itseäni aiheesta, vaan tuonut omat kokemukseni osaksi aineiston tulkintaa ja koko tutkimusta.

Tutkimuskenttä

Arkistoaineisto alkoi muodostua lukuprosessissa tutkimuskentäksi, jossa tutkin ja havainnoin lukijoiden kokemuksia kirjoista. Käytännössä tutkimuskenttä toimi vuorovaikutuksessa myös oman ympäristöni kanssa. Projektin aikana pidin silmiäni auki ja tartuin jatkuvasti erilaisiin kirjoja käsitteleviin teksteihin, kuviin ja asetelmiin sekä tapoihin puhua kirjoista tai asettaa niitä esille. Herkistyin tavallaan kaikelle, mikä käsitteli kirjoja (esineinä). Lukeminen tuntui avautuvan tätä kautta värikkäänä ja toiminnallisena osana omaakin arkeani. Erityisesti sosiaalinen media sekä erilaiset aikakauslehdet alkoivat vaikuttaa aarraitoilta, sillä niissä keskusteltiin kirjoista varsin laajalla skaalalla. Muistan lukeneeni artikkeleita ja keskusteluja kirjahyllyistä, kirjojen määristä, vanhojen kirjojen kierrätyksestä ja harrastuksista, joissa vanhoista kirjoista askarrellaan jotakin uutta. Myös sähkökirjat ja projektin edetessä yhä enemmän äänikirjat tulivat vastaan erilaisissa julkaisuissa ja keskusteluissa, julkisesti ja tuttavapiireissä.

Kun olen käynyt pitämässä esitelmiä tutkimusaiheestani erilaisissa tapahtumissa, sain myös keskustella siitä, kuinka kirjaesineisiin liittyvät kokemukset olivat toisille uusi näkökulma lukemiseen. Sain esimerkiksi erään esitelmän jälkeen sähköpostia, johon lähettäjä oli liittännyt linkin keskusteluun, jonka aiheena oli kirjan tuoksun merkitys lukijalle. Hän kertoi kyseisen aistinäkökulman lukemiseen olleen hänelle aiemmin vieras ajatus, mutta sittemmin se alkoi näyttäytyä todella olemassa olevana ja keskustelua herättävänä ilmiönä. Tämä lienee hyvä esimerkki siitä, miten erilaiset kulttuuriset ilmiöt näyttäytyvät eri ihmisille eri tavoin. Etnografinen tulkinta mahdollistaa näiden erilaisten (subjektiivisten) kokemusten tarkastelun, sillä sen tarkoitus ei ole kartoittaa ilmiöiden yleisintä tai tyypillisintä muotoa, vaan tuoda juuri esille siihen liittyviä erilaisia käsityksiä sekä toiminnan tapoja.

Aineisto ohjasi tapaan tarkastella kirjoja ja lukemista tutkimusprosessin aikana omassa ympäristössäni. Toisaalta tekemäni huomiot vaikuttivat tapaan analysoida aineistoa. Etnografinen vuorovaikutus ja havainnointi alkoivat rakentua etenkin aineiston tekstien, muun tutkimuksen sekä omien käsitysteni pohdintana ja tekemieni havaintojen aukikirjoittamisena. Lukutapani oli sikäli dialogista, että kun sain ideoita tai ajatuksia lukemisesta aineiston ulkopuolelta, palasin aineiston äärelle ikään kuin kysymään vastaajilta, mitä he olivat aiheesta kirjoittaneet. Kun aineistossa taas oli tullut esille jotakin, joka oli minulle uutta, ryhdyin kiinnittämään huomiota aiheeseen myös muussa elämässäni.¹²¹ Esimerkiksi lukemista varten sisustetut lukunurkkaukset tai tavat tehdä olo mukavaksi lukiessa olivat vastaajien esille nostamia aiheita, joista tuntui löytyvän jatkuvasti erilaisia keskusteluja ja mediasisältöjä sen jälkeen, kun olin ensin lukenut näistä aineistosta. Aineiston muodostama tutkimuskenttä toimi siten paitsi tiedon tuottamisen myös aiheen rajauksen työkaluna.¹²²

Tutkimukseni on ollut erilaisten kokemusten etsimistä ja analysointia, mutta kokemus on jälleen moniulotteinen ja toisinaan vaikeasti tavoitettava termi. Jotta etnografi voi toimia tutkimuskentällään ja analysoida kokemuksia, se vaatii kokemukäsityksen täsmentämistä. Tässä olen määritellyt sen kokijan elämänpiiriin liittyvänä asiana, tapahtumana tai ilmiönä, joka voi tarkoittaa jotakin pitkän ajan kuluessa syntynyttä vaikutusta tai olla hetkellinen elämys, jonka syntymisessä affektiivisilla reaktioilla on tärkeä osa. Tämä voi olla äkkinäinen ja hätkähdyttävä tilanne, joka nostaa esille voimakkaita tunteita. Elämää lukijana -aineiston kohdalla kokemukset ovat jälkikäteen sanallistettuja representaatioita, joita kirjoittajat ovat pitäneet ilmaisemisen arvoisina. Niihin ovat voineet vaikuttaa kulttuuriset puhetavat ja käsitykset kirjoista sekä vastaajien eri elämänvaiheissa kokemat hetket kirjojen parissa. Myös kehollisista kokemuksista kertomisen tavat ovat kulttuurisesti valikoituneita ja värittyneitä.¹²³ Kokemus, kokija ja tulkinta ovat sidoksissa aikaansa ja paikkaansa, joten tavat ymmärtää kokemuksia voivat myös muuttua uusien tilanteiden tai esimerkiksi

¹²¹ Arkistoaineiston dialogisesta luennasta ks. Olsson 2017.

¹²² Ks. Tiili 2016, 29.

¹²³ Lehtonen 2014, 85, 102.

kysymystenasettelujen mukaan.¹²⁴ Etnografia voi myös sen vuoksi tuottaa erilaisia näkemyksiä samasta aiheesta, riippuen siitä, mihin tutkijan analyysi on oikeastaan pureutunut.¹²⁵

Elämää lukijana -aineistossa kuvatut kokemukset ovat olleet sidoksissa kirjoittajien nykyhetkeen ja voineet merkityksellistyä vasta siinäkin vaiheessa, kun vastaajat ovat pohtineet mielipidettään aineistonkeruun kysymyksiin. Samalla he ovat tulleet määritelleeksi aiempia kokemuksiaan. Aineistoa tulkittessani olen pyrkinyt ymmärtämään vastaajien kertomuksia erilaisten ja ajan myötä syntyneiden kokemusten sekä näihin liittyvien merkitystenantojen kautta.¹²⁶ Merkityksillä tarkoitan käsityksiä todellisuudesta, joita määrittävät esimerkiksi henkilökohtaiset toiveet ja tarpeet, mutta joita muokkaavat myös mainitsemani aikaan ja ympäristöön sidotut tekijät.¹²⁷

Se, kuinka vastaajat kuvasivat lukemista, on siis nähdäkseni ollut kulttuurisen ja ajallisen ympäristön sekä henkilökohtaisten kokemusten vuorovaikutuksen tulos. Esille tuodut asiat ovat olleet sidoksissa siihen, mitä vastaajat ovat halunneet kertoa. Heidän esille nostamansa asiat muokkasivat tutkimukseni näkökulmaa, ja sikäli keruukutsu ja sen ympärille muodostunut kenttä olivat keskeinen osa tutkimustani. Keruukutsussa esitetty kuva lukemisesta ohjasi tapaa, jolla vastaajat kertoivat lukutavoistaan. Se ei kuitenkaan täysin määritä aineiston tekstien sisältöjä, sillä kysymykset olivat avoimia eikä kyselyssä tarjottu vastausvaihtoehtoja. Kuten jo aiemmin mainitsin, vastaajat nostivat esille aiheita myös kysymysten ulkopuolelta. Kysytyt mutta vastauksissa sivuutetut aiheet olivat myös kiinnostavia, koska nekin kertovat osaltaan siitä, mitä vastaaja on halunnut sisällyttää tai sulkea ulos kertoessaan lukijaelämästään.

Arkisia ilmiöitä tutkittaessa on tärkeää muistaa, että arjessa asiat tapahtuvat usein ikään kuin virtana sen sijaan, että tapahtumat ja kokemukset olisivat toisistaan irrallaan. Asiat eivät välttämättä jää mieleen erityisen merkityksellisinä, vaikka niillä olisi ollut vaikutus kokemusten syntymiseen. Etenkään tavallisiksi koettuja

¹²⁴ Olsson 2016, 165.

¹²⁵ Throop 2003, 235.

¹²⁶ ks. Salmi-Niklander 2006, 204.

¹²⁷ Mikkola 2009, 18–19.

tai itsestään selvinä pidettyjä asioita ei aina tiedosteta, vaikka nämä olisivat tietyn kokonaisuuden ymmärtämisen ja hahmottamisen kannalta tärkeitä.¹²⁸ Olen tästä syystä pyrkinyt tarkastelemaan lukemista myös näkökulmista, jotka eivät tule suoraan vastaajien teksteistä esille. Näissä kohdissa olen pyrkinyt refleктоimaan aineiston herättämiä ajatuksia mahdollisimman avoimesti.

Sosiaalisten, materiaalistien ja aistittavien ympäristöjen ja esineiden sekä lukukokemusten kuvaukset olivat minulle mahdollisia ymmärtää tekstien kautta siksi, että olen itse elänyt samankaltaista lukijaelämää vastattavien kanssa. Jos aineisto olisi sijoittunut kauemmas menneisyyteen tai minulle vieraampaan ympäristöön, tulkinta ei olisi tapahtunut samalla tavoin. Ajattelen, että ymmärrys jostakin jaetusta kulttuurisesta todellisuudesta tutkijan ja tutkittavien välillä mahdollistaa Elämää lukijana -aineiston kaltaisten kirjoitettujen arkistoaineistojen etnografisen tulkinnan. Vaikka havainnointi ei ole tapahtunut vastaajien kuvaamissa kodeissa, kirjastoissa tai kouluissa, voin tunnistaa vastauksista esineitä, ympäristöjä, tuntemuksia ja muita elementtejä, joita olen itsekin havainnut toimiessani lukijana omassa elämässäni.

Esine, lukija ja vuorovaikutus

Ryhtyessäni tarkastelemaan lukijoiden suhtautumista kirjoihin esineinä, keskeinen tutkimuskäsitteeni oli varsin itsestään selvä *esine*. Aineiston analyysin edetessä ryhdyin kohdistamaan tätä aistivan lukijan (kehon) ja materiaalisen ympäristön (esineiden) väliseen vuorovaikutukseen. Kirjat voivat olla lukijalle tunnearvoa sisältäviä esineitä, joihin suhtautumiseen vaikuttavat erilaiset materiaalisuuden sekä affektiivisten ja emotionaalisten kokemusten kerrokset.¹²⁹ Nämä syntyvät toiminnassa, jossa esineet, lukija ja näiden välinen vuorovaikutus tuottavat lukukokemuksen. Lukukokemus vaikuttaa tapoihin arvottaa ja kohdella kirjoja esineinä sekä käyttää niitä erilaisissa merkityksissä tai tarkoituksissa. Kirja

¹²⁸ Ks. esim. Korhokangas 2006, Salmi-Niklander 2006, Iranto 2011.

¹²⁹ Ajatus mukailee Orvar Löfgrenin (2016a, 126) kuvausta esineestä, johon on nivoutuneena affekteja ja materiaalisuutta (*an object into which affects and materialities are crammed and intertwined in*).

esineenä ei vain välitä tekstiä lukijalle, vaan liittyy myös lukemiseen laajemmin sosio-kulttuurisena toimintana.

Materiaalisuus on kattokäsite, joka sisältää aineellisen, fyysisen materian sekä kulttuurisen, aineettomia arvoja sisältävän esineen. Ollakseen esine, aineellisen kappaleen on liityttävä johonkin toimintaan.¹³⁰ Samalla ihmisellä on oltava kappaleeseen jokin suhde, käsitys tai ymmärrys esineestä sekä sen käytön mahdollisuuksista. Esineisiin kohdistettavat merkitykset syntyvät toiminnan ohella suhteessa johonkin kontekstiin, aikaan ja paikkaan sekä sosiaaliseen ja materiaaliseen ympäristöön. Materiaalisuus on Mikko Lehtosen (2014, 2001) mukaan kulttuurisesta näkökulmasta aina symbolista, aineellista ja käytännöllistä. Materiaalinen ja symbolinen eivät siis ole toistensa vastakohtia, aineellista ja aineetonta, vaan kulttuurinen materiaalisuuskäsite pitää sisällään kokonaisuuden, joka sisältää toisensa kanssa vuorovaikutuksessa olevia aineellisia ja abstrakteja osia. Lehtonen on soveltanut ajatusta myös kirjojen tarkasteluun. Kirjat ovat hänen mukaansa symboleja, joihin heijastuu tuottajiensa viesti sekä käytön jälkinä myös viestejä käyttäjistään. Ne ovat ihmisen toiminnan ja kulttuuristen käytäntöjen objektivoituma, jolloin niistä itsestään tulee myös ymmärtämisen kohteita.¹³¹

Esineeseen ja materiaalisuuteen liittyvä toiminta voi viitata esimerkiksi oppimiseen, suunnitteluun, arkisiin käytön tapoihin, paikkaan tai esineen elämänkaareen. Esinettä voi yhdistää myös esimerkiksi representaation, taidon, ajan, tilan ja identiteetin käsitteisiin sekä muistoihin. Tässä tutkimuksessa se liittyy esineen eli kirjan aineelliseen olomuotoon (vrt. kirja teoksena) sekä erityisesti sen herättämiin aistikokemuksiin, affektiivisiin reaktioihin ja tunteisiin. Näihin vaikuttavat erilaiset kulttuuriset ja materiaaliset merkitykset, esimerkiksi käsitykset siitä, mikä on hyvää ja tavoiteltavaa. Erilaiset aineelliset ja aineettomat tekijät materialisoituvat esineessä siten, että käyttäjälleen ne ovat läsnä samanaikaisesti. Merkitykset kuitenkin muuttuvat jatkuvassa merkityksenannon prosessissa. Esineiden herättämät reaktiot ovat siten sidoksissa aiempiin kokemuksiin ja muistoihin. Ajan myötä uudenlaiset käyttökokemukset ja

¹³⁰ Esim. Lehtonen 2014, 34, Kinnunen 2017, 38.

¹³¹ Lehtonen 2014, 14, 29, 35–36. Lehtonen 2001.

käsitykset muokkaavat niille annettuja arvoja ja vaikuttavat niiden erilaisiin rooleihin käyttäjensä elämässä. Esine voi olla esimerkiksi käyttöesine tai sisustusesine, joka rikki mennessään voi myös muuttua jätteeksi.

Esineiden ja materiaalisuuden tarkastelun painottumista merkitysten etsimiseen ja siten aineettomaan näkökulmaan on toisinaan kritisoitu. Keskustelua on herätelty siitä, ovatko kulttuurintutkijat unohtaneet kokonaan esineaineistot. Esimerkiksi esinetutkimusverkosto Artefactan puheenjohtajana toiminut Alex Snellman (2016) on peräänkuuluttanut tutkimusta, jossa palattaisiin konkreettisten esineiden äärelle ja tarkasteltaisiin myös esineiden valmistusmateriaaleja ja -menetelmiä. Kritiikki liittyy näkökulmaan, jonka mukaan esineitä ajatellaan usein vain jotakin heijastelevina asioina unohtaen niihin liittyvät fyysiset ja aineelliset puolet, joilla kuitenkin on myös vaikutusta ympäröivään todellisuuteen. Nämä tulisi huomioida esimerkiksi tutkimusaineistoissa sen sijaan, että pääpaino olisi vain niihin liittyvässä kielenkäytössä ja merkitystenannoissa.¹³²

Kyseiset merkitystenannot ovat kuitenkin keskeinen osa esineitä. Tämä on näkyvissä esimerkiksi Artefactan omalla sivustolla. Verkoston toiminta-alueen määrittelyn mukaan sen tarkoituksena on keskittyä esineisiin ja esinetutkimukseen siten, että esimerkiksi rakennuksiin ja kulttuuriympäristöihin sidottu materiaallinen kulttuuri on rajattu pois. Esineiden määritelmää on rajattu sivustolla liikuteltaviin objekteihin.¹³³ Verkoston keskustelualueelta löytyy kuitenkin lukuisia keskustelunavauksia, joissa yksittäisille esineille haetaan kontekstia, esimerkiksi käyttötarkoitusta tai esineeseen liittyvää aikakautta tai yhteisöä.¹³⁴ Esineaineistot voivat tuottaa vastauksia tietynlaisiin kysymyksiin, mutta esineet itsessään ovat aina sidoksissa ihmisiin. Ne tulevat usein kiinnostaviksi juuri silloin, kun ne liittyvät johonkin aineettomaan, esimerkiksi tapahtumiin, jotka Visa Immosen (2016) mukaan ovat sekä aineellisia että merkityksiä tuottavia ja muokkaavia.¹³⁵ Tutkimuskysymykset vaikuttavat lopulta siihen, koostuuko tutkimusaineisto itse esineistä vai jostakin muusta.

¹³² Snellman 2016.

¹³³ http://www.artefacta.fi/tietoa_verkostosta [18.11.2018]

¹³⁴ ks. www.artefacta.fi/keskustelu [18.11.2018]

¹³⁵ Immonen 2016, 200.

Ihmisten kokemuksiin kohdistuvassa esinetutkimuksessa pelkkään esineeseen liittyvät kysymystenasettelut eivät tuottaisi vastauksia relevantteihin kysymyksiin. Omassakin tutkimuksessani esineillä on tärkeä rooli, mutta ne eivät silti kuulu aineistoon esineinä. Tarkasteltavina ovat käsitykset kirjoista eivätkä kirjat itsessään. Esineaineistoon keskittyvällä kirjatutkimuksella voisi saada vastauksia esimerkiksi kirjahistoriallisesti tärkeisiin kysymyksiin kuten valmistustekniikoihin tai -materiaaleihin. Kokemuksiin liittyvissä tutkimuksissa nämä eivät kuitenkaan ole keskeisiä kysymyksiä. Tämä ei tarkoita esineiden materiaalisuuden tai aineellisuuden sivuuttamista. Juuri se, että esine on olemassa konkreettisenä, aistittavana ja ympäristöönsä vaikuttavana kappaleena on keskeinen osa siihen liittyvien aineettomien puolien ja merkitystenantojen muodostumisessa. Tutkimus voi kuitenkin keskittyä oletukseen yhteisesti ymmärretystä materiaalisuudesta. Oletan esimerkiksi, että kirjojen tuntuma on tällainen. Minun ei tarvitse selvittää, mikä kirjan paino, sivuissa käytetyn paperin alkuperä tai tuoksu tarkalleen ottaen on, vaan voin olettaa, että voin ymmärtää vastaajien kuvauksia kirjoista esineinä omien kokemusteni perusteella.

Digitalisoituminen haastaa juuri nyt käsityksiä siitä, missä aineellisen ja aineettoman rajat kulkevat. Tämä johtuu etenkin digitaalisuuden vaikutuksista (fyysiseen) materiaaliseen ympäristöön. Materiaalisuuden käsite on yleensä sidoksissa johonkin käsin kosketeltavaan, mutta aiemmin materiaalisten työkalujen digitalisoituminen on haastanut tätä ajatusta. Käsitteen uudelleenmäärittelyä on peräänkuulutettu, sillä vaikka digitaaliset sisällöt ovat aineettomia, ne ovat myös aina sidoksissa johonkin materiaaliseen. Digitaalinen/virtuaalinen sekä materiaalinen/käsin kosketeltava ovat digitalisoituneessa arjessa niin vahvassa vuorovaikutuksessa keskenään, että niiden välille ei ole aina mielekästä tehdä rajanvetoja.

Digitaalinen materiaalisuus on erityisesti mediatutkimuksen piiriin kuuluva käsite, jossa ei pyritä vastakkainasetteluun tai rajojen määrittämiseen vaan pikemminkin kiinnittämään huomiota digitaalisen ja materiaalisen yhteistoimintaan ja vaikutukseen arkisen tai jokapäiväisen elämän piirissä.¹³⁶ Digitaalisuus on tästä

¹³⁶ van der Boomen, Lammes, Lehmann, Raessens & Schäfer 2009, 10.

näkökulmasta osa arjen materiaalista ympäristöä, joka on läsnä vaikuttajana, joka muokkaa esineiden käsittelyä, valintoja sekä toimintaa. Sillä on siis käytännön merkitystä materiaalisessa ympäristössä.

Digitaalisen vaikutus käytäntöön onkin herättänyt pohdintaa siitä, miten digitaalista pitäisi käsitellä osana materiaalista kulttuuria. Paul M. Leonardi (2010) on esittänyt, että digitaaliset objektit sisällytettäisiin materiaalisuuskäsitteen piiriin, jolloin materiaalisuus viittaisi aineellisen sijaan teoreettisten ideoiden käytännön ilmentymiin. Hän on perustanut ajatuksensa määritelmään, joka jakaa materiaalisuuden 1) aistein havaittavaan fyysiseen materiaan, 2) formaalin tai abstraktin vastakohtaan ja 3) merkityksen tai relevanssin omaavaan asiaan. Materiaalisuudella voidaan Leonardin mukaan siksi viitata jo lähtökohtaisesti artefaktin eri puoliin. Tästä syystä hän on ehdottanut, että materiaalisuuden käsitteen tulisi perustua aineellisen ja käsin kosketeltavuuden sijaan käytännön toteutusten ja vaikuttavuuden näkökulmaan.¹³⁷ Kun digitaalisia sisältöjä käytetään työkaluina, joilla on vaikutusta myös fyysisiin tilanteisiin ja toiminnan prosesseihin, ne tulisi siis sijoittaa materiaalisuuden käsitteen piiriin.¹³⁸

Näin ajateltuna materiaalisuus olisi mahdollista määritellä toimintaan, vaikutuksiin ja välineellisyyteen pohjautuvaksi käsitteeksi. Ajatus mahdollistaisi myös paitsi digitaalisten esineiden, myös virtuaalisten artefaktien, kuten sähkökirjan, tarkastelun uudesta näkökulmasta. Tästä näkökulmasta sähkökirjakin (sisältönä) olisi osa lukemisen materiaalisia käytäntöjä. Se on joka tapauksessa sidoksissa aineellisuuteen osana kokonaisuutta, jonka osana sen lukeminen tulee mahdolliseksi.¹³⁹ Kiinnostavaa on, olisivatko ne myös tiedostoina esineitä. Riittäisikö se, että ne ovat esineen kaltaisia vaikuttaessaan lukemisen käytäntöihin ja materiaaliseen ympäristöön?

Digitaaliset sisällöt ovat toimijoita materiaalisessa todellisuudessa, siis osa materiaalista kulttuuria. Sähkökirja ja äänikirja eivät kuitenkaan voi olla esineitä,

¹³⁷ Leonardi 2010, 1, 5.

¹³⁸ Leonardi 2010, 1–2, 5, 8–9, 11.

¹³⁹ Sähkökirjatutkija Harri Heikkilä on käyttänyt ekosysteemi-termiä, joka viittaa laitteen, ohjelmiston, internetin ja sisällön kokonaisuuteen. Ks. Heikkilä 2017.

sillä yksi esineisiin liittyvä tekijä on niihin liittyvä fyysinen konkretia. Sähkökirjassa voi kuitenkin olla esineellisyyttä, joka tulee ilmi konkreettisesti niiden kuluttamiseen tarvittavien esineiden kautta. Ne ovat toistaiseksi sidoksissa esineisiin myös painettuun kirjaan liittyvän mielikuvan kautta. Kirjan materiaalisuus voi vaikuttaa siihen, kuinka lukija hahmottaa sähköiset sisällöt kirjoiksi. Esimerkiksi ladattavaa sähkökirjaa voi ajatella digitaalisena objektina, jota on mahdollista käsitellä, lukea, siirtää ja asettaa kirjahyllyyn virtuaalisessa tilassa.

Kuten esineet, myös sähkökirjan kaltaiset digitaaliset objektit on tehty jotakin tarkoitusta varten ja liittyvät aina siten itseään laajempaan kokonaisuuteen. Sähkökirjan ohella esimerkiksi sähköiset asiakirjat, työpöydät ja kuvakkeet ovat digitaalisia objekteja, jotka on tehty muistuttamaan fyysisiä esikuviaan.¹⁴⁰ Esine ja digitaalinen sisältö ovat eri asioita, mutta molemmat ovat osa nykyistä materiaalista ympäristöä ja vaikuttavat siihen. Käsin kosketeltavassa esineessä on aina tuntuma, joka syntyy esimerkiksi sen painosta, muodosta ja pinnan materiaalista. Nämä vaikuttavat esineestä syntyvään käsitykseen sekä sen käsittelyyn. Tuntuma voi esimerkiksi tuoda tunteen esineen hallinnasta tai sen hypistely voi tuottaa mielihyvää.¹⁴¹ Digitaalisia sisältöjäkin hallitaan esineiden avulla, mutta niihin liittyvät esineet ovat sidoksissa erilaiseen materiaalisuuteen kuin sisältöjensä esikuvat. Samaan tarkoitukseen tuotettu objekti, esine tai digitaalinen sisältö, tuottavat esimerkiksi erilaisia (aisti)kokemuksia, eivätkä ole suoraan rinnastettavissa toisiinsa.

Tunteiden kohdistaminen esineisiin

Lukijoiden kiintymys kirjoihin esineinä on aihe, johon lähdin hakemaan työkaluja materiaalsen kulttuurin tutkimuksen osa-alueesta, jossa lähtökohtana on kiinnittää huomiota esineiden tuottamiin kehollisiin kokemuksiin. Materiaalinen kulttuuri viittaa tässä johonkin, joka välittyy esineiden läsnäolossa ja

¹⁴⁰ Van der Boomen 2009.

¹⁴¹ Norman 2004, 79.

aineellisuudessa.¹⁴² Esineisiin liittyvät myös keho ja liike, jotka vaikuttavat kokemuksellisuuteen ja merkitystenantoihin. Lukemisen tutkimuksen, etnografian sekä kansatieteen piirissä on nostettu esimerkiksi Maurice Merleau-Pontyn fenomenologista filosofiaa tärkeäksi aistikokemusten ymmärtämisen lähtökohdaksi. Tämän mukaan kehollisia kokemuksia ei tule ymmärtää mielen ja ruumiin vastakkainasetteluna vaan kokonaisuutena, jossa aistit ja toiminta vaikuttavat ajatteluun. Fyysinen ympäristö ja esineet vaikuttavat tapoihimme ajatella, eivätkä toimi ainoastaan kokemusten ja merkitysten kohteina.¹⁴³

Esineiden tuottamat kokemukset ovat sidoksissa myös tunteisiin, jotka vaikuttavat ihmisten tapoihin ajatella sekä käsitellä asioita.¹⁴⁴ Esineet herättävät myös reaktioita, jotka liittyvät affektiivisiin kokemuksiin. Affekteja käsitellään usein samassa yhteydessä tunteiden ja tuntemusten kanssa, mutta niiden voi katsoa kuitenkin tarkoittavan hieman eri asiaa.¹⁴⁵ Esineisiin liitettäviä tunteita tutkinut Donald A. Norman (2004) on tehnyt eroa tunteiden ja affektien välille kiinnittämällä huomiota tiedostettuun ja tiedostamattomaan. Tunne on hänen mukaansa affektin tiedostettu kokemus. Affektit ovat tällöin reaktioita erilaisiin aistimuksiin ja liittyvät arvottamiseen, esimerkiksi siihen, tuntuuko jokin asia turvalliselta, positiiviselta, pahalta tai vältettävältä. Affektiivinen kokemus on usein alitajuinen ja välitön reaktio, joka esimerkiksi varoittaa tai saa kiinnostumaan asiasta, ja jota voi myöhemmin merkityksellistää ja tiedostaa.¹⁴⁶ Affekteja siis ymmärretään ja sanoitetaan tunteisiin liittyvällä sanastolla, ja ne ovat myös kulttuurisia, sosio-materiaaliseen ympäristöönsä sidottuja.¹⁴⁷

Esineisiin liittyvät affektiiviset kokemukset ja tunteet tuottavat esimerkiksi tietynlaista tunnelmaa tai ilmapiiriä.¹⁴⁸ Käsitys esineiden läsnäolon tuottamasta tunnelmasta on sidoksissa myös kehoon ja toimintaan. Nämä tuottavat yhdessä henkilökohtaisia (aisti- ja tunne-) kokemuksia sekä liittyvät johonkin

¹⁴² Frykman & Frykman 2016, 21.

¹⁴³ Lukemisen tutkimuksesta ks. Mangen 2016, Rodger 2019, etnografiasta Pink 2009, kansatieteestä ja etnologiasta Tiili 2016, ks. myös Frykman & Gilje 2003.

¹⁴⁴ Frykman & Povrzanović Frykman 2016, Norman 2004. Kehollisuudesta ks. myös Tiili 2016, 22.

¹⁴⁵ Ks. Lehtonen 2014, 246.

¹⁴⁶ Norman 2004, 11, ks. myös Frykman & Povrzanović Frykman 2016, 14, 16.

¹⁴⁷ Povrzanović Frykman 2016, 85.

¹⁴⁸ Frykman & Povrzanović Frykman 2016, 15, 17.

intensiiviseen, potentiaaliseen ja odotettavissa olevaan asiaan.¹⁴⁹ Esineisiin voi liittyä myös voimakkaita tunteita, jotka syntyvät käytännön tarkoitusten ja toiminnan sekä symboliikan yhteen kietoutumisesta. Orvar Löfgren (2016) on tarkastellut esineisiin latautuvia tunteita matkalaukkuihin liittyvien käytäntöjen näkökulmasta. Hänen mukaansa matkalaukut ovat itsessään esineitä, joihin myös järjestetään jollakin tavoin toisiinsa sidoksissa olevien esineiden kokoelma. Ne ovat tarpeellisia, eli niillä on käytännön tarkoitus. Lisäksi matkalaukkuihin sisältöineen voi liittyä unelmia, muistoja, huolia ja ihanteita, kun ne kulkevat mukana erilaisissa hetkissä ja elämäntilanteissa. Siksi ne voivat olla esineitä, joissa aineellisuus, käytännöllisyys ja symboliikka ovat olemassa yhtä aikaa ja vuorovaikutuksessa keskenään. Niihin liitettyjen tunteiden vuoksi joidenkin on vaikeaa heittää matkalaukkujaan pois sen jälkeen, kun ne eivät enää sovellu käyttöön.¹⁵⁰

Löfgrenin mukaan esineisiin liittyvissä tunnesuhteissa on kyse usean asian samanaikaisesta läsnäolosta esineessä. Vastaavaa ilmiötä on käsitelty materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa hieman eri näkökulmista. Suhtautumisessa esineeseen ei välttämättä ole kyse vain yksittäisestä tekijästä, vaan tähän vaikuttavat esineryhmät, kokonaisuudet ja niihin liittyvät tilat. Hänen mukaansa esimerkiksi Doreen Massey (2005) on tarkastellut ilmiötä käsitteellään *throwtogetherness*. Tämä on suomennettu esimerkiksi yhteenheitteisydeksi¹⁵¹ tai yhteenviskaumaksi.¹⁵² Se viittaa juuri materiaalisten ja symbolisten tai merkityksellistettyjen asioiden samanaikaiseen läsnäoloon tilassa. Myös Tim Ingold on käyttänyt hänen mukaansa tähän liittyvää yhteenkietoutumisen (*entanglement*) käsitettä, joka viittaa verkostoajatukseen ja esineiden merkitykseen osana kokonaisuuksia.¹⁵³ Käsitteitä yhdistävä tekijä liittyy merkitysten ja toiminnan kerrostuneisuuteen sekä esineiden ja (aistivan) ihmisen väliseen vuorovaikutukseen. Kuten yllä mainitsin, esineen täytyy merkitä jotakin ihmiselle ollakseen esine, mutta jo tämän merkityksen rakentuminen koostuu useasta tekijästä. Esineet liittyvät aina johonkin laajempaan kokonaisuuteen,

¹⁴⁹ Frykman & Povrzanović Frykman 2016, 9–10.

¹⁵⁰ Löfgren 2016a, 127.

¹⁵¹ Massey 2008, 184, 196.

¹⁵² Kinnunen 2017, 39.

¹⁵³ Löfgren 2016a, 126–127, Ingold 2007.

eivätkä sinänsä esineinä voi olla irrallaan kontekstistaan. Esineissä useat asiat ovat kiinni toisissaan tavalla, jossa henkilökohtaiset kokemukset, aistit, tunteet sekä kulttuuriset käytännöt ja puhutavat ovat yhtä aikaa läsnä.

Ihmistä, toimintaa ja tunteita korostavat näkökulmat esineisiin painottavat kokonaisuuksia. Jos tarkastelun kohteena on kirja esineenä sekä siihen liittyvä kokemus, katseen tulee suuntautua vain kirjan ja lukijan välisestä vuorovaikutuksesta laajempaan kokonaisuuteen. Kirjaan suhtautuminen liittyy lukemiseen, mutta tämäkin on käytännön toimintaa, johon kuuluu erilaisia lukutilanteita, ympäristöjä, aistikokemuksia, toiminnan tapoja ja taitoja. Kun lukukertoja kertyy useita, niihin alkaa liittyä myös affektiivisia kokemuksia, muistoja ja tunteita, jotka heijastuvat myös esineisiin sekä lukijan valintoihin. Nämä kokemukset alkavat rakentua yleensä jo lapsuudessa, jolloin kirjoja opitaan käsittelemään ja lopulta lukemaan. Koetut lukuhetket alkavat vaikuttamaan lukijan käsityksiin siitä, mitä hyvä lukeminen on ja miten sen haluaa tapahtuvan käytännössä. Myöhemmin lukijan suhtautuminen kirjaan esineenä on erilaisten tilanteiden, ympäristöjen ja niiden herättämien tunteiden kokonaisuus.

3. Kohti lukijaelämää

Lukuhalun taustoja

Elämää lukijana -aineiston keruukutsussa lähdettiin liikkeelle lukijaelämän alusta, lukijoiden lapsuudesta. Vastaajilta kysyttiin aluksi, miten ja milloin he olivat oppineet lukemaan sekä oliko kotona luettu ääneen ja millaisissa tilanteissa. Lisäksi vastaajia pyydettiin kertomaan ensimmäisistä kirjoistaan ja kirjojen säilytyspaikoista. Kysymysten tarkoituksena oli ilmeisesti taustoittaa lapsuuteen liittyviä lukutapoja sekä varhaisten kokemusten merkitystä myöhemmän lukijaidentiteetin rakentumisessa.¹⁵⁴ Lapsuutta muistelllessaan vastaajat sisällyttivät kertomuksiin kuvauksia erityisesti kodin piiristä sekä kirjastoista. Nämä olivat keskeisiä tekijöitä siinä, kuinka lukuinnostus ja kirjojen pariin löytäminen lähtivät liikkeelle. Juuri lapsuudessa myös luotiin ensimmäisiä kerrostumia, jotka alkoivat myöhemmin vaikuttamaan kirjoille annettuihin merkityksiin.

Tässä luvussa tarkastelen kyseisiä lapsuutta käsitteleviä vastauksia sekä tämän jälkeen lukemisen etsimisen tapoja luodakseni kuvan mieleen jääneistä hetkistä, joissa kirja esineenä oli läsnä. Huomioni kiinnittyi aineistossa erityisesti teksteihin, joissa kerrottiin erilaisista lapsuuden ympäristöistä, joissa kirjoja oli näkyvillä ja saatavilla. Pidin kiinnostavina myös kuvauksia asenneilmapiireistä, jolla lukemiseen pyrittiin vaikuttamaan vanhempien ja koulun toimesta. Käsitelen aluksi hieman lukuhaluun perustuvan lukemisen yleisempää taustaa tarkoituksena luoda kuvaa lukemiseen liitetystä yhteiskunnallisista asenteista. Nämä vaikuttivat myös vastaajien lukutapoihin. Tämän jälkeen tarkastelen vastaajien lapsuusmuistoja kirjoista ja lukemaan oppimisesta sekä lukumahdollisuuksien avautumisesta, joihin liittyvät kodin lisäksi keskeisesti kirjastomuistot ja kirjojen löytyminen luettavaksi. Käsitelen luvun lopuksi myös kirjojen löytämiseen liittyen muutosta, tapoja, joilla vastaajat kertoivat internetin vaikuttaneen kirjallisuuden etsimiseen. Luku kokoaa näin kirjojen pariin löytämisen ja

¹⁵⁴ Keruukutsun taustoista ks. Salmi-Niklander 2018.

kirjallisuuden etsimisen merkitystä siinä, kuinka suhde kirjaan esineenä alkoi rakentua.

Aineistosta välittyi kuva lukemisesta toimintana, jota on pidetty ja pidetään yhä arvossa. Tämän asenteen ja siihen liittyvien lukutaidon sekä lukuinnon eteen on tehty Suomessa aktiivisesti työtä jo ainakin 1800-luvulta saakka. Niiden kehittäminen on alkujaan liittynyt erityisesti kansakunnan ja kansallisen identiteetin rakentamiseen.¹⁵⁵ Tätä ennen lukutaidon opetus liittyi etenkin uskonnollisiin ja käytännöllisiin syihin. Lukuopetuksen ensi askeleiksi Suomessa voi ajatella jo Mikael Agricolan suomenkielisiä Raamattuja ja aapisia. Kansanihmisten ensimmäiset kirjat olivat yleensä Raamattuja, katekismuksia, virsikirjoja ja almanakkoja.¹⁵⁶ Kuitenkin vasta 1800-luvulla kansanvalistustyössä lähdettiin kehittämään lukuopetusta suuntaan, jossa pyrittiin houkuttelemaan kansaa lukemaan omaehtoisesti ja kirjaimellisesti herättämään halu lukea. Tähän liittyi myös koululaitoksen kehittäminen joka lopulta, tosin vasta 1920-luvulla, johti yleiseen oppivelvollisuuteen.¹⁵⁷ Kansan parissa vaatimusta pakollisesta koulunkäynnistä ei aina ymmärretty, eikä esimerkiksi lukutaidon hyötyjä välttämättä täysin käsitetty. Vanhemmat saattoivat kritisoida koulua ja lasten lukuopetusta, sillä näiden katsottiin vievän aikaa ja ajatuksia pois ruumiillisesta työstä, joka oli usein elinehto. Lukemisen epäiltiin lisäksi vaikuttavan epäsuotuisasti lasten ajatusmaailmaan tai terveyteen, kun heitä istutettiin paikallaan lukemassa ja kirjoittamassa.¹⁵⁸ Koululaitoksella oli joka tapauksessa tärkeä rooli siinä, että lukemisesta tuli arvostettua myös ajanvietteenä.

Ilkka Mäkinen (2013, 2018) on tarkastellut lukuhaluun liittyneitä käsityksiä analysoimalla eri aikoina käytyjä lukemista koskevia julkisia keskusteluja ja tuonut ilmi, kuinka omaehtoisen lukemisen ymmärtäminen tärkeäksi tai tavoiteltavaksi asiaksi on sekoittunut käytännössä aina myös erilaisiin huoliin ja pelkoihin. Esimerkiksi 1800-luvulla, kun kirjojen saatavuus ja lukutaidon taso alkoivat parantua, julkista keskustelua käytiin romaanien lukemisesta. Näiden pelättiin aiheuttavan kontrolloimatonta lukuvimmaa tai -himoa. Huolena oli, että

¹⁵⁵ Esim. Häggman 2008, 39, Ekholm & Repo 2010, 29.

¹⁵⁶ Vauhkonen 2016, 15, ks. myös Salmi-Niklander & Laine 2018.

¹⁵⁷ Mikkola 2009, 258.

¹⁵⁸ Mikkola 2009, 190, 258–259.

tämän seurauksena erityisesti naisilta ja lapsilta jäisivät velvollisuudet hoitamatta ja koko yhteiskuntaan heijastuva moraalinen rappio olisi todellinen uhka.¹⁵⁹ Valistustyössä pyrittiin siksi estämään vääränlaisten kirjojen lukeminen sekä lukuinnostuksen muuttuminen juuri lukuhimoksi. Lukemisen tarkoitus oli etenkin sivistää.

Kati Mikkolan (2009) mukaan myös niin sanotut kansanihmiset, joka terminä viittaa kouluttamattomaan talonpoikaisväestöön, saattoivat vielä 1900-luvun alkupuolella suhtautua hyvin epäluuloisesti muun kuin uskonnollisen kirjallisuuden lukemiseen niinikään moraalisiin liittyvistä syistä. Maallisen kirjallisuuden nähtiin olevan ristiriidassa uskonnollisen maailmankuvan kanssa, joten kaunokirjallisuuden tai jopa koulukirjojen lukeminen katsottiin ajan haaskaukseksi tai suoranaiseksi synniksi, joka tuli kieltää.¹⁶⁰ Vielä 1900-luvun alkupuolella kirjoja saatettiin kutsua esimerkiksi *pilkanpäiväisiksi*, *lärpätyksiksi* tai *romantiikoiksi*, joita kohtaan osoitettu epäluulo liittyi ajatukseen uskonnon vastaisuudesta tai turhanpäiväisyydestä.¹⁶¹ Saman sävyistä moraalihuolten värittämää keskustelua on käyty sittemminkin, aina aikakauteensa liittyvistä ja siten hieman erilaisista näkökulmista. Esimerkiksi kun television tai nuorisokulttuurin yhteiskunnallisista vaikutuksista käytiin keskustelua 1950–60-luvulla, kirja ja lukeminen nähtiin jo näille uusille ajanvietotavoille sivistävänä vastapainona.¹⁶²

Lukemisesta tuli arvostettua ajanvietettä, johon kannustetaan yhä. Arvostus liittyy siihen, että kirjojen katsotaan esimerkiksi kehittävän lukutaitoa, luovan maailmankuvia ja tukevan erilaisten näkökulmien ymmärrystä. Erityisesti kirjan, joka on pitkä narratiivi johon lukija eläytyy, on katsottu tukevan sanavaraston ja empatiataitojen kehittymistä sekä toimivan itseymmärryksen ja identiteetin rakentamisen välineenä.¹⁶³ Kirjoja liitetään siten yhä sivistykseen ja ajatteluun. Siksi myös kirjoihin liittyvät muutokset ovat jatkuvasti esillä. Huoli luettavista sisällöistä on nykyisin siirtynyt esimerkiksi ajatuksiin kirjojen lukemisen

¹⁵⁹ Mäkinen 2013, 64, ks. myös Häggman 2008, 35–37.

¹⁶⁰ Mikkola 2009, 187–188.

¹⁶¹ Mikkola 2009, 187–189.

¹⁶² Mäkinen 2018.

¹⁶³ Mikkonen 2017, 18

loppumisesta tai hektisestä mediaympäristöstä, jossa pitkäjänteisyyttä vaativat kertomukset eivät enää houkuttele lukijoita. Myös kirjan muodonmuutosta painetusta sähköiseksi on yhdistetty näihin huoliin. Esimerkiksi ruudulta lukemisen vaikutuksia lukutaitoon on tarkasteltu hyvin kriittisesti ja lukutaidon heikkenemisen puolestaan pelätty vaikuttavan ihmisten kykyyn toimia kansalaisina demokratiassa. Ruutuihin ja internetiin liittyvät huolet muistuttavat siten toisinaan mainittuja 1800-luvulle sijoittuvia keskusteluja. Siinä missä aiemmin pohdittiin, mitä kansan pitäisi tai ei pitäisi lukea, nyt pelätään mitä tapahtuu, jos kirjat eivät enää kiinnosta ihmisiä. Nämä huolet ovat sidoksissa etenkin lukutaitoon.¹⁶⁴

Erilaisia lukemista ja lukuintoa koskevia asenteita oli nähtävissä myös Elämää lukijana -aineistossa. Läkkäimmät vastaajat muistelivat aikoja, jolloin kirjoja pidettiin hyvin arvokkaina esineinä, joiden saatavuus ei ollut lainkaan itsestään selvää. Nykyajan kuvauksissa huomiota kiinnitettiin puolestaan tavarapaljouteen, myös kirjojen määriin ja arvon laskuun. Tulevaisuuteen katsottiin osin uteliaina, osin huolestuneina. Ajan saatossa kirjojen määrät olivat kasvaneet niin, että niistä monet olivat kärjistetyksi muuttuneet halvoiksi, ilmaisia ja toisinaan ongelmallisiksi esineiksi, jopa jätteiksi. Tämä herätti vastaajien parissa kysymyksiä lukemisen arvosta ylipäätään. Kirjojen kohtelua esineinä yhdistettiin siis yleisemmin lukemisen statukseen. Yhteistä eri aikakausia kuvaavissa teksteissä oli niiden taustalla oleva ajatus hyvästä lukemisesta, joka oli avartavaa, mielihyvää tuottavaa ja sivistävää. Huoletkin heijastuivat vastauksiin, kun toiset toivat esille kirjojen tulevaisuutta ja pohtivat jaksavatko kirjat enää kiinnostaa laajempaa lukijakuntaa. Vastaukset alkoivat kuitenkin tyypillisesti kertomuksina, jotka lähtivät liikkeelle lapsuuden varhaisista kirjamuistoista ja oman lukijaidentiteetin syntymisen alkuvaiheista. Nämä muistot loivat ensimmäisiä kerrostumia niihin merkitystenantoihin, joita lukijat saattoivat myöhemminkin liittää kirjaesineisiin.

¹⁶⁴ Huolta ovat herättäneet esimerkiksi kirjojen myynti- ja lainausluvut, jotka ovat olleet laskussa 2000-luvulla: ks. esim. Mäkinen 2018. Lukutaitoa on pyritty parantamaan ja ylläpitämään eri tavoin. Ks. esim. Opetus- ja kulttuuriministeriön lokakuussa 2017 lanseeraama Lukutaitofoorumi. https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kansallinen-lukutaitofoorumi-vastaamaan-lukutaidon-ja-lukuinnon-haasteeseen [1.7.2019]

Lukemaan oppiminen ja ääneen lukeminen

Lapsuuttaan muistelleet vastaajat pohtivat toisinaan oman lukukiinnostuksensa heräämistä suhteessa vanhempiensa lukemiseen. Kotoa löytyi usein joku innokas lukija, joka saattoi olla yhden tai molempien vanhempien lisäksi isovanhempi tai joku sisaruksista. He saattoivat näyttää esimerkkiä lukemalla itse, opettamalla kirjaimia, hankkimalla kirjoja tai lukemalla ääneen lapselle.¹⁶⁵ Kiinnostus kirjallisuuteen saattoi herätä myös jonkun perheen ulkopuolisen tuttavan, esimerkiksi kirjalahjan lapselle antaneen ihmisen kautta. Lisäksi koulut ja kirjastot olivat kiinnostuksen heräämisessä tärkeitä. Lukemisen alkuvaiheita tai varhaista kirjakiinnostusta pohtineilla nousi yleensä esille joku lukeva aikuinen, joka oli viitoittanut tietä lukemista kohti. Usein tärkeiksi nousivat kuitenkin muistot yhteisistä lukuhetkistä omien vanhempien, tyypillisimmin äidin kanssa. Oman lapsuutensa lukuhetkien muistelun lisäksi vastaajat kertoivat itsekin lukevansa mielellään ääneen lapsilleen tai lastenlapsilleen. He valitsivat luettavaksi toisinaan samoja kirjoja, joista olivat itsekin pitäneet lapsena.¹⁶⁶ Omia hyviä lukukokemuksia haluttiin näin jatkaa seuraavalle sukupolvelle ja tehdä niistä yhteisiä.

Hetket, joissa aikuinen oli lukenut lapselle ääneen, liittyivät aineistossa usein rauhoittumiseen kuten uniaikoihin päivällä tai illalla. Tyypillisimmin tämän aineiston perusteella lapsille luettiin kirjoja ääneen iltasaduiksi.¹⁶⁷ Näiden kohdalla joillakin oli muistoja tietyistä kirjoista, joita he olivat pyytäneet lukemaan toistuvasti. Suosikkikirjan saattoi jopa oppia ulkoa ja tämän lukemisen piti tapahtua juuri odotetulla tavalla. Eräs vastaaja esimerkiksi muisti halunneensa kuulla tiettyä kirjaa tietyn ihmisen lukemana, esimerkiksi isän iltasatuvuorolla luettiin yhtä satua ja äidin vuorolla toista.¹⁶⁸ Toinen vastaaja kertoi, kuinka oli laittanut lapsenvahdiksi saapuneen pikkuserkkunsa lukemaan kirjaa ääneen. Hän itse oli osannut kirjan ulkoa ja ohjannut lapsenvahtia lukemaan oikein

¹⁶⁵ Esim. SKS Kra EL N1946, 719, M1957, 838, N1966, 566, M1967, 188, N1975, 800, N1987, 622–623, M1989, 503, N2001, 973.

¹⁶⁶ Esim. SKS Kra EL N1973, 798, M1957, 752, N1949, 564, N1971, 328, N?, 481.

¹⁶⁷ Ks. Laine 2018, 24.

¹⁶⁸ SKS Kra EL N1987, 622.

korjaillemalla mielestään väärin luettuja kohtia mieleisekseen.¹⁶⁹ Nämä vastaukset nostivat itsellenikin esille muistoja vastaavista lukuhetkistä. Muistan ojentaneeni lapsena ääneen lukijaa, joka luki satua toisin kuin olin tottunut. Myöhemmin lapset ovat ojentaneet minua, jos olen yrittänyt hieman oikaista ja lukea sadusta lyhennetyin version. Lapset odottavat kuulevansa tutun tarinan tutulla tavalla.

Tuija Laineen (2018) mukaan kyseinen pyrkimys toistolukemiseen on lapsille tyypillistä ja liittyy turvallisuuden sekä jatkuvuuden tunteisiin. Se liittyy myös tilanteen hallintaan ja ennakoitavuuteen, jos tarina luetaan tutulla tavalla.¹⁷⁰ Ääneen lukeminen on samalla lapselle mahdollisuus saada jakaa hetki ja lukukokemus aikuisen kanssa, joten se voi liittyä lisäksi läheisyyden tunteeseen. Lasten on katsottu hyötyvän ääneen lukemisesta ainakin 13-vuotiaaksi saakka, sillä he pääsevät näin osalliseksi tarinoihin, joihin oma lukutaito ei vielä riitä.¹⁷¹ Aikuisen kanssa yhteisillä lukuhetkillä on siis todettu olevan keskeinen yhteys lukutaidon kehittymiseen siinäkin vaiheessa, kun lapsi osaisi jo lukea itsekin.¹⁷² Aineiston perusteella aikuiset eivät kuitenkaan ajatelleet ääneen lukemista aina tästä näkökulmasta, vaan jotkut vastaajista kertoivat vanhempien lopettaneen ääneen lukemisen lapsille heti tai pian sen jälkeen, kun he oppivat lukemaan itse.¹⁷³ Ääneen lukemisen tarkoitus yhdistettiin ilmeisesti vain tarinan saavutettavuuteen. Kun lapsi osasi itsekin, hänen ei katsottu tarvitsevan enää aikuisen apua.

Lukemaan oppimisen kuvauksissa esiin nostettiin toistuvasti ikä, jolloin taito oli saavutettu. Tämä liittyi ilmeisesti keruun kysymyskohtaan, jossa kysyttiin milloin vastaaja oppi lukemaan. Osa kertoi oppineensa lukemaan *jo* pienenä, osa *vasta* koulussa.¹⁷⁴ Sanavalinnat viittasivat siihen, että taidon varhaista saavuttamista arvostettiin. Hyvin nuorena lukemaan oppineet kertoivat läheistensä, usein vanhempien tai isovanhempien olleen innostuneita, ylpeitä ja toisinaan hämmästyneitä etenkin, jos he eivät olleet tienneet lapsen opetelleen lukemaan

¹⁶⁹ SKS Kra EL, N?, 1943.

¹⁷⁰ Laine 2018b, 26–27.

¹⁷¹ Ks. myös Laine 2018.

¹⁷² Ross, McKechnie&Rossbauer 2006, 73.

¹⁷³ SKS Kra EL: N1993, 197, N?, 1943, N1963, 1931.

¹⁷⁴ SKS Kra EL: N1940-1?, 257, N1920-1, 287, N1948, 764, M1985, 162, N1954, 754.

itseksensä tai sisarusten avulla.¹⁷⁵ Tarkkoja muistikuvia aiheesta ei ollut kaikilla, mutta jotkut kertoivat muistavansa aivan täsmällisen hetken, jolloin lukemaan oppiminen tapahtui. Tällöin vastaaja kuvasi hetkeä ikään kuin yhtäkkisenä tilanteena.

Opin lukemaan noin viisivuotiaana. Kirja oli jokin satukirja, jossa oli siniset kannet. Yhtäkkiä huomasin ymmärtäväni mistä sanoissa oli kyse. Mikä tunne!¹⁷⁶

Opin lukemaan nelivuotiaana. [...] Oivalluksen hetki oli, kun makasin vatsallani keittiön pöydän alla aapinen edessäni. Aapisen sivulla oli iso kuva rantavedessä kahlaavista lehmistä ja sinisiä ja punaisia kirjaimia. Äkkiä ymmärsin, että kirjaimista muodostuu sana MUU. Äiti oli hellan edessä selin minuun. Huusin hänelle, että tässä lukee MUU, mutta äiti ei edes kääntynyt.¹⁷⁷

Muistan, kuinka istuin isoisäni, papan sylissä, katselin kirjan kuvia ja kuuntelin, kun hän luki minulle ääneen. Sinä istuessani huomasin ymmärtäväni, mitä kirjassa lukee, sain selvää kirjaimista ja osasin muodostaa niistä sanoja ihan itse. Tunne oli huima; minä osaan lukea!¹⁷⁸

Erot siinä, kuinka lukemaan oppiminen oli jäänyt mieleen tai muistettiin sitä lainkaan, liittyvät todennäköisesti kokemuksen äkillisyyteen ja poikkeuksellisuuteen. Toisin kuin toistoa vaativat arkiset asiat, äkkinäiset tilanteet tai voimakkaat tunnereaktiot jäävät usein muistiin selkeinä hetkinä. Lukemaan oppiminen on tosin aina prosessi, joka vaatii toistoa ja kirjainten opettelua pikkuhiljaa. Vastaajat kuitenkin kertoivat varsinaisista oppimisen hetkistä, jossa opittu oli jäsentynyt kirjaimista sanoiksi ja jäänyt joillekin mieleen ahaa-elämyksenä. Lukemaan oppimisen muistamisen tai muistelun kannalta hetken yllättävyys näytti siis olleen tärkeää. Hetkien kuvauksissa oli myös näkyvissä tapa, jolla materiaaliset tekijät ja aistikokemukset olivat nivoutuneet osaksi kokemusta. Hetkestä olivat jääneet mieleen esimerkiksi kirjojen tai kirjainten värit sekä ympärillä olevat esineet ja ihmiset. Näitä kokemuksia tyypillisempää kuitenkin oli, että vastaajat eivät muistaneet tarkasti milloin oppivat lukemaan.

¹⁷⁵ SKS Kra EL: N?, 1943, N1933, 1931, N1944, 855, N1950-1, 547.

¹⁷⁶ SKS Kra EL N1978, 484.

¹⁷⁷ SKS Kra EL N1940-50-1?, 774.

¹⁷⁸ SKS Kra EL, N1966, 304.

Opettelun välineiksi mainittiin usein lastenkirjat ja erityisesti aapiset, joita alle kouluikäisinä harjoitelleet lainasivat vanhemmilta sisaruksilta tai joita vastaajat olivat saaneet lahjaksi.¹⁷⁹ Kirjoja muistellessaan jotkut pystyivät palauttamaan mieleensä näiden ulkoasuja, kokoja, värejä sekä sivujen kuvituksia. Myös luukkukirjat eli kuva- ja satukirjat, joissa tarinaa sai seurata kurkistamalla sivuille piilotettujen luukkujen alle, mainittiin.¹⁸⁰ Kirjaimia ja sanoja oli harjoiteltu kaikenlaisia ympäriltä löytyneitä esineitä ja niissä olleita tekstejä hyödyntäen. Ensimmäisiä sanoja oli hapueltu esimerkiksi maitopurkista, radiolaitteesta ja kauppojen nimikylteistä, eli kaikenlaiset ympärillä sijainneet tekstit kelpasivat.¹⁸¹ Aineistossa ei tullut esille lainkaan lukemisen harjoittelua tietokoneiden tai tablettilaitteiden avulla.

Lupa lukea

Lapsuudenkodeissa vallinnut kirjamyönteinen ilmapiiri näkyi yhteisten lukuhetkien lisäksi erityisesti lukemiseen kannustamisena.¹⁸² Vanhemmat esimerkiksi antoivat lapsille luvan lukea kodista löytyvää kirjallisuutta tai hankkivat lapsille näiden haluamia kirjoja. Kaikkia ei kuitenkaan patisteltu kotona kirjojen pariin, vaan vastaajissa oli myös heitä, jotka kertoivat olleensa innokkaita lukijoita siitä huolimatta, ettei kotona luettu tai suhtauduttu kirjojen lukemiseen erityisen positiivisesti.¹⁸³ Syyt liittyivät yleensä esimerkiksi vanhempien kiireeseen, erityisesti fyysiseen työnteekoon maataloilla, tai siihen, ettei lukemista pidetty erityisen hyödyllisenä ajanviettopapana.

Eräs vastaaja pohti lapsuuden lukumuistojensa puuttumista oman muistinsa näkökulmasta. Hän ei muistanut yhteisiä lukuhetkiä tai ääneen lukemista vanhempiensa kanssa lapsuudestaan, mutta kuitenkin kertoi olevansa varma, että näitä oli ollut.¹⁸⁴ Vastauksessa esille tullut kokemus oli yksi aiheista, jonka koin

¹⁷⁹ Esim. SKS Kra EL N1928, 378.

¹⁸⁰ Esim. SKS Kra EL N?, 120, N?, 125, N1921, 240.

¹⁸¹ SKS Kra EL N1953, 450, N1934, 322.

¹⁸² Esim. SKS Kra EL M1985, 162, M1939, 375, N1960-l?, 826, N1993, 197.

¹⁸³ SKS Kra EL N?, 564, N?, 716., N1966, 954.

¹⁸⁴ SKS Kra EL, N1963, 1931.

itse jakavani vastaajan kanssa. En muista äitiini liittyviä lapsuuden lukuhetkiä, mutta sen sijaan muistan esimerkiksi isäni tai naapurin lukeneen minulle. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että äitini mukaan hän on kuitenkin ollut se, joka on lukenut minulle tyypillisimmin. Liitän itse häneen etenkin kirjastokäynnit, joista minulla on jo varsin varhaisia muistoja. Koska hän on ollut avainasemassa siinä, että olen aikoinaan kiinnostunut kirjoista ja ryhtynyt lukemaan, havahduin pohtimaan, miksi en muistoissani kykene yhdistämään häneen yhteisiä lukuhetkiä.

Aineiston vastaajan pohdinta puuttuvasta muistosta, samoin kuin oma kokemukseni tuovat hyvin esille, kuinka muisti voi liittyä pikemmin poikkeuksiin ja henkilökohtaisiin kokemuksiin kuin todella tapahtuneisiin asioihin. Lukuhetkien puuttuminen muistoissa on voinut esimerkiksi johtua siitä, että yhteisiä lukuhetkiä vanhempien kanssa on ollut vähemmän kuin mitä kokija, tässä tapauksessa lapsi, on odottanut. Lukutilanteita on kuitenkin voinut unohtua myös siksi, että tilanteet ovat olleet hyvinkin tavallisia ja toistuvia.¹⁸⁵ Se, mikä on tavallista, jää yleensäkin helpommin tiedostamatta ja siksi sitä voi olla vaikeaa muistella jälkikäteen.¹⁸⁶

Kaikille vastaajille ei kuitenkaan todella ollut luettu kotona. Osa kertoi lapsuudenkodeissa vallinneen henkisen ilmapiirin, jossa kirjoja ja lukemista ei arvostettu. Siksi yhteisiä lukuhetkiäkään ei ollut. Tämä johtui kirjakielteisyydestä, joka saattoi juontaa juurensa lukemisen asettamiseen vastakkain hyödylliseksi katsotun tekemisen tai työn kanssa. Näissä vastauksissa oli kaikuja yllä mainituista kansanihmisten asenteista, joissa lukeminen ajateltiin turhanpäiväiseksi tai moraalisesti epäilyttäväksi. Lukemista ei tosin aina varsinaisesti kielletty, vaan sitä pyrittiin rajoittamaan.

Lukemiseeni suhtauduttiin lapsuuden kodissani lorvimisena ja ajanhukkana, mutta sitkeästi otin aikaa lukeakseni ja usein kirja nenässä vierähti ilta toisensa jälkeen.¹⁸⁷

Tuohon maailmanaikaan lukeminen katsottiin useinkin turhaksi huvitukseksi, ainakin silloin jos kotitöitä taikka läksyjä oli tarjolla.

¹⁸⁵ Laine 2018.

¹⁸⁶ Korkiakangas 2006, 128, 133.

¹⁸⁷ SKS Kra EL N1980, 902.

”Ensin työ, sitten huvi” iskostui niin mielenpohjalle, että en ole vielä aikuisenakaan päässyt yli pienoisesta syyllisyyden tunteesta jos syvennyt lukemiseen ja jokin ”iärkeä” jää tekemättä.¹⁸⁸

Isän isääni minulla on hyvin lämpimiä muistoja lukemiseen liittyen [...] Kotona minua ei sen sijaan kannustettu lukemaan. Äitini mielestä kirjat ovat turhinta ajanhukkaa maailmassa.¹⁸⁹

Työn tekemisen ja lukemisen vastakkainasettelu näkyi varsinkin iäkkäämpien vastauksissa, kun lukemista oli rajoitettu vedoten talon töihin. Jos lukeminen oli kielletty päivällä, kirjat saatettiin kuitenkin kaivaa esille salaa yöllä.¹⁹⁰ Lukemisharrastuksen eteen oli siis jouduttu hieman taistelemaan ja näkemään vaivaa. Työntekoa ja lukemista rinnastettiin aineistossa toisinaan myös silloin, kun vastaajat kertoivat äideistään. Toiset kertoivat äitinsä olleen kiinnostunut lukemisesta, mutta aikaa kirjoille ei löytynyt kuormittavien kotitöiden ohella.¹⁹¹ Eräs kertoi äidin yrittäneen lukea tehden samalla kotitöitä, kirja pöydällä ja kädet kiinni askareissa.¹⁹²

Lapsia kuitenkin pääosin kannustettiin lukemisen pariin, eli aineisto heijasteli kauttaaltaan kirjoihin myönteisesti suhtautuvia käsityksiä. En löytänyt aikuisvastaajista ketään, joka olisi muistellut suhtautuneensa itse kirjoihin kielteisesti missään elämänsä vaiheessa. Siten asenneilmapiiri, jossa lukemista olisi yhdistetty laiskuuteen tai jonkin hyödyllisen toiminnan vastakohtaksi, oli kadonnut. Lukemista kohtaan tunnettu epäluulo ei kuitenkaan kuulunut vain kaus menneisyyteen, vaan kaikuja sen arveluttavuudesta löytyi yhä aineiston vastaajien kokemuspireistä. Vaikka vastaajille itselleen lukemisesta oli tullut arvostettavaa ajanvietettä, kirjat olivat jakaneet heidän läheistensä mielipiteitä ja herättäneet tunteita puolesta ja vastaan. Poikkeuksen tässä tekivät osa koululaisvastaajista, jotka ilmaisivat lukemisen olevan heille epämieluisia tai yhdentekevää ajanvietettä. Tämä vastaajaryhmä poikkesi muista vastaajista sikäli, etteivät he olleet osallistuneet keruuseen vapaaehtoisesti.¹⁹³ Yleensä vastaaja nosti aihetta

¹⁸⁸ SKS Kra EL N1942, 643.

¹⁸⁹ SKS Kra EL M1967, 188.

¹⁹⁰ SKS Kra EL N1937, 405.

¹⁹¹ SKS Kra EL N?, 313, N1941, 501.

¹⁹² SKS Kra EL N?, 487.

¹⁹³ Elämää lukijana –aineiston nuorista vastaajista ks. Harju 2018.

kuitenkin esille lähinnä silloin, kun se liittyi muiden kuin kirjoittajan omiin mielipiteisiin.

Lapsia lähdettiin ohjaamaan omatoimisen lukemisen pariin pian lukemaan oppimisen jälkeen. Tätä vaihetta kuvattiin aineistossa aikana, jolloin kirjallisuuden maailma lähti avautumaan. Sitä verrattiin esimerkiksi aarteiden löytymiseen tai aarreaitan avautumiseen.¹⁹⁴ Kirjoja ryhdyttiin etsimään itsenäisesti erityisesti tutkimalla nimikkeitä kirjahyllyistä kotona tai kyläillessä. Lisäksi kirjastot ja toisinaan kirjakaupat alkoivat tulla tutuiksi. Monet muistivat erityisesti koulun kirjaston avanneen tietä lukijaksi. Vastaaajat alkoivat tästä eteenpäin, hieman kuvauksen aikakaudesta riippuen, tekemään löytöjä, jotka kannustivat lukemaan edelleen. Kirjoja etsittiin myös kirjallisuusluetteloista, kirjakerhoista ja myöhemmin verkkokirjakaupoista.

Kirjasto- ja kirjakauppamuistot

Kirjasto- ja kirjakauppa-aihetta käsiteltiin usein erityisesti lapsuusmuistojen näkökulmasta. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että näihin liittyvä kysymys keruukutsussa oli sijoitettu samaan kappaleeseen lapsuutta käsittelevän kohdan kanssa. Kyselyn tässä kohtaa pyydettiin aluksi kertomaan ensimmäisistä kirjoista, keneltä nämä oli saatu ja millaisia ne olivat. Kysymys kirjastoon ja kirjakauppoihin liittyvistä muistoista oli sijoitettu heti näiden jälkeen. Tämä toi esille kiinnostavia seikkoja lasten kirjahankintamuistoista ja lapsen näkökulmasta mieleen jääneistä yksityiskohdista. Uudempia kirjojen etsimisen ja hankkimisen tapoja toi esille erityisesti keruun kysymys, jossa pyydettiin pohtimaan *lukemisen kulttuurin* muutosta vastaajan oman elämän aikana ja lukemisen muutosta *sähköisen tiedonvälityksen aikana*.

Kirjastot olivat useille paikkoja, joihin yhdistettiin muistoja paitsi itse kirjoista, myös tuoksuista, äänimaisemista ja hyllyriveistä sekä ahaa-elämyksistä tai jopa onnen tunteista. Lämmin suhtautuminen kirjastoihin oli usein jatkunut aikuisuuteen saakka, mutta juuri lapsuuden kirjastoympäristöjä muisteltiin hyvinkin tarkasti. Mieleen olivat jääneet esimerkiksi kirjaston lastenhyllyn

¹⁹⁴ SKS Kra EL N1986, 411, N1941, 376, N1953, 451.

sisällöt, hyllyrivien järjestys ja tiettyjen kirjojen hyllypaikat sekä sallitut lainamäärät ja kirjojen laina-ajat. Osa muisti jopa ensimmäisen kirjastokorttinsa ja sen saamiseen liittyvät lainat tai niiden herättämät ilon tunteet.¹⁹⁵ Erityisesti aineiston iäkkäämmille vastaajille juuri koulujen yhteydessä toimineilla kirjastoilla oli ollut keskeinen rooli lukemiseen kannustamisessa. Näin oli ilmeisesti varsinkin silloin, jos nämä olivat ensimmäisiä kirjastoja, joihin vastaaja oli koskaan päässyt.

Kirjasto oli yhtä kuin käytävän seinällä olevat valtavat lasioviset korkeat tummat kaapit. Ovien takana oli kirjoja. Minä olin pyörtyä. Saisinko lukea kaikki nuo kirjat ihan vain tämän kortin avulla? Kyllä, sanoi rehtori.¹⁹⁶

Sen [...] muistan elävästi, kun alakoulun opettajamme esitteli meille ensimmäisellä luokalla koulun kirjaston, josta sai lainata kirjoja. Olin aivan haltioissani, kun pienen huoneen kolmella seinällä oli joka puolella kirjoja!¹⁹⁷

Syntymäkotini oli alussa varsin köyhä, joten kirjoja oli vähän ja varsinaisesti kirjojen pariin pääsin kun muutimme valmistuneeseen rintamamiestaloon ja aloitin koulun ja koulun kirjasto oli käytössä.¹⁹⁸

[Kansakoulun] kirjastokomero oli lattiasta kattoon saakka hyllyjä täynnä kirjoja. [...] Pikkukoululaisten kirjahylly oli vasemmalla puolen ovea. Se oli aarrearkkuni pitkän aikaa. Lainasin systemaattisesti ensimmäisestä kirjasta aloittaen aina kolmannen hyllyn viimeiseen kirjaan saakka joka viikko heti koulun alettua. Kirjoja sai lainata kolme kappaletta kerrallaan.¹⁹⁹

Kirjastokäynnit avarsivat pienten lukijoiden käsityksiä siitä, millaisia mahdollisuuksia heillä oli olemassa. Kirjastojen hyllyt jäsensivät paitsi ymmärrystä määrästä, myös erilaisista kategorioista, joskin lapsen näkökulmasta nämä saattoivat liittyä lähinnä joko heille sopiviin lasten kirjoihin tai vielä kiellettyihin aikuisten kirjoihin. Käsitykset varsinaisista kirjallisista genreistä kehittyivät vasta myöhemmin luettujen kirjojen myötä. Vastauksista sai kuitenkin

¹⁹⁵ Esim. SKS Kra EL Nim 34, 125, M1978, 870, N1989, 318, N? 547, N1940, 343.

¹⁹⁶ SKS Kra EL N?, 547.

¹⁹⁷ SKS Kra EL N?, 110.

¹⁹⁸ SKS Kra EL M1947, 1929.

¹⁹⁹ SKS Kra EL N1955, 456.

vaikutelman siitä, kuinka valikoimat herättivät uteliaisuutta ja innostusta. Edellisen sitaatin aarrearkkuvertauksen lisäksi niihin yhdistettiin esimerkiksi sanaa *seikkailu*.²⁰⁰

Mieleen jäivät myös kirjastonhoitajat. Toisinaan harmia tuottivat rajalliset valikoimat, rajoitetut lainausmäärät sekä kirjastonhoitajien valta päättää, minkä ikäisinä mitään kirjoja sai lainata. Lapsille tarjottavien kirjojen sopivaksi ajateltua laatua vahdittiin ja kirjastojen hoitajat säätelivät esimerkiksi sitä, minkä ikäisinä lapset saivat siirtyä aikuisten kirjoihin. Kunnan- tai kaupunginkirjastoihin yhdistettiin vastaavia muistoja, mutta valikoimien lisäksi näihin liitettiin vahvemmin ajatus kirjastosta paikkana, jossa oli tärkeää rauhallinen ja rauhoittava tunnelma sekä mahdollisuus keskittyä lukemaan.²⁰¹

Tämä käsitys kirjastoista säilyi myöhemmällekin iälle. Vastaajissa oli aikuisinakin kirjastoja aktiivisesti käytäviä lukijoita, joiden teksteistä välittyi ajatus kirjastosta erityisenä tilana, joka oli enemmän kuin lukemisen ja lainaamisen paikka. Kirjastokäyntejä kuvailtiin moniaistisiksi kokemuksiksi, kun vastaajat nostivat esille esimerkiksi ympärillä kohoavien hyllyrivien luomaa tunnelmaa sekä kirjaston turvallisuutta, tuoksua ja äänimaisemia.²⁰² Kirjat loivat omanlaisensa maailman, jossa kannot kiehtoivat sekä houkuttelivat lukemaan.²⁰³ Jotkut kertoivat pitävänsä erityisesti kirjastojen hyllyjen välissä kuljeskelusta. Tämä liittyi luettavan etsimiseen nimikkeiden ja kansien perusteella. Samalla kuljeskelu antoi tilaisuuden jonkinlaiseen keskittymiseen ja irtiottoon. Tunnelmia kuvattiin esimerkiksi *innostavaksi, ihmeelliseksi, hartaaksi, turvalliseksi, rauhoittavaksi ja arvokkaaksi*.²⁰⁴ Valikoima, lukemisen mahdollisuus ja kirjojen läsnäolo yhdistettynä kirjastojen hiljaisuuteen ja tuoksuun loi omanlaistaan ilmapiiriä, joka tuntui lisäävän kirjastojen vetovoimaa.

Kirjakauppoja tuotiin aineistossa esille vaihtelevasti, osa vastaajista ei lainkaan, osa lähinnä mainintoina paikoista, joista yksinkertaisesti käytiin hakemassa

²⁰⁰ SKS Kra EL N1993, 197.

²⁰¹ SKS Kra EL N1968, 874.

²⁰² SKS Kra EL N1984, 784, N1966, 954, N1987, 624.

²⁰³ SKS KRä EL N1956, 443.

²⁰⁴ SKS Kra EL N1975, 799–802, N1984, 784, N1989, 847 N1949, 172–173, M1989, 503, N1949, 172.

kirjoja. Siinä missä kirjastot olivat toistuvasti tärkeäksi mainittu osa lukutottumuksia, kirjakauppoja käytettiin vähemmän. Joillekin kirjakaupat kuitenkin olivat tärkeä osa lukutapoja, toisinaan ensisijainen kohde lukemisen hankkimisessa.²⁰⁵ Aivan samoin kuin kirjastoihinkin, myös kirjakauppoihin saatettiin yhdistää ajatusta mieluisasta paikasta, joissa viihtyi tunnelmankin vuoksi.²⁰⁶ Toisinaan vastaajat kertoivat käyvänsä mielellään kirjakaupoissa ollessaan ulkomailla, silloinkin kun vastaajat eivät osanneet paikallista kieltä.

*Kirjakaupat ja antikvariaatit ovat ohittamattomia paikkoja edelleen. Akateemisessa kirjakaupassa täytyy käydä, kun on Helsingissä. Ja ulkomailla niissä on mielenkiintoista käydä, vaikka kieli olisi vieraskin. Hullua.*²⁰⁷

*Kirjakauppa tuli tutuksi oikeastaan vasta lukiossa, kun oli ostettava oppikirjat. Samalla aina katselin hyllyjä. Rakastin kirjojen tuoksua ja selkiä. Edelleenkin käyn kirjakaupoissa ulkomailla matkaillessani – viimeksi Prahassa, vaikken tshekkiiä edes osaa. Sillä ei ole väliä: näen kansia ja selkiä, tunnen kirjojen ja painomusteen tuoksun, tunnistan käännöskirjat, ja katson miten kirjakaupat on jaettu osastoihin. Aina myös ostan jotain, vaikken kieltä osaisikaan.*²⁰⁸

*Merkillistä miten ne vetävät puoleensa jopa ulkomailta, vaikkei osakaan paikallista kieltä. Kirjojen katselu ja hiplaaminen on niin mukavaa. Kotipaikallani oli kaksi kirjakauppaa, toinen oli oikein antiikkinen olematta antikvariaatti. Sinne mentiin oviverhojen kautta muutama askel alas, kaikki kirjat olivat seinillä aakkostettuina, tunnelma oli harras.*²⁰⁹

Pidän kiinnostavana sitä, kuinka vastaajat tuntuivat hieman ihmettelevän innostustaan käydä ulkomaisissa kirjakaupoissa. He eivät ilmeisesti odottaneet hankkivansa niistä mitään, vaan kirjakaupat vetivät puoleensa itse kirjojen ja niiden muodostaman tilan tai tunnelman vuoksi. Kertomuksista heijastui vahva kirjaesineisiin liitetty tunne, joka yhdistyi kirjojen katseluun, tuoksuihin ja koskettamiseen. Samankaltaisia aiheita liitettiin kirjoihin myös muualla aineistossa, mutta nämä vastaajat tulivat avoimesti ihmetelleeksi tapaansa, sillä

²⁰⁵ SKS Kra EL M1939, 375.

²⁰⁶ SKS Kra EL N1941, 463, M1957, 751, M1956, 453, N1993, 197.

²⁰⁷ SKS Kra EL N1966, 568.

²⁰⁸ SKS KRa EL N1960, 816.

²⁰⁹ SKS Kra EL N1949, 195.

vieraassa (vaikka samalla myös tutunoloisessa) ympäristössä kyse ei ollut varsinaisesti lukemisesta vaan pikemminkin kirjojen läsnäolosta.

Kuvaukset ulkomaisista kirjakaupoista toimivat esimerkkeinä siitä, mitä esineet voivat tehdä, eivät ainoastaan mitä ne ovat tai mikä niiden suunniteltu tai käytännöllinen tarkoitus on. Vastaajia viehätti ilmeisesti kirjakauppojen herättämät tunteet, jotka olivat sidoksissa esineisiin liitettyjen merkitysten kerrostumiin.²¹⁰ Kirjahyllyjen rivit olivat tuttu asetelma, samalla kun vieras ympäristö toi kokemukseen oman lisänsä, joka kiinnosti vastaajia ja vetosi heihin. Maininnat tunnelmasta ja tavan pitämisestä outona viittasivat myös näiden tuottamiin affektiivisiin kokemuksiin. Paikka ja esineet, tässä tapauksessa kirjakauppa ja kirjat herättivät vastaajissa ilmeisen miellyttäviä mutta vaikeasti sanoiksi puettavia kokemuksia, joiden tulkintaan vaikuttivat heidän aiemmat kokemuksensa vastaavista tiloista ja esineistä.²¹¹ On mahdollista, että kirjakaupat tuottivat heille tunteen jostakin tutusta, turvallisesta ja miellyttävästä. Kirjat toimivat tässä juuri intensiivisinä ja johonkin potentiaaliseen liittyvinä esineinä. Kirjojen läsnäolon, koskettamisen, estetiikan, tuoksujen tai kirjakaupan äänimaisemien tuottama hyvä olo ei liittynyt suoraan ajatukseen lukemisesta tai luettavan hankkimisesta, vaan vastaajat halusivat nauttia kirjallisen tilan tuottamasta tunteesta.

Kirjakaupoista haettiin yleensä lukuvinkkejä kulkemalla hyllyrivien välissä ja katselemalla esillä olleita kirjoja, kuten kirjastoissa. Myös näiden kohdalla kerrottiin lapsuusmuistoista. Toiset kertoivat käyneensä mielellään vanhempiensa tai ystäviensä kanssa ostoksilla tai toisinaan vain *notkumassa* kirjojen äärellä.²¹² Joillakin oli ollut kirjakaupassa töissä tuttavien tai sukulaisien, joilta saattoi saada kiinnostavia kirjoja tai kirjallisuusluetteloja.²¹³ Vastaajat siis yhdistivät toisinaan kirjakaupamuistoja sekä kirjoihin että läheisiin ihmisiin. Antikvariaattejakin muisteltiin aineistossa. Eräs vastaajista kertoi päätyneensä lapsena karttamaan muuten kiinnostavaa antikvariaattia, sillä liikettä pitänyt mies oli ollut tyly,

²¹⁰ Esineiden toimijuudesta ja merkitysten kerrostumista ks. Löfgren 2016a.

²¹¹ Affektiivisista kokemuksista, aisteista ja tunteista ks. Frykman & Povrzanović Frykman 2016.

²¹² SKS Kra EL N1945, 597, N1975, 800, N1963, 1931.

²¹³ SKS Kra EL N?, 597, N1949, 1923

torjunut murahdellen tytön myyntiin tarjoamat kirjat ja nolostuttanut näin asiakkaansa.²¹⁴

Erään kirjakaupoista kirjoittaneen vastaajan teksti hieman yllätti minut, sillä hän kirjoitti kuin tunnistaisi ajatuksen kirjakaupoista mielekkäinä paikkoina, mutta samalla kertoi etteivät ne olleet hänelle tärkeitä. Hän oli pyrkinyt asioimaan kirjakaupoissa yleensä *nopeasti ja tehokkaasti*. Viime vuosina hän kuitenkin oli alkanut *viipyillä* ostoskeskusten kirjakaupoissa sillä aikaa, kun vaimo oli ostoksilla. Sama kirjoittaja kertoi tekstissään kotinsa kirjahyllyistä, joita oli ainakin olo- ja työhuoneessa. Kirjoja oli siis hankittu selvästi paljon ja mies piti kirjoista esineinä. Samalla hän kertoi lukevansa pääosin lehtiä.²¹⁵ Pidin tekstiä kiinnostavana, sillä kirjoittaja vaikutti tunnistavan ajatuksen kirjakaupoissa tunnelmoinnista mutta kertoi samalla vastustavansa sitä. En löytänyt aineistosta muita vastaavia kuvauksia suhtautumisesta kirjakauppoihin. Niistä joko pidettiin tai niitä ei erityisemmin nostettu esille. Tämä kirjoittaja kuitenkin ilmaisi, että hänelle oli tärkeää tietää mitä haluaa jo ennen kirjakauppaan menemistä. Hän ei kertonut millä tavoin hankittavien kirjojen etsiminen tapahtui. Kirjakauppa näytti kuitenkin olleen hänelle lähinnä pakko, vaikka ostoskeskuksissa asioidessa ilmeisesti samalla mieluisin vaihtoehto.

Esille nostettiin varsinaisten kauppojen lisäksi kirjakerhoja, jotka olivat olleet tärkeä tapa tehdä hankintoja ja etsiä uusia lukuvirikkeitä. Kyseinen tapa on yleistynyt Suomessa erityisesti 1970-luvulla. Suuri Suomalainen Kirjakerho oli perustettu 1969 ja saavuttanut niin suurta suosiota, että sitä seurasivat pian monet muut kirjakerhot, esimerkiksi vuonna 1975 perustettu ja monille vastaajillekin tuttu Lasten Oma Kirjakerho.²¹⁶ Vastaajat eivät kertoneet, kuinka mielekkäitä hankintoja tätä kautta oli tehty, mutta kerhot olivat ilmeisesti kuitenkin kartuttaneet vastaajien kokoelmia kaunokirjallisuudella. Tilatuista kirjoista mainittiin lisäksi tietosanakirjasarjat, joista tuli suomalaisten kirjahyllyjen vakioelementtejä.

²¹⁴ SKS Kra EL, N?, 145.

²¹⁵ SKS Kra EL M1957, 752.

²¹⁶ Heinonen & Konttinen 2001, 238. SKS Kra EL N?, 432, N?, 716, N1973, 797, N1972, 437.

Lasten näkökulmasta tie lukijaksi näytti siis tyypillisesti menevän varhaisista kirjamuistoista lukemaan oppimisen kautta kirjahyllyjen äärelle. Varhaisimmat muistot olivat usein häivähdysten omaisia välähdyksiä, joista mieleen saattoi nousta jokin tilanne kuten yhteinen lukuhetki aikuisen kanssa tai tietyn kirjan ulkoasu. Myöhemmin lapsia ohjasivat lukemaan erityisesti kodin aikuiset ja koulun opettajat, mutta myös isovanhemmat, naapurit ja kummit mainittiin toisinaan kannustajina, jotka olivat esimerkiksi kirjalahjojen kautta olleet tärkeitä. Kirjat olivat muistoissa esineitä, joista mieleen oli jäänyt kansien ja tekstien värejä sekä kuvia. Lapsuuskuvauksissa lukemista yhdistettiin vahvasti läheisiin ihmisiin, mutta lukemaan oppimisen jälkeen muistot liittyivät usein hiljaisiin lukuhetkiin, kirjahyllyihin ja luettavan valitsemiseen. Osa vastaajista oli käynyt lukupiireissä tai keskustellut kirjoista ystäviensä kanssa. Toiset taas pitivät lukemisen mieluiten henkilökohtaisena asiana, josta eivät mielellään keskustelleet lainkaan. Useat kuitenkin mainitsivat internetin vaikuttaneen vahvasti lukemiseen liittyvään sosiaalisuuteen, siis lukukokemusten jakamiseen. Se oli myös vaikuttanut tapoihin, joilla kirjoja löydettiin luettavaksi.

Internet kirjan etsimisessä

Kirjojen lukemisen katsottiin usein vaativan omaa muusta tekemisestä vapaata aikaa ja tilaa, vaikka toiset kertoivat myös lukevansa niin sanotusti vauhdissa, esimerkiksi istuessaan bussissa tai syödessään. Yleensä lukemiselle kuitenkin pyrittiin ilmeisesti järjestämään hetki, jossa oli mahdollista rentoutua samalla. Esimerkiksi opiskelut, aikataulutetut harrastukset tai lapsiperheeksi saattoivat olla viihdelukemisen esteitä. Nykyaikaan sijoittuvissa kertomuksissa aikasyöppönä mainittiin erityisesti internet.

Kun vuonna 2010 muutin vanhempieni kodista omaan asuntoon ja aloitin opinnot yliopistossa, vapaa-ajan lukemisharrastukseni jäi huomattavasti aiempaa vähemmälle. Minulla ei yksinkertaisesti ollut enää niin paljon aikaa lukemiselle, kun opinnot, kotityöt ja muu elämä veivät suuren osan ajastani. Tässä samassa tilanteessa olen edelleenkin.²¹⁷

²¹⁷ SKS Kra EL N1991, 315.

*Nykyään Internet vie aivan turhan paljon aikaani. Lukijana olen taantunut nuoruusvuosistani, mutta hyväksyn sen.*²¹⁸

*Nuorena en katsonut paljon televisiota, lukiossa rupesin viettämään aikaa netissä, nykyään tuntuu olevan helpompaa löytää vapaa-ajanviettotapoja. [...] On uskomatonta, miten aika kuluu nettikukasta toiseen liihotellessa. Joka tapauksessa tuntuu, että lukemiselle pitää nykyään tekemällä tehdä aikaa. Päittää, että luen silloin ja silloin.*²¹⁹

Vastauksiin heijastui muun ajankäytön merkitys lukemiselle sekä toisaalta vapaa-ajan nivoutuminen erilaisiin verkkosisältöihin. Vaikka internetin saattoi tästä näkökulmasta nähdä kirjoja uhkaavana tekijänä, sillä oli ollut samalla myös hyviä seurauksia lukemiselle. Aineistossa tämä tuli ilmi tavoissa, joissa nettiä käytettiin erilaisten kirjamuotojen, kirjallisuuspiirien, lukuvinkkien tai fanifiktiosivustojen etsimiseen ja hyödyntämiseen. Esimerkiksi edellisen sitaatin kirjoittaja kertoi keräävänsä verkosta lukuvinkkejä, kirjoittavansa kirjablogia ja pitävänsä yhteyttä Facebookin kautta muihin kirjoista kiinnostuneisiin. Internet oli hänen kohdallaan lähtenyt siten vaikuttamaan myönteisesti kirjojen etsimisen, niistä keskustelemisen sekä hankkimisen tapoihin sekä tehnyt näin lukemisesta aiempaa sosiaalisempaa. Samalla hän kuitenkin kertoi käyttävänsä entistä vähemmän aikaa kirjojen lukemiseen.

Internet vaikuttaa yleensäkin kirjoihin ja lukutapoihin monipuolisesti, eikä sen merkityksestä lukemiselle ole olemassa selkeää tai yksiselitteistä käsitystä.²²⁰ Eri lukijat hyödyntävät verkkoa eri tavoin. Aineiston pohjalta vaikutti siltä, että se tarjosi toisaalta aktiivisille lukijoille uusia mahdollisuuksia lukijuuden rakentamiseen ja toteuttamiseen mutta samalla murensi kirjojen asemaa viihteenä. Internetin vaikutus korostui erityisesti kirjojen etsimisen tavoissa. Langattomat laitteet mahdollistivat sähköisten kirjojen, kirjastojen ja kirjakauppojen helpon saavutettavuuden. Sosiaalinen media oli tuonut oman lisänsä kirjojen löytämiseen etenkin blogien ja kirjallisuuskeskustelujen muodossa. Lisäksi kirjoja löydettiin tietysti kirjastojen hakukoneiden kautta.

²¹⁸ SKS Kra EL N1941, 501.

²¹⁹ SKS Kra EL N1987, 626.

²²⁰ Allington & Pihlaja 2016.

Anna Mikkonen (2017) on tutkinut kirjastonäkökulmasta lukuhaluun ja vapaa-ajan lukemiseen perustuvaa kirjojen etsimistä online-ympäristössä. Hänen mukaansa kirjastojen hakukoneiden kautta tapahtuvassa selailussa lukijat hakevat mielellään tunnetun kirjailijan teoksia tai tiettyä otsikkoa ja lähtevät tämän jälkeen etsimään teosta kirjaston hyllyiltä.²²¹ Valinnan motiivit perustuvat jo aiemmin tutun kirjailijan teosten etsimiseen, hakuun otsikon perusteella tai sattumanvaraiseen selailuun, joka tapahtuu usein genren mukaan. Toisinaan tekstinäytteellä tai kansikuvalla on valinnassa merkitystä.²²² Jos haettava kirja tai kirjailija ovat tiedossa etukäteen, kirjastojen hakukoneet ovat helppo tapa tarkistaa saatavuus ja sijainti. Jos lukija ei ole päättänyt etukäteen, mitä kirjaa hakee, hän lähtee selailemaan. Kirjasto-ympäristössä kuljeskelua voi rinnastaa tietynlaiseen selailuun, kun lukija katselee kirjojen kansia ja nimikkeitä kuljeskelemalla hyllyrivien välissä. Kiinnostava kirja löytyy esimerkiksi yhdistelemällä aiempia lukukokemuksia ja niiden myötä syntynyttä tietoa kiinnostavista kirjailijoista, kansista tai kustantajasta. Lukijat voivat suunnistaa jo aiemmin syntyneiden käsitysten perusteella mielessään tietty ajatus siitä, mitä he etsivät. Toisaalta esimerkiksi hyllyrivien välissä kuljeskelu ja kirjojen kansien tarkastelu voi liittyä myös toiveeseen tehdä sattumanvaraisia löytöjä. Aineiston internetiä käsittelevissä vastauksissa painottuivat kuitenkin tavat etsiä aktiivisesti lukuvinkkejä erilaisilta verkkosivustoilta. Usein niitä etsitään myös esimerkiksi tuttavilta tai kirja-arvioista, internetissä tai sen ulkopuolella.²²³

Aineistossa muutamat kertoivat, kuinka internet toimi löytöjen tekemisen ja lukemistojen laajentamisen apuna kirjahyllyjen selailua tehokkaammin. Yksi vastaajista kertoi, kuinka hän oli aiemmin lukenut ja hakenut aina samoja tai saman kategorian kirjoja osaamatta oikein etsiä juuri muuta kiinnostavaa. Vasta internetin kirjasisivustot laajensivat hänen käsityksiään tarjolla olevista kiinnostavista kirjoista.²²⁴ Toinen kertoi, kuinka hän oli aina lukenut paljon mutta innostunut keskustelemaan lukemastaan vasta, kun verkkokeskustelut ja blogit mahdollistivat helpomman tavan jakaa kirjakokemuksia. Blogien löydyttyä myös kirjojen etsimisen tapa oli muuttunut. Kirjaston tai kirjakaupan hyllyjen välissä

²²¹ Mikkonen 2017, 60.

²²² Mikkonen 2017, 21, 67, 71.

²²³ Mikkonen 2017, 21, Ooi & Li Liew 2011.

²²⁴ SKS Kra EL, N?, 100.

kuljeskelun ja etsiskelyn sijaan hän etsi lukuvinkkinsä verkosta. Hän piti internetiä lukuharrastustaan tukevana ja kehittäneenä aiheena, joka oli tuonut kirjavinkkauksen lisäksi myös lukukokemusten jakamisen osaksi lukemistaan.²²⁵

Aineistosta kirjojen etsimistä kirjastoista kuvattiin hieman erilaisena kokemuksena kuin etsimistä hakukoneen tai muualta löydettyjen vinkkien kautta. Kirjastokertomuksissa oli moniaistisempi ja emotionaalisempi sävy, kun hyllyrivien välissä kuljeskelua yhdistettiin koskettamiseen, selailuun, äänimaisemiin ja kirjojen väreihin. Fyysisten kirjojen ympäröimissä tiloissa lukijat etsivät inspiraatiota katselemalla nimekkeitä ja kansia sekä selailemalla kirjoja. Vastaavia kuvauksia ei yhdistetty internetiin tai laitteisiin. Toistaiseksi on epäselvää, miten online-ympäristö vaikuttaa käytännössä esimerkiksi sattumanvaraisiin löytöihin tai valikoiman hahmottamiseen. Toisin sanoen, kirjojen ympäröimässä tilassa kulkemisen ja verkossa tapahtuvan selailun vaikutus lukijan valintoihin on aihe, joka vaatisi lisää tutkimusta. Jäin pohtimaan, kuinka kirjastoympäristöihin liitetyt rauhallisuuden tai keskittymisen näkökulmat olivat sidoksissa siihen, mitä lukija oikeastaan haki kirjoilta. Kirjojen äärellä olemiseen liitettiin verkkoympäristöjä selkeämmin jonkinlaisia tunnelmoinnin ja aistikokemusten näkökulmia.

Uudenlaisena kirjojen löytämisen tapana esitettiin muutamassa vastauksessa *Bookcrossing*, joka on globaalisti toimiva sivusto ja lukijayhteisö. Sen idea perustuu kirjojen kierrättämiseen tai *vapauttamiseen*, kuten termi sivustolla kuuluu. Sen ohessa toimii myös suomenkielinen osio, jossa sivusto esitellään mahdollisuudeksi hallita lukijan fyysistä ja virtuaalista kirjahyllyä, olla yhteydessä toisiin bookcrossingharrastajiin, seurata kiertoa lasketun kirjan liikkeitä sekä etsiä lukuvinkkejä.²²⁶ Sivustolle rekisteröityneellä lukijalla on siis mahdollisuus kierrättää kirjahyllystään poistamansa kirja muiden bookcrossaajien löydettäväksi. Tämä tapahtuu koodaamalla kirja oman tunnuksensa alle ja jättämällä se julkiselle paikalle, josta löytäjän on mahdollista ottaa se mukaansa. Sikäli kun kirjan löytäjä nappaa ideasta kiinni, hän ilmoittaa löydöstään sivustolle ja kierrättää kirjan myöhemmin edelleen. Kirjan kiertoa lukijalta toiselle voi näin

²²⁵ SKS Kra EL N1975, 801, ks. myös, N?, 95.

²²⁶ <https://www.bookcrossing.com/about> [19.11.2018]

seurata sivustolla. Lisäksi jäsenet voivat olla yhteydessä toisiinsa ja keskustella kirjoista.

*Se [Bookcrossing] on maailmanlaajuinen kirjojen kierrätys-harrastus, periaatteella lue ja anna kiertää. Itse olen vielä tuore harrastaja mutta pidän ideasta todella paljon. Olen myös itse rekisteröinyt kirjoja sivustolle ja vapauttanut muiden luettavaksi esim. kirjaston aulaan. Tämä tekee lukemisesta vieläkin hauskeempaa, koskaan et tiedä kuka pääsee kirjaan käsiksi seuraavaksi!*²²⁷

*Luen edelleen valtavasti. Kierrän kirjastoja, divareita, kirjakauppoja ja liityin bookcrossing-yhteisön jäseneksi. Varaan kirjastosta ja kirjakaupasta uutuuksia, pidän bookcrossing-sivustolla toivelistaa ja lähettelen ihmisille heidän toivomiaan kirjoja. Talossamme on pieni huone omistettuna pelkästään kirjoille. Osasta kirjoistani luovun, jätän kirjastojen vaihtohyllyyn tai rekisteröin bookcrossing-kirjoiksi ja lähetän eteenpäin.*²²⁸

Muistan itse törmänneeni kahdesti niin sanotusti vapaaksi laskettuun kirjaan, toisen kerran helsinkiläisessä kahvilassa, toisen tamperelaisessa kirjastossa. Vastaaajien tavoin ajatus kirjojen tämänkaltaisesta kierrättämisestä, joka myös yhdistää lukijoita, oli minusta kiinnostava ja sivustolla esitetty ajatus erilaisista kirjojen kanssa toimimisen tavoista oli hauska. Sen mukaan käyttäjä voi esimerkiksi etsiä, jutella, katsella, ostaa, jakaa, lukea, seurata ja julkaista sivuston kautta. Siihen oli listattu useita lukemisen osa-alueita, joita oli pyritty keskittämään yhden kanavan alle.

Toinen muutamia vastaajia ilahduttanut uusi lisä lukutavoille oli Goodreads-palvelu.²²⁹ Yksi sivustoa ja muutenkin internetiä lukemisessaan paljon hyödyntävä vastaaja oli suomalainen ulkomailla asuva lukija, jolle verkkopalvelut olivat ikkuna eri maiden kirjallisuuteen. Hän saattoi näin myös seurata suomenkielisen kirjallisuuden uutuuksia. Goodreads toimi hänelle etenkin lukukokemusten jakamisen mediana, jonka kautta oli myös mahdollista kuulla eripuolilla maailmaa asuvien lukijoiden ajatuksia kirjoista. Hän kertoi tarkistavansa kirjaa hankkiessaan mitä sivustolla kerrotaan kirjasta, ennen kuin

²²⁷ SKS, Kra EL, N?, 113.

²²⁸ SKS Kra EL N1976, 484.

²²⁹ Ks. <https://www.goodreads.com> [2.7.2019].

teki ostopäätöksen. Muut käyttäjät olivat hänelle keskustelukumppaneita, joista hän puhui ystävinä.²³⁰ Toinen lukija kertoi kuuluvansa Goodreadsin sisällä ryhmään, joka toimi lukupiirin tavoin.²³¹ He valitsivat kuukausittain luettavia kirjoja, ja ryhmän jäsenistä kukin sai valita lukeeko näistä yhden vai useamman. Hän kiitteli ideaa, mutta valitteli sitä, että suomeksi lukevia käyttäjiä oli kovin vähän. Siten sivustolla ei syntynyt erityisen virkeää keskusteluakaan suomeksi. Hän kuitenkin käytti Goodreadsia myös lukuvinkkien etsimiseen, kirjojen suosittelemiseen sekä tuttavien kirja-arvioiden lukemiseen.²³² Yksi vastaajista kertoi lyhyemmin pitävänsä Goodreadsista ja ajattelevansa sitä online-lukupiirinä. Hän kuului tähän toisen, paikallisen lukupiirin ohessa.²³³

Blogeista haettiin kirjavinkkejä toisinaan myös sitoutumatta välttämättä mihinkään tiettyyn sivustoon. Yksi vastaaja esimerkiksi kertoi käyvänsä katsomassa kirja-arvosteluja ja keskusteluja mielellään blogeista, mutta lähinnä satunnaisesti Googlesta hakemalla, seuraamatta mitään tiettyä blogia säännöllisesti.²³⁴ Lisäksi kirjavinkkejä kerrottiin haettavan vain yleisemmin netistä kertomatta tarkemmin käytetyistä sivustoista. Yksi vastaaja kertoi kahlaavansa netistä kirja-arvostelut itseään kiinnostavista kirjoista ja koettavansa ennen lukemista päätellä niiden perusteella, kannattaisiko kirja hankkia. Hän valitteli samalla ajanpuutetta ja toivoi *koko maailman* kattavaa kirjojen hakupalvelua, josta löytyisi helposti juuri omaan makuun sopivia kirjoja.²³⁵ Ilmeisesti arvioiden selailu oli mielekästä mutta samalla sattumanvaraista ja aikaa vievää. Yksi vastaaja kertoi käyttävänsä lähinnä kirjaston sivustoa kiinnostavien kirjojen etsimiseen ja olevansa palveluun tyytyväinen. Etuna oli, että kirjan saatavuuden sai saman tien selvitettyä ja tarvittaessa varauksenkin tehtyä.²³⁶

Aineistosta välittyi näin kuva eri tavoin etsittävästä kirjoista. Yritin näitä vastauksia tarkastellessani löytää tutkimusta, joka olisi kartoittanut suomalaislukijoiden kuulumista erilaisiin verkossa toimiviin (kansainvälisiin)

²³⁰ SKS Kra EL, N?, 122.

²³¹ Laajemmin lukupiireistä ks. Ahola 2013.

²³² SKS Kra EL N1987, 629.

²³³ SKS Kra EL N1989, 634.

²³⁴ SKS Kra EL N?, 436.

²³⁵ SKS Kra EL N1989, 492.

²³⁶ SKS Kra EL M?, 524.

lukijayhteisöihin tai käsitellyt esimerkiksi bookcrossing-harrastuksen tai Goodreadsin käytön yleisyyttä Suomessa. Olisin ollut erityisen kiinnostunut näiden vaikutuksista kirjavalintoihin. Ilmeisesti tällaista ei kuitenkaan ole tehty. Tämän aineiston perusteella vaikutti siltä, että aiempina vuosikymmeninä, ennen verkkopalveluiden ja kirjasivustojen yleistymistä, kirjojen etsimisen tavat vaikuttivat olleen nykyistä yhtenäisemmät. Kirjoja ja lukuvinkkejä hankittiin tyypillisimmin kirjastoista ja toisinaan kirjakaupoista sekä kirjakerhojen myyntiluetteloista. Esimerkiksi lehtien kirjallisuuskritiikeistä tai muista painetussa mediassa julkaistuista lukemista käsittelevistä teksteistä en juuri löytänyt mainintoja. Internet oli selkeämmin vaikuttanut kirjojen etsimisen tapaan sekä kirjoista keskustelemisen mahdollisuuksiin. Kukin vastaaja näytti räätälöineen itselleen sopivia tapoja hieman sattumanvaraisesti. Esimerkiksi mitään tiettyjä sivustoja, blogeja tai lukupiirejä ei mainittu jatkuvasti. Siten aineiston perusteella vaikutti siltä, että langattomien laitteiden ja sosiaalisen median aikakausi oli paitsi laajentanut lukemisen harrastamiseen liittyviä mahdollisuuksia, myös luonut tilanteen, jossa ei ollut hahmotettavissa erityisen yhtenäisiä tapoja lukuideoiden etsimisessä. Lukijat etsivät verkosta itselleen sopivia sivustoja, mutta samalla kirjojen lukemiseen suurin osa käytti yhä painettua kirjaa, jotka hankittiin kirjastoista tai kirjakaupoista. Koska aineisto oli kerätty vuonna 2014, kiinnostavaksi kysymykseksi jäi, miten lukutavat olivat ehtineet muuttua tätä kirjoittaessani vuonna 2020.

4. Kirjahylly

Ikkuna sivistykseen

Elämää lukijana -aineiston keruukysymyksissä pyydettiin kirjoittamaan lapsuusmuistojen ohella myös lapsuudenkodin kirjojen säilytyspaikoista. Tämän lisäksi kutsussa kysyttiin myös *nykyisen kodin* kirjahyllyistä. Kysymykset tuottivat lukuisia vastauksia, jotka toivat hyvin esille sekä kirjaesineiden materiaalisuuden merkitystä lukijoille että erilaisten arvojen, asenteiden ja muistojen materialisoitumista kirjoihin.

Aiheeseen liittyviä vastauksia käsitellessäni huomioni kiinnittyi toisinaan julkisuudessa esille nousseisiin puheenvuoroihin, joiden mukaan kirjahyllyt ovat uhattuna tai jopa katoamassa. Hyvä esimerkki näistä olivat keskustelut, jotka kohdistuivat kesällä 2017 järjestettyihin Mikkelin asuntomessuihin. Tuolloin messujen näyttelytaloista oli jätetty kirjahyllyt kokonaan pois. Tämä herätti arvostelua ja seikka huomioitiin esimerkiksi useissa sanomalehdissä. Ainakin Helsingin Sanomissa, Keski-suomalaisessa ja Turun Sanomissa julkaistiin kannanottoja sisustusarkkitehtien ratkaisuja kohtaan. Kirjoittajat käsitelivät näissä valintaa ihmettelevään tai vastustavaan sävyyn, samalla puolustaen vahvasti kirjahyllyjen merkitystä lukemiselle.²³⁷ Hyllyjen ajateltiin olevan tärkeitä ikkunoita kirjallisuuden maailmaan, tapa asettaa kirjallisuutta näkyville ja saataville. Jos ne katoaisivat, samalla menetettäisiin jotakin tärkeää.

Olin aiemmin samana vuonna osallistunut konferenssiin, jonka eräässä paneelissa käsiteltiin kirjoja kotien näkökulmasta. Tuolloin Kristina Lundblad piti esitelmän, jossa hän puhui hieman samankaltaisesta aiheesta, kuin kirjahyllyjä sanomalehdissä puolustaneet kirjoittajat. Hän oli tarkastellut ruotsalaisia asuntomyynti-ilmoituksia, joista kirjahyllyt olivat niinkään kadonneet ja pohti, mistä tämä johtui. Hän yhdisti ilmiötä skandinaaviseen sisustushanteeseen,

²³⁷ Esim. Keski-suomalaisen pääkirjoitus 12.8.2017, Anita Kärki: Kirjojen tuhoaminen sattuu sieluun: <http://www.ksml.fi/paakirjoitus/nimella/Kirjojen-tuhoaminen-sattuu-sieluun/1027601> Helsingin sanomien pääkirjoitussivu 14.7.2017, Matti Kalliokoski: Suomalaisen unelmakodeissa ei ole enää sijaa kirjoille: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005290077.html>. Turun Sanomat 5.9.2017, Esko Valtaoja: Uudelleenrakastettuja kirjoja: <http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/3641026/Esko+Valtaoja+Uudelleenrakastettuja+kirjoja>

etenkin siihen liittyvään pyrkimykseen rauhoittaa tila karsimalla pois turhat elementit kuten kirjahyllyt. Lundblad suhtautui tähän kriittisesti ja huomautti, että kirjahyllyjen myötä karsittiin sisustuksesta pois jotakin persoonallista, jolla tilaan voi saada myös erityisyyden tuntua. Hän pyrki tuolloin herättämään keskustelua siitä, minne kirjat siirtyisivät olohuoneista ja mitä seurauksia tällä olisi lukemiselle.²³⁸

Kirjahyllyjä ja aineistossa esille tulleita kokemuksia tarkastellessani löysin myös hyllyjen katoamista ennustavien puheenvuorojen kritiikkiä. Esimerkiksi Lydia Pyne (2016) kirjoitti esseenomaisessa teoksessaan *Bookshelf*, kuinka kyse on lopulta hyvin voimakkaan kulttuurisesta esineestä, joka on käynyt aiemminkin läpi erilaisia historiallisia vaiheita. Vaikka hyllyjen paikka olohuoneissa olisi muutoksessa, tämä ei tarkoita näiden katoamista saati ole kirjakokoelmien olemassaolon tai näkyvyyden kannalta keskeistä. Hän huomautti, kuinka hyllyihin nykyisin vaikuttavat digitaaliset ja siten aineettomat versiot tulisi nähdä yhtenä variaationa ja historian vaiheena.²³⁹

Puheenvuorot toivat kuitenkin esille, kuinka kirjahyllyjen asemalle on tapahtunut digitalisaation myötä jotakin. Taustalla voi katsoa vaikuttavan painettujen kirjojen statukseen liittyvät muutokset sekä kirjojen sähköistyminen ja mahdollisuudet kerätä kirjallisuutta sähköiseen tai virtuaaliseen kirjahyllyyn. Tämän lisäksi muutos voi liittyä laajemminkin kirjojen aseman murentumiseen tiedonhaun välineinä sekä lukuharrastuksen jäämiseen muun ajanvietteen jalkoihin. Aineisto loi osaltaan kuvaa siitä, etteivät kirjahyllyt ole yhtä itsestään selvä osa materiaalista ympäristöämme kuin niiden on ajateltu olleen aiemmin. Ajankäytön, lukutapojen ja kirjan aseman muutokset ovat vaikuttaneet tarpeisiin kerätä painettuja kirjoja ja voivat vähentää tarvetta kirjahyllyille. Niiden välitöntä katoamista tuskin kuitenkaan on näkyvissä, vaikka hyllyjen rooli ja asema esimerkiksi kodin esineinä olisi toinen kuin aiempina muutamana vuosikymmenenä. Hyllyt ovat yhä tärkeitä esimerkiksi siksi, että silloin kun

²³⁸ Esitelmä pidettiin SIEF2017 konferenssin paneelissa Home11: Books create a home.

²³⁹ Pyne 2016, 105-107.

hyllyihin kerätään kirjallisuutta, niihin myös *kategorisoidaan tietoa ja kokemuksia*.²⁴⁰

Nämä erilaiset hyllyjen katoamiseen liittyvät puheenvuorot nostivat esille paitsi huomioita muutoksesta, myös sen, kuinka vahvasti kirjahyllyjä yhdistetään yhä lukemiseen. Ilmiön ajattelemisen trendimuutoksena herättää ainakin itselleni lähinnä kysymyksiä siitä, millaiseen tilanteeseen nykytilannetta verrataan tai miksi kirjahyllyjen tulisi olla osa koteja. Lisäksi ne herättävät kysymyksen hyllyjen olemuksesta, eli siitä, millaisista hyllyistä ja kirjakokoelmista näiden kohdalla oikeastaan puhutaan. Kirjahyllythän eivät ole ainoastaan olleet kirjojen säilytykseen käytettyjä huonekaluja, vaan niissä on pidetty kaikenlaista muutakin, esimerkiksi tärkeitä papereita, valokuvia tai koriste-esineitä. Huonekaluliikkeet saattavat yhä markkinoida hyllyjä asettamalla niihin kirjojen lisäksi muuta esineistöä ja kirjastot tai kirjakaupatkin luoda mielikuvia hyllyillä tarjolla olevista kirjoista asettamalla niille aiheeseen sopivaa rekvisiittaa.²⁴¹ Katoamiskeskusteluissa hyllyt kuitenkin käsittääkseni yhdistettiin juuri kirjojen näkyvyyteen ja läsnäoloon tai näiden puutteeseen. Ajattelun voi katsoa juontavan juurensa kirjahyllyjen sosio-kulttuuriseen historiaan.

Kristina Lundblad (2015) on jäljittänyt hyllyillä sisustamisen taustoja 1800-luvun porvariskoteihin, joissa nostettiin esille ajatusta kirjahyllyjen käytöstä asenteiden heijastajina. Lukemiseen liittyvät käsitykset olivat sivistyneistön parissa myönteisiä, sillä ne yhdistyivät ajatukseen kirjojen ja korkean moraalin yhteydestä. Lundbladin mukaan ylemmässä keskiluokassa alkoi muodostua tapa, jossa kirjoja asetettiin kodin piirissä näkyville kirjahyllyihin sekä niiden lisäksi esimerkiksi olohuoneiden kahvi- tai sivupöydille. Kirjojen näkyvyyttä ryhdyttiin korostamaan erityisesti kodin julkisissa tiloissa, joissa otettiin vastaan vieraita. Tarkoitus oli esittää kirjat esineinä, joita oli tarjolla viihdykkeeksi, mutta jotka toimivat samalla ulkopuolisille viestinä lukevasta ja sivistystä arvostavasta kulttuurikodista.²⁴² Sittemmin 1900-luvulla kirjamarkkinoiden kehittyessä ja kansansivistystyön edetessä tapa levisi myös alempiin yhteiskuntaluokkiin. Kansa

²⁴⁰ Pyne 2016, 8.

²⁴¹ Pyne 2016, 39, 41.

²⁴² Lundblad 2015, 230–231.

alkoi lukea ja ostaa kirjoja, jolloin kirjahyllyistä tuli paitsi tarpeellinen kirjojen järjestäjä myös statusesine, joka ilmaisi omistajansa *hyvää kulttuuritahtoa*.²⁴³ Kirjahyllyistä alkoi tulla varsin tyypillisiä kodin esineitä. Nykyisin niiden käyttö arvovallasta sekä kirjallisuus- ja sivistysmyönteisyydestä kertovina esineinä on yhä näkyvässä oleva tapa, kun niitä käytetään esimerkiksi juuri haastattelujen taustaelementteinä. Kun haastateltavan takana näkyvät hyllyt kirjariveineen, ne voivat tukea mielikuvaa lukeneisuudesta tai asiantuntemuksesta.²⁴⁴

Kirjahyllyt ovat yhä varsin tyypillisiä esineitä, jotka toimivat lukijoiden arjessa useissa rooleissa, esimerkiksi kirjojen järjestelyn, valikoinnin ja esittelyn työkaluina. Ne toimivat myös sisustusesineinä, joilla voi olla hyvinkin vahva vaikutus ympäröivään tilaan. Kirjoja ja kirjahyllyä ei tarvitse hankkia edustussyistä, jos kirjat eivät kuulu omaan arkeen tai jos mieluisin kirjamuoto on sähköinen. Monille kirjahylly on kuitenkin yhä tärkeä esine ja kirjakokoelmineen tärkeä esineryhmä, joissa on läsnä useita yhtäaikaista merkitysten kerrostumia. Ne ovat yksi tärkeä ja jopa keskeinen osa siinä, miksi kirja esineenä voi olla lukijalle tärkeä. Tässä luvussa tarkastelen kirjahyllyjä näkökulmista, joista vastaajat toivat niitä esille ja avaavat niistä kiinni pitämiseen liittyviä syitä.

Hyllymetreittäin kirjoja

Kirjahyllyjä liitettiin aineistossa pohdintoihin kirjojen statuksesta, muutoksista ja lukemisen tulevaisuudesta. Lisäksi kirjahyllyjä yhdistettiin kirjojen näkyvyyteen sekä toimintaan kuten luettavan löytämiseen, hankkimiseen, keräilyyn, säilyttämiseen ja sisustamiseen. Usein hyllyjä käsittelevät tekstit näyttivät liittyvän vastaajien innostukseen kirjoista, niiden omistamisesta sekä sitä kautta omasta kokoelmasta. Kuten luvun alussa mainitsin, niitä käsiteltiin erityisesti kahden keruukutsun kysymyksen pohjalta, joista toisessa pyydettiin muistelemaan

²⁴³ ks. myös Purhonen et al, 2014, 237.

²⁴⁴ Ks. esim. Jaakko Hämeen-Anttilan haastattelu Helsingin Sanomissa: 7.1.2017: <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005034940.html> [18.9.2019]. Myös Jörn Donner on kuvattu toistuvasti kirjahyllyn edessä, ks. MTV- uutisten haastattelu 27.8.2016: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jorn-donner-83-avoimena-mtv-n-erikoishaastattelussa-rakkauksia-on-ollut-aikamoinen-liuta/6045474#gs.3xw319> [18.9.2019].

lapsuudenkodin kirjoja ja säilytystä ja toisessa kertomaan nykyisen kodin kirjahyllyistä.

Vaikka hyllyistä kysyttiin, useat vastaajat kuitenkin jättivät kirjahyllyt kokonaan mainitsematta, eikä aihetta nostettu aina esille erityisen tärkeänä lukemisen osa-alueena silloinkaan, kun hylly mainittiin. Vaikutti siltä, että hyllyt olivat toisille jollakin tapaa yhdentekeväksi tai epäoleelliseksi koettu osa lukukäytäntöjä. Ottaen huomioon kuinka yleinen esine ja osa lukemista on kyseessä, pidin aiheen sivuuttamista hieman yllättävänä. Pohdin liittyikö tämä yleisiin tapoihin puhua lukemisesta. On mahdollista, että hyllyjen pohtiminen on tuntunut vieraalta, vaikeasti sanoiksi puettavalta tai toisarvoiselta näkökulmalta lukijaelämää kuvatessa. Kyse saattoi olla myös itsestään selvyydestä, jota ei ole erityisemmin tiedostettu. Tähän viittasivat esimerkiksi vastaukset, joissa hyllyistä kerrottiin lähinnä sivumainintoina. Vastaaaja saattoi kertoa lempikirjallisuudestaan puhumalla kirjoista, joita oli halunnut kerätä omaan kirjahyllyynsä, ottamatta suuremmin kantaa itse hyllyn olemukseen tai merkitykseen.²⁴⁵ Hyllyjä liitettiin yleensäkin usein käytännöllisyyteen, eli niitä ajateltiin lähinnä käyttöesineinä.

Kirjahyllyjen jättäminen vaille huomiota on sinänsä yleinen ilmiö, jota on nostanut esille esimerkiksi kirjahyllyjen historiaa tutkinut Henry Petroski (1999). Hänen mukaansa hyllyjen näkymättömyys ikään kuin kirjojen taakse piiloon jäävinä esineinä on tyypillistä. Ihmiset saattavat hyvinkin muistaa hyllyssä hetki sitten näkemänsä kirjat mutta eivät esimerkiksi niiden takana olevan hyllyn väriä.²⁴⁶ Hyllyt ovat myös olleet niin tyypillisiä painettuun kirjaan liittyviä esineitä, että niiden vaikutuksia lukemiseen tai ympäröivään tilaan ei ehkä ole ollut tapana pohtia. Aineiston kohdalla hyllykysymysten sivuuttaminen saattoi kertoa myös siitä, etteivät vastaajat ajatelleet hyllyjen liittyvän erityisesti keruuseen. Vastajissa oli kuitenkin myös heitä, joille hyllyt tuntuivat olevan yksi keskeisiä aiheita lukemisessa. He avasivat hyllyjen kautta lukemistojen löytämiseen, keräämiseen ja järjestelyyn liittyviä tapojaan sekä samalla kirjojen läsnäolon merkitystä lukemiselle.

²⁴⁵ Esim. SKS Kra EL M1957, 293, N1979, 958.

²⁴⁶ Petroski 1999, 5.

Monet olivat intohimoisia lukijoita, jotka selvästi halusivat pitää hyllyt kokoelmineen osana kotejaan. Ne liittyivät erottamattomasti tapoihin, joilla he olivat ensin kasvaneet lukijoiksi ja sittemmin toteuttaneet lukumielityksiään. Toiset kertoivat hyllyistä edeten kronologisesti lapsuuden kodista eri elämän vaiheiden kautta nykypäivään. Lapsuuskuvauksiin heijastuivat muistot täysien kirjahyllyjen aiheuttamasta ihastuksesta ja lukumahdollisuuksien oivaltamisesta. Hyllyjä oli tutkiskeltu tarkastikin, pohtien miltä kirjat tuntuivat tai mitä perheen aikuiset lukivat. Yksi vastaaja esimerkiksi muisteli, kuinka hänen lapsuudenkotinsa olohuoneeseen oli sijoitettu kaksi kirjahyllyä, joiden väliin jäi kaakeliuuni. Hän kertoi viettäneensä lapsena hyllyn äärellä aikaa katsellen kirjoja ja muisti, miltä tuntui kuljettaa sormia kirjojen selkämäyksiä myöten. Lisäksi hänelle oli laitettu omaan huoneeseensa pieni kirjahylly lastenkirjoille.²⁴⁷ Toinen, myös lapsuudenkodin olohuoneen kirjahyllyjä muistellut, kertoi tutkineensa hyllyrivejä ennen kouluun lähtöä sekä iltapäivisin. Hän oli innostunut lopulta lukemaan hyllystä löytyneitä tekniikan alan kirjoja. Kiinnostuksella oli ollut kauaskantoisia seurauksia, sillä kirjoittaja oli päätenyt alan töihin myöhemmin aikuisena.²⁴⁸ Näissä kuvauksissa kirjahyllyt olivat tutkimuskohteita, joista tehtiin löytöjä.

Eryteisesti olohuoneisiin sijoitetut kirjahyllyt koettiin tyypillisiksi. Tästä kertoi esimerkiksi erään vastaajan ajatus kirjahyllyn puuttumisen kummallisuudesta. Hän kertoi perheensä olleen muiden suomalaisperheiden joukossa *omituinen*, sillä hänen lapsuudenkodissaan 1990-luvulla ei ollut kirjahyllyä tai kirjakaappia. Perheen lapsille oli laitettu omiin huoneisiinsa kirjahyllyt, joissa pidettiin lasten kirjakerhon kirjoja, lahjakirjoja sekä tieto- ja satukirjoja. Perheen muut kirjat olivat olleet erilaisissa komeroissa, laatikoissa sekä makuuhuoneen kaapissa. Hän ihmetteli kirjoituksessaan, miksi näin oli tehty. Perheessä luettiin paljon kirjoja, mutta epäjärjestys teki vaikeaksi löytää niitä. Hän oli itse tehnyt pitkään löytöjä penkoessaan kirjakasoja. Näistä oli saattanut löytyä luettavaa, joita oli säilytetty kotona useampia vuosia, mutta joista vastaaja ei ollut tiennyt mitään. Hän kertoi pitäneensä mummolan kirjahyllyistä, jossa kirjat olivat järjestyksessä ja *vapaasti*

²⁴⁷ SKS Kra EL N1941, 463.

²⁴⁸ SKS Kra EL N1966, 567.

*tutkittavissa.*²⁴⁹ Vastauksessa tuli siten ilmi kirjahyllyjen tehtävä, joka liittyi sekä kirjojen järjestämiseen että niiden näkyvyyteen ja saatavuuteen.

Aineistosta löytyi myös joitakin konkreettisia kuvauksia kirjahyllyistä huonekaluina. Näissä hyllyä kuvailtiin tyylisuunnan tai koon mukaan esimerkiksi suurina, lattiasta kattoon ulottuvina, seinän täyttävinä tai 1950-luvun lopun tyylisenä.²⁵⁰ Klassisista Lundia-hyllyistäkin löytyi mainintoja. Vastaja esimerkiksi kertoi, kuinka mäntyinen Lundia on mahdutettu työhuoneeseen tai kuinka *vieras/työhuoneessa seisoo vanha lundiahyllystö.*²⁵¹ Eräs vastaaja kertoi, kuinka erilaiset hyllymallit ja tyylisuunnat saivat seistä vierekkäin. Hänellä oli olohuoneessa *Lundia-hyllyjä ja yksi setti Ikean punaista hyllyä.* Lisäksi hänellä oli vielä koivupuinen kirjakaappi, *joka pitää sisällään nostalgisia lastenkirjoja.*²⁵² Hyllyjä oli hankittu ostamalla valmiina, tekemällä itse tai teettämällä mittatilauksena. Lisäksi niitä oli saatu perintöinä tai tuomalla muuton mukana lapsuudencodeista omaan asuntoon. Kirjoja aakkostettiin järjestykseen tai sommiteltiin värien tai aiheiden perusteella.

Useat vastaajat olivat keränneet kirjoja jo vuosia, joten hyllyjä alkoi olla paljon. Määriä ilmaistiin kappaleiden sijaan hyllymetreinä ehkä jonkinlaista kirjastosanastoa mukaillen ja kuvaten konkreettista tilan määrää, jonka kirjat veivät. Hyllymetrejä saattoi olla jopa kymmeniä. Eräs 1930-luvulla syntynyt vastaaja kertoi lapsuutensa niukoista olosuhteista, jossa ei juuri ollut tarjolla mahdollisuuksia hankkia kirjoja. Kun tämä myöhemmin muuttui, hän kertoi ryhtyneensä keräämään näitä *kuin korvaukseksi.* Kirjoitushetkellä hän oli mitannut kotoaan yli 20 hyllymetriä kirjoja.²⁵³ Yhden hyllyrivin kirjamäärät riippuvat kirjojen koosta, mutta jo yhteen hyllymetriin voisi ajatella mahtuvan useampi kymmenen kirjaa. Kirjoja olisi siis jo vastaajan mainitsemissa määrässä paljon, ilmeisesti useita satoja. Silti aineistossa tuotiin esille suurempiakin määriä. Eräs toinen vastaaja kertoi keränneensä yhdessä vaimonsa kanssa 40 hyllymetriä kirjoja. Määrä ei kuitenkaan tuntunut hänestä lainkaan liialliselta, vaan hyllyrivit

²⁴⁹ SKS Kra EL N1989, 490.

²⁵⁰ SKS Kra EL N1987, 621–630, N1937, 555, N1963, 1932, N1975, 801, M1947, 1930.

²⁵¹ SKS Kra EL N1947, 586, N1951, 984.

²⁵² SKS Kra N1960, 819.

²⁵³ SKS Kra EL N1932, 507.

olivat tarkoituksella kerättyjä ja säilytettyjä. Hän piti siitä, että saattoi tehdä hyllystään löytöjä, joita ei muistanut tai tiennyt itsellään olevankaan.²⁵⁴

Aineiston hyllymetriennäytksen oli ilmeisesti tehnyt vastaaja, joka kertoi laskeneensa kotoaan ja loma-asunnostaan yhteensä 83 hyllymetriä kirjoja. Määrä oli ilmeisesti hämmästyttänyt hänet itsensäkin, sillä hän kertoi ryhtyneensä laskennan jälkeen karsimaan kokoelmaa. Kirjojen ostaminen oli kuitenkin hänelle ilmeisesti tärkeää tai tämän lopettaminen vaikeaa, sillä hän kertoi toisinaan hankkivansa kirjoja vielä lisääkin.²⁵⁵ Tämä kertoi siitä, kuinka kirjojen omistamisen lisäksi hankkiminen tai löytäminen saattoi olla osa lukemisen tapoja. Hyllymetreistä kertoneet vastaukset kuvastivat myös elämäntapaa, jossa kirjoilla oli selvästi tärkeä osa. Kirjojen etsiminen, löytäminen ja hankkiminen kuului lukemiseen, mutta niiden säilyttäminen loi myös haasteita. Vastaajat pohtivat tilankäyttöön liittyviä kysymyksiä ja aineistossa kerrottiin useammista keinoista, joilla kirjoja oli pyritty säilyttämään hyllymetrien kasvaessa.

Tilan puutteeseen oli etsitty ratkaisuja esimerkiksi hankkimalla lisää hyllyrivejä sekä sijoittamalla niitä useampaan huoneeseen. Kirjahyllyn paikka oli tyypillisesti olohuoneessa, mutta vastaajat olivat sijoittaneet niitä myös eteisiin, makuuhuoneisiin, erillisiin kirjastohuoneisiin sekä työhuoneisiin. Joillakin oli myös mahdollisuus viedä kirjoja varastoon, kakkos asuntoon tai kesämökille.²⁵⁶ Joillakin kirjoja oli kasaantunut myös pinoiksi pöydille ja lattioille.²⁵⁷ Yksi vastaajista mainitsi myös saunan lauteiden aluset ja pyöräkopin.²⁵⁸ Lapsilla ja nuorilla oli usein oma kirjahylly huoneessaan ja keittokirjoja keränneet olivat sijoittaneet näille tarkoitettuja hyllyjä keittiöön.²⁵⁹ Eräs 60 hyllymetriä kirjoja kerännyt kertoi vieneensä varastoon etenkin lastenkirjoja sekä hengellistä kirjallisuutta.²⁶⁰ Hänen kohdallaan kyse oli ilmeisesti kirjoista, jotka eivät olleet ajankohtaisia tai aktiivisessa lukukäytössä.

²⁵⁴ SKS Kra EL M1967, 190.

²⁵⁵ SKS Kra EL N1950-1?, 481.

²⁵⁶ Esim. SKS Kra EL N?, 429, N1947, 586-587, N1982, 693, N1937, 408, N1941, 466.

²⁵⁷ Esim. SKS Kra EL M1947, 1930,

²⁵⁸ SKS Kra EL M?, 603.

²⁵⁹ SKS Kra EL N1991, 316, N?, 743, M?, 744.

²⁶⁰ SKS Kra EL N1953, 453.

Kirjoituksissa kuvattiin, että kun hyllytila alkoi loppua kesken, edessä oli valinta luopuako vanhoista kirjoista vai vältelläkö uusien hankintaa. Juuri tilanpuute saattoi saada kiinnostumaan sähkökirjasta, jonka aineettomuus nähtiin tässä tapauksessa selkeänä etuna.²⁶¹ Kiinnostavaa hyllyriveistä kertoneissa vastauksissa oli esille tullut pyrkimys säilyttää kirjat niin kauan kuin mahdollista. Näistä pyrittiin pitämään kiinni silloinkin, kun määrät olivat jo kasvaneet epäkäytännöllisiksi. Paisunut kokoelma olikin alkanut näyttäytyä toisille hankalina pölynkerääjinä tai tilasyöppöinä, jotka eivät enää tuottaneet iloa.²⁶² Pois heittämistä punnittiin kuitenkin tarkoin.

Kotona kirjat peittävät yhden työhuoneeni seinän, mutta ovat levittäytyneet myös makuuhuoneeseeni. Kun kesämökkini valmistui, sinne siirtyivät isän perintönä tulleet Päätalot (joita en, kummallista kyllä, ole lukenut) sekä lukuisat muut romaanit. Jopa vessassa on pieni kirjavalikoima. Minulla on kummallinen suhde kirjoihin, niitä ei yksinkertaisesti voi hävittää. Luultavasti pakon sanelemana asiaan tulee joskus muutos.²⁶³

Yritin kerran etsiä ”liikoja” kirjoja kirpputorille vietäväksi. Kiipesin taloustikkaille ja aloitin karsimisen ylhäältä. Ennen pitkää olin tullut alas asti ainoastaan yksi kirja kädessä. Sekin oli sellainen, jonka olin saanut kahdelta eri ihmiseltä lahjaksi, kahdelta ystävältäni jotka toisistaan tietämättä olivat ostaneet minulle saman kirjan.²⁶⁴

Mistä voisין luopua? Olen joutunut luopumaan lähinnä romaaneista sekä joistakin tietosanakirjasarjoista tilanpuutteen vuoksi. Yleensä kirjaa on erittäin vaikea heittää pois.²⁶⁵

Vaikeus heittää kirjoja pois johtui siitä, että kirjoihin suhtauduttiin esineinä, joissa oli jotakin arvokasta tai kiinni pitämisen arvoista. Ajattelu liittyi esimerkiksi kirjallisuuden ja painettuun kirjaan kuuluvan lukutavan arvostamiseen sekä hallinnan näkökulmaan. Eräs vastaaja esimerkiksi yhdisti tarpeen kerätä omaa kirjastoa sähkökirjakeskusteluihin. Hän huomautti, kuinka kirjan häviämiseen liittyvät keskustelut tuntuivat lähinnä uhkailulta. Hän piti omaa kotikirjastoaan asiana, joka takasi hänelle kirjojen saatavuuden ja riittävyuden *koko*

²⁶¹ SKS Kra EL N1945, 597.

²⁶² SKS Kra EL N?, 341, N?, 564, N?, 716.

²⁶³ SKS Kra EL N1966, 569.

²⁶⁴ SKS Kra EL N1954, 757.

²⁶⁵ SKS Kra EL N?, 928.

loppuelämäksi, vaikka painettujen kirjojen julkaiseminen ajettaisiin saman tien alas.²⁶⁶ Kotikirjasto merkitsi hänelle siis kirjojen saatavuutta ja hallittavuutta sekä tutun lukutavan säilymistä. Muut eivät tuoneet kirjastoaan esille näin suoraan sen tarpeellisuuden kautta. Oma kirjakokoelma oli tärkeä ja paisui jatkuvasti. Kirjoista luopuminen tapahtui vasta jonkin pakottavan syyn kuten juuri tilan loppumisen seurauksena. Luopumisesta seuraavan tunteen syytä näytti olevan toisinaan vaikeaa sanoittaa, se tuntui vain pahalta, oudolta tai ikävältä.

Näiden tunteiden taustat saattoivat johtua siitä, että vastaajat olivat tottuneet ajattelemaan kirjoja lähtökohtaisesti säilyttämisen arvoisina esineinä. Kun hyllyihin vuosien tai joskus vuosikymmenien kuluessa järjestetyt kirjat olivat säilyneet käyttö- eli lukukelpoisina, niiden paikka ei tuntunut olevan ainakaan jätteissä. Hyvän esineen pois heittäminen olisi voinut tuntua haaskaukselta. Lisäksi hankaluus saattoi liittyä lukijaidentiteettiin sekä jo aiemmin mainittuihin merkitysten kerrostumiin eli erilaisten tunteiden, muistojen ja kokemusten kietoutumisesta kirjaesineisiin.²⁶⁷ Niiden hävittäminen saattoi tuntua oman lukuhistorian pilkkomiselta ja jonkin arvokkaan menettämiseltä, vaikka kirja itsessään ei olisi tuntunut enää erityisen mielenkiintoiselta luettavalta. Hyllymetrien täytyessä karsintaa oli kuitenkin usein tehtävä.

Lukiessani vastaajien pohdintoja kirjojen määristä ja näiden hallinnasta mieleeni nousi ajatus kirjoista osana nykyisin tyypilliseksi koettua ongelmaa, esineiden räjähdysmäistä kasvua ja tästä seuraavaa epäjärjestystä. Tähän liittyen suosituksi on noussut esimerkiksi KonMari-menetelmä, jossa tavoitteena on järjestää ja karsia esineitä sekä pitää näin yllä kodin viihtyisyyttä. Tätä yhdistetään myös elämänhallintaan ja mielenrauhaan. KonMari on perustunut Marie Kondon teoksiin, joiden mukaan esinemäärien hallinta ja kaaoksen selättäminen tuo tasapainoa arkeen. Myös kirjat huomioidaan menetelmässä. Kodin kirjat kehoitetaan käymään läpi yksitellen siten, että ne kirjat, jotka eivät tuota iloa tai joita ei enää lueta, poistetaan. Kondon mukaan kirjoja hankitaan lukuelämyksen vuoksi, ja kun teos on luettu, lukuelämys on saatu. Kirjasta voi tämän jälkeen

²⁶⁶ SKS Kra EL, M?, 254.

²⁶⁷ Kerrostumista ks. Löfgren 2016.

luopua. Säilytykseen sopivat vain rakkaimmat teokset.²⁶⁸ Laajat kirjakokoelmat eivät saa tästä näkökulmasta ymmärrystä, vaan täydet hyllyrivit viittaisivatkin kaaokseen, josta kannattaa hankkiutua eroon. Kirja esineenä olisi olemassa vain lukuelämästä varten, jonka jälkeen se menettäisi merkityksensä.

Aineistossa ei tullut esille kirjojen pois raivaamista suoraan tämänkaltaisesta näkökulmasta, mutta hyllyistä ulos pursuilevat kirjat kertoivat ongelmasta, joka liittyi laajempaankin esineiden määrien kasvua koskevaan ilmiöön. Se liittyi myös valintojen tekemiseen, tahtoon hankkia uusia kirjoja ja vaikeuksiin päästä eroon vanhoista. Kirjoja oli tarjolla liikaa. Tämä herätti kysymyksiä, kuinka paljon (kirja)tavaraa oli tarpeeksi ja missä vaiheessa määrät menivät jonkin rajan yli. Kirjahyllyille varattu tila toimi tässä eräänlaisena rajaamisen tai hallinnan välineenä, mutta aina sekään ei ollut tarpeeksi. Eräs vastaaja esimerkiksi kertoi vieneensä viime vuosina satoja kirjojaan hyväntekeväisyyteen, mutta siitä huolimatta tuns *hukkuvansa* kirjoihin.²⁶⁹ Kiinnostavia kirjoja oli ehkä tarjolla niin paljon, että hän osti uusia lisää vaikei tilaa oikein olisi ollut entisillekään. Järkeviksi koetut määrät vaihtelivat vastaajien kesken. Tämä tuli esille toisaalta pohdintoina kirjahyllyistä tilasyöppöinä tai toisaalta pyrkimyksinä pitää kiinni suuremmista kirjamääristä kuin kotiin olisi todella mahtunut. Kukaan kirjoja itse kerännyt ei kertonut raivanneensa hyllyrivejään erityisen kovalla kädellä ellei ollut pakko. Hyllyjen äärellä tehtiin kuitenkin ilmeisesti töitä, jotta määrät olisivat pysyneet aisoissa.

Epätrendikäs ja tarpeeton?

Eräs näkökulma kirjoihin esineinä liittyi aineistossa ajatuksiin kirjahyllyjen epämuodikkuudesta ja kirjojen katoamisesta suomalaiskodeista. Jotkut siis olivat huomanneet, että hyllyjä hävitettiin, eivätkä kirjat olleet enää erityisen muodikkaita esineitä. Nämä kuitenkin ilmenivät lähinnä huomioina ilmiön olemassaolosta. En juuri löytänyt tekstejä, joissa vastaaja olisi suoraan ilmaissut hävittävänsä kirjahyllynsä tai pitävänsä kirjahyllyistä vapaita koteja tai muita tiloja erityisen nykyaikaisina, kauniina tai tavoiteltavina. Vastaajat antoivat

²⁶⁸ Kondo 2016. Sittenmin teoksen ja sitä seuranneen suosion jälkeen aiheesta on tehty esimerkiksi TV-sarja sekä perustettu verkkosivut: ks. <https://konmari.com> [9.7.2019].

²⁶⁹ SKS Kra EL N1937, 408.

pääosin ymmärtää, että heille, mielellään lukeville kirjojen ystäville, kirjat olivat tervetullut osa kotia. Poikkeuksen tekivät kaksi vastaajaa.

Toinen heistä kertoi siirtyneensä kirjojen hamstraamisesta kierrättämiseen ja eteenpäin myymiseen. Hän myönsi, ettei pitänyt kirjahyllyjä enää ajankohtaisina esineinä. Kirjamäärien karsiminen liittyi pyrkimyksiin karsia kodin tavaramäärää muutenkin.²⁷⁰ Toinen kirjahyllyjen epämuodikkautta pohtinut vastaaja kertoi karsineensa kirjojensa määrää kotona ja pyrkivänsä pois kirjojen keräilystä. Hän ilmaisi ilahtuneensa siitä, ettei ole ainoa, joka haluaa kirjoistaan eroon. Tämä viittasi siihen, että aiemmin kirjojen hävittäminen olisi ollut vaikeampaa kun taas nykyisin siihen oli ikään kuin lupa. Kirjojen hävittämisen helppouteen liittyvä syy oli tämän vastaajan kohdalla kiinnostava. Kun hän oli siirtynyt ostamaan kirjat netistä, eikä käynyt enää kirjakaupassa tai antikvariaatissa, muutos oli helpottanut kirjoista luopumista. Netin kautta tilatut kirjat olivat hänelle *kierrätystavaraa*, ilmeisesti toisin kuin silloin, jos kirjan oli käynyt itse ostamassa kauppiaalta. Pidän näkökulmaa yllättävänä ja samalla kiinnostavana. Ajatus siitä, että hankintatapa vaikuttaisi tällä tavoin kirjan arvoon oli ainakin itselleni uusi. On mahdollista, että verkon kautta kirjoja löytyi erityisen edullisesti tai kirjoittaja oli löytänyt jonkun kirjojen hankkimisen ja kierrättämisen helpoksi tekemän sivuston. En kuitenkaan löytänyt vastauksesta selvää selitystä sille, miksi hän koki verkosta ostettujen kirjojen roolin tai arvon näin. Kirjakokoelmat ja siten kirjahyllyt olivat hänen sanojensa mukaan kokeneet joka tapauksessa inflaation.²⁷¹ Nämä vastaukset olivat ainoat löytämäni, joissa kirjat yhdistettiin suoraan osaksi kodin esineistöä, jonka karsiminen oli tarpeellista, jotta koti ei täytyisi liiasta tavarasta.

Joskus kirjahyllyjä karsittiin kodeista muuttojen yhteydessä.²⁷² Aineiston nuoremmat vastaajat eivät kommentoineet tämän syitä, asian heissä herättämiä tunteita tai erityisesti avanneet vastauksissaan kirjahyllyjen hävittämisen motiiveja. He tosin eivät myöskään ilmaisseet olevansa erityisen innokkaita lukijoita, joten kirjat ja kirjahyllyt esineinä saattoivat hyvinkin olla heille varsin yhdentekeviä. Pidän kuitenkin kiinnostavana sitä, että muutoissa ilmeisesti

²⁷⁰ SKS Kra EL, N?, 108.

²⁷¹ SKS Kra EL N1936, 806.

²⁷² Mainintoja aineiston kouluvastauksissa.

hävitettiin toisinaan esine, joka oli aikoinaan hankittu kotiin johonkin tarpeeseen. Olisi ollut mielenkiintoista kuulla, miksi kirjahylly oli saanut lähteä, oliko jokin muuttunut juuri sisustusmaussa vai oliko hylly jäänyt jostakin syystä tarpeettomaksi. Jos se oli muuttunut tarpeellisesta esineestä turhaksi, tämä saattoi liittyä myös kirjojen pois heittämiseen. Valinta olisi voinut liittyä sähkökirjaan siirtymiseen, lukutottumusten muutokseen tai siihen, ettei perheessä ollut koskaan luettu erityisen aktiiviseksi. Ehkä hylly oli hankittu aiemmin ikään kuin asiaan kuuluvana kalusteena. Tässä tapauksessa hyllyjen kirjat eivät ilmeisesti olleet esineinä erityisen merkityksellisiä omistajilleen aiemminkaan, vaan niiden hankkiminen olisi perustunut juuri oman aikansa sisustusihanteisiin. Myöhemmin vähälle käytölle jäänyt, tilaa vievä ja epämuodikkaaksi muuttunut hylly oli saanut lähteä jonkin muun esineen tieltä tai avaramman tilan aikaansaamiseksi.

Aineiston aikuisvastaajissa, jotka olivat siis yleensä kirjoja mielellään lukevia, oli heitä, jotka nostivat esille kirjahyllyjen epätrendikkyuden ilmiön lähinnä ympärillä tapahtuvana asiana, joka ei suoraan koskenut tai määrittänyt heidän henkilökohtaisia valintojaan. Heille itselleen hyllyt kirjoinen olivat ilmeisen tärkeitä esineitä. Toiset suhtautuivat kirjahyllykatoon ihmetellen, toiset kertoivat varsin toteavaan sävyyn huomanneensa asian.

*Käyn usein mielelläni kirpputoreilla. Moni tuo pöytänsä myös kirjojaan. Olen pannut merkille, että huonosti niitä ostetaan. Mistä johtuu, ehkä kirjahylly ei ole kovin tärkeä kaluste pienissä asunnoissa.*²⁷³

*[A]nnamme kirjojamme, lähinnä romaaneja, arpajaisvoitoiksi ja/tai viemme kirjaston "Saa jättää" -hyllylle. Työhuoneen kaksi seinällistä on silti täynnä. "Vanhojen" kirjojen myyntiarvo on romahtanut. Sisustuslehtien palstoilta saa turhaan etsiä kotia, jossa olisi säällinen kirjahylly. Olemme pahasti epämuodikkaita.*²⁷⁴

*En usko, että kirja kokonaan häviää, se voi muuttaa muotoaan. Luultavasti tulee hienoja erikoiskirjoja esim. taiteen alalta. Lapset minua pilkkaavat siitä, että en iso-isomummi tavoin päästä irti kirjoistani. Toisinaan he tuovat poisheitettäviä kirjojaan tänne. Kuulemma kirjat eivät kuulu enää nykyaikaiseen sisustukseen.*²⁷⁵

²⁷³ SKS Kra EL N?, 772.

²⁷⁴ SKS Kra EL N?, 700–701.

²⁷⁵ SKS Kra EL N1942, 736.

Vastaajat olivat huomanneet, kuinka kirjoja laitettiin aiempaa nopeammin kiertoon. Syitä yhdistettiin sisustusihanteiden lisäksi pieniin asuntoihin. Eräs vastaaja esimerkiksi kertoi suosivansa kirpputoreja sekä kirjojensa myymisessä että uusien ostamisessa. Hän piti myös kirjastojen kierrätysihlyllä hyvänä asiana ja kertoi löytäneensä niistä toisinaan aivan hiljattainkin ilmestyneitä teoksia. Tämä sai hänet pohtimaan, miksi kirjat lähtivät niin monilta kiertoon niin nopeasti ja yhdisti tätä säilytykseen liittyviin *tilaongelmiin*.²⁷⁶ Hän siis viittasi oletukseen, että kirjan ostanut mieluiten pitäisi kirjan itsellään pidempään, jos se vain olisi mahdollista. Uusien kirjojen ilmestyminen kierrätykseen saattoi johtua myös siitä, ettei kotiin haluttu kerätä hyllyllistä kirjoja. Vastaajat itse eivät kuitenkaan tuntuneet piittaavan trendistä, vaan monet heistä halusivat pitää hyllynsä kokoelmineen. Vastaukset kuvastivat silti ajatusta siirtymästä, jossa kirjoja ja kirjahyllyjä arvostavasta ajasta oli tultu uudenlaiseen tilanteeseen. Kirjahyllyjen statuksen lasku näyttäytyi uutena ilmiönä, joka tuntui erikoiselta.

Muutoksen näkökulmaa toi esille myös eräs vastaaja, joka pohti kuinka kirjahyllyt olivat aiemmin kodeissa kunniapaikoilla toisin kuin nyt. Hän muisteli kirjojen keräämisen olleen tyypillistä sellaisissakin perheissä, joissa ei edes luettu paljoa. Heilläkin saattoi silti olla kirjoittajan mukaan ainakin *isoja kirjahyllyjä ja komeita kirjasarjoja*. Tätä hän yhdisti kirjojen arvostuksen ilmapiiriin. Muutos nykyiseen oli hänestä raju, sillä kirjoista oli tullut *jätettä, jota karrätään kaatopaikoille, kun divaritkaan eivät enää huoli niitä*. Syyksi muutokseen hän arveli, varsin osuvasti, muun vapaa-ajan vieton mahdollisuuksien lisääntymisen. Hän huomautti, että ilmapiiri ei välttämättä ole muuttunut kirjoja varsinaisesti epäarvostavaksi tai hyljeksiväksi. Niille vain oli tullut vaihtoehtoja. Etenkin internetiä on ryhdytty käyttämään monien sellaisten sisältöjen etsimiseen, joita aiemmat sukupolvet olivat hakeneet lukemalla kirjoja ja lehtiä.²⁷⁷

²⁷⁶ SKS Kra EL M?, 603.

²⁷⁷ SKS Kra EL M1965, 310.

Myyntiin, kierrätykseen vai roskiin?

Jos vastaaja oli tullut tilanteeseen, jossa hänen tuli luopua liioista keräämistään kirjoista, tämä saattoi olla hyvinkin vaikeaa. Jos kirjat koettiin (kulttuurisesti tai henkisesti) arvokkaiksi ja käyttökelpoisiksi esineiksi, hävittäminen saattoi tuntua haaskaukselta. Luopumista käsitelleissä teksteissä nousi hyvin esille, kuinka lukemiseen liittyvä toiminta tapahtui vuorovaikutuksessa lukijoiden, esineiden sekä esineryhmien kautta. Hyllyt olivat mahdollistaneet omien lukukokemusten keräämisen, kirjojen järjestämisen ja esille asettamisen. Niiden eteen oli tehty työtä, joka tuntui tulevan turhaksi, jos kirjoja piti ryhtyä karsimaan. Hyllyjään karsiva ei hävittänyt vain kirjoja, vaan myös jotakin omasta lukijaidentiteetistään.

Usein tämä tilanne kuitenkin tuli eteen, esimerkiksi muuttojen yhteydessä.²⁷⁸ Kertyneitä kirjoja pyrittiin näissä tilanteissa kuitenkin kierrättämään ja tarjoamaan tuttaville pikemmin kuin hävittämään.²⁷⁹ Toisinaan karsintaa tuli tehdä kovallakin kädellä, esimerkiksi tilanteissa, joissa vastaajan tuli muuttaa omakotitalosta pienempään asuntoon. Eräs vastaaja kertoi asuneensa neljäkymmentä vuotta omakotitalossa, jonne hän oli kerännyt aina tarpeen mukaan uusia kirjahyllyjä. Kun edessä oli muutto pienempään kotiin, kirjahyllyille ei löytynyt enää tilaa. Kirjojen pois heittäminen tuntui vaikealta, ja hän oli pyrkinyt viemään kirjoja mökille sekä antamaan lapsilleen. Uuteen kotiinkin jäi kuitenkin vielä neljä kirjahyllyä. Pihavajaankin hän oli sijoittanut osan kirjoistaan, vaikka kertoi näiden olevan hieman *säiden armoilla*.²⁸⁰

Esineiden lajitteleminen ja karsiminen juuri muuttojen yhteydessä on sinänsä tyypillistä. Veera Kinnusen (2017) muuttoihin keskittyvän etnografisen tutkimuksen mukaan muutot ovat taitekohtia, joissa ihmiset lähtevät hankkiutumaan eroon erityisesti ylijäämäksi koetuista esineistä. Nämä kertyvät usein kodin kaappeihin tai varastotiloihin odottamaan esimerkiksi pois heittämistä, kierrättämistä tai eteenpäin myymistä. Muuton yhteydessä näitä ei

²⁷⁸ SKS Kra EL N1930, 360, N1944, 423, myös M1939, 375, N?, 518.

²⁷⁹ SKS Kra EL N? 105, N?, 115, N1940, 344.

²⁸⁰ SKS Kra EL N1941, 501.

enää siirretä uuteen kotiin, vaan tämä halutaan raikastaa etenkin esineistä, jotka eivät enää toteuta haluttua tarkoitusta. Karsiminen kuitenkin vaatii päätöksen, millä tavoin esineistä hankkiudutaan eroon. Jos esinettä ei voi ajatella suoranaisesti jätteeksi, niille pyritään usein löytämään joko väliaikainen säilytyspaikka tai sitten ne annetaan mieluusti jollekin, usein tuttaville tai hyväntekeväisyyteen.²⁸¹

Aineiston mukaan myös karsittaville kirjoille pyrittiin löytämään uusi lukija tuttavien ja hyväntekeväisyyden kautta. Lisäksi kohteiksi mainittiin kirjastojen kierrätysshyllyt ja kirpputorit. Vastaajat olivat siis valmiita näkemään vaivaa, että hyllyistä poistetut kirjat löytäisivät uuden omistajan. Ilmeisesti lukukelpoisten kirjojen hävittäminen tuntui jotenkin väärältä.

*Muuttoa on ollut useitakin elämässäni, ja niiden yhteydessä on pitänyt harkita kirjojen karsintaa, koska kuitenkin jatkuvasti ostan myös uusia kirjoja. Koskaan en ole hävittänyt kirjoja, olen aina löytänyt niille tuttavapiirissäni uudet lukijat. Olen pannut näin kirjani kiertoon.*²⁸²

*Olen aina rakastanut kirjoja ja kirja on minusta aina ollut tärkeä ja arvokas esine omistettavaksi. Muutaman muuton ja lasten tavarapaljouden keskellä olen kuitenkin pikku hiljaa alkanut luopua kirjoistani. Käyn säännöllisesti läpi kirjahyllyäni ja valkkaan pois kirjoja, joita en aio lukea uudestaan tai joita en halua säilyttää. Myyn kirjoja kirpputorilla tai annan eteenpäin.*²⁸³

Kotikirjaston muuttamisessa oli paljon työtä, mutta lopputulokseen saatettiin olla hyvinkin tyytyväisiä. Yksi vastaaja kertoi, kuinka hän muuton jälkeen, saatuaan kirjat uudessa kodissa hyllyyn, oli istunut ihailmassa niitä ja nauttimassa niiden läsnäolosta kuin *äiti, joka oli saanut lapsensa kotiin.*²⁸⁴ Hän toi näin esille tunnesiteen, joka lukijoilla saattoi olla kirjoihinsa. Ne eivät olleet olemassa vain lukemista varten, vaan myös tuomassa kotiin jotakin merkittävää, joka ulottui lukemistilanteita laajempaan asiaan.

²⁸¹ Kinnunen 2017, 190.

²⁸² SKS Kra EL N1941, 466.

²⁸³ SKS Kra EL N1971, 328

²⁸⁴ SKS Kra EL N1974, 578.

Hyllyihin kertyi kirjoja, jotka olivat tulleet osaksi kokoelmaa eri tavoin, esimerkiksi itse hankittuina kirjoina, perintökirjoina tai lahjoja. Hyllyt sisälsivät kirjallisuutta eri aikakausilta. Kirjojaan karsineet kertoivat toisinaan pois heitettävien ja säilytettävien kirjojen valinnan kriteereistä. Jo kertaalleen luetut kirjat, jotka eivät olleet tehneet vaikutusta, saattoivat saada mennä, samoin kuin jo menneisiin elämänvaiheisiin liittyneet teokset. Sen sijaan arvokkaiksi koetut tietoteokset tai tunnearvoa sisältävät perintökirjat saivat jäädä. Myös esimerkiksi omistuskirjoituksilla varustettujen kirjojen tai tunnearvoa sisältävien lahjakirjojen kerrottiin olevan säilyttämisen arvoisia.²⁸⁵ Eräs vastaaja kertoi omistavansa suuren kirjahyllyn, jossa piti esillä vain osaa kirjoistaan, esimerkiksi alun perin vanhemmilleen kuuluneita kirjoja, työhön liittyvää tutkimuskirjallisuutta sekä omiin *tärkeisiin muistoihin* liittyviä kirjoja. Pois heitettäväksi oli valikoitunut hyllypulan vuoksi teini-ikäisenä luettu kirjasarja.²⁸⁶ Hylly toimi näin oman elämänhistorian kuvastajana, johon hän valikoi itselleen tärkeitä ihmisiä, tietoja ja tilanteita kuvastavia kirjoja. Kirjahyllyjä käytettiin myös sisustuselementteinä. Omia hyllyjään *tilanjakajina ja katseen ohjaajina* käyttänyt vastaaja kertoi säilyttävänsä hyllyissä taidekirjoja, kotiseutukirjallisuutta, tietokirjoja ja elämäkertoja sekä hyvinä pitämiään romaaneina. Hän oli valikoinut kirjat ajatuksella sekä käyttänyt aikaa sen pohtimiseen, mitä voisi heittää pois.²⁸⁷

Yksi kirjatulvan seurauksista on liittynyt viimeaikoina poistettavien kirjojen käyttöön askartelumateriaalina ja pohjana taideteosten luomiseen. Kirjoista voidaan tehdä esimerkiksi tauluja, koruja tai muita koriste-esineitä. Aineistossakin oli tästä maininta. Vastaaja kertoi ihastuneensa vanhoihin kirjoihin uudella tapaa, kun hän oli mennyt taiteilijakurssille. Hän pohti, suuttuisiko kirjallisuudentutkija tai muu kirjan ystävä tavasta käyttää kirjaa askartelumateriaalina. Hän itse näki, että kirjaesineen muokkaaminen uudenlaiseen muotoon antoi vielä kerran *uuden elämän kauniille pahlavikansille ja nostalgisesti kellastuneille sivuille*.²⁸⁸

²⁸⁵ SKS Kra EL N1971, 328, N1937, 409.

²⁸⁶ SKS Kra EL, N?, 95.

²⁸⁷ SKS Kra EL, N?, 115.

²⁸⁸ SKS Kra EL N1974, 578.

Yleinen kirjapaljous koettiin aineistossa kaksijakoisena aiheena. Kirjojen edullisuus ja helppo saatavuus toisaalta ilahduttivat, mutta samalla se saattoi tarkoittaa myös sitä, ettei kirjoja saanut helposti lahjoitettua eteenpäin. Myytäviksi tarjottujen kirjojen oli huomattu muuttuneen esineiksi, joita kukaan ei enää halunnut. Esimerkiksi kirjakerhoista aikoinaan hankitut kirjat eivät tuntuneet kelpaavan enää kenellekään.²⁸⁹ Kirjahyllyistään luopuville oivallus pitkään kerätyn kirjakokoelman hajoamisesta tai jopa hävittämisestä on voinut tuntua hyvinkin surulliselta. Etenkin ne aineiston vastaajat, jotka olivat keränneet kirjoja vuosikausia, olivat joutuneet kohtaamaan kirjojen arvon pudotuksen varsin konkreettisesti. Kirjoihin liittyvä tunneside näytti olevan monilla vastaajilla vahva, jopa siihen saakka että se häytti uusia kirjahankintoja. Joku esimerkiksi kertoi siirtyneensä kirjojen ostajasta kirjastojen käyttäjäksi ja kierrättäjäksi, sillä kirjahyllyt olivat täynnä eikä vanhoja raaskittu heittää pois.²⁹⁰ Näin kirjoista kiinni pitäminen oli yhdistelmä vanhojen kirjojen säilyttämistä, uusien hankintojen välttelyä sekä karsimiseen liittyvien valintojen tekemistä.

Ikkunoita toisiin maailmoihin

Kirjahyllyihin liittyvät tunnesiteet tulivat esille aineistossa esimerkiksi kuvauksina hyllyjen tuottamista positiivisista kokemuksista kuten oman kokoelman katselusta tai ajatuksesta saada tehdä löytöjä omasta kirjahyllystä. Lukeminen oli näille vastaajille tärkeää, ja he antoivat kirjallisuuden näkyä kodeissaan myös konkreettisesti. Kirjojen arvostamisen käänköpuolena oli kirjojen suuriksikin kasvaneet määrät ja niistä seuraava tarve tehdä valintoja. Päätökset siitä, mitä voisi jättää ja mitä saisi säilyttää tuottivat hankaluuksia, sillä kaikissa kirjoissa saattoi nähdä jotakin arvokasta.

Kirjahyllykuvaukset rinnastuivat mielessäni toisinaan tämän työn aiemmassa luvussa mainitsemaani Orvar Löfgrenin (2016a, 2016b) tapaan käsitellä matkalaukkuja esimerkkeinä tunteiden materialisoitumisesta. Hänen mukaansa pakatut matkalaukut ovat esineiden kasautumia, joiden avulla käsitellään

²⁸⁹ SKS Kra EL N?, 716.

²⁹⁰ SKS Kra EL N?, 429.

menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaa. Niissä olevat tavarat ovat tarpeellisia käyttöesineitä mutta samalla usein omistajalleen emotionaalisia objekteja, tunne-esineitä, joista voi olla vaikeaa luopua senkin jälkeen, kun ne ovat tulleet tarpeettomiksi. Matkalaukkuja kuljetetaan mukana usein tärkeiksi koetuissa hetkissä ja kokemuksissa. Käytön myötä niihin voi kiinnittyä esimerkiksi muistoja, kaipausta, unelmia tai ihanteita. Tästä syystä niitä myös käytetään esimerkiksi museoesineinä tai elokuvien rekvisiittana. Niissä materialisoituu useita asioita, jolloin ne toimivat symbolisina esineinä.²⁹¹ Matkalaukkuihin liittyy myös kulttuurista toimintaa, johon on olemassa tietynlaisia malleja ja rutiineja. Kiinnittämällä huomio esimerkiksi matkalaukkujen pakkaamiseen, on mahdollista havainnoida tiettyjen asioiden järjestämistä, kategorisointia, sisällyttämistä tai pois sulkemista sekä esineiden ja ihmisen välistä vuorovaikutusta.²⁹²

Ajatus esinekasauamista ja niihin liittyvistä kulttuurisista rutiineista on näkyvissä yleisesti myös kirjahyllyihin liittyvissä käytännöissä. Kirjahyllyt ovat säilytysesineitä, jotka voivat toimia muistojen ja erilaisten aikakerrostumien järjestäjänä. Kirjojen katseleminen tai etsiminen hyllyistä ja järjestäminen hyllyihin tehdään usein tutuilla tavoilla sekä yksityisissä että julkisissa tiloissa. Niihin liittyvä ajatus säilyttämisestä viittaa paitsi järjestyksen ylläpitoon, myös kategorisointiin tai lajitteluun sekä kirjojen säilymiseen tavalla, jossa ne pysyvät käyttökelpoisina vuodesta toiseen. Ne tuovat ilmi myös kirjallisuuteen liittyviä aikatasoja. Jos hyllyyn on kerätty kirjoja useammilta vuosikymmeniltä, ne myös kertovat kerääjän lukuhistoriasta koko tältä ajalta. Lisäksi hyllyissä voi säilyä myös aiempien sukupolvien kirjoja, jotka kertovat vielä pidemmistä jaksoista lukemisen historiaa. Järjestämiseen voivat liittyä ajatukset kirjan käytettävyydestä, löydettävyydestä, menneistä lukumuistoista tai tulevista lukuhetkistä. Kirjojen keräily ja niiden lähellä viihtyminen ovat sidoksissa juuri näihin positiivisiin tunteisiin.

Elämää lukijana -aineistossa kirjahyllyihin liitettiin yllä mainittuja aiheita, toisinaan päänvaivaa, mutta myös ajatuksia tärkeistä sekä viihtyisyyttä ja miellyttävää ilmapiiriä luovista esineistä. Kirjakokoelmia hyllyynsä keränneet

²⁹¹ Löfgren 2016b, 60, Löfgren 2016a, 125–126.

²⁹² Löfgren 2016b, 61.

perustelivat hankintojaan esimerkiksi sillä, että omaa kokoelmaa oli mahdollista hallita. Toisinaan lukijalle tuli tarve palata tietyn teoksen pariin, ja kun teokset olivat omia, ne myös olivat saatavilla juuri silloin kun itse halusi.²⁹³ Toiset kertoivat, että keräilyssä oli kyse tavasta. He olivat ryhtyneet keräämään kirjoja jo nuorina ja jatkaneet tapaa läpi elämänsä. Juuri näiden vastaajien kohdalla puhuttiin hyllymetreistä. Kirjahyllyt saattoivat ulottua lattiasta kattoon tai niitä saattoi olla useassa huoneessa, pöydillä ja pinoissa lattioilla.²⁹⁴ Näitä kirjojen kerääjiä selvästi viehätti ajatus omasta kirjastosta. Keräämisen avulla oli siis pyritty varmistamaan saatavuus ja lukemisen helppous. Vastauksia lukiessani kuitenkin pohdin, kuinka kokoelmat täyttivät tilaa kotona. Tämän vuoksi kirjat olivat myös vahvasti läsnä vastaajien kodeissa. Kirjoissa esineinä näytti olevan siksi myös jotakin, joka toi positiivisen lisänsä lukijoita ympäröivään tilaan.

Kirjahyllyihin liitettiin myös erilaisten elämänvaiheiden lukumuistoja. Lapsuuttaan kuvanneet vastaajat kertoivat omien kotiensa lisäksi esimerkiksi isovanhempien ja tuttavien kotien kirjahyllyistä. Jotkut muistelivat, kuinka hyllyissä näkyvillä olleet kirjat toisinaan madalsivat kynnystä pyytää niitä lainaksi ja keskustella lukemisesta. Kirjahyllyt auttoivat myös tätä kautta löytämään uudenlaisia kirjoja, joita ei olisi ollut kotona tai koulussa.²⁹⁵ Tämänkaltainen hyllyrivien tutkiminen ja löytöjen tekeminen kyläillessä isovanhemmilla tai naapurissa liittyi kuvauksissa erityisesti lapsuuteen, kun taas omien kotien, kirjakauppojen tai kirjastojen hyllyjen tutkimisen kerrottiin olevan tyypillistä aikuisenakin. Huomion myötä muistin erään tuttavani kertoneen, ettei hän pidä siitä, että vieraat tutkivat hänen kirjahyllyään. Kommentti yllätti minut tuolloin, mutta se palasi jälleen mieleeni aineiston äärellä. Pohdin, pitivätkö vastaajat mahdollisesti toisten kirjahyllyjen tutkimista jollakin tapaa epäkohteliaana. Usein kirjahyllyt ovat kuitenkin kodissa näkyvillä paikoilla, joista myös kyläilevät vieraatkin voivat ne nähdä, joten ehkä ajatus ei ole kovin yleinen. On mahdollista, että asia liittyi lähinnä keruun kysymystenasetteluihin.

²⁹³ Esim. SKS Kra EL N1947, 587, N1955, 459–460.

²⁹⁴ Esim. SKS Kra EL N1937, 408, N1941, 466.

²⁹⁵ SKS Kra EL M?, 746 N1943, 1926, N1949, 1921.

Kun vastaajat nostivat lapsuudestaan esille tilanteita, joissa he olivat tutkineet toisten kirjahyllyjä, he kertoivat löytämisen tunteista ja uudenlaisten lukumahdollisuuksien avautumisesta. Eräs vastaaja kertoi esimerkiksi kiinnostuneensa varhaisteini-ikässä aikuisten kirjallisuudesta, ja kun hän pääsi käymään kylässä, hänellä oli tapana tutkia talon kirjahyllyä. Jos hyllystä löytyi kiinnostava teos, hän pyysi sitä lainaksi. Kirjalainoihin liittyi ilon tunteita, kuin myös kirjalahjoihin. Toisinaan oli nimittäin käynyt jopa niin, että kirjan olikin saanut omaksi.²⁹⁶ Toinen muisteli kummiensa kirjahyllyä, joka oli ollut *ihmeitä täynnä*, kuten vastaaja asian ilmaisi. Hän oli saanut kummiltaan luvan lukea hyllyn kirjoja heti kun kiinnostui sen sisältämästä kauno- tai poliittisesta kirjallisuudesta.²⁹⁷ Tämä oli herättänyt vastaajassa uteliaisuuden kyseisiä teoksia kohtaan ja saanutkin hänet lukemaan niitä. Kirjahyllyt yhdessä lukemiseen kannustavien aikuisten kanssa oli ollut tärkeä kokemus lukijaksi kasvamisessa. Aineiston perusteella vaikutti siltä, että juuri kotien kirjahyllyillä oli ollut toisille tärkeä merkitys lukuinnostuksen heräämisessä. Ne myös tukivat ajatusta lukevista läheisistä.

Aineiston kirjahyllykuvaukset toivat ilmi, kuinka monipuolisista esineistä tai esineryhmistä hyllyissä kokoelmineen on kyse. Ne eivät sisällä vain lukuelämyksiä tai toimi ainoastaan kirjojen järjestäjänä ja esille asettamisen työkaluina, vaan ne kertovat myös huomattavasta määrästä valintoja, jotka liittyvät kirjallisuuden näkyvyyteen ja arvottamiseen. Kirjahyllyt ovat kiinnostavia jo siksin, että ne ovat aina myös uniikkeja kokoelmia, joita ei ole kahta samanlaista.²⁹⁸ Ne voivat kertoa esimerkiksi kerääjänsä arvoista, kiinnostuksen kohteista ja kirjallisesta mausta. Tällä en tosin yritä väittää, että hyllyihin kerättäisiin ainoastaan kerääjän arvostamia teoksia. Esimerkiksi perintö- ja lahjakirjat sekä muut eri syistä vuosien varrella hankitut tai saadut teokset voivat jäädä hyllyyn, vaikka nämä eivät olisi koskaan tarjonneet erityisiä lukuelämyksiä. Yksi hyllyjen viehätukseen liittyvä seikka kuitenkin on, että ne kertovat aina jostakin, esimerkiksi juuri kerääjän elämänvaiheista, erilaisiin tarpeisiin liittyvistä valinnoista tai käsityksistä siitä, mikä on sopivaa tai

²⁹⁶ SKS Kra EL M?, 746.

²⁹⁷ SKS Kra EL, N1926, 370.

²⁹⁸ Ks. esim. Pyne 2016, 7–8.

soveliaista. Kirjahyllyssä esillä olevat kirjat ovat aina jonkin teon ja päätöksen tulos.

Silloinkin, kun aineiston vastaajat pohtivat hyllyjä tilan rajallisuuden ja toisaalta kirjapaljouden näkökulmista, he kertoivat jotakin myös valinnoistaan sekä käsityksistään kirjan kulttuurisesta arvosta. Heille kirja saattoi edustaa joko teosta tai esinettä, jota ei sopinut heittää pois. Erilaisten teosten säilyttämisen kautta kirjahyllyjen kokoelmat pysyivät monipuolisina. Niistä oli mahdollista poimia teoksia, joita ei ehkä muuten olisi enää muistanut tai tullut ajatelleeksi. Tämänkaltaiset kirjahyllyt saattoivat toimia omistajilleenkin ikkunoina kirjallisuuden maailmaan, muistojen tai lukuideoiden herättäjänä. Näin se näytti toimivan myös niille, jotka mielellään tutkivat kirjahyllyjen sisältöjä. On mahdollista, että kirjojen pois heittämisen vaikeus liittyi osin pyrkimykseen pitää oma kirjahylly laajana otoksena erilaisia kirjoja. Vaikka kirjoja keränneet eivät itse ei olisi ajatelleet lukevansa kaikkia hyllynsä sisältämiä teoksia uudelleen, he ehkä olivat ajatelleet, että joku muu kuten lapset, lastenlapset tai kylään saapuneet ystävät voisivat kiinnostua niistä tulevaisuudessa. Kirjallisuus itsessään oli heille lähtökohtaisesti säilyttämisen arvoista ja kirja esineenä yhdistyi vahvasti tähän ajatukseen, esillä pitämiseen ja läsnäoloon.

Painettujen kirjojen voi yleensäkin katsoa olevan merkityksellisiä esineinä siksi, että niillä on kyky materialisoida jotakin oleellista ympäröivistä kulttuurisista asenteista tai arvoista. Tietyt yksittäiskappaleet voivat olla merkityksellisiä henkilökohtaisella tasolla, esimerkiksi juuri merkittävänä teoksina tai johonkin läheiseen liittyvinä lahja- tai muistoesineinä. Usein kirjat kuitenkin toimivat erityisen voimakkaina symboleina juuri osana kokoelmaa ja kirjahyllyä. Kirjakokoelma tuo tilaan jotakin, jonka voi liittää tietoon, tarinoihin, arvokkuuteen tai sivistykseen. Juuri tähän perustuu aiemmin mainitsemani tapa tehdä haastatteluja kirjahyllyn edessä. Kirjahylly heijastaa statusta, jota halutaan korostaa.²⁹⁹ Kirjahylly esineenä on käsin kosketeltava huonekalu, jonka sisältö voi olla täynnä tietynlaisia kannanottoja, käsityksiä ja maailmankuvia. Tämä voi tehdä siitä eräänlaisen merkitystenantojen ilmaisun välineen tai, kuten

²⁹⁹ Ks. esim. Petroski 1999, 5.

haastattelujen kohdalla, jopa lavasteen, joka luo huoneeseen tietynlaisen ilmapiirin.³⁰⁰

Kirjahylly teoksineen on siten useita merkitysten kerrostumia sisältävä esine ja kokoelma, joka vaikuttaa kirjoihin ja lukemiseen monella tapaa. Luvun alussa mainitsemani keskustelut ja huolet kirjahyllyjen katoamisesta voivatkin liittyä tähän, eli useisiin kirjahyllyihin materialisoituneisiin tekijöihin. Kirjahylly ymmärretään lukemista tukevana asiana ja huoli hyllyjen vähentymistä liittyy huoleen lukemisen vähentymisestä. Esimerkiksi vähentyneellä kirjamyynnillä on katsottu olevan suora yhteys kirjahyllyjen myyntiin.³⁰¹ Myynnin vähentymisen voi puolestaan katsoa kertovan jotakin lukuharrastuksesta. Kirjahyllyjen status kodin esineinä kuitenkin tuskin itsessään huolestuttaa lukemisen tulevaisuutta pohtivia, sillä niissä on säilytetty usein esimerkiksi televisiota, stereota, matkamuistoja, valokuvia ja muuta esineistöä, joka ei liity lukemiseen. Kirjahyllyistä puhuttaessa voidaan siis tarkoittaa kirjakokoelmia tai todella huonekalua, joka ei enää ole muodissa. Mainitsemani huolet kuitenkin ilmeisesti liittyvät ajatuksiin kirjojen konkreettisen läsnäolon vähentymisestä ja tämän vaikutuksiin lukemisessa.

Mielipide-erot hyllyjen tarpeellisuudesta kotien esineinä voivat kertoa myös erilaisista käsityksistä siitä, mikä yhteys kirjalla on esineenä lukuinnostukseen. Kotien kirjahyllyt ovat sekä toimineet kirjallisuuden näkyvyyden ylläpitäjänä että kerääjängsä oman luku- ja henkilöhistorian kokoelmina. Jos kirja kuitenkin ymmärretään lähinnä lukuelämyksenä, jonka voi poistaa lukemisen jälkeen, erityisesti kodin kirjahyllyille kokoelmineen ei ole perusteita. Kirjojen näkyvyydskin voi toteutua muuten kuin painettujen kirjojen esittelemisenä ja internet kirjallisuusaiheisine sisältöineen toimia kirjallisuuden näkyvyyden ylläpitäjänä. Siksi pohdin myös, olisiko hyllyjen vähentymistä kritisoiduissa puheenvuoroissa myös kyse kirjojen sähköistymisen vastustuksesta. Tässä tapauksessa olisi kiinnostavaa ymmärtää paremmin virtuaalisen kirjahyllyn hyötyjä ja haittoja lukemiselle. Fyysisen kirjahyllyn puolustaminen kuitenkin viittaisi siihen, että hyllyillä voi katsoa olevan jotakin arvoa, joka liittyy juuri

³⁰⁰ Pyne 2016, 68–69.

³⁰¹ Ekholm&Repo 2010.

niiden materiaalisuuteen. On myös mahdollista, että hyllyjen epätrendikkyuden esille nostamisella herätellään keskustelua siitä, mitä seurauksia hyllyjen sekä samalla fyysisen kirjan läsnäolon katoamisella ja samalla sähköistymisellä voi olla lukemiselle.

Virtuaalinen hylly

Kirjahyllyjen kato tai epätrendikkyys ei välttämättä kerro ainoastaan lukemisen määristä tai lukijaidentiteettien muutoksista, vaan se voi olla sidoksissa myös kirjan sähköistymiseen. Lukijoiden on mahdollista siirtyä hankkimaan painettujen kirjojen sijaan sähkökirjoja tai äänikirjoja ja kerätä näitä yhteen virtuaaliseen hyllyyn. Ajatus kirjojen keräämisestä, esille asettamisesta ja kategorisoinnista säilyy, mutta samalla hylly sellaisena kuin se on ollut muuttuu. Ajatus virtuaalisesta hyllystä herättää esimerkiksi kysymyksiä kirjojen saatavuudesta, hallinnasta, näkyvyydestä ja kokoelmien pysyvyydestä. Lukijoiden tavat kerätä sähkökirjoja on kuitenkin aihe, josta en juuri löytänyt tätä työtä varten tutkimusta. En esimerkiksi osaisi vastata kysymyksiin siitä, kuinka paljon ja millaisia sähkökirjoja suomalaislukijat ovat keränneet.

Aineistokaan ei luonut selvää kuvaa siitä, millaisia virtuaalisia kirjahyllyjä vastaajat olivat keränneet, jos minkäänlaisia. Osa vastaajista kyllä kertoi sähkökirjakokemuksistaan, mutta niiden hankkimisen tai kokoamisen tavoista kerrottiin vähemmän. He, jotka toivat esille virtuaalista kirjahyllyä, yhdistivät sitä esimerkiksi ajatukseen lukulistasta. Yksi vastaajista kertoi esimerkiksi olevansa jäsenenä Goodreads-palvelussa, *jossa ihmiset ympäri maailman voivat koota virtuaalisiin kirjahyllyihin kirjojaan*. Kirjoja oli esillä eri maista ja erikielisinä. Idea kirjojen kokoamisesta palveluun hyllyksi liittyi kirja-arviointien tekemiseen ja lukukokemusten jakamiseen.³⁰² Ilmeisesti kyseessä oli sähkökirjojen sijaan kirjanimikkeiden lista, jonka jakamisen tarkoitus oli toimia keskustelun herättämisen välineenä. Hyllyn idea yhdistyi siis ajatukseen kirjojen löytymisestä, vaikka itse luettava kirja olisi hankittu muualta. Palvelu vertautui tästä näkökulmasta kirjahyllyksi, joka kokosi lukijoita sekä tarjosi kirjakokoelmia ja lukuvirikkeitä muille käyttäjille.

³⁰² SKS Kra EL N1989, 319.

Myös toinen vastaaja yhdisti sähköisen hyllyn ja lukulistan ajatuksen. Hän kertoi olleensa aktiivinen kirjastonkäyttäjä pitkään ja ryhtynyt laatimaan lukemistaan kirjoista sähköisiä listoja *jo n. 25-vuotta sitten*. Hän oli ilahtunut kirjastojen sähköisten palveluiden kehittymisestä esimerkiksi siksi, että piti palvelusta jossa hän saattoi tehdä *oman suosikkihyllyn kirjaston tietokantaan*. Tässäkään vastauksessa kirjahyllyajatus ei liittynyt niinkään itse kirjoihin, sillä vastaaja kertoi lukevansa sähköisesti lähinnä lehtiä. Kaunokirjallisen teoksen hän kertoi lukeneensa sähköisesti *kannesta kanteen* vain kerran.³⁰³ Siten ajatus suosikkihyllystä viittasi painettuina kirjoina luettuihin teoksiin, joita hän keräsi listaksi. Kirjahyllyajatus oli tässä läsnä sikäli, että lista kokosi yksityisen kirjahyllyn tavoin vastaajan omaa lukuhistoriaa. Listasta saattoi ehkä myöhemmin tarkistaa omia valintoja ja palauttaa mieleen lukuelämyksiä. Se oli siis eräänlainen lukupäiväkirja.

Vastauksista ilmeni, kuinka virtuaalinen hylly vertautui fyysiseen hyllyyn, mutta myös muutti kirjahyllyn ideaa. Käsien kirjoitettu kirjalista olisi tuskin vertautunut ajatukseen kirjahyllystä, joten nämä vastaukset saivat minut miettimään, mikä nettiin kerätyssä listassa sitten sai aikaan ajatuksen hyllystä. Seikka saattaa liittyä käyttötarkoituksen konkretisoimiseen. Virtuaalisuus-käsitettä tarkastellut Rob Shields (2003) on kiteyttänyt virtuaalisen viittaavan asiaan, joka on todellinen mutta ei konkreettinen. Arkikielessä virtuaalisella on kuitenkin tarkoitettu myös asioita, joita ei ole todella olemassa, sillä todellinen on yhdistetty materiaaliseen ja käsien kosketeltavaan.³⁰⁴ Kun (digitaalisesta) virtuaalisuudesta on tullut yhä keskeisempi osa arkea, virtuaaliseen kuuluva abstrakti ja aineeton on omaksuttu osaksi ajattelua ja käytännön toimintaa yhä vahvemmin.³⁰⁵

Virtuaalisen hahmottaminen ja käsitteleminen vaatii kuitenkin jonkin tarttumapinnan. Usein tämä tulee fyysisistä esikuvista, ja siksi erilaiset digitaaliset sisällöt luodaan tyypillisesti muistuttamaan aistienvaraista ympäristöä. Esimerkiksi sähköiset asiakirjat, työpöydät ja postilaatikot ovat tavallaan

³⁰³ SKS Kra EL N1954, 434.

³⁰⁴ Shields 2003, 2, 19, 22.

³⁰⁵ Shields 2003, 20.

virtuaalisia artefakteja, jotka tehdään muistuttamaan fyysisiä esineitä, jotta niiden käsitteleminen olisi helppoa. Näin on tehty myös sähkökirjojen kohdalla, kun kansikuva, otsikointi ja tekstin asettelu vastaavat painettua kirjaa. On siis mahdollista, että vastaajat hakivat uudenlaisiksi kokemilleen kirjallisuuden kokoelmille vertauskuvaa kirjahyllystä. Listojen merkitys liittyi johonkin, jota saattoi rinnastaa kirjahyllyyn, mutta kyse ei ollut varsinaisten kirjojen keräämisestä. Sen sijaan se ilmeisesti liittyi hyllyjen ajattelemiseen paikkana, johon järjestetään omia kirjallisia tottumuksia, makua ja lukuhistoriaa ja jonka äärellä voi ehkä myös jakaa lukukokemuksia. Tämän mukaan virtuaalinen hylly olisi tapa kerätä yhteen ja ehkä kategorisoida kirjallisuutta.

Löysin aineistosta vain yhden vastauksen, jossa kerrottiin sähkökirjojen keräämisestä sähköiseen hyllyyn. Tämä vastaaja kertoi innostuneensa lukemaan Applen iPadilla ja käyttämään sen iBooks applikaation virtuaalista hyllyä. Hän kertoi pitävänsä tervetulleena sitä, että hän saattoi säilyttää tässä hyllyssä *kaikkia ostettuja kirjoja, sekä kaikkia PDF-muodossa olevia asiakirjoja*.³⁰⁶ Kirjahylly toimi siis hänelle sähköisten tekstien kokoamisen paikkana, jossa ilmeisesti viehätti myös erilaisten nimikkeiden, kirjojen ja sähköisten papereiden pysyminen tallessa helposti. Ajatus PDF-asiakirjojen kuulumisesta kirjahyllyyn on kiinnostava ajatus, mutta harmillisesti vastaaja ei tarkemmin kertonut, millaisia asiakirjoja hän tarkoitti. Kyse saattoi olla esimerkiksi erilaisista luettavaksi tallennetuista lehtiartikkeleista tai hyllyn käyttämisestä eräänlaisena mappina, johon saattoi tallentaa mitä tahansa PDF-muotoon tallennettuja asiakirjoja. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi erilaiset pääsyliput, kuitit tai muut viralliset dokumentit. Vastaaja kuitenkin ilmaisi myös ostavansa painettujen kirjojen sijaan mielellään sähköisiä kirjoja, joiden paikka oli virtuaalisessa hyllyssä, iBooksissa.

Lukijat saattoivat ajatella keräävänsä virtuaaliseen hyllyyn nimikkeitä, sähköisiä kirjoja tai kaikenlaisia sähköisiä tekstejä. Hylly saattoi viitata lukupäiväkirjaan tai sähköisten kirjojen säilytyspaikkaan. Vastaukset loivat kuvaa siitä, kuinka digitaaliset palvelut ja sähkökirjat olivat vaikuttaneet käsityksiin sähköisistä hyllyistä. Samalla ne heijastelivat käsityksiä, joita vastaajat yhdistivät

³⁰⁶ SKS Kra EL M?, 535.

kirjahyllyjen rooleihin lukemisessaan. Virtuaalisen hyllyn vertautuminen lukulistaan oli ajatus, jota nähdäkseni olisi voinut jatkaa esimerkiksi kirjastojen ja kirjakauppojen tietokantoihin, joissa on mahdollista selata nimikkeitä, kansikuvia ja sisällönkuvauksia. Näin myös vaikkapa verkkokirjakauppojen myyntiluettelot voisi käsittää virtuaalisina kirjahyllyinä.

Aineisto tarjosi kiinnostavia näkökulmia virtuaalisiin hyllyihin, mutta jätti myös joitakin kysymyksiä avoimeksi. Ajatus virtuaalisista hyllyistä herätti esimerkiksi kysymyksiä valinnoista, mitä kirjoja voitiin kerätä nimikkeinä tai sähköisinä kirjoina virtuaalisiin hyllyihin ja mitkä yhä hankittiin painettuina kirjoina. Lisäksi jäin pohtimaan kirjojen hallintaan ja säilytykseen liittyviä seikkoja. Kun aiemmin mainitsemani useita hyllymetrejä keränneet vastaajat olivat pyrkineet varmistamaan kirjojen saatavuuden hankkimalla oman kokoelman, toimisiko jollekin sähköinen hylly samoin, ja kuinka pitkäaikaisia sähköisten hyllyjen ja niihin kerättyjen kirjojen oletettiin olevan? Internetin sivustot tai applikaatiot vaativat ylläpitämistä, joka ei välttämättä ole käyttäjiensä hallittavissa. Sivun tai palvelun käyttöikä voi siksi olla vaikeaa ennustaa. Niinpä voisi olettaa, että virtuaalista hyllyä ei ajateltu erityisen pysyväksi hyllymuodoksi. Toisaalta edellä mainitsemani vastaaja, joka kertoi kirjaston tietokannasta ja 25 vuotta jatkuneesta nimikkeiden tallennuksesta osoitti, että tämänkaltaisen sähköinen hylly voi palvella pitkäänkin.

Hyllymuoto liittyy myös kirjakokoelman yksityisyyteen tai julkisuuteen eli siihen, kuka virtuaalisen hyllyn lopulta näkee tai voi käyttää sen sisältämiä kirjoja. Tämä ajatus on verrattavissa musiikin kuunteluun ja soittolistojen julkaisuun. Esimerkiksi musiikkipalvelut Spotify tai YouTube Music mahdollistavat käyttäjiensä koostamien kokoelmien ja sitä kautta heidän oman makunsa julkaisemisen. Goodreadsin kaltaiset palvelut mahdollistavat vastaavasti oman kirjallisen maun julkaisemisen, ja julkaistua kokonaisuutta voidaan ajatella lukulistana tai toisinaan kirjahyllynä.

Hyllyn aineettomuus saattoi aineiston perusteella olla etu, mutta se ei ollut kuitenkaan saavuttanut aineiston vastaajien kesken juurikaan suosiota. Sähkökirja ja verkossa sijaitseva kirjahylly ovat kirjan käsittelyn tapaa huomattavasti

muuttavia digitaalisia artefakteja, eikä virtuaalista hyllyä käytetty ainakaan vielä keruun aikana fyysistä hyllyä korvaavana elementtinä. Virtuaalisen hyllyn idea on kuitenkin tutkimuksellisesti kiinnostava, sillä niihin tallennetaan lukumuistoja ja niiden kautta julkaistaan kirjallista makua. Toistaiseksi virtuaaliset hyllyt ovat olemassa erilaisissa palveluissa ja erilaisilla sivustoilla, ja sikäli hyllyjen muodot ja roolit vaikuttivat olevan varsin pirstaloituneita sekä suuremmalle lukijakunnalle jäsentymättömiä.

Aineiston vastaukset viittasivat silti muutoksen alla olevaan ilmiöön. Toiset olivat jo ottaneet askelia oman virtuaalisen hyllyn luomiseksi ja hyödyntämiseksi, kun taas toiset eivät olleet lainkaan kiinnostuneita aiheesta ja sivuuttivat sen. Huomasin esimerkiksi vastauksia tarkastellessani, että olen itse hankkinut sähkökirjoja, joita en ole koonnut tiettyyn paikkaan. Tämä johtuu siitä, että olen käyttänyt kirjojen hankkimiseen erilaisia palveluja ja lukenut niitä erilaisilta laitteilta. En ole siis sitoutunut mihinkään tiettyyn palveluun, kuten edellä mainitsemani iBooksista innostunut vastaaja oli tehnyt. Tämän vuoksi en myöskään ole onnistunut keräämään itselleni sähköistä hyllyä, vaikka ajatus tällaisesta vaikuttaa kätevältä. Ajatus levällään olevista sähkökirjakokoelmista saivat minut myös pohtimaan kysymyksiä sähkökirjojen ostamisesta ylipäänsä. Kirjan aineettomuus voi vaikuttaa siihen, ettei sitä tarvitse varsinaisesti ostaa. Monet ovat jo siirtyneet käyttämään eräänlaisella kirjastoidealla toimivia, joskin maksullisia palveluja. Kuukausimaksuilla toimivat sähkö- ja äänikirjapalvelut tarjoavat sähköisiä kokoelmia lukijoille. Esimerkiksi HS kirjasto, BookBeat tai Storytel tarjoavat kirjatarjontaansa luku- ja kuunteluoikeudet muttei omistusoikeutta. Lukija maksaa lukuelämyksestä, muttei tietystä kirjasta, jolloin hänen ei itse tarvitse välttämättä järjestellä kirjojaan hyllyyn, sähköiseen tai käsin kosketeltavaan.

Kaiken kaikkiaan hyllyjen katokeskusteluja olisi nähdäkseni ollut mahdollista yhdistää aineistossa vahvemmin kysymykseen sähkökirjoihin siirtymisestä ja hyllyjen olomuotojen muutoksesta. Näin ei kuitenkaan tehty, eikä kukaan pohtinut suoraan esimerkiksi seurauksia, joita hyllyn muutos fyysisestä tilasta internetiin olisi aiheutunut. Vastaajat pohtivat sen sijaan pikemminkin painettujen kirjojen asemaa ylipäänsä uudessa tilanteessa. Hyllykatoa liitettiin epäilyihin, kiinnostaako

kirjojen lukeminen enää suurta lukijakuntaa yhtä paljon kuin ennen. Monet heistä pitivät itse kirjojen keräämistä ja säilyttämistä yhä tärkeänä osana omaa lukijuuttaan. Keruun kysymykset kirjojen säilyttämisestä ja kirjahyllyistä varmasti ohjasivat vastaajia, mutta aineisto loi kuvan, jonka mukaan meneillään oleva digitalisoitumiseen liittyvä muutos on saanut monet painottamaan oman kirjakokoelman sekä sen läsnäolon ja kirjallisuuden näkyvyyden merkitystä. Muutos on tehnyt näkyväksi kirjan merkitystä esineenä sekä samalla kirjakäytäntöjen yhteyttä kirjan muotoon. Muutos ei siis ole muokkaamassa vain esineitä, vaan laajemmin lukemisen tapoja.

5. Painettu kirja

Kirjan materiaalisuuden mainitseminen ja sivuuttaminen aineistossa

Edellisessä luvussa mainitsemani kirjalyhyhuolten takana ovat vielä pidempään velloneet keskustelut painettujen kirjojen kuolemasta. Olen itsekin törmännyt toisinaan erilaisissa kahvipöytäkeskusteluissa ajatuksiin painetun kirjan katoamisesta. Ne ovat yleensä perustuneet huomioihin muuttuneista lukutavoista, jotka koskettavat erityisesti nuoria. On vaikuttanut siltä, että nuorten ajatellaan esimerkiksi lukevan tai kuuntelevan kirjoja *vain* puhelimelta, jos lukevat enää lainkaan.³⁰⁷ Myös äänikirjojen viimeaikainen suosio on ilmeisesti vaikuttanut käsityksiin jonkinlaisen lukukulttuurin kuolemasta.

On totta, että nykyisin painetun kirjan statusta kyseenalaistavat erityisesti internet ja digitalisaatiokehitys. Ne ovat vaikuttaneet paitsi ääni- ja sähkökirjojen yleistymiseen myös lukemisen asemaan tiedon välittäjänä sekä viihteenä. Aiemmin juuri kirjat ovat esimerkiksi toimineet pääasiallisina *portteina fantasiamaailmoihin*, mutta nykyisin erilaiset audiovisuaalisen viihteen muodot haastavat lukuhaluun perustuvaa lukemista.³⁰⁸ Tämä on merkinnyt kirjojen lukemisen vähentymistä vapaa-ajan harrastuksena.³⁰⁹ Kirjoja yhä mielellään lukeville kehitys on tarkoittanut valinnanvaraa kirjamuodoissa. Sähkö- ja äänikirjat kulkevat nyt mukana siinä missä älypuhelin, joten kirjaa ei välttämättä enää tarvita esineenä, ainakaan periaatteessa. Käytännössä näyttää kuitenkin siltä, etteivät lähellekään kaikki lukijat ole valmiita luopumaan painetuista kirjoistaan.³¹⁰ Näiden katoamiseen on siis muutoksista huolimatta pitkä matka. Havainnot uusista lukutavoista kertovat lähinnä siitä, kuinka painetun kirjan asema lukemisen itsestäänselvyytenä on horjahtanut.

³⁰⁷ Nuorten lukemiseen liitetyt huolet ovat yleisiä, ks. Harju 2018, 50.

³⁰⁸ Lauristin&Vihalemm 2013, 7.

³⁰⁹ Mäkinen 2014, 13.

³¹⁰ Ennusteista ja painetun kirjan suosiosta ks. esim. Heikkilä 2015.

Materiaalisena objektina kirja yhdistää kirjallisuuden ja käsin kosketeltavan kappaleen, ja juuri tämän voi ajatella olevan sen etu tai haitta. Se ohjaa lukutapaa ja antaa teokselle muodon, mutta toisaalta myös rajoittaa näitä.³¹¹ Kirjan muoto vaikuttaa myös kirjan käsittelyyn teoksen ja sen lukemistilanteen ulkopuolella. Kirjat voivat esineinä olla hankalia viedessään aikaa ja tilaa. Ne esimerkiksi vaativat järjestelyä ja ehkä käyntejä kirjastoon tai kirjakauppaan, ne painavat ja ovat sähkökirjaan verrattuna huomattavan hankalasti liikuteltavia. Myös ekologiset tekijät voivat askarruttaa, sillä kirjat kuluttavat paperia. Sähkökirja voi tarjota nopeasti tavoitettavan, aineettoman, helposti saatavilla olevan, vaivattomamman ja siksi paremman vaihtoehdon. Niiden voi ajatella *vapauttavan* lukijan kirjoista esineinä.³¹²

Jos kirjamuotojen valinta perustuisi vain helppoon liikuteltavuuteen tai nopeaan saatavuuteen, sähkökirja olisi todennäköisesti tullut jo yleisimmäksi kirjamuodoksi. Valintaan vaikuttavat kuitenkin myös useat muut tekijät, esimerkiksi teknologian ja laitteiden käyttöön liittyvät toiveet ja tarpeet. Vaikka sähkökirja voi vapauttaa tietyistä painettuun kirjaan liittyvistä tekijöistä, asian voi ajatella myös toisinpäin. Laitteet ja *ruudut* ovat jo monella arjen osa-alueella tiiviisti käytössä, eikä tämä miellytä kaikkia. Kirja esineenä voi vapauttaa lukijan jatkuvasta laitteiden äärellä olemisesta.

Sähkökirjoihin ja lukulaitteisiin liittyvien ominaisuuksien lisäksi lukija voi valita painetun kirjan myös sen itsensä sisältämien ominaisuuksien vuoksi. Sitä voi pitää yhä erinomaisena *käyttöliittymänä* kirjallisuudelle, joka tarjoaa selkeämmän ja helpommin hallittavan lukukokemuksen.³¹³ Esinenäkökulmasta kiinnostavaa on, kuinka kirjan materiaalisuus, käsin kosketeltavuus ja esineelliset ominaisuudet vaikuttavat sen suosioon. Tässä luvussa keskityn avaamaan erilaisten merkitysten kerrostumia, joita aineistossa liitettiin painettuun kirjaan. Kun työni johdannossa kerroin kirjaan kuuluvan *jotakin* positiivista, jota voi olla vaikeaa selittää, tarkastelen nyt, mistä tämä *jokin* voi koostua.

³¹¹ Ks. Starre 2015, 21.

³¹² Ks. Pyne 2016, 101–102.

³¹³ Ludovico 2012, 7.

Tämän jonkin sanoittamisen taustalla katson olevan valintoja, joiden tekeminen perustuu vertailuun. Tavat verrata erilaisia kirjamuotoja ovat sidoksissa uuden lukutavan ymmärtämiseen ja hahmottamiseen sekä odotuksiin lukemisesta. Painettu kirja toimii yhä kirjallisuuden lukemisen ja kirjoittamisen normina, mallina, johon myös sähköiset kirjamuodot perustuvat. Esimerkiksi tapa ajatella kirjaa lineaarisena narratiivina, jolla on tietty rakenne, johon kuuluvat kannet ja sivut, jotka sisältävät otsikon, lukuja sekä mahdollisesti väliotsikoita ja sisällysluettelon, pohjautuvat koodeksimuotoiseen eli käytännössä painettuun kirjaan.³¹⁴ Nykyiset sähkökirjat jäljittelevät tätä kirjamuotoa.³¹⁵ Myös äänikirjat ovat yleensä tähän muotoon kirjoitettujen kirjojen ääneen lukemista.

Sähköiset kirjat eivät ole automaattisesti kaikille lukijoille vaihtoehto siksikään, että niiden lukemiseen tai kuuntelemiseen tarvitaan tietynlaisia tietoteknisiä taitoja tai mahdollisuuksia. Kaikki eivät voi tai halua sijoittaa rahaa tai aikaa lukulaitteisiin, applikaatioihin tai formaatteihin perehtymiseen tai erilaisten palveluiden kuten kuukausimaksulla toimivien kirjavalikoimien käyttöön. Painettuun kirjaan liitetyn *jonkin* näkökulmasta ne muokkaavat silti merkitystenantoja silloinkin kun lukija ei olisi niistä erityisen innostunut, jo olemalla olemassa. Tämä johtuu siitä, että vaihtoehtoiset kirjamuodot nostavat esille lukemisen puolia, jotka ovat aiemmin jääneet hieman piiloon ollessaan väistämättömiä. Ne muokkaavat ja tuovat uuteen valoon erilaisia ehtoja, toiveita, mahdollisuuksia sekä makuasioita, jotka liittyvät kirjoihin.

Yleistyäkseen sähkökirjan on tarjottava lukijalle jotakin etua verrattuna painettuun kirjaan. Esimerkiksi juuri aineettomuus ja helppo saatavuus toimivat sen puolesta puhuvina tekijöinä. Sähkökirjojen yleistyminen on kuitenkin ollut yllättävätkin hidasta. Syitä tähän on etsitty sähkökirjojen ja lukulaitteiden tarjoamista lukukokemuksista, perehtymällä niiden ominaisuuksiin sekä lukemiseen liittyviin ongelmiin.³¹⁶ Myös painetun kirjan ymmärretään vaikuttavan lukijoiden valintoihin. Sen on todettu olevan lukijoita miellyttävä

³¹⁴ Koodeksi on keksintönä vanhempi kuin painettu kirja ja kirjapainotaito. Jälkimmäinen perustui alkuaan käsin kirjoitettujen koodeksien jäljittelyyn. Ks. Starre 2015, Heikkilä 2017.

³¹⁵ Rowberry 2015.

³¹⁶ Esim. Bergström et al. 2017, Heikkilä 2017.

kirjamuoto, joka on haitannut sähkökirjan yleistymistä.³¹⁷ Siksi on kiinnostavaa tarkastella myös, mitä painettu kirja tarjoaa lukijalle.

Painetun kirjan miellyttävyyttä on selitetty kirjan kulttuurisilla ja sosiaalisilla merkityksillä. Esimerkiksi Heikkilä (2017) on kuvaillut painettua kirjaa sosiaalisesti objektiksi, jonka arvo liittyy sen kykyyn toimia *identiteetin representoinnin välineenä, lahjana ja hypisteltävänä sisustusesineenä*.³¹⁸ Kirja on siis esine, joka taipuu erilaisiin rooleihin. Sen miellyttävyyden ja koskettamisesta pitämisen on katsottu olevan yhdistelmä jotakin *subjektiivista, kulttuurista ja kognitiivista*. Heikkilän mukaan tämä on saanut toiset teknologisen determinismin tai sähköistymiskehityksen vääjäämättömyyteen uskovat puhumaan *asenteellisuudesta*, joka suosii tuttua ja perinteiseksi koettua lukutapaa. Hän on kuitenkin huomauttanut, että lukijoiden subjektiivinen kokemus on sähkökirjojen yleistymisen kannalta tärkeää, eikä tätä saa ylenkatsoa sähkökirjaan liittyvässä tutkimuksessa. Lukijoiden kokemukset kuitenkin lopulta määrittävät, hyväksytäänkö sähkökirja vai ei.³¹⁹

Kirjan käsissä pitämisen ja muutenkin aistimisen merkitystä lukijoille on mahdollista lähteä purkamaan juuri tarkastelemalla kirjaa esineenä, joka on lukijalle muutakin kuin tekstin välittäjä. Lähtökohdaksi sopii näkökulma, jonka mukaan esineet ja niihin suhtautuminen ovat aina sidoksissa erilaisiin toiminnan tapoihin, perinteisiin sekä esimerkiksi arvoihin ja normeihin.³²⁰ Tavat suhtautua kirjaan esineenä ovat siis sidoksissa paitsi lukemiseen, myös elämän muihin osaluaisiin. Siksi myös mainitut subjektiiviset kokemukset ja kulttuuriset tavat suhtautua kirjaan syntyvät osana muuta elettyä elämää. Esineissä on myös aina läsnä samanaikaisesti useita merkitysten kerrostumia. Juuri tämän vuoksi niihin suhtautumista on vaikeaa tiedostaa ja selittää.³²¹

Aineiston lukua aloittaessani ajattelin sähkökirjojen luoneen tilanteen, jossa juuri vaihtoehtoiset lukutavat olivat saaneet vastaajat pohtimaan, mitä kirja merkitsee

³¹⁷ Bergström et al. 2017, Heikkilä 2017.

³¹⁸ Heikkilä 2017, 30.

³¹⁹ Heikkilä 2017, 37.

³²⁰ Esim. Löfgren 2016a ja 2016b, Roivainen 2016.

³²¹ Ehn, Löfgren&Wilk 2016, 6–7.

heille esineenä. Oletin sähkökirjan siis nostaneen esille kirjojen materiaaliin ominaisuuksiin liittyviä tekijöitä.³²² Tämä oletus piti paikkansa useiden vastaajien kohdalla, joskaan ei kaikkien. Osa vastaajista sivuutti aiheen täysin, samaan tapaan kuin aiemmin mainitsin käyneen kirjahyllyjen kohdalla. Heidän kertomuksensa keskittyivät kiinnostavan kirjallisuuden esille tuomiseen³²³ tai kirjallisuuden merkityksiin ja syihin lukumotivaation taustalla.³²⁴

Vapaa-ajan lukeminen liittyi erityisesti eskapistiseen ja viihtymistä painottavaan lukemiseen. Kirjojen myös ajateltiin esimerkiksi irrottavan arjesta, avaavan ikkunoita toisiin maailmoihin, rentouttavan tai ilahduttavan. Ne toivat myös turvaa ja toimivat terapiana vaikeissa elämäntilanteissa. Lukemista pidettiin tärkeänä myös sen kautta saavutettavan sivistyksen, tiedon ja sanavarastojen karttumisen vuoksi. Lukemiseen liittyvien käytännön seikkojen puuttuminen vastauksista kuitenkin herätti kysymyksen, miksi osa vastaajista oli sulkenut teksteistään ulos aihepiirin, joka vaikutti olleen toisille hyvin tärkeä osa lukemisen tapoja. Pidän mahdollisena, että kyse oli jollakin tapaa vieraasta tavasta ajatella lukemista. Sen pääasia oli kirjallisuus, eikä erilaisten lukutilanteiden tai niihin kuuluvien esineiden kuvailu ilmeisesti tuntunut omaan kertomisen tyyliin sopivalta tai erityisen tärkeältä aiheelta. On mahdollista, että nämä vastaajat kokivat kirjat lähinnä välineiksi, joiden kautta kirjallisuus oli saavutettavissa.

Oletukseni aineiston suhteen eivät silti olleet väärässäkään. Monet vastaajista kuvailivat, miten lukeminen näkyi ja tuntui heidän elämässään. Kirjan materiaalisuuteen ja aistikokemuksiin liittyvät seikat näyttivät olleen useille hyvinkin positiivinen osa lukemista. Painettujen kirjojen rooli esineinä tuli esille esimerkiksi lukuisina kuvauksina kirjojen painosta, tuoksuista ja väreistä. Näistä oli jäänyt eri elämänvaiheisiin ja lukutilanteisiin liittyviä muistoja. Myös käsin kosketeltavuus sekä kannet ja sivut olivat useille vastaajille tärkeitä. Kirjat tulivat myös ilmi erilaisissa rooleissa, jotka eivät suoraan liittyneet lukemiseen, esimerkiksi sisustus- tai muistoesineinä. Kuten kirjahyllyjenkin kohdalla, painetut kirjat, niiden käsittely ja läsnäolo kuuluivat asiaan vastaajien kuvatessa erilaisia

³²² Ks. MacFadyen 2011, 3.

³²³ esim. SKS Kra EL N1940-I?, 258, N?, 439–440, N1948, 560–562, N1945, 597–598, N1962, 631, M1987, 632, N1949, 749, M1936, 780; M1950, 656–688.

³²⁴ SKS Kra EL N?, 109, M1978, 259.

lukuhetkiä ja kokemuksia kirjallisista ympäristöistä. Painetut kirjat toivat kuitenkin mieleen ilmeisesti kirjahyllyjä enemmän ajatuksen yksityisestä lukuhetkestä, joissa kirjan käsittelyyn liittyvät kokemukset tuntuivat henkilökohtaisilta ja läheisiltä.

Kirjan tuntu ja tuoksu

Painetun kirjan miellyttävyyttä liitettiin aineistossa erityisesti sen tuntuun, tuoksuun ja sivujen tuottamiin ääniin. Sivujen kääntelyn sanottiin esimerkiksi tuottavan *tietynlaista rauhallista iloa ja oloa*.³²⁵ Myös kansien materiaaleja tunnusteltiin, esimerkiksi kuljettamalla kättä pitkin kirjojen selkiä kirjahyllyn edessä tai tunnustelemalla erilaisia kansimateriaaleja, kuten nahkaisia tai pahvisia kansia. Ilmeisesti juuri sähkökirjan mukanaan tuomat valinnan mahdollisuudet saivat myös tämän aineiston vastaajat pohtimaan kirjojen materiaalisuutta ja niihin liittyviä aistikokemuksia, sillä hekin toivat esille painettua kirjaa erityisesti suhteessa sähköiseen kirjaan.

Eräs vastaaja esimerkiksi ilmaisi pohtineensa e-kirjoja lukemisen vaihtoehtona, muttei ollut erityisen innostunut niistä *erilaisen* lukukokemuksen vuoksi. Hän piti painetusta kirjasta, *sivujen kääntelystä* ja *tuntumasta käsissä*. Näistä seuraava tunne oli hänelle tärkeää, sillä hän yhdisti sen kirjojen tietoon ja tarinoihin.³²⁶ Siten hän ei nähnyt syytä vaihtaa lukutapaa toiseen. Toinen, myös kosketuksen merkitystä pohtinut vastaaja, kertoi kuinka hänelle kirjat *luovat turvallisuutta, mutta myös huokuvat sivistystä*. Samalla hän kertoi pitävänsä *kirjojen katselemisesta ja hypistelemisestä*. Näitä hän yhdisti *pyhyiden* tunteeseen. Tämä liittyi vastaajan kohdalla ortodoksisen kirkon perinteeseen, jossa tiettyjen kirjojen ja kuvien ajateltiin välittävän ja tuovan lähelle jotakin pyhää. Tämä ajatus yhdistyi hänellä kirjoihin laajemminkin, myös muihin kuin uskonnollisiin kirjoihin. Kirjat esineinä merkitsivät hänelle jotakin tärkeää, joten lukemisen lisäksi kirjojen

³²⁵ SKS Kra EL N1943, 1926.

³²⁶ SKS Kra EL N1981, 1920.

katsominen ja koskettaminen sekä niiden äärellä oleminen toivat hänelle ilmeisen turvallisen ja rauhallisen olon.³²⁷

Jälkimmäisen vastaajan pohdinta siitä, mistä kirjojen tuntuman merkityksessä oli kyse, oli aineistossa poikkeus, sillä usein aihetta esille nostaneet ilmaisivat mieltymyksensä lyhyemmin. Vastaajat kertoivat sähkökirjojen herättäneen kiinnostusta tai olleen osa lukutapoja käytännöllisistä syistä. Heidän valintansa olivat kuitenkin toistaiseksi taipuneet painettuun kirjaan. Tätä perusteltiin materiaalisuuden tuottamalla tuntemuksilla, jotka koettiin kuuluvan asiaan, tuottavan iloa ja joista haluttiin pitää kiinni.

Sähköisiä kirjoja olen lukenut lähinnä olosuhteiden pakosta. Kirjan lukeminen on rituaali, jossa tarvitsen paperin kosketuksen, tuoksun, mahdollisuuden tehdä taitoksia ja merkintöjä.³²⁸

Talouteemme hankittiin kuukausi sitten iPad ja sen myötä olen alkanut miettiä sähköisten kirjojen lukemista. Luulen, että tulevaisuudessa sähköisten kirjojen lukeminen lisääntyy minulla jonkin verran, mutta en tule koskaan luopumaan noista oikeista ihanista kirjoista, paperin tunnusta sormissa ja vanhan kirjan pölyisestä tuoksusta.³²⁹

Olen tutustunut myöskin e-kirjoihin. Ostin muutama vuosi sitten niiden lukulaitteen. En saanut minkäänlaista tuntumaa kirjan lukemiseen siltä pieneltä ruudulta. En pidä myöskään lukemisesta PC:lta. Kyllä paperinen kirja on yliveto. Saadessani käteeni vanhalta tuoksahtavan nahkaselkäisen hengentuotteen antikvariaatista, tai uuden uutukaisen kirjakaupan tuotteen, on tunne riemastuttava.³³⁰

Kirjojen koskettamisen ohella vastaajat nostivat siis esille kirjan tuoksua, joka oli itselleni yksi kiinnostavimpia aineistosta esille tulleita aiheita. Haistelua ei sinänsä aina tulla ajatelleeksi osaksi lukemista. Tuoksun yhdistämistä kirjoihin voidaan pitää poikkeuksellisena tai erikoisena, ja sen viehätys voi olla hämmentävää. Lukijoiden on esimerkiksi sanottu nostavan tuoksua esille *yllättävän* usein.³³¹ Sen korostaminen on toisinaan myös nähty lähinnä vastareaktioksi tekstien

³²⁷ SKS Kra EL M1989, 503–504.

³²⁸ SKS Kra EL N1959, 399.

³²⁹ SKS Kra EL N1982, 693.

³³⁰ SKS Kra EL M?, 746.

³³¹ Baron 2015, 140.

sähköistymiselle. Tuoksun mainitsemisen on siis ajateltu olevan lähinnä tapa korostaa painetun kirjan paremmuutta ja löytää tälle syitä.³³²

Sähkökirjojen yhteydessä tuoksu on ollut jopa hieman koominen aihe. Sähkökirjahan ei tuoksu millekään, eikä lukulaitteisiinkaan liitetä esimerkiksi vanhan kirjan tuoksun kaltaisia kulttuurisia merkityksiä. Tätä on paikattu esimerkiksi tuotteella, jota MacFadyen (2011) on kutsunut, varmasti varsin osuvasti, parodioivaksi. Smell of Books -sivustolla myydään saman nimistä suihkutettavaa aerosolituotetta, jolla voi paikata lukulaitteiden tuoksuttomuutta. Tarjolla on vaihtoehtoja, joilla laitteen luvataan saavan milloin mihinkin lukuhetkeen sopivan tuoksun. Esimerkiksi Jane Austenin romaanien lukuhetkiin suositellaan orvokkien ja hevosten tuoksua sekoittavaa tuotetta, ja aamiaisella luettavan sähkökirjan seuraksi voisi toimia rapean pekoniin tuoksuinen suihke.³³³ Itse nauroin ääneen lukiessani eri tuoksuvaihtoehtojen kuvauksia, mutta samalla pidin niitä yhtenä ilmentymänä kirjojen tuoksusta tai sähkökirjojen tuoksuttomuudesta tehdyistä huomioista. Sähkökirjoista puuttuu tuoksu, eikä niitä yhdistetä lukulaitteisiinkaan. Aineistossakaan kukaan ei maininnut laitteiden tuoksua. Painettujen kirjojen tuoksut sen sijaan oli huomioitu ja usein ne yhdistyivät positiivisiksi osiksi lukukokemusta.

Tuoksun kietoutumista osaksi lukemista on pyritty ymmärtämään asiana, joka tukee lukemista. Esimerkiksi Jan Löfström (2010) on kertonut itse erikoisuudeksi mainitsemastaan tavasta haistella kirjoja. Hänen mukaansa eri kirjoilla on ominaistuoksunsa, jotka syntyvät esimerkiksi *painomusteesta, paperista, selän liimasta, kannen materiaalista sekä joskus myös satunnaisista tekijöistä, kuten kirjan säilytysolosuhteista*. Nämä ovat hänen mukaansa erityinen osa lukuharrastusta ja -kokemusta.³³⁴ Tuoksu voi siis tulla osaksi kirjan olemusta ja siitä jäävää muistoa sekä tuoda lukuhetkeen oman lisänsä.

Kirjojen haistelun pitämistä yllättävänä, harvinaisena tai jopa koomisena voisi jäljittää tapoihimme puhua kirjoista. Tuoksua ei yleisesti ole tuotu osaksi kirjan

³³² MacFadyen 2011.

³³³ <http://smellofbooks.com> [6.11.2018]

³³⁴ Löfström 2010.

tutkimuksen kenttää tai muuta lukemisdiskurssia. Ne eivät myöskään liity lukulaitteisiin. Aiheen ajattelemista erikoisena voi yhdistää myös laajemmin kulttuuriseen tapaan arvottaa tuoksua tai hajuaistia. Esimerkiksi teknologiaan yleensäkin liitetään usein hajuttomuuden ja mauttomuuden leima, vaikka laitteillakin on tosiasiaa olemassa tuoksu. Huomiotta jättäminen johtuu siitä, että ne ovat symbolisesti tai kulttuurisesti tuoksuttomia, eli niiden tuoksut eivät merkitse välttämättä käyttäjälleen mitään.³³⁵ Jaakko Suominen, Antti Silvast ja Tuomas Harviainen (2018) ovat tarkastelleet teknologiaan liittyviä tuoksumuistoja historian tutkimuksen näkökulmasta ja huomauttaneet, että tuoksujen sivuuttaminen on tieteenalalla tyypillistä. Tämän juuret saattavat olla käsityksessä, jonka mukaan sivistykseen ja rationaalisuuteen liittyvät asiat olisivat erillisiä kehollisista tuntemuksista ja aisteista. Silloinkin kun aisteihin on osoitettu tutkimuksessa kiinnostusta, visuaaliset ja auditiiviset tekijät sekä kosketus ovat olleet kohteina tuoksua useammin. Ongelma on, että tuoksut liittyvät aina subjektiivisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, joiden täsmällinen tavoittaminen on vaikeaa.³³⁶

Sarah Pink (2009) on kiinnittänyt huomiota aisteihin liittyviin kulttuurisiin ja moraalisiin tekijöihin havaintojen ymmärtämistä määrittävinä aiheina. Hänen mukaansa aistikokemuksia jaetaan sensorisiin kategorioihin, jotka vaikuttavat henkilön tapaan hahmottaa kokemustaan ja kertoa siitä. Omassa kulttuurisessa ympäristössämme korostuu visuaalisuus, joka on keskeistä myös internetin ja digitaalisten laitteiden käytössä. Samalla kuitenkin havaintoihin ja kokemuksiin vaikuttavat useammat aistit samanaikaisesti. Kokemusten analyttisessä tarkastelussa olisi tärkeää huomata, että esimerkiksi kosketus ja tuoksut ovat ihmisille ominaisia tapoja hahmottaa ympäristöään sekä kokea erilaisia asioita.³³⁷

Nämä huomiot sopivat myös lukemisen tai lukukokemusten tutkimuksen piiriin. Tuoksut eivät ole erityisen tiedostettuja tai tunnustettuja osia lukukäytännöissä. Ne kuitenkin ovat lukijoiden tunnistama ja usein miellyttävänä pitämä

³³⁵ Suominen 2011, 5.

³³⁶ Suominen, Silvast & Harviainen 2018, 313–314.

³³⁷ Pink 2009, 12–14.

elementti.³³⁸ Tämän yllättävänä pitäminen viittaa olemassa olevaan mutta sanoittamattomaan ja siten piiloon jäävään ilmiöön. Kirjojen haistelemiselle hymähtely on todennäköisesti sidoksissa tuoksujen käsittämiseen toisarvoisena asiana lukemisessa. Se voi näyttäytyä outona siinä tapauksessa, että se ymmärretään epärationaaliseksi toiminnaksi, joka on vastakohta järkevälle lukemiselle, käytännössä visuaalisuuteen perustuvalla tekstin tulkinalla. Havainnot kirjojen tuoksujen miellyttävyydestä ovat tärkeitä sikäli, että ne kertovat aistikokemusten merkityksistä lukemisessa ja siihen liittyvissä tavoissa suhtautua kirjoihin esineinä. Ne voivat tuottaa lukuhetkeen jotakin toivottua, esimerkiksi tukea lukumotiivia, joka keskittyy rentoutumiseen tai viihtymiseen.

Aineistossa tuoksu tuotiin ilmi osana lukemiseen liittyvää kokonaisuutta tai kirjan olemusta ilman, että vastaajat olisivat tarkemmin kuvailleet tätä. He saattoivat mainita esimerkiksi paperin tai painomusteen tuoksun, mutta he eivät ilmaisseet mikä näissä tarkalleen ottaen oli miellyttävää tai merkityksellistä. Eräs vastaaja esimerkiksi kertoi, ettei ole innostunut sähkö- tai äänikirjoista, sillä hän katsoi nauttivansa *ehkä liiaksi kirjan tuoksusta ja sivujen kääntelyn sormituntumasta*.³³⁹ Toinen kertoi vain pitävänsä kirjoista esineinä, erityisesti kansien ja sivujen tuntumasta, tuoksusta ja ulkonäöstä.³⁴⁰ Tuntumaa ja tuoksua rinnastettiin siten toisiinsa. Pidin hyvin kiinnostavana pohtia, miksi näin oli ja mikä kirjan tuoksussa tai tuntumassa lopulta tuotti hyvää oloa.

Tuoksukokemuksia on yleensäkin vaikeaa pukea konkreettisiksi ilmaisuiksi. Tätä kierretään vertaamalla tuoksua johonkin muuhun hieman vastaavaan tuoksuun.³⁴¹ Aineistossa tuoksujen merkityksiä vastaajille oli mahdollista tarkastella juuri näiden vertausten pohjalta. Vanhan kirjan tuoksua verrattiin esimerkiksi johonkin vanhaan, ummehtuneeseen tai pölyiseen, ja siten myös uudella ja vanhalla kirjalla koettiin olevan erilainen tuoksu.³⁴² Tuoksujen kerrottiin myös liittyvän johonkin tiettyyn muistoon tai elämänvaiheeseen. Vastaaja esimerkiksi muisti kesälomiaan isovanhempien luona, johon kuului käynnit puutalossa sijaitsevaan kirjastoon.

³³⁸ Esim. Bembibre & Strlič 2017.

³³⁹ SKS Kra EL N1973, 798.

³⁴⁰ SKS Kra EL N1979, 90–91.

³⁴¹ Suominen 2011, 15.

³⁴² Esim. SKS Kra EL N1966, 955–956, N1982, 693.

Hän kertoi muistavansa tietyn huoneen, josta oli hakenut lasten ja nuorten kirjoja. Tähän muistoon hän yhdisti vanhojen kirjojen tuoksun, josta kertoi pitävänsä kovasti.³⁴³ Tuoksu saattoi liittyä myös lapsuusmuistoihin itse kirjastosta. Eräs toinen vastaaja kertoi viettäneensä lapsuutensa iltapäivinä paljon aikaa yksin vanhempien ollessa töissä. Nämä hetket kuuluivat kirjastossa, jossa hän saattoi *vaellella hyllyjen välissä vain tutkien mitä kirjoja sieltä löytyy*. Hän kertoi, kuinka saattoi saada juuri tämän kirjaston tuoksun mieleensä, ja kuinka tämä tuoksu ei ollut lainkaan sama *kuin nykyisin tai aikaisemminkaan aikuistenkirjastossa*.³⁴⁴

Eräs lapsuudestaan kertonut yhdisti tuoksumuistoja kodin ja läheisyyden muistoihin. Hän kertoi kasvaneensa kodissa, joka *oli täynnä kirjoja*. Hänelle oli jäänyt mieleen etenkin olohuoneen kirjakaappi, jonka ovet *narahtivat* niiden auetessa. Ovien takana hän kertoi olleen *ihana, hiukan ummehtunut kirjojen tuoksu*, jonka hän pystyi palauttamaan yhä mieleensä. Hän koki tuoksun tulleen *osaksi itseään*. Yhä, hänen haistaessaan samanlaisen tuoksun, lapsuudenkodin muistot palasivat elävinä mieleen. Tuoksun myötä hän kertoi palaavansa mielessään *takaisin sille isolle sängylle, jolla makaan yöpuvussani vauvanukke kainalossa ja kuuntelen, kun äitini avaa ovia lukemattomiin uusiin maailmoihin*.³⁴⁵ Tuoksu toi mieleen ilmeisesti erityisesti iltasatuhetken ja sen tuottaman elämyksen, joka yhdistyi muistoon äidistä, kodista ja kirjoista. Lisäksi tuoksu ilmaistiin osana kokonaisuutta. Lukuhetken tuli koostua tutuiksi tulleista osista ja olla tietynlainen tuottaakseen miellyttävän kokemuksen.

*Sähkökirjoja en ole koskaan lukenut, paitsi jostakin mainoksesta tai uutisesta nähnyt. Kyllä paperin on kahistava ja rapistava, hitaasti tuhoutuvan paperin lemuttava tavallaan.*³⁴⁶

*Mikään ei voita kirjaa. Eikä kirjakauppaa. Eikä antikvariaattia. Sitä etsimistä ja löytämistä. Kirjan tuoksua ja paperin kahinaa. Kirjaan voi todellakin uppoutua, mennä sisään. Ei ole ihan sama asia lukea tietokoneen kautta vaikka se on tavallaan helpompaa.*³⁴⁷

³⁴³ SKS Kra EL N1985, 88–89.

³⁴⁴ SKS Kra EL N1966, 566.

³⁴⁵ SKS Kra EL N1989, 411.

³⁴⁶ SKS Kra EL M1953, 1917.

³⁴⁷ SKS Kra EL N1954, 86–87.

*Kyllä paperinen kirja on yliveto. Saadessani käteeni vanhalta tuoksahtavan nahkaselkäisen hengentuotteen antikvariaatista, tai uuden uutukaisen kirjakaupan tuotteen, on tunne riemastuttava.*³⁴⁸

Yksi vastaaja toi tuoksun ilmi tavalla, joka ei herättänyt erityisen miellyttäviä mielle yhtymiä. Hän kertoi lainanneensa lapsena kirjastosta uuden ja vastikään kontaktimuovilla päällystetyn kirjan aikana, jolloin perheessä oli ollut myös vastasyntynyt vauva. Tämän jälkeen kontaktimuovilla päällystettyjen kirjojen tuoksu oli yhdistynyt tai sekoittunut hänen mielessään pitkään vauvankakan hajuun.³⁴⁹ Tämä sai hänet myös karttamaan kontaktimuovilla päällystettyjä kirjoja. Vaikka kyseinen hajumaininta oli aineistossa poikkeus, eikä vastaavia hajujen sekoittumisia tuotu muuten suoraan esille, se paljasti piirteen, joka on tärkeä juuri hajujen subjektiivisten merkitysten kannalta. Tuoksu saattoi kietoutua johonkin tiettyyn elämäntilanteeseen, joka nousi vastaajan mieleen aina uudelleen. Se toimi muistojen laukaisijana ja sai samalla merkityksiä, jotka liittyivät johonkin muuhun kuin tuoksun fyysiseen alkuperään.³⁵⁰ Kirjojen tuoksut olivat vahvasti kiinni menneissä hetkissä ja muistikuvissa aiemmista lukemisen tilanteista.

Silloin kun kirjojen tuoksua yhdistetään osaksi lukukokemusta, kyseessä on kulttuurinen ja opittu asia. Niiden merkityksessä lukukokemukselle ei ole kyse vain niiden herättämisestä aistimuksista, vaan keskeistä on tämän yhteys tilanteeseen, jossa tuoksu on koettu. Kulttuuriset eli merkityksellistetyt tuoksut ovat aina tulkinnanvaraisia, henkilökohtaisia ja sosiaalisia.³⁵¹ Kirjojen tuoksun alkuperää ja olemustakin on tosin selvitetty. Cecilia Bembibre ja Matija Strlič (2017) ovat tarkastelleet tuoksuja osana kulttuuriperintöä sekä pohtineet näiden analysointia ja tallentamisen mahdollisuuksia esimerkiksi myöhemmin museoissa käytettäväksi. Yksi heidän käyttämistään esimerkeistä tunnetusta kulttuurisesta tuoksusta, joka mahdollisesti ansaitsisi tulla tallennetuksi, on vanhan kirjan tuoksu. Heidän tutkimuksensa lähtökohta oli tarkastella vanhoja kirjoja, jotka heidän mukaansa tuoksuivat vanhalta paperilta (*historic paper*). Tutkimukseen osallistuneet henkilöt saivat kuvata, miltä tämä oikeastaan tuoksui.

³⁴⁸ SKS Kra EL M?, 746.

³⁴⁹ SKS Kra EL N1954, 433.

³⁵⁰ Ks. Suominen 2011, 6.

³⁵¹ Suominen, Silvast & Harviainen 2018, 314–315.

Tulosten mukaan vanhan kirjan tuoksua rinnastettiin ainakin suklaan, kahvin tai puun tuoksuihin. Tämä viittasi siihen, että vanhojen kirjojen aiheuttamat miellelyhtymät olivat miellyttäviä ja tuoksuista pääosin pidettiin. Niistä löydettiin lisäksi vivahteita ainesosista, jotka eivät vaikuttaneet erityisen houkuttelevilta. Koehenkilöt mainitsivat aistivansa myös esimerkiksi roskien tai kalan hajuja.³⁵² Vaikka artikkelissa ei otettu kantaa näiden tuoksujen merkitykseen lukemiselle, vanhan kirjan tuoksun asettaminen tunnetuksi kulttuuriseksi tuoksuksi kertoi kirjojen aistimiseen liitetystä ilmiöstä, joka on olemassa paitsi fyysisenä ja kemiallisena tosiasiana, myös subjektiivisena kokemuksena ja yhteisesti tunnistettuna tuoksuna.

Aineistosta en löytänyt lainkaan Bembibren ja Strličin tutkimuksessa löytyneitä miellyttäviä vertauksia esimerkiksi suklaaseen tai kahviin. Vertaukset johonkin vanhaan, ummehtuneeseen tai pölyyn viittasivat pikemminkin johonkin, joka toisessa asiayhteydessä olisi tarkoittanut ikäviä tai pahoja hajuja. Kirjan tuoksuja ei kuitenkaan kuvailtu epämiellyttäviksi, vaan ilmauksilla haettiin ilmeisesti jotakin kirjan ikään tai lukemisen tunnelmaan viittaavaa vertailukohtaa. Pölyisinäkin kirjojen tuoksu miellettiin positiiviseksi osaksi lukuhetkeä. Vastaajat kuvasivat tuoksuvertausten ohessa lukutilannetta, joka oli hyvin rauhallinen ja samalla perinteikäs. Ehkä ummehtuneen tuoksun ajattelemisen liitti kirjan sen läpikäymiin aikakerrostumiin ja sen lukutilanteeseen mukanaan tuomaan historiaan.

Kirjojen tuoksun liittämällä tunnelmiin, muistoihin ja menneisiin lukukokemuksiin osuttiin siis tuoksujen merkitysten ytimeen. Nämä toivat esille, kuinka kirjat ymmärrettiin paitsi erilaisia aistikokemuksia tuottaviksi, myös erilaisten tilanteiden mukaan muokkautuviksi esineiksi. Tuntuman ja tuoksujen miellyttävyydessä oli kyse erilaisten merkitysten yhteenkietoutumisesta. Painetun kirjan materiaalisuus oli sidoksissa erityisesti aiempiin lukuhetkiin, jotka ovat tuottaneet positiivisia kokemuksia. Näiden toistuessa tuntu ja tuoksu orientoivat

³⁵² Bembibre & Strlič 2017, 6–7, 11. Kirjan tuoksusta löydettiin lisäksi lukuisia muita vivahteita, joiden kuvauksia ja kemiallisia tekijöitä he kokosivat ympyräkaavioon, joka löytyy saman artikkelin sivulta 8 (Fig. 4).

lukijan johonkin odotettavissa olevaan kokemukseen. Tähän viittasi esimerkiksi vastaajan maininta painetun kirjan materiaalisuudesta asiana, johon saattoi *mennä sisään*. Ne saattoivat siis tuottaa ajatuksen jostakin tulevasta positiivisesta ja tavoiteltavasta asiasta. Samalla ne toivat menneet kokemukset lähelle ja tulivat osaksi lukijan identiteettiä.

Lahja ja muistoesine

Kirjan koskettamisen ja tuoksun lisäksi painettua kirjaa yhdistettiin sen monipuolisuuteen. Kirja toimi vain lukemiston lisäksi esimerkiksi muistoesineenä, sisustusesineenä ja lahjana. Joillekin kirjat olivat myös keräilyn kohteita. Aineistossa ei tuotu esille varsinaista keräilyharrastusta, jossa olisi keskitytty esimerkiksi tiettyjen kappaleiden, painosten tai harvinaisuuksien keräilyyn. Kuten kirjahyllyluvussakin esitin, toiset kuitenkin keräsivät kirjoja hyllynsä rakentaen omaa kirjastoa. He pitivät kirjoja säilyttämisen arvoisina esineinä.

Kirjojen arvokkuuteen liittyvää ajattelua löytyi erityisesti aineiston iäkkäämpien vastaajien teksteistä, joissa käsiteltiin 1940-luvulle ja 1950-luvun alkuun sijoittuneita muistoja. Vastaajat toivat esille aikakauden nykyistä huomattavasti niukempia materiaalisia olosuhteita sekä niiden heijastumista kirjoihin. Kirjoihin pääsi tuolloin käsiksi lähinnä koulujen kirjastojen kautta, joiden valikoimat saattoivat olla hyvin suppeat. Omia kirjoja oli usein erityisesti lapsilla vain muutamia. Tämä oli opettanut vastaajia suhtautumaan kirjoihin esineinä, joita tuli käsitellä varoen. Yksi vastaaja esimerkiksi muisteli, kuinka kirjoja ei saanut lukea ruokapöydässä, jotta niihin ei jäisi tahroja. Niitä ei myöskään saanut jättää *naamalleen*, eli auki tekstipuoli alaspäin lukemisen jälkeen, jotta ne olisivat pysyneet kunnossa.³⁵³ Tämänkaltainen kirjoja kunnioittava suhtautuminen saattoi heijastua myöhemmin kirjahyllyluvussa mainitsemiini tunteisiin, joiden mukaan kirjaa oli vaikeaa hävittää.

³⁵³ SKS Kra EL N1954, 754.

Kirja oli myös lahja. Aineistossa kerrottiin erityisesti joulu- ja syntymäpäivälahjoiksi sekä tuliaisiksi saaduista kirjoista. Lahjoja olivat antaneet pääosin vanhemmat, isovanhemmat ja sisarukset. Toiset kertoivat myös ostavansa itse kirjalahjoja mielellään perheelleen ja ystävilleen, ja joskus aivan itsellekin.³⁵⁴ Lahjamainintoihin liitettiin muistoja esimerkiksi jouluaatoista tai lahjan antaneista ihmisistä. Eräälle vastaajalle oli jäänyt mieleen, kuinka hän oli saanut lahjaksi rahaa ja päässyt kirjakauppaan valitsemaan lahjansa itse.³⁵⁵ Toinen vastaaja kertoi säilyttävänsä ensimmäistä hänelle ostettua kirjaa, vaikka päällys oli jo kulunut ja selkänauha irronnut. Kirjan kunnolla ei ollut merkitystä, vaan siihen sisältyvä muisto äidin antamasta syntymäpäivälahjasta ja lukuisista lukukerroista olivat tehneet siitä tärkeän.³⁵⁶ Tämänkaltaiset muistot viittasivat elämyksiin, jotka olivat kietoutuneina lahjakirjaan. Ne tekivät kirjasta myöhemmin esineen, jota säilytettiin kirjahyllyssä osaksi juuri antajaan tai saamisen tilanteeseen liittyvän muiston vuoksi. Kirjan pääasiallinen arvo tai tehtävä ei liittynyt enää vain sen sisältämään tekstiin, vaan tärkeää oli asia, jonka esine palautti mieleen.

Kirjoja ajateltiin muistoesineinä myös läheisille kuuluneiden kirjojen kohdalla. Jos kirjan tiedettiin olleen jonkin tietyn ihmisen käsissä tai jos sen sivuilta löytyi vanhoja merkintöjä, nämä lisäsivät kirjan tunnearvoa ja kiinnostavuutta. Yksi vastaaja esimerkiksi kertoi säilyttäneensä äitinsä vanhoja kirjoja, joihin äiti oli aikoinaan merkinnyt kuinka monta kertaa oli lukenut kirjaa.³⁵⁷ Hän pohti, kuinka tämänkaltaiset asiat voivat lisätä kirjaan liittyvää tunnearvoa sekä tuottaa tunteen yhdistävästä, yhdessä jaetusta kokemuksesta. Toinen vastaaja kertoi kirjasta, jonka oli poiminut isoisänsä jäämistöstä. Kirja oli peräisin 1940-luvulta ja sen marginaaleissa oli isoisän kirjasta tekemiä huomioita.³⁵⁸ Kirja oli vastaajalle erityinen siksi, että hän sai tutkia kyseisiä merkintöjä ja ajatella lukevansa samaa kirjaa kuin isoisä. Edelleen eräs vastaaja muisteli lapsuuden kotiin ja mummolaan liittyviä lukumuistojaan. Hän kertoi olleensa kiinnostunut vanhoista, suvun sukupolvilta toisille säilyneistä kirjoista ja piti erityisesti tätiensä lapsena

³⁵⁴ SKS Kra EL N2001, 973, N1945, 715–717, M1987, 632, N1942, 641–645, N1975, 799–802.

³⁵⁵ SKS Kra ELN1963, 1931.

³⁵⁶ SKS Kra EL N1955, 458.

³⁵⁷ SKS Kra EL N1987, 627.

³⁵⁸ SKS Kra EL N1989, 634.

lukemista kirjoista.³⁵⁹ Ajatukset nuorista tädeistä, lukemassa samaa kirjaa kuin hän, oli kiehtova.

Erilaiset taitokset, kirjoitukset, piirroksot tai vaikka ruokatahrat sekä näiden tuottamat vihjeet lukemisen tilanteesta voivat herättää lukijan pohtimaan jäljen jättämisen tilannetta. Ne toimivat kuin viesteinä menneiltä lukijoilta ja menneistä ajoista. Muistiinpanot tai vaikka alleviivaukset kirjojen sivuilla voivat kertoa lukemisen tavasta ja tekstin herättämistä ajatuksista. Kirjojen sivuille tehdyt merkinnät tekivät kirjasta ainutlaatuisen esineen, jota ei olisi voinut korvata toisella teoksella. Jopa useiden lukukertojen seurauksena *puhki kulunut* kirja saattoi olla tärkeä esine.³⁶⁰

Jäljet ilmeisesti loivat näille vastaajille jonkinlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta tai ajatusta yhteydestä aiempaan lukijaan. Lisäksi ne saattoivat kertoa lukijan omasta taustasta tai historiasta. Hanna Kuusela (2013) on kirjoittanut vastaavista merkinnöistä tutkimuksellisesta näkökulmasta. Hänen mukaansa ne ovat kiinnostavia myös siksi, että merkintöjen kautta voi tarkastella kirjan liikkeitä. Tavot merkitä kirjaan omistajan nimiä voivat kertoa kirjaan liittyvistä omistussuhteista. Merkinnät ja muut käytön jäljet ovat osa kirjan sekä lukijan historiaa ja kertovat parhaimmillaan myös tavoista tulkita teosta eri aikoina.³⁶¹

Vastaajien ajatukset käytön jäljistä tai kirjoista muistoesineinä liittyvät esineiden ajallisiin kerrostumiin, joita voi Visa Immosen (2016) vertauksen mukaan rinnastaa tilkkutäkkiin. Immosen mukaan esineen historia ei ole vain suoraviivainen sarja menneisyyden tapahtumia, jotka olisivat tapahtuneet toisiinsa liittyvässä suhteessa. Esineessä on läsnä myös erilaisten merkitysten ja arvottamisen kokonaisuus, jonka tulkinnassa sitä käsittelevällä ihmisellä on keskeinen rooli. Esineen läpikäymien tapahtumien sijaan tärkeää voi olla, miten menneisyys tarjoutuu tulkitsijalle tai mitä esineen kautta voi olla tulkittavissa. Kiinnostavia voivat olla esimerkiksi erilaisten yhteyksien verkostot, joita voi löytää esineiden kautta.³⁶²

³⁵⁹ SKS Kra EL N1971, 327.

³⁶⁰ SKS Kra EL N1951, 1933, N1949, 1923.

³⁶¹ Kuusela 2013, 124–125.

³⁶² Immonen 2016, 198–199.

Kuten tilkkutäkissä, kirjassakin voi siis olla myös useita erilaisia osia, jotka muodostavat siitä kiinnostavan esineen. Sillä on historiansa, jonka ajatteleminen voi kiehtoa lukijaa, mutta samalla se tuo esille nykyisyyteenkin liittyviä merkitystenantoja. Se kertoo jotakin ihmisestä, joka kirjaa säilyttää. Aika voi luoda kokonaisuuteen uusia osia, joten kokonaisuus eli kirjan merkitys myös muuttuu ajan myötä. Esimerkiksi vanha kirja on esine, joka on joskus saattanut olla arvokas hankinta yhdelle ja myöhemmin muistoesine toiselle. Samalla se voi säilyä kirjallisena teoksena, joka on lukukelpoinen vuosikymmenestä toiseen. Kirjaan suhtautumista esineenä määrittää esimerkiksi se, mihin sen lukija tai omistaja kokee esineen kautta liittyvänsä tai millaisia mielikuvia esine kykenee hänessä herättämään. Kirjasta voi välittyä elettyä elämää. Sen kautta voi pohtia kirjan läpikäymiä aikakausia tai muistella esimerkiksi suvun historiaa. Omien lukumuistojen ja kirjan käsittelemisen yhdistyminen näihin voi olla sidoksissa jatkuvuuden tunteeseen. Kirja voi samalla toimia osana sisustusta tai kirjahyllyn kokoelmaa sekä olla yhä kiinnostavaa luettavaa. Myös kirjan valmistusmateriaalit, kannet, sidonta, mahdolliset kuvitukset ja muu kirjallinen ja materiaallinen sisältö kertovat edelleen kirjan historiasta.

Kirja seuralaisena

Yllä mainittujen roolien lisäksi kirja viihdytti tai toi lukijalle turvallisuuden tunnetta. Näitä teemoja käsitelleissä vastauksissa oli tosin toisinaan epäselvää, puhuiko vastaaja nimenomaan kirjasta esineenä. Kyse saattoi olla joidenkin kohdalla myös kirjallisuudesta, jonka olomuodolla ei olisi ollut niinkään merkitystä. Kuitenkin se, koettiinko kirja sähköisissä muodoissaan samalla tavoin läsnä olevana ja turvallisenä vaihtoehtona, jäi aineistosta epäselväksi. Painetun kirjan kerrottiin esimerkiksi pitävän seuraa tilanteissa, joissa muuten olisi tuntunut yksinäiseltä.³⁶³ Lisäksi se torjui pitkästymistä odotustilanteissa.³⁶⁴ Yksi vastaajista kertoi odotustilanteita ajatellen kuljettavansa mukana nimenomaan painettua kirjaa, sillä se tuntui hänestä luontevammalta kuin lukulaitteen mukana

³⁶³ SKS Kra EL N1966, 566, N?, 762.

³⁶⁴ SKS Kra EL N1953, 45.

kantaminen tai puhelimelta lukeminen.³⁶⁵ Tämä vastaaja pohti laajassa tekstissään sähkökirjoja ja lukulaitteita, mutta oli toistaiseksi turhautunut tarjontaan ja laitevalikoimiin, jotka vaikuttivat hänestä hieman sekavilta erilaisine formaatteineen. Painettu kirja tuntui hänestä toistaiseksi helpoimmalta vaihtoehdolta, joka oli kätevää kuljettaa laukussa mukana liikkeellä ollessa. On hyvin mahdollista, että nykyisin vastaavissa tilanteissa luetaan yleisesti erityisesti sähkökirjoja tai kuunnellaan äänikirjoja puhelimilta. Älypuhelimet kulkevat joka tapauksessa niin monien mukana kaikkialle, ja lisäksi kirjatarjontaa on tullut jatkuvasti lisää. Jäin pohtimaan, oliko vastaajalle merkitystä sillä, millaisen viestin kirja esineenä antaa ulkopuolisille. Voisiko se toimia puhelinta selkeämpänä viestinä ihmisestä, joka haluaa syventyä lukemaan ja olla omassa rauhassaan, tai toimiiko se lukijalle itselleen esineenä, johon keskittyminen on helpompaa julkisessa tilassa?

Jotkut kertoivat, kuinka kirja oli tullut osaksi erilaisten tunteiden käsittelyä ja toimi välineenä esimerkiksi rauhoittumisessa. Yksi vastaaja piti kirjaa hengähdyspaikkana, johon hän yhdisti myös ajatuksen turvallisuudesta esineestä.³⁶⁶ Lisäksi kirjoja ajateltiin ystävinä, jotka kantoivat surujen yli ja toivat iloa.³⁶⁷ Myös kirjahyllyjen äärellä saattoi tuntea olevansa *ystävien ympäröimä*.³⁶⁸ Kaksi eri vastaajaa liittivät vastaavia turvan ja seuran ajatuksia kirjastoihin. He kertoivat lukevansa paljon, käyttävänsä kirjojen hankintaan kirjastoja sekä lukevansa rentoutuakseen, paetakseen ja saadakseen lohtua.³⁶⁹ Lisäksi kirjaston rauhaan ja kirjojen pariin oli paettu vaikeita olosuhteita kuten lapsuuden kodin väkivaltaista ilmapiiriä.³⁷⁰

Toisinaan kirjaa myös ajateltiin rentoutumisen välineenä. Se oli *unilelu* tai *kaveri*, jota oli mukavaa lukea sängyssä tai sohvalla.³⁷¹ Kirjat olivat siis sidoksissa rauhoittumiseen myös tätä kautta, konkreettisesti nukahtamiseen liittyvinä asioina. Oma sänky näytti olevan monille erityisen tärkeä lukemisen paikka. Eräs vastaaja

³⁶⁵ SKS Kra EL N1987, 627.

³⁶⁶ SKS Kra EL N?, 778.

³⁶⁷ SKS Kra EL, N1930, 351.

³⁶⁸ SKS Kra EL, N1934, 324.

³⁶⁹ SKS Kra EL, N? 105-106, N1971, 327.

³⁷⁰ SKS Kra EL, N?, 117.

³⁷¹ SKS Kra EL N?, 96, N?, 194, N1934, 732.

esimerkiksi kertoi lukevansa aina sängyssään, vaikka hän oli myös sisustanut kotiinsa lukemista varten erillisen nurkkauksen. Nukkumaanmeno ei onnistunut ilman kirjaa.³⁷² Jotkut kertoivat lukevansa yhdessä puolison kanssa mennessään nukkumaan. Yleensä molemmat syventyivät omaan kirjaan, mutta toisinaan puolisolle luettiin ääneenkin.³⁷³

Kirjat liittyivät myös konkreettisiin tapoihin jakaa lukemiseen liittyviä kokemuksia. Eräs vastaaja esimerkiksi kertoi lainaavansa kirjoja mielellään ystävilleen, jotta saisi myöhemmin keskustella heidän kanssaan, mitä nämä olivat pitäneet kirjasta. Sama vastaaja kertoi myös lukevansa mielellään samoja kirjoja puolisonsa kanssa sekä antavansa kirjoja lahjaksi.³⁷⁴ Kirjat saattoivat siis olla itsessään seuralaisia, mutta ne toimivat myös sosiaalisten suhteiden kannattelijoina tavalla, joka ei olisi toiminut sähköisen kirjan kohdalla samalla tavoin. Kirja oli itsessään ystävä, mutta sen saattoi myös jakaa ystäville tai saada ystäviltä. Se oli näin hyvin konkreettisen sosiaalinen esine.

Kirjan rooli erilaisten tunteiden säätelyn välineenä oli asia, josta olisin myös tehnyt mielelläni vastaajille täsmentäviä kysymyksiä. Olin halunnut kuulla, puhuivatko he kirjallisuudesta vai oliko kyse myös kirjasta esineenä. Ainakin kirjastojen kohdalla he liittivät turvallisuuden ajatuksen selvästi myös paikkaan, jonne sai niin sanotusti paeta. On mahdollista, että lohdullisuuteen, läheisyyteen tai vastaaviin tunteisiin liittyessään kirjan toimi esineenä, joka kannatteli ajatuksia omasta rauhasta, yksityisyydestä ja hiljaisuudesta. Se oli tuttu, useiden erilaisten lukutilanteiden ja kokemusten myötä tärkeäksi muodostunut esine, johon liittyvä ajatus turvallisesta seuralaisesta oli muodostunut ajan saatossa. Olisi sinänsä kiinnostava kysymys, riittäisikö lukulaite ja sen sisältämä kirjallisuus vastaavasti samalla tavoin läheiseksi, turvalliseksi tai lohdulliseksi esineeksi. Kukaan vastaajista ei tuonut esille selkeästi lukulaitteiden tai sähkökirjojen kohdalla vastaavia tunteita, mutta tämä kuitenkin saattoi liittyä esimerkiksi siihen, että sähkökirjat ja lukulaitteet olivat keruun aikana laajalle lukijayleisölle käytännössä

³⁷² SKS Kra EL N1953, 454.

³⁷³ SKS Kra EL N1941, 465.

³⁷⁴ SKS Kra EL N?, 548.

uutuus. Aineiston kohdalla kirjaan liittyviä arvoja yhdistettiin vielä kirjaan esineenä, joka oli yhä lähes itsestään selvä osa lukemista.

Samalla tavoin oli mahdollista, että kirjat kannattelivat tietynlaisia tunteita juuri materiaalisuutensa kautta. Niitä yhdistettiin paitsi lukemiseen myös erilaisiin tilanteisiin, joissa oli mahdollista lukea tai joissa kirjojen läsnäolo oli tullut jollakin tapaa merkitykselliseksi. Ajatus turvasta liittyi ilmeisesti aiempiin lukukertoihin, jolloin kirja oli lohduttanut surullista, stressaantunutta tai ahdistunutta lukijaa. Ajan myötä kirjojen materiaalisuus, esimerkiksi tuoksu ja tuntu tai oleminen kirjahyllyjen äärellä saattoi saada aikaan ajatuksen lohduttavista ystäväistä. Kirjoista oli tullut näin esineitä, jotka symboloivat lukemisen ja kirjallisuuden tuottamaa hyvää oloa.

Tunteet ja aikakerrostumat kirjaesineessä

Aineiston maininnat kirjoista tuntuvina, tuoksuvina ja turvaa tai rauhallista oloa tuottavina esineinä osoittivat, kuinka kirjan *jokin* on sidoksissa useaan tekijään. Kirjojen merkitys esineinä ei siis liittynyt aineiston perusteella ainoastaan lukemiseen vaan myös esimerkiksi kirjojen käyttöön sosiaalisen kanssakäymisen välineinä kuten lahjoina tai keskustelun herättäjinä. Ne olivat myös esineitä, joiden läsnä ollessa saattoi kokea yksityisyyden ja rauhoittumisen tunteita. Nämä olivat ilmeisesti peräisin nykyisin tyypillisestä lukutavasta, jossa lukija keskittyy kirjaan yksin ja lukee äänettömästi. Tämä hiljaisuus on heijastunut esimerkiksi käytäntöön, jonka mukaan kirjastoissa tulee olla hillitty ja vaimea äänimaisema. Samalla kirjastot ovat tuottaneet tätä mielikuvaa lukemisesta. Meitä on opetettu keskittymään kirjaan hiljaisuudessa ja hiljentymään sen äärelle. Samalla kirjojen parissa on ollut ja on yhä lupa vetäytyä ja olla rauhassa silloinkin, kun lukija on esimerkiksi julkisessa tilassa kuten odotusaulassa. Aineisto osoitti, kuinka erilaiset tilanteet, jossa kirjan läheisyys merkitsi hiljentymistä ja rauhoittumista, alkoivat heijastua kirjoihin esineinä. Lukijalle kirjan *jokin* oli ennen kaikkea sidoksissa aiempiin lukukokemuksiin, lukemisen tapaan sekä kirjallisuuden yhdessä tuottamiin mielikuviin ja muistoihin lukemisesta. Samalla kirja toimivat myös viesteinä lukemiseen liitetystä kulttuurisista malleista.

Osa vastaajista toi esille tapansa ajatella kirjoja arvokkaina esineinä, joita tuli kohdella arvostavasti ja joita ei voinut heittää pois edes silloin, kun niitä ei enää luettu. Näissä käsityksissä saattoi olla kaikuja ajattelusta, jonka mukaan kirja on esineenä arvokas ja viestiä kirjahyllyssä esillä ollessaan muille omistajansa lukeneisuudesta. Tätä ajatusta voisi yhdistää sosiologian klassikko Pierre Bourdieun luomaan objektiivituneen tai ruumiillistuneen kulttuuripääoman käsitteeseen. Se viittaa ajatukseen kulttuurisen objektin hyödyistä, konkreettisesta muodosta ja arvosta asiana, jonka voi vaihtaa toiseen (taloudellisen tai sosiaalisen) pääoman muotoon tai jättää perinnöksi.³⁷⁵ Kirjat ovat olleet aiemmin ehkä nykyistä selkeämmin esineitä, joiden kautta on voitu osoittaa varallisuutta ja lukeneisuutta, ja niillä voi yhä viestiä myös lukeneisuudesta ja statuksesta, kuten esitin aiemmin kirjahyllyä käsittelevässä luvussa. Hankittua kirjakokoelmaa on voitu ajatella myös perinnöksi, jonka voi jättää jälkeensä kertomaan sivistystä arvostavasta kerääjästä. Ajatus kirjoista pääomana on kuitenkin kirjapaljouden ja kirjan statuksen muutoksen seurauksena tullut nähdäkseni kyseenalaiseksi. Kirja voi toki olla yhä kulttuurista, sosiaalista tai taloudellistakin pääomaa, ja se on voimakas viesti, mutta ollessaan edullinen ja toisinaan jopa vanhanaikaiseksi koettu esine, se ei aina toimi viestinä omistajansa statuksesta. Aineistossa ajatus kirjoista säilytettävänä ja arvokkaina esineinä viittasivatkin pääosin statuksen painottamisen sijaan tapoihin yhdistää kirjoihin jotakin emotionaalisesti arvokasta. Omat kirjat ja kirjakokoelmat olivat jotakin, jota vastaajat toivat esille omaa itseä varten kerätystä kokonaisuudesta. Kirjojen arvo liittyi siis etenkin pikemminkin tunteisiin, joita lukijat kohdistivat kirjoihinsa esineinä.

Elisabeth B. Silva (2010) on soveltanut Bourdieun kulttuuripääoma-ajatusta tunteisiin sidoksissa olevien esineiden tarkastelemiseen puhumalla emotionaalisesta pääomasta. Hän on yhdistänyt emotionaalisen pääoman käsitettä erityisesti esineisiin, jotka liittyvät kodin piiriin ja hoivaan. Käsite viittaa hänen mukaansa erityisesti toimintaan, tarkoituksiin ja tunteisiin, jotka ovat sidoksissa kommunikaatioon ja yhteyteen ihmisen ja tämän läheisten/muun ympäristön välillä. Tiettyjen emotionaalisten esineiden käsittelyssä voi olla kyse identiteetistä

³⁷⁵ Purhonen et al. 2014, 17.

ja omien arvojen tai käsitysten reflektoinnista.³⁷⁶ Tietyt esineet ovat tämän mukaan pääomaa, joka voi toimia erilaisissa tarkoituksissa, esimerkiksi tunteiden välittämisen välineinä. Ajatus sopii nähdäkseni hyvin myös kirjoihin, jotka voivat olla voimakkaan emotionaalisia esineitä. Niiden kerääminen, säilyttäminen ja luopumisen vaikeus voivat liittyä lukijan kiinnostuksen kohteisiin, lukijaidentiteettiin ja sen rakentamiseen, lukumuistoihin sekä esillä pitämisen tai säilyttämisen kautta myös yhteyteen läheisten ihmisten kanssa.

Myös Donald A. Norman (2004) on käsitellyt tunteita osana esineiden käsittelyä. Hän on nostanut esille tunteiden sekä niitä edeltävien affektien merkitystä päätöksenteossa silloin, kun ihminen tekee valintaa erilaisten (esine)vaihtoehtojen välillä.³⁷⁷ Päätöksiä tehdessään ihminen tarvitsee kognitiivista, tiedostavaa ajattelua, mutta Norman huomauttaa, että tunnereaktio syntyy usein tätä ennen. Ne vaikuttavat ajatteluun ja toimivat yhdessä kognitiivisten prosessien kanssa. Tunteet ja affektit esimerkiksi säätelevät tapojamme orientoitua erilaisiin tilanteisiin tai toimintaan. Jos käsillä oleva esine koetaan epäesteettiseksi, ikävän tuntuiseksi tai hankalaksi käyttää, tämä saa kehossa aikaan epämiellyttävän jännitteen ja tunteen, joka ohjaa välttämään sitä. Tämä vaikeuttaa esineen käsittelyä. Jos esine on miellyttävä, käyttäjän olo on rentoutunut ja positiivinen tunne tukee esineeseen liittyvää toimintaa.³⁷⁸

Ajatus affektiivisten tuntemusten ja tunteiden läsnäolosta esineiden käsittelyssä sopii myös tuoksun, sivujen kääntelyn ja kirjahyllyjen äärellä rauhoittumisen kertomuksiin. Kun lukijat kuvailivat painettuja kirjojaan miellyttävinä ja hyvää oloa tuottavina esineinä, he puhuivat samalla osin kirjan herättämistä tiedostamattomista reaktioista sekä tavoistaan orientoitua lukemiseen koskettamalla, selailemalla tai jopa haistelemalla kirjoja. Vastajaat saattoivat pitää painettua kirjaa kauniina, miellyttävänä ja helppokäyttöisenä esineenä. Kirjan konkreettinen aistiminen, hypistely, kuulostelu ja haistaminen olivat sidoksissa

³⁷⁶ Silva 2010, 123.

³⁷⁷ Norman käsittelee affekteja kognitiotieteellisestä näkökulmasta, osana aivojen prosesseja, jotka käsittelevät tietoa. Tunne on hänen mukaansa affektin tiedostettu kokemus. Affektit ovat reaktioita erilaisiin aistikokemuksiin, ja ne liittyvät tilanteen arvottamiseen, esimerkiksi siihen onko jokin asia turvallista, positiivista, pahaa tai vältettävää. Affektiivinen kokemus on usein alitajuinen. Norman 2004, 11.

³⁷⁸ Norman 2004, 11–13, 20.

esineen herättämiin tunteisiin. Positiiviset merkitystenannot korostuivat, jos he vertasivat kirjaa lukulaitteeseen ja sähkökirjan lukemiseen. Jos näissä oli jotakin hankalaa, painettu kirja pysyi lukemisen keskeisenä muotona. Jos vastaajaa sen sijaan esimerkiksi ärsytti pölyinen kirjahylly tai painavien kirjojen raahaaminen esimerkiksi kirjaston ja kodin välillä, sähkökirjaan liittyvä keveys ja aineettomuus saattoivat houkutella.

Kirjan jokin oli sidoksissa ainakin kirjallisuuteen liittyviin arvoihin, odotuksiin lukemisesta sekä menneiden lukukokemusten myötä rakentuneisiin käsityksiin hyvästä lukuhetkestä. Esimerkiksi tuoksun mielekkyys ja tämän merkitys viittasivat siis lukijan aiemmillä lukukerroillaan oppimiin hyvän lukukokemuksen elementteihin, joista kirjan tuoksu oli yksi läsnä oleva osa. Kuten yllä kuvasin, kirjan pölyinen tai muu vastaava tuoksu esitettiin osana kirjan viehätystä, ja syy tähän liittyy menneisyyden lukuhetkien muistiin jättämistä jäljistä. Tuoksujen viehätys ja kyky nostaa esille muistoja liittyy neurologisiin tekijöihin. Hajuaisilla on todettu olevan vahva yhteys muistiin ja tunteisiin.³⁷⁹ Esineiden viehätys perustuu siksi usein tunteisiin, jotka puolestaan ovat peräisin menneistä kokemuksista ja muistoista. Tavat säilyttää tiettyjä tunnearvoa sisältäviä esineitä tai koota niitä erilaisiksi asetelmiksi, esimerkiksi omaksi kokoelmaksi kirjahyllyyn, liittyy myös käsityksiin itsestä ja omasta identiteetistä. Esineiden viehätys perustuu osin siihen, että niiden kautta on mahdollista kertoa muille jotakin itsestään.³⁸⁰ Aiemmin kirjojen kautta saatettiin kertoa ulospäin viestiä esimerkiksi yllä mainitusta sivistystä arvostavasta kulttuurikodista, mutta tämän aineiston perusteella kirja esineenä toimi viestinä lukijan kiinnostuksista ja elämänhistoriasta. Vastaajat ilmaisivat tätä viestiä etenkin henkilökohtaisena, omalle itselle merkityksellisenä asian, eikä tietoisena viestinä muille.

Kirjojen miellyttävyys esineinä vaikutti liittyvän niiden kykyyn toimia niin monissa eri rooleissa. Tavoissa suhtautua niihin oli näkyvissä erilaiset menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen liittyvät tekijät. Kirjoja esimerkiksi säilytettiin, sillä ne toivat esille lukumuistoja menneisyydestä. Tiettyjä kirjoja muistoesineinä säilyttävät pitivät kirjan heijastamia asioita osana

³⁷⁹ Bembibre&Strlic 2017, ks. myös Suominen 2011.

³⁸⁰ Norman 2004, 53, 55.

elämänsä nykyhetkeä. He saattoivat ajatella lisäksi tekevänsä jotakin myös tulevaisuuttaan ajatellen, kun he pyrkivät turvaamaan kirjojen läsnäolon ja saatavuuden. Kirjan kautta omia lukukokemuksia saattoi siirtää myös eteenpäin tulevaisuuteen, esimerkiksi silloin, kun vastaaja oli säilyttänyt lapsuudenkirjojaan, jotta voisivat lukea niitä myös lapsilleen tai lastenlapsilleen.

Subjektiiiviset kokemukset liittyivät myös siihen, kuinka vastaajat suhtautuivat sähköisiin kirjoihin. Ajatus näistä oli toisille vastaajille selvästi hankala tai jopa vastenmielinen, joskus silloinkin, kun varsinaiset käyttökokemukset olivat vähäisiä tai olemattomia. Toiset olivat muodostaneet mielipiteensä muutamien kokeilukertojen pohjalta, jotkut odottivat vielä tekniikan kehittymistä. Ajatus sähkökirjasta painetun kirjan vaihtoehtona sai myös jotkut pohtimaan painetun kirjan tulevaisuutta. Vastaajasta riippuen sähkökirja joko uhkasi tai tuki lukemisen tapoja. Se muutti tapaa, jolla vastaajat kuvasivat kirjamuotoa. Kuten edellä esitin, kirjan läsnäolo, hypistely ja tuoksu oli toisille tärkeää, mutta nämä seikat eivät kuuluneet tapaan kuvata uusia kirjamuotoja.

6. Sähkökirja

Kirjan sähköistyminen

Nykyisten sähkökirjojen idea perustuu ajatukseen tuottaa painettua kirjaa vastaava teos sähköiseen muotoon ja siten helposti saavutettavaksi. Sähkökirja eroaa siis esimerkiksi elektronisesta kirjallisuudesta, joka luodaan ajatellen jo lähtökohtaisesti alustan luomia mahdollisuuksia. Näissä voidaan hyödyntää tarinan kuljettamiseen esimerkiksi hyperlinkkejä, liikkuvaa kuvaa tai ääntä.³⁸¹ Sähkökirjalla tarkoitetaan kuitenkin teosta, jonka voi julkaista samansisältöisenä sähkö- eli e-kirjana, painetussa muodossa tai äänikirjana. Tämä näkyy esimerkiksi sähkökirjan koodeksia jäljittelevässä muodossa. Lukija ei välttämättä tarvitsisi sivurakennetta edetäkseen tekstissä, mutta silti hän yleensä *kääntää* sivua pyyhkäisemällä tai klikkaamalla ruutua ja etenee tekstissä samaan tapaan kuin painetussa kirjassa.³⁸² Painetun kirjan muodon jäljittelyn tarkoitus on ollut tehdä sähkökirja helpommin luettavaksi, ymmärrettäväksi ja käsiteltäväksi. Heikkilän (2017) mukaan sähkökirja onkin uutuus, jossa *kirjan pitkä perinne tapaa uuden teknologian*.³⁸³

Tärkeä askel kohti nykyisen kaltaisia sähkökirjoja oli kirjallisuuden julkaiseminen sähköisessä tietoverkossa. Tämän taustoja voi ajoittaa vuoteen 1971, jolloin Michael Hart aloitti yhä käynnissä olevan Gutenberg-projektin. Hänen ideansa oli digitoida kirjoja silloiseen internetin edeltäjään, ARPAnettiin. Tavoite oli luoda laajan käyttäjäryhmän saataville kirjatiekanta, josta olisi helppoa ladata ja lukea kirjallisuutta ilmaiseksi.³⁸⁴ Laajemman lukijakunnan innostusta sähkökirjoja kohtaan saatiin kuitenkin odottaa vielä 2000-luvulle. Sähköiset tekstit alkoivat yleistyä kotitietokoneiden ja internetyhteyksien myötä jo 1990-luvulla, mutta kirjat pysyivät yhä pääosin painettuina. Sähkökirjojen ymmärrettiin tarvitsevan yleistyäkseen laitteen, joka mahdollistaisi mukavan lukuasennon ja jota olisi helppoa pidellä käsissä sekä kuljettaa mukana.

³⁸¹ Ks. Koskimaa & Lahdenperä 2017.

³⁸² Rowberry 2015, 298.

³⁸³ Heikkilä 2017, 13.

³⁸⁴ Baron 2015, 36, Rowberry 2015, 290. Ks myös Gutenberg-projektin kotisivut:

https://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart [4.2.2018]

Erilaisia kannettavia sähkökirjojen lukulaitteita alkoi tulla markkinoille 1990-luvulla. Useat yritykset pyrkivät tuottamaan kevyen ja edullisen laitteen, jossa olisi selkeä näyttö ja kestävä akku. Kirjojen lataamisen, lukemisen ja mukana kuljettamisen tuli olla lukijalle mahdollisimman vaivatonta. Erilaisia versioita tuotettiin markkinoille pitkin 1990-luvun loppua ja 2000-luvun alkua, mutta vasta Amazonin Kindle-lukulaite vuonna 2007 osoittautui huomattavasti edeltäjiään menestyksekkäämmäksi.³⁸⁵ Kyseessä oli vain vähän virtaa kuluttava sähkömestelaite, jonka uutuuksena ja etuna oli langaton internetyhteys. Tämä mahdollisti kirjojen lataamisen helposti, suoraan laitteelle. Laite oli pieni ja kevyt sekä näyttö valo heijastamaton, paperista sivua muistuttava ja silmille ystävällinen. Kindlen ja sitä seuranneiden langattomalla internetyhteydellä varustettujen laitteiden voi katsoa olleen sähkökirjojen myynnin kasvun kannalta keskeinen käänne.³⁸⁶

Erityisesti kirjojen lukemista varten suunniteltuja laitteita yleisemmiksi tulivat kuitenkin pian Kindlen jälkeen yleistyneet tabletit. Näiden myynti käynnistyi vuonna 2010, kun Applen iPad lanseerattiin. Tämän perässä markkinoille tuli useita Android-käyttöjärjestelmään perustuvia tabletteja.³⁸⁷ Laitteet tarjosivat mahdollisuutta päästä sähkömestelaitteita laajemmin käsiksi erilaisiin digitaalisiin sisältöihin ja kuluttaa tekstien lisäksi liikkuvaa kuvaa ja ääntä. Niitä ryhdyttiin käyttämään myös lukemiseen. Naomi S. Baron (2015) on huomauttanut, että iPadia markkinoitiin alunperin erityisesti kätevästä laitteesta valokuvien käsittelyyn ja verkkosisältöjen käyttöön liikkeellä ollessa. Sitä ei siis ollut suunniteltu kilpailijaksi Kindlelle, vaikka laitteesta löytyy sähkökirjoille tarkoitettu hylly ja iBooks-applikaatio.³⁸⁸

Nykyisin erilaisia lukulaite- ja tabletmalleja ja palveluntarjoajia on olemassa useita. Tabletit sekä muut multimedialaitteet kuten älypuhelimet mahdollistavat sähkö- ja äänikirjojen lukemisen tai kuuntelemisen lataamalla, jolloin kirjaa voi

³⁸⁵ Erilaisista laitemalleista ja näiden kehityksestä ks. Heikkilä 2017, 123–142. Laitemalleihin liittyvistä käyttökokemuksista esim. Richardson & Mahmood 2012, Gibson & Gibb 2011.

³⁸⁶ Rowberry 2015, 289.

³⁸⁷ Heikkilä 2017, 139. Myös esim. Smith 2012, 53.

³⁸⁸ Baron 2015, 8.

käyttää myös silloin kun se ei ole verkossa, tai suoratoistona jos laite on yhteydessä internetiin.³⁸⁹ Laitteiden erilaiset käyttötarkoitukset näkyvät niiden lukemiseen vaikuttavissa ominaisuuksissa. Sähkömustelaitteet, kuten Kindle, suunniteltiin ajatellen pitkäkestoista ja keskittymistä vaativaa lukemista. Niiden eduksi tabletteihin verrattuna voi katsoa vähäisen virrankulutuksen ja pitkäkestoisen akun sekä heijastamattoman pinnan. Laitteilta voi siis lukea pitkiä aikoja lataamatta, myös kirkkaassa päivänvalossa. Tietokone, puhelin tai tabletti kuluttavat enemmän virtaa ja valoa heijastava pinta voi tuottaa kirkkaassa valossa vaikeuksia, ainakin toistaiseksi.³⁹⁰ Silti tabletteja käytetään lukemiseen ilmeisesti lukulaitteita enemmän.³⁹¹ Tämä liittyy niiden monikäyttöisyydestä seuranneeseen suosioon. Kun markkinoille tuli varsin lyhyen ajan sisällä sähkömustelaitteita, älypuhelimia ja tabletteja, näiden välillä ryhdyttiin myös tekemään valintoja.

Baronin mukaan Yhdysvalloissa teetetyt selvityksen mukaan alle 30-vuotiaat käyttävät kirjojen lukemiseen vanhempia enemmän puhelinta.³⁹² Juha Herkmanin & Eliisa Vainikan (2014) vuonna 2012 tehdyn tutkimuksen perusteella nuoret eivät Suomessakaan innostuneet hankkimaan tabletteja tai lukulaitteita, vaan käyttivät pääosin tietokonetta ja älypuhelinta, joita he tarvitsivat arjessaan muutenkin. Näitä käytettiin myös sähkökirjojen lukemiseen erityisesti opinnoissa, mutta vapaa-ajalla nuortenkin valinnat kohdistuivat rentouttavaksi koettuun painettuun kirjaan.³⁹³ Ilmeisesti iäkkäämmät lukivat sähkökirjojaan puhelimen sijaan mieluummin tableteilta tai tietokoneiden ruuduilta, englanninkielisissä länsimaissa myös sähkömustelaitteilta. Muualla jälkimmäiset jäivät harvinaisemmiksi. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2017 viidennes suomalaisista luki sähkökirjoja, ja lukemiseen käytettiin tasapuolisesti tietokonetta, tablettia ja puhelinta. Sähkömustelaitteet olivat jääneet harvinaisiksi, sillä vain kaksi prosenttia luki Kindlellä tai vastaavalla laitteella.³⁹⁴

Sähkö- ja äänikirjojen suosiosta tai lukijamääristä on kuitenkin vaikeaa saada tarkkaa yleiskuvaa, sillä niiden lukemisesta jää tietoa erilaisiin myynti- ja

³⁸⁹ ks. Bergström et al. 2017, 24.

³⁹⁰ Heikkilä 2017, 207.

³⁹¹ Baron 2015, 9.

³⁹² Baron 2015, 10.

³⁹³ Herkman & Vainikka 2014, 108.

³⁹⁴ http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_kat_001_fi.html [7.8.2019]

lainauslukuihin sekä jäsenmaksuilla toimiviin palveluihin.³⁹⁵ Lisäksi internetissä on kirjallisuutta, joka jää piiloon tilastoista. Toistaiseksi painettua kirjaa myydään huomattavasti sähkökirjaa enemmän, mutta samalla sähkökirja on lisännyt myyntilukujaan painettua kirjaa voimakkaammin.³⁹⁶ Sähkökirja on tullut painetun kirjan rinnalle osaksi lukutapoja, mutta samalla on perusteltua sanoa, ettei sen suosio ole ollut erityisen vahvoilla. Viimeaikoina on ollut jopa viitteitä painetun kirjan suosion elpymisestä.³⁹⁷ Tämä on herättänyt kysymyksiä siitä, mikä on saanut niin monet lukijat valitsemaan painetun kirjan.

Aihetta on lähestytty useissa tutkimuksissa esimerkiksi pohtimalla sähkökirjojen toteutukseen liittyviä ongelmakohtia. Ilmiö on usean tekijän summa, johon vaikuttavat ainakin hinnat, tekniikka ja ruudun tarjoama lukukokemus. Lisäksi kehitystä on jarruttanut painettuun kirjaan sidotut opitut lukutavat ja kulttuuriset käytännöt. Painettu kirja on selkeä kokonaisuus, mutta sähkökirjoihin liittyvä laite- ja formaattikirjo voi tuntua varsin sekavalta. Ruudulta lukemisessa tuntuman puute ja siihen liittyvä selailun hankaluus ovat myös osoittautuneet ongelmallisiksi. Teksti ei hahmotu samalla tavoin kokonaisuutena kuin painetussa kirjassa. Kirjan pitäminen käsissä auttaa hahmottamaan siis teoksen rakennetta ja tekstiä on myös helpompaa selailla.³⁹⁸

Lukijoiden kannalta hankaluuksia on tuottanut myös mediayhtiöiden välinen kilpailu sähkökirjojen standardeista. Alalle on pyritty luomaan standardia ePub-formaatista, joka mahdollistaa hankitun sähkökirjan lukemisen useimmilla laitteilla. Formaatti myös pitää kirjan sivut ja numeroinnin hallinnassa silloinkin, kun lukija muuttaa kirjan fonttikokoa.³⁹⁹ Kaikki kustantajat eivät kuitenkaan ole lähteet standardiin mukaan. Mediajätti Amazon myy yhä sähkökirjansa omalla .azw-formaatillaan. Tämä ohjaa Kindleä käyttävät lukijat ostamaan sähkökirjansa juuri Amazonilta. Eri palvelut, palvelun tarjoajat, laitteet sekä formaatit vaativat

³⁹⁵ Ks. Bergström et al. 2017, 47

³⁹⁶ Ks. Kustannusyhdistyksen vuositalasto 2018:

<http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?specialReport=InANutshell&language=FIN>

[26.7.2019].

³⁹⁷ Bergström et al. 2017, 209.

³⁹⁸ Mangan, Walgremo & Bønnick 2013.

³⁹⁹ Smith 2012, 53.

lukijalta kiinnostusta ja ymmärrystä, jotta tämä voisi tehdä valintoja näiden välillä sekä löytää itselleen paras tapa lukea tai kuunnella sähköisiä kirjamuotoja.

Lisäksi ongelmana ovat olleet myös sähkökirjojen korkeat hinnat. Sähkökirjat ovat aineettomia, joten niiden voisi olettaa olevan edullisempia kuin painettujen kirjojen. Digitaalisuus säästää materiaali- ja painatuskuluja. Sähkökirjoja on kuitenkin verotettu muiden sähköisten palveluiden mukaisesti 24% arvonlisäverolla, kun taas painettujen kirjojen veroprosentti on ollut 10%. Siksi uutuusien hinnat ovat olleet lähellä painettuja kirjoja. Asiaan on kuitenkin tulossa muutos, sillä sähkökirjojen verotusta ollaan laskemassa painettujen kirjojen tasolle. Toistaiseksi voi odottaa ja katsoa, kuinka tämä tulee vaikuttamaan sähkökirjojen myyntiin.⁴⁰⁰ Sähkökirjaa ei kuitenkaan valita ainoastaan saatavuuden tai hintojen perusteella, vaan valintaan vaikuttavat lisäksi lukijan käsitys kokonaisuudesta, luottamus tekniikkaan ja palveluntarjoajaan sekä kirjamuodon sopiminen kulttuurisiin käytäntöihin tai käsityksiin.⁴⁰¹

Yksi keskeinen tekijä käytäntöjen muokkaamisessa on ollut kustannusala. Sähkökirjoihin on liittynyt alan näkökulmasta haasteita, jotka liittyvät aiempien julkaisumallien murtumiseen. Mahdollisuudet kopioida ja levittää sähkökirjoja ovat olleet markkinoille uhkatekijä. Laitonta leviämistä on pyritty estämään kopiosuojauksilla, jotka saattavat lukijan näkökulmasta olla turhauttavia. Suojaukset esimerkiksi voivat rajoittaa sähkökirjan lukemista erilaisilla laitteilla sekä estävät kirjan lainaamisen tai eteenpäin kierrättämisen. Hankittu kopio on henkilökohtainen toisin kuin painetun kirjan kohdalla.

Sähkökirjojen ongelmana kustantamoiden näkökulmasta on ollut myös, että ne kyseenalaistavat alan portinvartija-asemaa. Verkossa on mahdollista tuottaa ja hankkia kirjoja aiempaa suuremmin kirjailijan ja lukijan välillä. Yritykset

⁴⁰⁰ Valtionvarainministeriö tiedotti 13.12.2018 muutoksesta, jonka mukaan seuraavan vuoden heinäkuusta alkaen myös sähkö- ja äänikirjojen verotus on tarkoitus laskea kymmeneen prosenttiin.
https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10623/sahkoisten-julkaisujen-arvonlisaverotus-kevenee-ensi-heinakuussa?utm_source=divr.it&utm_medium=twitter&fbclid=IwAR3nvC11B1qnm9z3hj9GHFD-vpR3ONJeM57WLVtum5VAhU-2oe4T_ACAz4
[Luettu 13.12.2018].

⁴⁰¹ Bergström et al. 2017, 24.

pyrkivät kuitenkin pitämään kiinni roolistaan *sisällön tuotannon ja jakelun välikappaleina*.⁴⁰² Kustantamot ovat pyrkineet vastaamaan uudenlaiseen kilpailuasetelmaan esimerkiksi tarjoamalla itse julkaisevien teoksille jakelukanavia.⁴⁰³ Ne pyrkivät myös vaikuttamaan kirjastoille tarjottaviin sähkökirjoihin ja kontrolloimaan lainojen määriä.⁴⁰⁴ Vaikka sähkökirjojen ei tarvitsisi teknisesti olla painettujen kirjojen lailla sidottuja määriin, kirjastojen sähkökirjoistakin saattaa olla fyysisten kirjojen tavoin lainattavissa vain tietty kappalemäärä samanaikaisesti. Suurimmat kustantamot ovat lisäksi ryhtyneet panostamaan jäsenyyksiin perustuviin kirjavalikoimiin, jotka toimivat samaan tapaan kuin Netflix tai vastaavat tv-sisältöjä tarjoavat palvelut. Nämä sisältävät usein sekä sähkö- että äänikirjoja. Palvelun tarjoajan on kyettävä saamaan useiden kustantajien teoksia mukaan valikoimiin. Lukijat ovat käyttäjiä, jotka saavat valikoimat käyttöönsä kuukausimaksua vastaan.⁴⁰⁵

Osista rakentuva kokonaisuus

Simon Rowberryn (2015) mukaan sähkökirjaa ei tulisi tarkastella niinkään tuotteena vaan palveluna, joka tarvitsee toimiakseen useita osa-alueita. Näitä ovat laitteisto, ohjelmisto, formaatti, sisällöt ja palveluiden infrastruktuuri. Koska sähkökirja toimii näiden yhteistyönä, lukijalla on oltava jonkinlainen ymmärrys kokonaisuudesta voidakseen käyttää ja lukea sähkökirjaa.⁴⁰⁶ Lisäksi Rowberry nimeää yhdeksi kokonaisuuden kerrokseksi *ulkoisen integraation*. Tällä hän viittaa esimerkiksi lukijan jälkeensä jättämän lukudatan perusteella tarjottaviin kirjasuosituksiin tai sähkökirjapalvelun tarjoamaan sosiaaliseen mediaan, jossa lukija voi halutessaan jakaa lukukokemuksiaan muiden käyttäjä-lukijoiden kanssa.⁴⁰⁷ Vastaavaa sähkökirjaan liittyvää kokonaisuutta on käsitellyt myös Heikkilä (2017) painottamalla, että sähkökirja ei ole esine tai sisältö, sillä sen käyttökokemus koostuu lisäksi ohjelmiston, laitteen sekä *ekosysteemin*

⁴⁰² Bergström et al. 2017, 58.

⁴⁰³ Bergström et al 2017, 59.

⁴⁰⁴ Bergström et al. 2017, 58–59.

⁴⁰⁵ Bergström et al 2017, 53.

⁴⁰⁶ Rowberry 2015, 292. Ks. myös Heikkilä 2017, 77–78.

⁴⁰⁷ Rowberry 2015, 300.

muodostamasta kokonaisuudesta.⁴⁰⁸ Ekosysteemillä hän tarkoittaa sisällön hankinnan paikkaa.

Koska lukemiseen tarvittavia laitteita ja internetiä kuitenkin käytetään jo yleisesti, näyttää siltä, että kyseinen kokonaisuus ei ole motivoinut laajaa lukijayleisöä sähkökirjojen pariin. Yksi syy voi olla siinä, etteivät lukijat erityisesti tiedosta käyttävänsä laajempaa kokonaisuutta. Monet vain haluavat lukea kirjaa eivätkä pohtia sen lukemiseen tarvittavia palasia. Keskeistä olisi tavoittaa samankaltainen helppouden ja vaivattomuuden tunne kuin painettua kirjaa luettaessa, mutta tämä on jäänyt pitkään toteutumatta.⁴⁰⁹ Helppoutta kohti voidaan mennä, kun laitteet, palveluntarjoajat ja erilaiset kirjamuodot tulevat tutummiksi ja arkisemmiksi. Lukijat hyväksyvät sähkökirjat vasta, kun niistä saatava lukukokemus miellyttää. Tämä vaatii kirjan ja laitteen yhdistämistä paitsi käytännön myös asenteiden tai mielikuvien tasolla.

Harri Heikkilän (2017) mukaan sähkökirjat ovat sidoksissa kirjojen *käsitemalleihin*. Painettu kirja toimii lukijoille vertailukohtana, joka antaa mallin ja luo odotuksia kirjojen lukemiseen. Palveluntarjoajat ovat tasapainoilleet kirjan ja laitteen yhdistämisen kanssa sekä pyrkineet luomaan lukijoita miellyttävän kokonaisuuden viemällä sähkökirjaa vuoroin lähemmäs ja vuoroin kauemmas painetun kirjan ideasta. Sähkömustelaitteet veivät sähkökirjaa lähemmäs painettua kirjaa tuottamalla esimerkiksi kirjan sivua vastaavan näkymän ja pitämällä kirjat erillään muista verkkosisällöistä. Multimedialaitteet vievät kirjaa enemmän kohti tietokonetta, sillä näissä laitteissa kirja on yksi sisältö muiden verkkosisältöjen joukossa.⁴¹⁰

Laitteilla on keskeinen merkitys kokonaisuudessa, joka tuottaa sähkökirjan lukukokemuksen. Tätä lukukokemusta muokkaavat itse laitteen käyttöominaisuuksien lisäksi lukijan odotukset. Viihtyminen ei välttämättä ole sidoksissa vain laitteen helppokäyttöisyyteen, vaan sähkökirja tuo lukuhetken mukaansa myös itse laitteeseen yhdistyviä käsityksiä. Laitteet ovat esineitä, jotka

⁴⁰⁸ Heikkilä 2017, 218.

⁴⁰⁹ Heikkilä 2017, 205.

⁴¹⁰ Heikkilä 2017, 210.

ovat vuorovaikutuksessa lukijan kanssa kuten esineet ylipäänsä. Siksi niihin kohdistetaan erilaisia merkitysten kerrostumia paitsi sisältöjensä puolesta, myös fyysisinä esineinä.

Elämää lukijana -aineisto tuki vahvasti käsitystä sähkökirjoihin liittyvästä sekavuudesta sekä laitteiden merkityksestä asenteita muokkaavina tekijöinä. Kirjoihin liittyvät nimitykset hieman vaihtelivat, kun vastaajat puhuivat sähkökirjasta, sähköisistä kirjoista, elektronisesta kirjasta sekä e-kirjoista. Osa vastaajista rinnasti sähkökirjoja muihin digitaalisiin teksteihin kuten PDF-dokumentteihin tai sähköisiin lehtiin. Tätä todennäköisesti tuki keruukutsu, jossa kysymys *Millaisia kokemuksia sinulla on sähköisistä kirjoista?* oli nostettu keruun viidennen teeman pääkysymykseksi, mutta heti tämän jälkeen siirryttiin alakysymyksiin, jotka käsittelivät lehtien lukemista. Osio jatkui näiden jälkeen kysymyksillä lukupiireistä ja yhteisöistä *verkossa sekä sen ulkopuolella*.

Sähkökirjojen aihepiiri niputettiin näin osaksi laajempaa muutosta sekä sähköisen median käyttöä osana uusia lukutapoja. Kysymyksiä vaikutti ohjanneen ajatus internetistä yhteisenä nimittäjänä, joka muutti lukutapoja ja vaikutti sekä sähköisten kirjojen ja lehtien että virtuaalisten lukuyhteisöjen taustalla. Siten se viittasi ajatukseen siirtymästä, jossa painettuihin teksteihin pohjautuvista kulttuurisista käytännöistä siirrytään kohti sähköisiin alustoihin perustuvaa toimintaa, tässä tapauksessa sekä lukemisessa että lukemisesta keskustelemisessä. Tämä pohja saattoi vaikuttaa tapaan, jolla sähkökirja rinnastettiin vastauksissa erilaisiin verkkoteksteihin ja sisältöihin. Kysymystenasettelu aiheutti sen, että suuri osa aineiston koululaisista oli merkinnyt vastauksensa tämän osion otsikoksi *Sähköiset kirjat*, mutta vastanneet kuitenkin lähinnä lehtiä koskeviin kysymyksiin. Aineisto ei siis kysymyksestä huolimatta juuri avannut koululaisten käsityksiä sähkökirjoista.

Sekavuus on leimannut laajemminkin sähkökirjakeskusteluja. Tämä on johtunut siitä, että sähkökirjan käsite ei ole ollut tai ole vielä kukaan erityisen vakiintunut. Se liittyy mainittuihin käsitelmällisiin, eli siihen, pitäisikö kirja käsittää esineenä vai tietokoneisiin sidottuina sisältöinä. Sähkökirja on siis haastanut totuttua käsitystä

siitä, mikä on kirja. Samalla se on sumentanut kirjan rajoja.⁴¹¹ Aineiston pohjalta ei voinut tämentää, millaisia kokonaisuuksia, siis laitteita, formaatteja ja *palveluiden infrastruktuureja* vastaajat olivat hyödyntäneet. Tämä saattoi johtua juuri siitä, etteivät he olleet ajatelleet sähkökirjoja kokonaisuuksien näkökulmasta. Läpi aineiston oli selvää, että painettu kirja oli vahva lukemisen malli, johon vastaajat vertasivat sähkökirjan tuottamaa lukukokemusta.

Aineisto oli kiinnostava kokonaisuus juuri kokemusten näkökulmasta, sillä se avasi hyvin erilaisia asenteita tai mielikuvia, joita vastaajat liittivät sähkökirjoihin sekä ajatuksiin lukemisen muutoksista. Jotkut olivat jo omaksuneet sähkökirjat osaksi lukutapojaan ja pitivät niitä lukemista tukevina kirjamuotoina. Toiset eivät uskoneet koskaan tarttuvansa sähkökirjaan. Useat pohtivat käynnissä olevaa prosessia ja lukemisen tulevaisuutta, joka loi mielikuvan odotuksen ilmapiiristä. Keskeisiksi sähkökirjan lukemista määrittäviksi tekijöiksi nousivat laitteiden lisäksi sähkökirjojen hinnat ja valikoimat. Keruun aikana langattomat multimedialaitteet, siis tabletit olivat yleistyneet ja tulleet myös monille vastaajille tutuiksi. Sähkömustelaitteita mainittiin harvemmin.

Ajatus sähkökirjoista ja mukana kulkevista lukulaitteista oli monista kiinnostava. Jotkut suhtautuivat niihin vielä varovaisen uteliaasti ja samalla odottavasti. Toiset, joskin harvemmat, olivat jo löytäneet sähkökirjoista hyvän, lukemista tukevan kirjamuodon. Kukaan ei kertonut siirtyneensä sähkökirjoihin kokonaan, vaan ne toimivat osana lukemisen tapoja. Lisäksi vastaajissa oli heitä, jotka suhtautuivat sähkökirjoihin jyrkän kielteisesti, sekä heitä, jotka sivuuttivat keruun sähkökirjakysymykseen kokonaan. Tähän vastaamatta jättäneet eivät ilmeisesti olleet aiheesta kiinnostuneita tai katsoneet omaavansa kokemuksia, joista olisivat halunneet kertoa. Keskityn seuraavassa tarkastelemaan näitä varsin erilaisia vastaajien esille tuomia ajatuksia sähkökirjoista.

⁴¹¹ Heikkilä 2017, 17.

Ongelmana tietokone ja kaiken sähköistyminen

Ne vastaajat, jotka eivät olleet innostuneet sähkökirjoista, liittivät kirjamuodon keskeisiä ongelmia usein laitteiden tuottamiin kokemuksiin. Heille ne liittyivät fyysisesti väsyttävään, epämiellyttävään lukutapaan. Osa yhdisti sähkökirjat erityisesti tietokoneilta lukemiseen, eli heillä ei ilmeisesti ollut käytössään tablettia tai lukulaitetta. Monet heistä valittelivat väsyttävää ja silmiä ärsyttävää lukutapaa. Aineisto esimerkiksi tuki käsitystä siitä, että opiskelijat kokivat sähkökirjat painettua kirjaa huonompina kirjamuotoina. Vastaava opiskelijoiden taipumus suosia painettua kirjaa on tuotu esille myös muussa tutkimuksessa.⁴¹² Tämän on katsottu olevan yhteydessä sekä tietokoneelta lukemiseen että paperikirjan tarjoamiin parempiin mahdollisuuksiin tehdä tekstiin alleviivauksia, taitoksia ja merkintöjä, jotka tukevat oppimista. Kun opiskelijat joutuvat jo muutenkin käyttämään konetta päivän mittaan paljon, painettu kirja tuo vaihtelua ja tuntuu rentouttavammalta vaihtoehdolta.

En pidä sähköisten kirjojen lukemisesta, sillä se rasittaa silmiä painettua kirjaa enemmän ja pidän painetun teoksen selailua ja ylipäättään käyttöä parempana ja miellyttävämpänä. Vietän muutenkin tietokoneen ääressä opintojen ja yhteydenpidon vuoksi suuren osan ajastani, joten on vain rentouttavaa lukea mitä tahansa kirjaa fyysisessä muodossa.⁴¹³

Opintojeni puolesta olen joutunut lukemaan muutamaan otteeseen kurssikirjallisuutta netistä (muun muassa Ebrarysta), mutta suosin edelleen kirjojen lukemista fyysisinä versioina jo ihan mukavuussyistä: kirjojen lukeminen näyttöltä on vaivalloista, "raskasta" ja käy pidemmän päälle silmiin. Tämän vuoksi en kannata enkä aio siirtyä lukemaan sähköisiä teoksia – ellei opintojen kannalta ole välttämätöntä.⁴¹⁴

Vastaajissa oli myös muita kuin opiskelijoita, jotka toivat ilmi tietokoneelta lukemista ja sen rasittavuutta. Eräs sähkökirjoista kiinnostunut mutta toistaiseksi mieluummin painettua kirjaa lukeva vastaaja pohti, kuinka *näyttöpäätteellä*

⁴¹² Ks. Bergström et al. 2017, 209, Richardson & Mahmood 2012, Gibson & Gibb 2011.

⁴¹³ SKS Kra EL N1991, 316.

⁴¹⁴ SKS Kra EL N1992, 393.

lukeminen onnistuisi tarvittaessa, mutta kuinka se ei myöskään miellyttänyt, sillä lukutapa väsytti silmät nopeasti. Hän ymmärsi sähkökirjoissa olevan *valtavasti potentiaalia* ja pohti helppoa saatavuutta sekä sitä, kuinka kirjoja voi hankkia laitteille *kasapain*. Hän kuitenkin piti painetuista kirjoista ja perusteli tätä kirjan tuntumalla. Kirjaa oli mukavaa pidellä käsissä, hypistellä sekä käännellä sivuja.⁴¹⁵ Tietokoneen ongelma oli myös sen vahva yhteys työelämään. Eräälle vastaajalle tämä tarkoitti ruutujen välttämistä iltaisin. Hän kertoi viettävänsä työpäivänsä tietokoneella ja valitsevansa paperikirjan vapaa-ajallaan, jotta ruudulla ei menisi liikaa aikaa päivästä. Hän ei sinänsä ottanut kantaa tietokoneelta lukemisen epämukavuuteen muuten, mutta piti sitä ikävänä *näyttösäteilyn* vuoksi. Tämän hän koki altistavan unirytmien muutoksille.⁴¹⁶

Tietokone oli ilmeisesti syynä myös yhden vastaajan jyrkälle vastustukselle sähkökirjoja kohtaan. Hän kertoi, kuinka ei *koskaan* aio lukea sähköisiä kirjoja, sillä *istuminen tietokoneen ääressä aiheuttaa oireita*. Näitä olivat kasvojen ihon muuttuminen punaiseksi sekä päänsärky. Hän kertoi olevansa jollakin tapaa herkkä ja saavansa samankaltaisia oireita myös pitkistä kännykkäpuheluista. Hän ei kuitenkaan tarkentanut, minkä hän oletti laitteissa aiheuttavan oireet. Ne tuntuivat hänestä vain pahalta. Saman vastaajan tekstissä oli myös kiinnostava piirre, kun hän yhdisti sähkökirja-aiheen sosiaaliseen mediaan. Hän kertoi, kuinka vietti aikaa tietokoneella vain tunnin tai pari päivässä, mutta ei käyttänyt sosiaalista mediaa. Tämän hän perusteli sillä, ettei hän halunnut tehdä elämästään tai mielipiteistään julkista.⁴¹⁷ Seikan yhdistäminen lukutottumuksiin viittasi ilmeisesti tapaan, jolla keruukutsussa niputettiin lukijayhteisöt sähkökirjoja ja verkkolehtiä koskevaan osa-alueeseen. Tämän vastaajan kohdalla se toi ilmi, kuinka internetin mahdollistamat lukupiirit tai muut keskustelualustat eivät miellyttäneet häntä sen enempää kuin sähkökirjatkaan. Hän arvosti lukutapaa, joka oli yksityinen, ja antoi ymmärtää tämän vaikuttavan valintaan, jossa hän jätti ruudut ja internetin kirjallisuuden lukemisen ulkopuolelle.

⁴¹⁵ SKS Kra EL M1957, 752.

⁴¹⁶ SKS Kra EL N?, 1941–1942.

⁴¹⁷ SKS Kra EL, N?, 116.

Nämä vastaajat eivät tuoneet suoraan esille, miksi he rinnastivat sähkökirjan juuri tietokoneisiin. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, etteivät suomalaiset opiskelijat ole *kovin innokkaita* hankkimaan erillisiä tabletteja tai lukulaitteita, vaan käyttävät tietokoneita ja älypuhelimia, joita tarvitsevat muutenkin.⁴¹⁸ Jos tietokone oli oltava muutenkin, tablettiin ei haluttu tai ollut mahdollista satsata rahaa. Tietokonetta unirytmien muutoksiin ja päänsärkyyn yhdistäneet saattoivat olla myös hyvin epäluuloisia uusia laitteita kohtaan. On mahdollista, että laitteisiin liittyvät epämuukavuuden tunteet olivat saaneet heidät torjumaan uudenlaisetkin laitteet pois hankintalistoiltaan. On myös mahdollista, ettei heillä ollut tietoa erilaisista tabletti- tai lukulaitteivaihtoehdoista. Torjuva asenne sähkökirjoja kohtaan voi korostua, jos ne yhdistyvät ajatukseen tietokoneelta lukemisesta. Sähkökirjaa ei yleensä lueta mielellään pöytätietokoneilta tai edes kannettavilta, sillä ne eivät salli tablettien lailla käsissä pitämistä, mukavaa lukuasentoa ja liikuteltavuutta.⁴¹⁹

Motivaatioon sidottujen valintojen näkökulma tuli voimakkaasti esille vastauksissa, joissa sähkökirjaa yhdistettiin laajemmin viimeaikaisiin teknologisiin muutoksiin. Nämä eivät olleet kaikille erityisen tervetulleita, vaan vastaajia tuntui ärsyttävän jonkinlainen laitteiden ja teknologisoitumisen yliannostus. Turhautuminen välittyi esimerkiksi sanavalinnoissa, kun laitteita kuvattiin sanoilla kapistus, vempale, vekotin ja vipstaaki.⁴²⁰ Eräs vastaajista oli seurannut sähkökirjakeskustelua jo pidempään ja huomautti, että näiden läpimurtoa oli ennustettu jo vuosia. Hän pohti kuinka sähköistyminen olikin vallannut alaa, mutta ei erityisesti kirjojen lukemisen kohdalla. Hän piti ongelmana digitalisaation vaikutusta vapaa-ajanviettopoihin ja pohti kirjan jäämistä muiden sähköisten sisältöjen jalkoihin. Suhtautuminen laitteisiin oli epäluuloista, sillä vastaaja yhdisti ne *pelihimon* yleistymiseen, joka tuntui saaneen otetta ihmisistä.⁴²¹

Muutamit muutkin vastaajat pohtivat laitteiden, sosiaalisen median ja sähköisten viestien läsnäoloa nuorten elämässä ja pelkäsivät tämän seurauksia lukemiselle.

⁴¹⁸ Herkman & Vainikka 2014, 108.

⁴¹⁹ Bergström et al. 2017, 185.

⁴²⁰ SKS Kra EL N?, 290, N1971, 865, N1947 713, N1987, 629.

⁴²¹ SKS Kra EL N1955, 460.

He surivat sitä, ettei nuorilla tuntunut enää olevan aikaa kirjoille.⁴²² Yksi vastaaja pohti, että osa lapsista ja nuoristakin tulee varmasti aina lukemaan, mutta *sähköinen maailma* ja sen viihdetarjonta kuitenkin olivat muodostuneet laajemman yleisön ajanviettotavaksi.⁴²³ Aineistossa oli muitakin, jotka pohtivat muutosta, nopeasti tietokoneistunutta maailmaa.⁴²⁴ Eräs vastaaja ilmaisi suoraan, kuinka nopea laitteistuminen *hivitti* häntä. Kun tietokone oli jo osa monta muuta arjen osa-aluetta, sen ei tarvinnut enää olla osa vielä lukutapojakin. Hän kirjoitti, kuinka lukee *mieluiten lehden lehtenä ja kirjan kirjana*. Painettu teksti oli vaihtoehto, jonka sai vain ottaa käteen ja *mennä esim. sohvan nurkkaan rauhassa lukemaan ja rentoutumaan*.⁴²⁵ Näistä vastaajista sähkökirja tuntui ulkopuolelta tulevana vaatimuksena omaksua ei-toivottu lukutapa.

Yksi sähkökirjoihin ilmeisen turhautuneista vastaajista vertasi lukutapaa ravintola-asiakkaiden passittamiseen keittiöön. Hänelle sähkökirja oli kuin kasa aineksia, josta olisi itse pitänyt valmistaa omat syötävät. Sähkökirjan lukijan olisi pitänyt valita laite ja formaatti sekä muotoilla kirjaimisto mieleisekseen. Vastaajasta tämä ei tuntunut vaihtoehtoja lisäävältä mahdollisuudelta, vaan ajatus itse muokattavasta kokonaisuudesta lähinnä ärsytti. Hän huomautti kuinka *kirja on myös kaunis esine ja ennen kaikkea valmis tuote, jossa on mukana myös taittajan ja kirjapainon ammattitaito*.⁴²⁶

Sähköinen kirja yhdistyi usein vahvasti siten laajempaan kontekstiin, jossa ajankäyttötavat, kaikkialla läsnä oleva internet ja aikaa vievät laitteet sisältöineen veivät ihmisten aikaa. Kirjalle ei tuntunut olevan sijaa, ja tämä huolestutti etenkin niitä aineiston iäkkäämpiä vastaajia, jotka seurasivat aktiivisesti sähkökirjoihin ja digitalisoitumiseen liittyviä muutoksia. Sähkökirjakriittisille vastaajille kirja esineenä toimi siis myös laitteistumisen vastapainona. Raja vedettiin näihin, kun monet muut arjen osa-alueet olivat jo kiinni ruuduissa. Toisinaan tämänkaltainen uutuuksiin liittyvien negatiivisten puolien esiin tuominen herättää teknologiaa puolustavien keskuudessa vastustusta, esimerkiksi syytöksiä mediapaniikista tai

⁴²² Esim. SKS Kra EL, N?, 113, N1949, 173, N?, 495.

⁴²³ SKS Kra EL N1930, 363.

⁴²⁴ SKS Kra EL N1963, 1940.

⁴²⁵ SKS Kra EK N1973, 758.

⁴²⁶ SKS Kra EL, N1947, 588.

muutosvastarinnasta.⁴²⁷ Kriittiset asenteet kertovat kuitenkin myös aidoista kokemuksista, joiden kautta uusia toiminnan tapoja hahmotetaan. Muutokset eivät sisällä ainoastaan positiivisia tai negatiivisia piirteitä, vaan useampia puolia, joita eri ihmiset kokevat eri tavoin.

Esimerkiksi silmien rasitus ja päänsärky ovat oireita, joiden tiedetään olevan varsin yleisiä tietokoneisiin ja lukulaitteisiin liittyviä kokemuksia. Syyt ovat epäselviä. Silmiin liittyvien tuntemusten yhteyttä on selitetty esimerkiksi silmien räpäyttämisen tahdin muutoksilla. Ruudulta lukevan on ajateltu räpäyttävän silmiään paperilta lukevaa harvemmin ja tästä aiheutuu silmien kuivumista sekä sitä kautta rasittumista. Räpäytysten tahdin on kuitenkin myös todettu muuttuvan paperilta luettaessa silloinkin, kun teksti on vaativaa. Silmien väsyminen ja päänsärky voivat johtua *kognitiivisesta vaativuudesta*.⁴²⁸ Tämän mukaan itse laitteen sijaan joko lukutavassa tai luettavassa sisällössä olisi jotakin, joka vaatii ponnistelua ja aiheuttaa jännitystä sekä sitä kautta lukijalle mahdollisesti epämiellyttävältä tuntuvia oireita. Jos lukija ei koe saavansa vastaavia oireita lukiessaan paperilta, edes lukiessaan vaativia sisältöjä, tämä viittaisi siihen, että juuri sähkökirjassa tai laitteessa on jotakin, joka aiheuttaa epämiellyttäviä tuntemuksia. Yhtä selittävää tekijää ei kuitenkaan ilmeisesti ole löydetty. Vaikuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi laitteen valaistus sekä käyttäjän asento.

Suhtautuminen sähkökirjaan ja lukulaitteeseen voi liittyä yksittäisen tekijän sijaan kokonaisvaltaisempaan käyttökokemukseen, jonka osia ovat lukijan tai käyttäjän, laitteen ja mahdollisesti myös tämän vuorovaikutuksen ulkopuolisten tekijöiden tuottama kokonaisuus. Lukukokemukseen vaikuttavat esimerkiksi käytössä olevan laitteen ominaisuudet, verkkoyhteys, sähkökirjaformaatti sekä lukijan odotukset. Sähkökirjoissa on viehättänyt esimerkiksi helppo kuljetettavuus sekä kirjojen nopea saatavuus. Laitteiden on toivottu olevan edullisia ja keveitä sekä akun kestävänsä pitkään yhdellä latauksella. Lisäksi nopea verkkoyhteys ja sähkökirjan sujuva lataus ovat tärkeitä. Jos jokin osa kokonaisuudesta ei toimi, tämä vaikuttaa kokemukseen. Hyväksi koetun laitteenkin kohdalla sähkökirjoissa on nähty

⁴²⁷ Ks. Mangen 2016, 457.

⁴²⁸ Rosenfield, Jahan, Nunez & Chan 2015.

ongelmia. Niiden hankala selailtavuus on koettu ongelmallisiksi, ja haittana on nähty myös se, ettei sähkökirjaa voi kierrättää, lainata tai antaa eteenpäin samalla tavoin kuin painettua kirjaa.⁴²⁹ Kun käyttäjän kokemus on sidoksissa useaan eri asiaan, voi olla vaikeaa täsmällisesti ilmaista, mikä lukutavassa on pielessä.

Aineistosta ilmennyt turhautuminen *kapistuksiin* oli ilmeisesti yhteydessä laitteiden tuottamien epämiellyttävien tuntemusten lisäksi kritiikkiin tekstien ja mahdollisesti laajemminkin arkisen elämän nopeasta digitalisoitumisesta, *tietokoneistuneesta maailmasta*. Pohdin, olisiko tämä voinut olla yhteydessä myös laitteiden ja internetin muuttumisesta langattomuuden myötä kaikkialla läsnä oleviksi. Pidän mahdollisena, että erilaisia laitteita ja sähköisiä sisältöjä tuntui olevan tarjolla liikaa, ja että ongelmat olivat osin yhteydessä laitteiden monikäyttöisyyteen. Tietokoneelta tai tabletilta lukeva on internetyhteyden kautta yhteydessä useampaan asiaan yhtä aikaa, esimerkiksi sosiaaliseen mediaan, sähköpostiin ja muihin verkkosisältöihin. Ajatus *kirjasta kirjana* viittasi selkeyteen, siihen, kuinka kirjoissa on läsnä juuri kirjallisuus. Lukulaite ja sähkökirja olivat osa kokonaisuutta, jossa oli verkkoyhteyden myötä mahdollisesti läsnä paljon muutakin. Tämä saattoi häiritä keskittymistä ja luoda tunnetta sekavasta lukutavasta.

Lukemisen yhteyttä internetiin on tarkasteltu kriittisesti laajemminkin. Esimerkiksi Martyn Lyons (2010) on pohtinut internetin kaksijakoisuutta kirjan ja lukemisen näkökulmasta ja todennut, että vaikka internet mahdollistaa ajantasaisen tiedon globaalien kattavuuden ja saatavuuden, se myös luo myös ympäristön, joka ei välttämättä tue lukemista. Hän viittaa fragmentaariseen lukutapaan, jossa lukija selailee ja klikkailee tekstejä. Lukija kyllä lukee, mutta ei varsinaisesti syvenny kirjaan. Lyons on myös pohtinut internetiin liittyviä tiedon pysyvyyden ja uudistamisen tarpeita. Internet on tukenut jälkimmäistä ja tukenut ajantasaisen tiedon välitystä. Lyonsin mukaan jatkuvan uudistamisen ihanteessa on myös vaarana tietynlaisen tiedon kadottaminen. Digitalisoituminen

⁴²⁹ Ks. esim. Richardson & Mahmood 2012, Gibson & Gibb 2011. Molemmissa tutkimuksissa vertailtiin informaatioalan korkeakouluopiskelijoiden kokemuksia erilaisista lukulaitteista. Selailtavuudesta myös esim. Mangan 2016.

mahdollistaa erilaisten sisältöjen läsnäolon, mutta se ei välttämättä tue lukijoiden kykyä tulkita erilaisia tekstejä.⁴³⁰

Myös Sven Birkerts (2013) on esittänyt huolensa nykyisten digitaalisten teknologioiden vaikutuksesta pohdiskelemaan ja syventyvään lukemiseen sekä sitä kautta ajatteluun. Internet ja sen käyttö perustuvat hänestä ajatukseen, jonka mukaan informaatio nähdään rakennuspalikkana, keinona tavoittaa tietty päämäärä mahdollisimman nopeiden siirtymien kautta. Ne siis ovat suunnitellut tiettyjen tarvittavien faktojen poimimiseen laajemmista asiayhteyksistä. Siten ne asettuvat vastakkain kirjaan ja hitaaseen lukutapaan liittyvän kontekstisidonnaisen reflektoinnin kanssa. Hän huomauttaa, että reflektointi voi olla itse tarkoitus ja päämäärä ajattelussa, sillä tämä tarjoaa syvempää ymmärrystä, näkemystä, joka myös vaikuttaa tapoihin ymmärtää ja kokea asioita. Digitaalisessa maailmassa hän pelkää ihmisten antavan kuitenkin kokemusten ja ajattelun määrittämisessä vallan itsensä ulkopuolelle, pseudovoiman (*pseudopower*) käsiin. Tällä hän viittanee algoritmeihin perustuvaan tiedonhakuun ja nopeatempoiseen sekä samalla fragmentaarisen, silmäilevään lukutapaan pohjautuvan ymmärryksen rakentumiseen. Tästä syystä hän asettaa kirjan (*novel*) ja internetin vastakkain, haluten samalla pitää ne erillään. Hän myös kysyy, mitä erilaiset lukemisen ja ymmärtämisen tavat tekevät mielikuvitukselle ja kokemusten laadulle.⁴³¹

Digitaalista ympäristöä on siis yhdistetty nopeatempoisuuteen ja keskittymisvaikeuksiin. Kun aineiston vastauksissa asetettiin vastakkain eri tavoin rasittavat laite ja sähkökirja sekä rauhoittava, selailtava painettu kirja, jonka ääreen oli helppoa hiljentyä, kyse ei välttämättä ollut vain jonkin vanhan tai tutun lukutavan kiinnipitämisestä vaan myös sähkökirjaan liittyvän sekavuuden torjumisesta.

Fyysisten oireiden ja yltiöpäiseksi koetun laitteistumisen lisäksi ongelmaksi koettiin lukutapa, joka ei vastannut odotuksia. Aineistosta ilmeni, kuinka painettu kirja loi yhä mallin lukemiselle. Vastaajat odottivat kirjalta tietynlaisia aistikokemuksia, jotka tukivat lukemista, mutta joita sähkökirja ja laite eivät

⁴³⁰ Lyons 2010, 196.

⁴³¹ Birkerts 2013, 31–33.

voineet tarjota. Yksi näistä liittyi käsillä toimimiseen ja tuntumaan. Sähkökirjasta ei voinut saada käsin vastaavaa otetta kuin kirjasta esineenä. Tämä ilmeni hankalampana selailtavuutena ja hallittavuutena. Lisäksi vastaajat kaipasivat kirjan tuoksua tai sivujen tuottamia ääniä.

Sähköisiin kirjoihin en ole ”sotkeentunut”. En halua lukea enempää tietokoneelta kuin muiltakaan lukulaitteilta. Haluan tuntea kirjan käsissäni, selata taaksepäin kesken lukemisen, makustella sanoja ja asioita, keskeyttää hetkeksi, toisin sanoen rakastan kirjoja en tietotekniikan vemppeleitä.⁴³²

Yhä edelleen arvostan painettua kirjaa vaikka sähköiset tekevät tuloaan. Minä pidän paperin rapinasta ja siitä kun voin palata haluamalleni sivulle selaamalla, muistan yleensä missä kohdassa sivua etsimäni teksti oli.⁴³³

En voisi koskaan siirtyä sähköisiin kirjoihin. Kirjoissa on oma viehätöksensä. Se on saatavissa helposti, sitä on helppo lukea ja tarvittaessa keskeyttää. Minun ei tarvitse pelätä tekniikan peittävän. Kirjoilla jopa on mukava tuoksunsa.⁴³⁴

Tarve koskettaa kirjaa, keskeyttää lukeminen, mennä tekstissä näppärästi eteen- ja taaksepäin ja jatkaa sitä kätevästi liittyy osin paikantamiseen, jota on tarkasteltu sähkökirjatutkimuksessa esimerkiksi tilallisena hahmottamisena tai spatiaalisen affordanssin (*spatial affordance*) käsitteen kautta.⁴³⁵ Affordanssi liittyy havainnointiin ja sillä viitataan tapaan, joilla ymmärrämme erilaisiin esineisiin ja asioihin liittyviä mahdollisuuksia ja ominaisuuksia.⁴³⁶ Painettu kirja antaa jo itsessään vihjeen käsillä olevan teoksen pituudesta. Sivut tukevat muistikuvaa siitä, mistä kohtaa kirjasta tarinan osat löytyvät. Käsissä pitäminen sekä sivujen jakaantuminen vasemman- ja oikeanpuoleisiin osioihin voivat siis auttaa lukijaa muistamaan tekstin eri kohtien paikkaa teoksessa. Myös sivujen rapina saattaa aktivoida lukijaa muistamaan teosta paremmin kokonaisuutena. Toiminnasta seuraavat äänet, tuoksut ja erityisesti tuntuma auttavat siten hahmottamaan käsillä olevaa teosta.⁴³⁷ Ne siis tuottavat tunteen otteesta johonkin konkreettiseen.

⁴³² SKS Kra EL N1930-1?, 554.

⁴³³ SKS Kra EL N?, 548.

⁴³⁴ SKS Kra EL, M1957, 293.

⁴³⁵ Heikkilä 2017, 42, 104.

⁴³⁶ Mangen 2016, 464.

⁴³⁷ Mangen 2016, 464–465.

Laitteiden ongelmaksi koettiin näiden totuttujen elementtien poissaolo ja siitä seuraava hankalampi käsiteltävyys. Sähkökirjan torjuminen liittyy yleensä samanaikaisesti teknologiaan sekä lukijoiden näkökulmasta vakiintuneen ja luonnolliselta tuntuvan lukutavan kyseenalaistamiseen.⁴³⁸ Aineisto tuki tätä ja toi esille, kuinka sekä teknologiaan että painettuun kirjaan liitetyt käsitykset olivat yhteydessä sähkökirjaan liitettyihin asenteisiin.

Lukutavassa on etunsa, mutta...

Samankaltaiset teemat sähkökirjan ja painetun kirjan vertailusta ja laitteiden ongelmista jatkui läpi aineiston, myös niiden vastaajien teksteissä, jotka ilmaisivat kiinnostusta sähkökirjaa ja lukulaitteita kohtaan. Nämä vastaukset toivat esille, kuinka sähkökirjan kaltaisen uutuuden, kirjamuodon, joka kilpailee pitkän historian omaavan painetun kirjan kanssa, on menestyäkseen vastattava johonkin tarpeeseen ja oltava toimiva arjen käytännön tasolla.⁴³⁹ Sen on tuotettava lukijalle jotakin hyötyä. Monet aineiston vastaajista pohtivat aihetta ja ilmaisivat ymmärtävänsä sähkökirjojen hyötyjä sekä olevansa kiinnostuneita niistä. Toistaiseksi he kuitenkin näkivät näissä vielä ongelmia ja odottivat, mitä tuleman pitää. Moitteita saivat laitteiden lisäksi erityisesti sähkökirjojen liian korkeat hinnat ja suomenkielisen kirjallisuuden suppeaksi koetut valikoimat. Siksi he olivat vielä vältäneet käyttämästä sähkökirjoihin rahaa ja jääneet vielä seuraamaan, mitä sähkökirjamarkkinoilla tapahtuisi.

Eräs sähkökirjatarjontaa selvittänyt vastaaja pohti, kuinka lukutapa oli toistaiseksi jäissä, sillä se sisälsi useita ongelmia. Yksi liittyi laitteisiin. Hän ymmärsi sähkökirjojen vaativan hyvän lukulaitteen, mutta ei ainakaan toistaiseksi halunnut hankkia tällaista vaan odotti vielä hintojen ja laitemallien kehittymistä. Sähkökirjoissa häntä olisi kiinnostanut tarjonta, jota olisi verkossa saatavilla jo *lähestulkoon ilmaiseksi*. Samalla hän kuitenkin yhdisti verkkotarjontaan sen ongelman, ettei lukija aina tiennyt, mitä oikeastaan oli lukemassa. Hän pohti kuinka *ala on menossa siihen, että editoinnilla ei ole väliä*, viitaten ilmeisesti

⁴³⁸ Starre 2015, 29.

⁴³⁹ Uuden omaksumisesta ks. Pantzar 1996, 20–21.

tuntemattomien kirjailijoiden, myyjien tai kustantajien tarjoaman kirjallisuuden laatuun. Tunnetumpien teosten kohdalla miinuspuolina olivat sähkökirjojen hinnat, jotka olivat painettujen kirjojen kanssa samalla tasolla. Hän totesi painokkaasti, että *e-kirja ei saa olla yhtä kallis kuin fyysinen kirja*. Suppeat valikoimat, korkea hinta sekä *joutavat kopiosuojaukset, jotka estävät niiden lataamisen muille kuin tietyille laitteille*, saivat hänet välttelemään toistaiseksi sähkökirjoja. Hän kuitenkin kertoi mahdollisesti siirtyvänsä niiden lukijaksi vaiheessa, jossa *kotimainen kirjallisuus halpenee huomattavasti e-muodossa*.⁴⁴⁰

Vastauksessa yhdistyivät useammat sähkökirjoja vaivaavat ongelmat. Maininta editoinnista viittasi uudenlaisiin mahdollisuuksiin julkaista kirjoja verkossa. Kuka tahansa voi julkaista teoksen ilman välikäsiä, siis kustantamon kautta, mutta ilman kustantajaa verkossa julkaistu teos ei välttämättä käy läpi kustannustoimittajan tekemää työtä. Tämä voi heikentää teoksen laatua. Vastauksessa tuli ilmi myös sekavuus, kun tietty formaatti saattoi sopia vain tietyn palveluntarjoajan laitteisiin. Hän ilmeisesti toivoi mahdollisuutta lukea ja liikutella hankittua sähkökirjaa vapaasti eri laitteiden ja alustojen välillä. Hieman samankaltaista näkökulmaa nosti myös esille toinenkin vastaaja, joka kertoi olevansa kiinnostunut sähkömustelaitteista, jotka vaikuttivat *käyttömukavuudeltaan* varsin hyviltä. Hän kuitenkin toivoi sähkökirjoihin yhteistä standardia.⁴⁴¹ Vastaaja pohti ilmeisesti Kindleä, joka tukee omaa formaattiaan ja jolla ei siis voi lukea muiden palveluntarjoajien ePub-formaatin sähkökirjoja.

Myös hintoja nostettiin ongelmaksi useammassa vastauksesta. Eräs lukulaitteiden kätevyyttä pohtinut vastaaja pyrki pysymään sähkökirjojen kehityksestä ajan tasalla kysymällä *kirjastoväeltä*, missä ollaan menossa. Hän kertoi siirtyvänsä käyttäjäksi *heti, kun hinnoista sovitaan*. Tätä hän perusteli pienen laitteen kätevyydellä, se olisi *helpompi pideltävä* esimerkiksi sängyssä lukiessa. Toistaiseksi hinnat kuitenkin olivat hänestä liian korkeat. Tämäkin vastaaja yhdisti tabletin kätevyuden ja painetun kirjan vastakkain. Hän pohti myös, kuinka ei uskonut, *että tabletti koskaan korvaa henkisesti rauhoittavaa*

⁴⁴⁰ SKS Kra EL N1989, 319.

⁴⁴¹ SKS Kra EL N1987, 628.

*kirjahyllynäkymää.*⁴⁴² Toinen vastaaja yhdisti sähkökirjoihin kirjahyllyaiheen aivan vastakkaisesta näkökulmasta. Häntä kannusti sähkökirjojen pariin *tilanpuute*, joka johtui kodin paisuneesta kirjamäärästä. Tämänkin vastaajan innostus oli kuitenkin tyssännyt siihen, että sähkökirjojen *hankinta vaatii vielä paljon paneutumista ja valikoimat ovat meidän kielialueellamme aivan riittämättömät.*⁴⁴³

Aineisto jätti näiden vastaajien osalta kysymyksiä auki siinä, mistä he olivat sähkökirjoja etsineet tai hankkineet, millaisia valikoimia he olisivat toivoneet ja mihin lukulaitteisiin tai formaatteihin he viittasivat. On mahdollista, että Kindle oli luonut jonkinlaisen käsityksen sähkömustelaitteista alustoina, joihin sopii vain tietty formaatti. Markkinoilla oli jo tuolloin myös muita sähkömustelaitteita, jotka tukivat ePub-formaattia, joka soveltuu myös erilaisilta multimedialaitteilta lukemiseen. Vastaukset kuitenkin kuvastivat hyvin vaivaa, jota lukijoiden olisi pitänyt nähdä sähkökirjojen lukemisen eteen. Kokonaisuus oli epäselvä ja sekava. Vastaajat eivät olleet valmiita käyttämään rahaa keskeneräiseltä tuntuvaan kokonaisuuteen, vaan he olivat jääneet vielä odottamaan laitteiden, hintojen ja valikoimien kehitystä. Sittemmin sähkökirjojen hintoja on pyritty laskemaan erityisesti puuttumalla verotukseen. Lukutavat ovat myös lähteneet keskittymään keruun aikaa selkeämmin juuri multimedialaitteisiin, ei erityisesti sähkömustelaitteisiin.⁴⁴⁴

Jotkut vastaukset osoittivat sähkökirjojen jääneen vastaajille varsin etäisiksi, silloinkin kun niitä kohtaan ilmaistiin kiinnostusta. Eräs vastaaja esimerkiksi pohti, kuinka *sähköiset kirjat voisivat olla vaivattomia ja nopeita käyttää*. Hän kuitenkin ajatteli niiden sopivan erityisesti hakuteoksiksi. Samalla hän painotti painetun kirjan tuntuman ja tuoksun tärkeyttä.⁴⁴⁵ Sähkökirjojen mahdollinen kätevyys ei ollut innostanut häntä selvittämään asiaa sen enempää. Hän vain ilmaisi sähkökirjojen olevan kätevältä kuulostava uutuuus, joka ei kuitenkaan koskenut hänen lukutapojaan sen enempää. Yhtä varovaista kiinnostusta ilmaisi toinen vastaaja, jota kiinnosti sähkökirjat, mutta joka ei kuitenkaan ollut vielä

⁴⁴² SKS Kra EL M?, 498.

⁴⁴³ SKS Kra EL N1945, 597.

⁴⁴⁴ Heikkilä 2017, 249.

⁴⁴⁵ SKS Kra EL M?, 1917.

lukenut niitä sen vuoksi, ettei hän ollut hankkinut tablettia *toistaiseksi*. Lukutapa kiinnosti mutta sai hänet samalla pohtimaan, kuinka ei saisi *samoja tunteja e-kirjasta* kuin painetusta kirjasta.⁴⁴⁶

Myös osa aineiston opiskelijavastaajista liittivät sähkökirjoja samanaikaisesti hyötyihin ja haittoihin. He pitivät sähkökirjoja tehokkaina ja yhdistivät niitä opintoihin tarvitsemiensa kirjojen saatavuuteen ja tiedonhakuun. Jotkut kertoivat hyödyntävänsä mielellään sähköisiä tekstejä hakutoimintojen ja tekstin kopioimisen vaivattomuuden vuoksi.⁴⁴⁷ Eräs opiskelijavastaaja pohti, kuinka sähkökirja on erityisesti PDF-muotoisena kätevä opintojen ja tiedonhaun kannalta. Hänkin huomautti, ettei muuten istu mielellään tietokoneen edessä lukemassa, sillä aikaa kului koneella muutenkin paljon.⁴⁴⁸ Keskeistä oli myös saatavuus, pääsy tenttikirjojen sisältöihin nopeasti ja ilman jonottamista oppilaitoksen kirjastosta. Jälleen eräs tätä sähkökirjojen puolta pohtinut vastaaja kuitenkin näki tässä ristiriidan, jota hän perusteli painetun kirjan lukukokemuksella, erityisesti konkreettialla. Vaikka sähkökirja nopeutti asioita, se ei tuntunut yhtä hyvältä vaihtoehdolta kuin painettu kirja. Hänestä kirjan kuului olla kansien välissä ja lukijan kanssa samassa tilassa.⁴⁴⁹

Sähkökirjat tuntuivat epäröivistä lukijoista siten kiinnostavilta, mutta samalla keskeneräisiltä ja kalliilta vaihtoehdoilta, joiden hyödyt eivät riittäneet ylittämään painettujen kirjojen tuottamaa miellyttävää lukukokemusta. He olivat kiinnostuneita tulevasta, siitä mitä markkinoilla tapahtuisi tai mihin suuntaan sähkökirjat kehittyisivät. Lukulaitteen hankkimisen ajateltiin olevan ajankohtaista mahdollisesti vasta joskus tulevaisuudessa, mutta kiinnostus sähkökirjoja kohtaan oli silti jo olemassa. Vastauksista ei kuitenkaan aina selvinnyt, mitä vastaajat täsmälleen odottivat tai mitä olisi pitänyt tapahtua, jotta he olisivat innostuneet hankkimaan sähkökirjoja myös vapaa-ajan lukemista ajatellen. Voimakas vertailu painettuun kirjaan näytti heidänkin kohdallaan estävän sähkökirjojen laajempaa käyttöä. Ne olivat poikkeuksia ja painettu kirja oli kirjan normi.

⁴⁴⁶ SKS Kra EL, N1940-1?, 285.

⁴⁴⁷ SKS Kra EL, N?, 107, N1987, 629.

⁴⁴⁸ SKS Kra EL M1989, 504.

⁴⁴⁹ SKS Kra EL N1994, 796.

Alexander Starre (2015) on tarkastellut kirjan muutosta digitisaatiossa ja nostanut esille sitä, kuinka nopeiden teknologisten muutosten aikana uutuuden ymmärtäminen tapahtuu vaiheittain. Kirjan kohdalla nyt meneillään olevaa vaihetta, jossa digitaalinen tiedosto on nimetty sähköiseksi *kirjaksi*, on hänen mukaansa verrattavissa autojen yleistymisen vaiheeseen, jossa ensimmäisiä autoja myytiin *hevosettomina vaunuina*.⁴⁵⁰ Ennen kuin uutuudesta voi tulla ymmärrettävä, sitä verrataan jo olemassa oleviin esineisiin ja käytäntöihin, jotka hahmottavat käyttäjille, miksi ja mitä varten uutuutta tarvitaan. Vertailun ongelmana on, ettei uutuus ole kuitenkaan ole sama asia kuin edeltäjänsä. Vastaukset heijastelivat ymmärrystä sähkökirjan eduista, mutta samalla niistä kävi ilmi, etteivät vastaajat kokeneet tarvitsevansa sähkökirjoja, sillä painettu kirja tuotti kuitenkin paremman lukukokemuksen. Vastauksissa oli ristiriitaisuutta, sillä sähkökirjaa tuotiin niissä esille samanaikaisesti sekä kiinnostavana että etäiseksi jäävänä kirjamuotona, johon liittyi jotakin ei-toivottua tai epämiellyttävää toimintaa. Nämä olisivat houkutteleet vasta kun tarjolla olisi todella helppo ja edullinen lukutapa, eivätkä ne sittenkään olisi korvanneet näille vastaajille painettua kirjaa.

Lukutapoja tukeva sähkökirja

Vastaajissa oli myös sähkökirjoihin myönteisesti suhtautuvia. Heidän lukutapansa kuitenkin vaihtelivat paljon. Jotkut pitivät sähkökirjan ideaa hyvänä, mutta eivät itse olleet ryhtyneet lukemaan sähkökirjoja. Toiset olivat lukeneet sähkökirjoja vapaa-ajallaan ja heistä osa oli omaksunut sähkökirjat osaksi lukutapojaan. Heidänkin kohdallaan vastaanotto oli toisinaan hieman varovainen. Vastaajissa oli vain muutamia, jotka toivat esille sähkökirjoja yksiselitteisen ongelmattomina ja erinomaisina kirjamuotoina, jotka olivat alkaneet korvata painettua kirjaa. Yleisemmin niitä pidettiin vielä satunnaisempien tilanteiden valintoina, joita luettiin etenkin kodin ulkopuolella. Sähkökirjoja käsitelleissä vastauksissakin lukutapaa verrattiin toistuvasti painettuun kirjaan. Vastaajat kuitenkin toivat esille sähkökirjoihin kielteisesti suhtautuvia vastaajia selkeämmin sähkökirjan roolia

⁴⁵⁰ Starre 2015, 259.

lukutapoja tukevana kirjamuotona, ei siis niinkään painettua kirjaa syrjäyttävänä vaihtoehtona.

Erään erilaisia kirjamuotoja hyödyntävän vastaajan kohdalla sähkökirja oli toiminut erittäin hyvin juuri lukutapojen tukemista ajatellen. Se oli lisännyt vastaajan mukaan hänen lukemisensa määrää, kun se mahdollisti lukemisen liikkeellä ollessa aiempaa helpommin. Hänelle *vanha kunnan* fyysinen kirja oli lähellä sydäntä, mutta myös sähkökirjat olivat tulleet tärkeiksi osiksi lukutapoja. Hän kertoi, kuinka lukee yleensä *noin kuutta kirjaa samanaikaisesti. Äänikirjaa, kännykkäkirjaa, tablettikirjaa, työpöytäkirjaa, taskuun mahtuvaa matkakirjaa sekä vielä jotain satunnaista romaania siihen päälle*. Sähkökirjojen tehtävä oli kulkea mukana. Ne olivat siis mahdollistaneet hänelle kirjojen ja etenkin houkuttelevien kirjavalikoimien helpon kuljettamisen sekä siten lukemisen määrän kasvamisen.⁴⁵¹

Toisinaan sähkökirja herätti varsin ristiriitaisia mielikuvia, kun samaa perustelua käytettiin kirjamuodon puolesta ja vastaan. Osa vastaajista piti yhtenä sähkökirjaa puoltavana tekijänä ekologisuutta. Painetun kirjan katsottiin kuormittavan ympäristöä aineetonta sähkökirjaa enemmän, joten vastaajat halusivat suosia sähkökirjaa.⁴⁵² Myös Herkman ja Vainikka (2012) toivat esille vastaavia tapoja vertailla kirjamuotoja jo aiemmin mainitsemassani lukemisen tapoja sosiaalisen median aikakaudella tarkastelleessa tutkimuksessaan. Heidän haastateltavansa olivat tuoneet esimerkiksi esille, että sähköiset kirjat olivat parempi vaihtoehto, sillä lukijat eivät tarvitse *kuolleita puita*.⁴⁵³ Erästä Elämää lukijana -aineiston ekologisia arvoja pohtivaa vastaajaa kuitenkin arvelutti lukemiseen tarvittavien laitteiden ekologisuus ja niiden jälkeensä jättämä *elektroniikkajäte*. Ajatus nopeasti vaihtuvista laitteista ja niiden valmistamiseen tarvittavista materiaaleista sai sähkökirjat tuntumaan painettuja kirjoja huonommilta vaihtoehdoilta.⁴⁵⁴ Ympäristölähtökohdat saattoivat näin toimia perusteluina sähkökirjan puolesta tai sitä vastaan.

⁴⁵¹ SKS Kra EL M1979, 822–823.

⁴⁵² SKS Kra EL N1991, 316, N?, 110–111.

⁴⁵³ Herkman & Vainikka 2012, 91.

⁴⁵⁴ SKS Kra EL N1984, 783–788.

Sähkökirjan ja painetun kirjan vertailu ympäristöystävällisyyden näkökulmasta ei ilmeisesti ole saavuttanut yksimielisyyttä myöskään tutkimuskentällä. Painetun kirjan tuotanto- ja markkinointiprosesseihin on kiinnitetty huomiota erityisesti paperinvalmistuksen sekä kuljetusten määrien vuoksi. Toisaalta sähköisten laitteiden tuotantoa sekä kasvavaa sähkönkulutusta on pidetty ongelmallisina. Ekologisemman kirjamuodon ratkaisee tästä näkökulmasta se, yhdistetäänkö sähkökirjaa yleisemmin internetin ylläpitämisen vaatimaan energiantuotantoon. Jos tämä otetaan huomioon, keskeistä ympäristön kannalta on energiantuotannon muoto.⁴⁵⁵ Painetun kirjan kohdalla ekologisuuteen vaikuttaa myös painomäärät, käyttöikä ja käyttökerrat. Jotta laite ja siten sähkökirja olisi painettuja kirjoja ekologisempi, sen pitäisi olla käytössä pitkään. Jos painetun kirjan käyttöikä on lyhyt ja painatusmäärät suuret, se kuormittaa ympäristöä. Ympäristöystävällisyys vaatisi sekä laitteen että painetun kirjan kohdalla lyhytkestöisen ja kertakäyttöisen kulutuksen välttämistä.⁴⁵⁶

Joskus vastauksissa oli läsnä yhtä aikaa kiinnostus ja vastustus sähkökirjaa kohtaan myös näkökulmista, joissa tuotiin esille ristiriitaa sähkökirjan idea ja omien lukutapojen välillä. Erään vastaajan mukaan sähkökirjan etuna oli, että lukeminen ei ole enää samalla tavoin kotiin sidottua toimintaa kuin ehkä aiemmin. Juuri lukemiseen käytettävät *välineet* vapauttivat hänestä lukijan liikkumaan uudella tavalla.⁴⁵⁷ Kyseinen vastaaja kuitenkin oletti, että lukutapojen muutos koskee keski-ikäisiä sekä erityisesti nuoria ja lapsia. Vastaaja itse oli syntynyt 1930-luvulla ja hän oletti oman ikäpolvensa pysyttelevän opitussa lukutavassa eli painetussa kirjassa. Toinen samaan tapaan ajatellut mutta nuorempi, 1960-luvulla syntynyt vastaaja kertoi, kuinka oli hankkinut tablettiinsa sähkökirjan tilanteessa, jossa joutui olemaan sairaalassa useamman viikon. Hänestä lukutapa oli *ihan kätevä*, muttei kuitenkaan ollut tämän jälkeen innostunut enempää sähkökirjoista. Hän pohti, johtuiko tämä siitä, että hän oli oppinut arvostamaan kirjaa esineenä, kuten esimerkiksi myös äänilevyjä kuunnellessaan musiikkia. Hänelle kirja esineenä oli *osa koko juttua* ja arveli tämän olevan sidoksissa ikäpolvensa

⁴⁵⁵ Starre 2015, 111.

⁴⁵⁶ Ludovico 2012, 115–117.

⁴⁵⁷ SKS Kra EL N1937, 403.

oppimiin käytäntöihin.⁴⁵⁸ Nämä vastaajat näkivät sähkökirjoissa mahdollisuuksia, mutta kokivat kuitenkin lukutavan olevan itselleen liian suuri hyppäys yhdenlaisista kirjakäytännöistä toisiin, vieraalta tuntuviin lukutapoihin.

Yksi vastaaja kertoi ladanneensa tabletilleen Kindlen lukuapplikaation ja kertoi lukutavan olevan *lähes kuin oikeaa kirjaa lukisi*. Tämä johtui siitä, että sivut kulkevat *normaalisti* oikealta vasemmalle. Silti hän ei ollut erityisen ihastunut, vaan kertoi kuinka *tabletin näytöltä lukeminen ei ole yhtä kamalaa kuin tietokoneen näytöltä lukeminen*, jota hän inhosi. Samalla vastaaja painotti, kuinka painetun kirjan *paino, muoto ja tuntu ovat osa lukukokemusta*.⁴⁵⁹ Maininta sivujen liikkumisesta *normaalisti* oikealta vasemmalle viittasi ilmeisesti vertailuun sellaisen sähköisen tekstin lukemiseen, joka tapahtuu vierittämällä tiedostoa ylhäältä alas. Ajatus kirjasta yhdistyi tässäkin koodeksimuotoiseen kirjaan ja asiaan kuuluviin sivuihin. Jokin sähkökirjoissa kuitenkin viehätti, sillä hän ilmaisi käyttävänsä laitetta kirjojen lukemiseen. On mahdollista, että sähkökirja toimi vaihtoehtona tietyissä tilanteissa. Aineistossa tuotiin muutenkin esille sähkökirjojen valintaa mahdollisena ja tilannesidonnaisena lukutapana, mutta lähinnä siinä tapauksessa, ettei painettua kirjaa voinut lukea helposti. Sähkökirjan keveys ja liikuteltavuus ajateltiin siis eduksi, vaikka lukutapa ei muuten olisi erityisemmin kiinnostanut.

*Sähköiseen kirjaan en kyllä innostu. En ainakaan ennen kuin voimat kädestä vähenevät ja tablettia voisi käsitellä helpommin.*⁴⁶⁰

*Rakastan edelleen kirjoja ja ostelen niitä matkoiltani ja matkoilleni. Hartiasärkyjen takia työlaukussa kulkee usein iPad, nyt luen tabletiltani Donna Tarttin Goldfinch-kirjaa.*⁴⁶¹

*En usko, että siirryn vähään aikaan lukemaan esimerkiksi kaunokirjallisuutta pelkästään sähköisessä muodossa, korkeintaan tilapäisesti jossain tilanteessa, esimerkiksi matkalla.*⁴⁶²

⁴⁵⁸ SKS Kra EL N1966, 569.

⁴⁵⁹ SKS Kra EL N1978, 485.

⁴⁶⁰ SKS Kra EL N?, 395.

⁴⁶¹ SKS Kra EL N?, 473–474.

⁴⁶² SKS kra EL, N?, 121.

Vastaajat harkitsivat tai olivat jo omaksuneet tabletilta lukemisen osaksi lukutapojaan, mutta he kuitenkin painottivat kuinka tämä vaihtoehto liittyi johonkin käytännön pakkoon painetun kirjan miellyttäessä enemmän. Viimeiseksi siteerattu vastaaja esimerkiksi painotti, ettei haluaisi ajatella sähkökirjaa painetun kirjan vaihtoehtona, sillä kirjan koskettaminen, hallittavuus ja selailtavuus olivat tärkeitä. Kirjan konkreettisuus ja opittu lukutapa saivat hänet pitämään kiinni painetuista kirjoista.

Sähkökirjamyönteisissä vastauksissa pohdittiin laitteiden merkitystä lukemiselle positiivisesta näkökulmasta. Laitteissa viehätti keveys sekä säätömahdollisuudet. Kun edellisessä luvussa mainitsin sähkökirjan säätömahdollisuuksien tuntuvan vastaajasta lähinnä ärsyttävältä vaatimuksena koostaa itse kokonaisuus, jonka tulisi olla mieluummin valmis, toista vastaajaa juuri tämä ominaisuus viehätti. Hänestä sähkökirjan *etu paperikirjaan nähden on se, että sähköisessä kirjassa kirjainten kokoa voi säätää mieleisekseen*. Hän myös mainitsi mahdollisuuden käyttää saman laitteen etsi-toimintoa aina, kun kirjassa tulisi vastaan jokin selitystä vaativa sana.⁴⁶³

Edelläkin siteerattu tablet-laitteelta lukemisesta aluksi hartiasärkyjen vuoksi innostunut vastaaja kertoi saaneensa aiemmin lahjaksi Kindlen, muttei ottanut sitä koskaan aktiiviseen käyttöön. Vasta kun hän oli saanut *pienen iPadin*, hän oli innostunut lukemaan sähkökirjoja. Hän painotti kuinka e-kirjoilla on *aikansa ja paikkansa*. Paperikirja oli kuitenkin hänelle *ylellisyyttä ja yksityisyyttä*.⁴⁶⁴ Tämän vastaajan kohdalla jäin pohtimaan, miksi kirjojen lukemiseen tarkoitettu Kindle ei ollut vastaajan mielestä tablettia parempi. Jokin sen käyttöominaisuuksissa ei ilmeisesti ollut houkuttellut ottamaan sitä osaksi lukemista vaan iPadista oli löytynyt parempi sähkökirjojen lukualusta. Tästä jäi arvailtavaksi, mikä laitteessa innosti vastaajaa. On mahdollista, että laitteen käyttöominaisuudet olivat vastaajalle Kindleä tutumpia ja vaikuttivat siksi kätevämmiltä.

Samassa vastauksessa oli myös kiinnostava maininta paperikirjaan kuuluvasta yksityisyydestä, jonka merkitys ei aivan avautunut tekstistä. Se olisi esimerkiksi

⁴⁶³ SKS Kra EL M?, 538.

⁴⁶⁴ SKS Kra EL N?, 473–474.

voinut liittyä kirjan rooliin kulttuurisena esineenä, joka toimii viestinä julkisessa tilassa. Virve Peteri (2006) on yhdistänyt ajatusta kirjan yksityisyydestä matkusteluun ja pohtinut, kuinka kirjalla on ollut erityinen rooli liikkuvassa tilassa, kuten junassa tai lentokoneessa. Kirjojen tarkoitus on ollut viihdyttää mutta myös luoda lukijan ympärille omaa tilaa ja rauhaa. Kirjan kanssa istuvalle annetaan siis helposti oma lukurauha, ja tässä mielessä lukija voi luoda kirjan kautta ympärilleen yksityisen tilan.⁴⁶⁵ Jos vastaaja kuitenkin liitti ajatuksen yksityisyydestä kodin piirissä lukemiseen, se saattoi liittyä ajatukseen sähkökirjan jälkeensä jättämästä datasta, joka ei ole kuluttajan itsensä hallittavissa. Tämä näkökulma liittyy mainittuun ulkoiseen integraatioon sekä laajempaan keskusteluun verkkoympäristössä tapahtuvan toiminnan yksityisyydestä ja sen suojaamisesta.⁴⁶⁶

Bergström et al. (2017) ovat tuoneet esille vastaavan esimerkin omasta tutkimuksestaan, jossa haastateltava oli perustellut sähkökirjan hylkäämistä juuri sähkökirjojen myyjien halulla kerätä lukijalta informaatiota lukemisesta. Tämä vastaaja mainitsi myös ulkopuoliseksi kokemansa tahon mahdollisuudet käyttää ja myydä kerättyä dataa eteenpäin. Ajatus lukemisen yksityisyyden menetyksestä tuntui hänestä epämiellyttävältä.⁴⁶⁷ Huoli lukemiseen liittyvän informaation hallinnan menettämisestä toi mieleeni myös erään konferenssiesitelmän ohessa käydyn keskustelun. Esitelmässä kerrottiin tätä kirjoittaessani yhä meneillään olevasta LibDat-hankkeesta, jossa hyödynnetään Vantaan kaupunginkirjaston tutkijoiden käyttöön antamaa tietoa käyttäjiensä kirjalainoista. Yleisöstä otettiin esityksen jälkeisessä keskustelussa kantaa lainaustietojen avaamiseen tutkimuskäyttöön. Vaikka tarve saada tietoa kirjalainoista ja lainaajista myönnettiin, kommentoija huomautti myös, että käyttäjille olisi syytä selventää, mitä heidän tiedoillaan tehdään. Kirjalainat ja lukeminen voidaan kokea hyvinkin henkilökohtaisiksi asioiksi, joten kommentoija katsoi, että lainaajilla tulisi olla oikeus vaikuttaa ja ottaa kantaa omien tietojensa käyttämiseen.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Peteri 2006, 223–224.

⁴⁶⁶ Ks. alaluku Osista rakentuva kokonaisuus. Ulkoisesta integraatiosta Rowberry 2015.

⁴⁶⁷ Bergström et al. 2017, 192.

⁴⁶⁸ Kyseinen konferenssi oli Helsingissä keväällä 2018 pidetty Digital Humanities in Nordic Countries. Keskustelua herättäneen LibDat-hankkeen esitelmän abstrakti on julkaistu hankkeen sivuilla: <http://virtual.vtt.fi/virtual/libdat/pdf/CameraReadyNeoviusLaunisNurmi.pdf>

Yksi Elämää lukijana -aineiston vastaajista toi lukudatan käytön esille aivan toisin, selvästi positiivisessa valossa. Hän kertoi käyttävänsä Kindleä ja tilaavansa laitteelle sähkökirjoja laitteen verkkokaupasta eli Amazonilta. Hänestä oli *kätevää, nopeaa ja edullista valita lukemista Amazonin valtavasta kirjavalikoimasta, kirjan saa luettavaksi parilla klikkauksella.* Hän vertasi verkkokauppaa suomalaisiin ja pohjoismaisiin kirjakauppoihin ja piti Amazonin etuna, että *kirjaehdotukset osataan kohdistaa asiakkaalle sopiviksi.* Hänelle tietoa keräävä (verkko)kirjakauppias ei ollut ongelma, vaan kyseessä oli selvästi palvelu. Tämä vastaaja oli kaikkiaan hyvin innostunut sähkökirjoista ja piti paljon lukulaitteen keveydestä ja pienestä koosta. Kirjavalikoimien kannalta keskeistä oli, että hän luki mielellään englanninkielistä kaunokirjallisuutta. Hän mainitsi myös pitävänsä laitteen sanakirjaominaisuudesta, josta sai halutessaan käydä tarkistamassa sanojen käännöksiä. Tämän hän koki olevan näppärä ja kielitaitoa kartuttava ominaisuus. Silti tämäkin vastaaja kertoi kaipaavansa välillä painetun kirjan tuntua ja tarttuvansa toisinaan mielellään johonkin omistamistaan *klassikkokirjoista.*⁴⁶⁹

Sähkökirjoista kiinnostuneet yhdistivät siten vastauksissa voimakkaasti (ja odotetusti) lukutavan lukulaitteisiin ja tabletteihin. Vain yksi vastaaja kertoi hyödyntävänsä sähkökirjoja kaunokirjallisuuden lukemiseen, vaikka hänen käyttämänsä laite oli pöytätietokone. Hän oli innostunut Gutenberg-tietokannasta, jonka kautta on mahdollista lukea ilmaiseksi klassikoita ja kertoi etsivänsä sivustolta erityisesti harvinaisempia kirjoja, joihin ei muuten olisi päässyt käsiksi. Hän siirsi tietokannasta tekstiä omalle tietokoneelleen, mutta päätyi toisinaan tulostamaan tekstejä paperille. Tämä viittasi hänenkin kohdallaan siihen, ettei tietokone soveltunut pitkäaikaiseen lukemiseen. Vastaaja oli perillä lukulaitteista ja näiden eduista liikuteltavina ja kätevinä esineinä. Hän ei kuitenkaan ollut halunnut hankkia enää *ylimääräistä sähkölaitetta,* vaan koki tietokoneen riittävän hänelle.⁴⁷⁰ Myös eräs toinen vastaaja kertoi tulostavansa sähkökirjoista tekstiä paperille, mutta hänen kohdallaan tapa liittyi opintoihin. Hän sai omaksuttua tekstiä paremmin paperilta.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ SKS Kra EL, N?, 127.

⁴⁷⁰ SKS Kra EL N?, 711.

⁴⁷¹ SKS Kra EL N1993, 198.

Vastaajat eivät yleensä lukeneet mielellään kirjoja puhelimilta, vaikka tätäkin mahdollisuutta pohdittiin. Yleisimmin puhelimilta luettiin lyhyempiä tekstejä kuten verkkolehtiä artikkeleita. Kirjojen lukeminen ei kuitenkaan houkutellut, ja tämä tuli esille lähinnä mainintoina, kuinka puhelimelta lukeminen olisi mahdollista muttei toistaiseksi ajankohtaista. Joko puhelin oli vanhanmallinen tai vastaaja ei ollut jaksanut lähteä selvittämään, miten puhelimelle saisi helpoiten kirjoja luettavaksi.⁴⁷² Vanhanmallisuus tarkoitti ilmeisesti sitä, ettei vastaajalla ollut älypuhelinia. Puhelimia ja niiden näyttöruutuja on yleensäkin pidetty pitkään liian pieninä sähkökirjojen lukemiseen. Älypuhelinien näytöt ovat kuitenkin suurentuneet ja sen myötä niitä on ryhdytty käyttämään yhä etenevässä määrin myös kirjojen lukemiseen.⁴⁷³ Tämän aineiston kohdalla puhelinta ei yleensä vielä liitetty kirjoihin. Sittemmin puhelimelta on ryhdytty kuuntelemaan yhä enemmän myös äänikirjoja, mutta tämäkään muutos ei ollut vielä ehtinyt vaikuttaa vastaajien lukutapoihin.

Muita sähköisiä kirjamuotoja

Yleensä kirjoista, sähkökirjoista tai äänikirjoista puhuttaessa viitataan teokseen, joka vastaa sisällöltään painettua kirjaa. Kirjallisuutta on myös irrotettu tästä muodosta hyödyntämällä sähköisten alustojen käyttöominaisuuksia. Elektronisessa kirjallisuudessa hyödynnetään esimerkiksi tietokoneen luomia mahdollisuuksia tarinoiden rakentamisessa. Raine Koskimaa & Paula Halkola (2016) ovat ajoittaneet elektronisen kirjallisuuden alkua jo 1950-luvulle, jolloin Saksassa kehitettiin varhaisille tietokoneille runogeneraattoreita. Internetin yleistyessä 1990-luvulla elektronisista kirjoista alkoi tulla yhteisöllisempiä ja *keskeisin muutos* tapahtui tablettien ja älypuhelinien myötä, sillä nämä mahdollistivat *uudenlaisten kirjasevellusten kehityksen ja saavutettavuuden*.⁴⁷⁴ Teoksissa voi olla esimerkiksi interaktiivisia tai pelillisiä elementtejä sekä

⁴⁷² SKS Kra EL N1946, 723, N1984, 788.

⁴⁷³ Bergström et al. 2017, 26.

⁴⁷⁴ Koskimaa & Halkola 2016, ks. myös Koskimaa & Lahdenperä 2017.

liikkuvaa kuvaa ja ääntä. Nämä voivat paitsi kuvittaa tai elävöittää teosta, myös luoda vaihtoehtoisia tarinalinjoja, joihin lukija voi vaikuttaa valinnoillaan.⁴⁷⁵

Myös sosiaalinen media on innostanut erilaisiin kirjallisuuskokeiluihin. Esimerkiksi yhteisöpalvelu Twitterissä on julkaistu runoja, mietelauseita tai fiktiota, joita on julkaistu sekä yksittäisinä päivityksinä että jatkokertomuksina. *Twitteratureksi* nimetty ilmiö, jonka nimessä yhdistyvät yhteisöpalvelun nimi *Twitter* sekä kirjallisuus, *literature*, perustuu ideaan julkaista tarinoita hyvin lyhyin ilmauksin. Julkaisuja voi yhdistää, jolloin tarina julkaistaan sarjana twiittejä, mutta tarina voidaan mahduttaa myös yksittäisen julkaisun, jonka tulee mahtua alustan tilapäivitysten rajattuun merkkimäärään. Ideana on siis sovittaa kertomus alustan päivityksiin eli twiitteihin sopiviksi. Tarinoita voi löytää Twitteristä esimerkiksi hastageilla #twitterature #asmallfiction tai #veryshortstories.⁴⁷⁶

Aineistosta en löytynyt viitteitä vastaajien innostuksesta elektroniseen kirjallisuuteen tai muihin digisyntyisiin kirjallisuusilmiöihin muuten, mutta yksi kiinnostava internetiin ja sähköiseen alustaan liittyvä ilmiö mainittiin. Vastaajat kertoivat harrastavansa fanifiktiota, joka tarkoittaa internetiä, fanikulttuuria, kirjallisuutta ja lukijayhteisöjä yhdistävää kokonaisuutta. Fanifiktio voi perustua esimerkiksi kirjallisuushahmoihin tai esimerkiksi peliin tai elokuvaan, usein johonkin *analogiseen* tekstiin.⁴⁷⁷ Kirjoittajat ja muut yhteisön jäsenet ovat yhteydessä toisiinsa internetsivustoilla. Näille tuotetaan yhteisön jaettavaksi tekstejä, jolla ei tyypillisesti pyritä ansaitsemaan rahaa. Kyse on harrastelijayhteisöistä, joiden jäsenet haluavat jakaa lukukokemuksiaan sekä luoda fanittamiensa hahmojen ympärille uusia tarinoita.⁴⁷⁸

Fanifiktio on ilmiö, jota on tutkittu esimerkiksi media- ja kulttuurintutkimuksen näkökulmista sekä kirjallisuutena. Sen juuret ulottuvat näkökulmasta riippuen jo

⁴⁷⁵ Aiheeseen liittyvää tutkimusta ja kirjallisuutta löytyy esimerkiksi Electronic Literature Knowledge Base –sivustolta: <https://elmcip.net> [14.6.2019].

⁴⁷⁶ Myös esimerkiksi yhteisöpalvelu Instagramissa julkaistaan kirjallisuutta hashtagien #bookstagram tai #instapoetry alla. Bookstagramista, tosin erityisesti kirja-arvioiden näkökulmasta, on kirjoittanut Jaakkola 2019.

⁴⁷⁷ Hill & Pecoskie 2017, 843.

⁴⁷⁸ Fathallah 2017, 9.

suullisen perinteen aikaiseen tarinankerrontaan tai 1900-luvun alkupuolen kirjallisuusklassikoiden faniyhteisöihin.⁴⁷⁹ Internet on kuitenkin saanut aikaan fanifiktioyhteisöjen ja niissä tuotettavien sisältöjen *räjähdyksmäisen* kasvun.⁴⁸⁰ Aineistosta ei voinut tehdä päätelmiä fanifiktioisuuden suosiosta Suomessa, mutta aiheeseen kantaa ottaneet vastaajat nostivat kuitenkin esille kiinnostavia näkökulmia lajin merkityksestä lukemiselle.⁴⁸¹ He perustelivat innostustaan fanifiktioon sillä, että sen avulla kirjallisista suosikkihahmoista oli mahdollista saada enemmän irti. Tätä kautta löytyi myös uusia kiinnostavia kirjoittajia.⁴⁸² Kirjoittamiseen ja kommentointiin liittyvä anonymiteetti oli heille tärkeää, eli he kommunikoivat yhteisöjensä jäsenten kanssa nimimerkin takaa. Toinen fanifiktioista kirjoittaneista vastaajista ei kertonut muuten jakavansa verkossa lukukokemuksiaan, mutta juuri tästä oli tullut hänelle tärkeä osa uudenlaista kirjaharrastusta.⁴⁸³ Toinen piti ajatuksesta, että verkon kautta oli mahdollista löytää samanhenkisiä ihmisiä, jotka olivat kiinnostuneita samoista hahmoista kuin hän, tai jopa *rakastuneita* näihin. Häntä houkutti myös mahdollisuus laajentaa alkuperäistä, vaikutuksen tehnyttä tarinaa. Fanifiktioon tutustuminen oli ollut mullistava kokemus, joka oli opettanut lukemaan kirjoja uudella tavalla.⁴⁸⁴ Fanifiktiossa yhdistyivät internetin ja alustan luomat mahdollisuudet jatkaa ja jalostaa kiehtovia kirjallisia elämyksiä, kuulua yhteisöön sekä yhdistää lukemista ja kirjoittamista. Laji toi myös esiin kirjaan liittyvää tarvetta jakaa lukukokemuksia ja olla yhteydessä muihin lukijoihin.

Sähköisiä alustoja hyödyntävät kirjamuodot ja lukutavat herättävät jälleen kysymyksiä kirjan rajoista ja siitä, mikä oikeastaan on kirja, millaista toimintaa lukemiseen liittyy tai mitä teos voi sisältää mahtuakseen vielä kirjan määritelmään. Internet muokkaa kirjan rajoja, mutta vaikka teknologia on jo pidempään tarjonnut mahdollisuuksia uudenlaisten kirjamuotojen kehittämiseksi, vaihtoehdot ovat toistaiseksi saavuttaneet suosiota suppeammassa harrastajapiireissä, ei niinkään laajemman lukijayleisön keskuudessa. Kirjojen

⁴⁷⁹ Ks. Kukka 2012, 51–52.

⁴⁸⁰ Hill & Pecoskie 2017, 843.

⁴⁸¹ Suomalaisesta tietefiktio-fandomista ks. Hirsjärvi 2009.

⁴⁸² SKS Kra EL, N?, 106, N1986, 412.

⁴⁸³ SKS Kra EL, N?, 106–107.

⁴⁸⁴ SKS Kra EL N1986, 412–413.

malli on siis pysynyt pitkälti entisellään, painetun koodeksimuotoiseen kirjaan pohjautuvana rakenteena.⁴⁸⁵

Marginaaliin jääminen saattaa liittyä lukijoiden toiveisiin tai käsityksiin lukemisesta. Esimerkiksi elokuvien ja sarjojen kaltaiset tarinat tarjoavat jonkun toisen ihmisen tulkinnan tekstistä, mutta kirjaa lukevan on mahdollista työstää, kuvitella, tulkita ja visualisoida tekstiä tavalla, joka on juuri hänelle itselleen rikas sekä samalla yksityisempi.⁴⁸⁶ Liikkuvan kuvan, äänen tai hyperlinkkien kaltaiset lisät voivat tuntua ylimääräisiltä, kirjaan kuulumattomilta tekijöiltä. Lisäksi elektronisen kirjallisuuden kaltaiset teokset liittyvät sähkökirjan tavoin lukijan suhtautumiseen itse alustaan, laitteeseen sidottuun kirjaan. Fanifiktiossa tämä muuttuu, sillä lukija voi olla myös kirjoittaja, tekstin tuottaja, vertaisarvioija, keskustelija sekä fani. Jos kirjat yleisesti jatkavat lähentymistään tietokoneeseen ja sisällön käsitteeseen, tämä voisi luoda uudenlaista tilaa myös vaihtoehtoisille, digisyntyisille kirjamuodoille. Lukeminen menee yhä enemmän kohti multimodaalista toimintaa, jossa yhdistyvät visuaaliset, auditiiviset ja toiminnalliset elementit.

Aineiston vastaajien keskuudessa tyypillisin kirjamuoto, joka ei perustunut vain tekstin lukemiseen (visuaalisesti), oli äänikirja. Niitä tuotiin usein esille samassa yhteydessä sähkökirjojen kanssa, yhtenä sähköisen kirjan muodoista. Keruun aikana äänikirjat tarkoittivat vastaajille yleensä CD-levyjen muodossa kuunneltavia kirjoja.⁴⁸⁷ Nykyisin erillisinä äänitteinä myytävät äänikirjat ovat jääneet verkkosisältöinä tarjottavien äänikirjojen tieltä syrjään. Myös CD-muotoiset äänikirjat ovat siis tehneet tilaa aineettomille sisällöille. Kai Ekholm & Yrjö Repo (2010) ennustivat tätä jo lähes 10 vuotta sitten, pohtimalla verkosta ladattavan äänikirjan mahdollisuuksia.⁴⁸⁸ Sitten äänikirjoja onkin tullut saataville internetistä ladattavina teoksina sekä suoratoistopalveluiden kautta. Näitä tarjoavat esimerkiksi kirjastojen äänikirjapalvelut.⁴⁸⁹ Aineiston vastaajien

⁴⁸⁵ Bergström et al 2017, 22–23.

⁴⁸⁶ Iser 2011, 86.

⁴⁸⁷ Ks. myös SKS Kra EL N1934, 209.

⁴⁸⁸ Ekholm & Repo 2010, 19.

⁴⁸⁹ Ks. esim. e-kirjastojen palvelu: <http://ekirjasto.kirjastot.fi/aanikirjat> Lukemisesteisille on myös olemassa oma äänikirjojen kirjasto Celia: <https://www.celia.fi> [verkkosivut katsottu 23.10.2018].

lukutapoja nämä äänikirjamuodot eivät kuitenkaan olleet vielä ilmeisesti tavoittaneet.

CD-levyjen lisäksi jotkut muistelivat lapsuuden c-kasettimuotoisia äänikirjoja.⁴⁹⁰ Eräs vastaaja kertoi, kuinka kasetilta kuunneltavan äänikirjan mukana tuli kirjan painettu versio. Äänitteen alussa ohjeistettiin kuuntelijaa seuraamaan tekstiä ääneen lukevan kertojan kanssa. Lukutaidotonkin lapsi osasi kääntää sivua ohjeella: *Kun kuulet tämän äänen, on aika kääntää sivua.*⁴⁹¹ Tämä maininta nosti itsellenikin muistoja satukaseteista. Muistin esimerkiksi kasetin värin (punainen) ja mukana tulleen kirjan, joka oli muutaman sivun mittainen. Tarina oli lyhennetty versio sadusta, joka oli tehty myös elokuvana. Kirjan tehtävä oli lähinnä kuvittaa satua ja äänimerkin avulla sivun kääntäminen onnistui siten, että sain kuvitukset pysymään tarinan mukana. Näiden jälkeen ryhdyin kuuntelemaan äänikirjoja aktiivisesti vasta kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin juuri suoratoistopalvelun kautta.

Aineistosta kävi ilmi, ettei ajatus äänikirjoista ollut kaikille erityisen mieleinen. Useampi äänikirjoja pohtinut oli iäkkäämpi lukija, joka oli hakenut kirjamuodosta apua lukuvaikeuksiin. Yksi vastaajista kertoi näkönsä huonontuneen kovasti ja arveli tämän enteilevän loppua kirjojen lukemiselle. Hän pohti siirtyvänsä äänikirjoihin mutta kertoi, ettei pidä ajatuksesta lainkaan. Hänelle oli tärkeää voida luoda omassa mielikuvituksessaan kirjan *hahmot, tunnelmat yms.* Jokin valmiiksi luetussa tekstissä häiritsi, sillä hän antoi ymmärtää, että hänelle luettavan tekstin kautta mielikuvien luominen samalla tavoin ei onnistuisi.⁴⁹² Vieraan lukijan ääni tai äänenpainot saattoivat häiritä kirjan luomia mielikuvia.

Äänikirjan lukija saattoi pilata kuuntelukokemuksen myös liian tasaisella lukemisella. Yksi äänikirjoja kuunteleva vastaaja toivoi, että lukijat elävöittäisivät lukemistaan, sillä hän nukahti aina kesken tarinan. Äänikirjan ongelmana oli, että *se on niin yksitoikkoista kuunneltavaa.*⁴⁹³ Myös eräs toinen äänikirjoja kuunnellut

⁴⁹⁰ Esim. SKS Kra EL N1971, 327, N?, 793–794, M?, 159–160, N1984, 784, Ainoastaan yhdestä c-kasettimaininnan sisältävästä vastauksesta ei selvinnyt, oliko kyse lastenkirjasta: M?, 254

⁴⁹¹ SKS Kra EL N?, 412.

⁴⁹² SKS Kra EL N1962, 640.

⁴⁹³ SKS Kra EL N?, 288.

toi esille nukahtelun kirjamuodon ongelmana. Hän kertoi hankkineensa puolisolleen äänikirjana Sinuhe egyptiläisen, mutta vaikka puoliso oli aloittanut kuuntelun useampaan otteeseen, hän oli nukahtanut jo alkumetreillä joka kerta. Vastaajalle itselleen oli käynyt samoin muidenkin teosten kanssa. Hän pohti, että he eivät ehkä olleet niin *auditiivisia*, että olisivat jaksaneet keskittyä *kirjojen sanomaan jonkun toisen kertomana*.⁴⁹⁴

Matthew Rubery (2016) on nostanut esille vastaavia nukahteluun ja keskittymisen vaikeuksiin liittyviä ongelmia äänikirjojen kohdalla. Yksitoikkoisuus ja nukahtelu voivat ainakin osin liittyä äänikirjojen lukemisen tapaan, jossa pyritään varsin neutraaleihin äänenpainoihin. Tämän tarkoitus on jättää mahdollisimman paljon tilaa kuuntelijan omalle tulkinnalle. Lukijan tehtävänä on toimia kirjailijan äänenä, ei niinkään eläytyä hahmoihin ja näytellä.⁴⁹⁵ Näin luettuna äänikirja eroaa esimerkiksi dramatisoidusta kuunnelmasta ja pysyttelee lähellä painettua kirjaa. Olisin mielelläni kysynyt vastaajilta, olisiko dramatisoitu kirja auttanut keskittymään, tai millaisia efektejä se olisi saanut sisältää ollakseen heistä yhä kirja. Yleisimmät äänikirjat ovat kuitenkin sisällöltään painetun kirjan kaltaisia, ja siksi lukutapa on karsittu erityisestä elävöittämisestä.

Toisinaan ihmiset ovat suhtautuneet äänikirjojen kuuntelemiseen jollakin tapaa vähempiarvoisena lukemisen muotona kuin painetun kirjan lukemiseen.⁴⁹⁶ Tämä saattaa johtua käsityksestä, jonka mukaan lukeminen tapahtuu ennen kaikkea visuaalisesti. Kuuntelua saatetaan pitää myös passiivisempänä lukutapana, siitä huolimatta että myös painettua kirjaa voi lukea *laiskasti* tai puolihuolimattomasti.⁴⁹⁷ Kuunteleminenkin voi kuitenkin olla teoksen omaksumisen muoto ja äänikirjaan voi uppoutua siinä missä painettuun tai sähkökirjaankin. Pitkän narratiivin tulkinta ruokkii ajattelua sekä tukee sanavarastoa, vaikka lukualusta vaihtelisi. Lukutapoihin liittyvät asenteet voivat muuttua sitä mukaa, kun erilaiset laitteisiin ja sähköisiin palveluihin liittyvät kirjamuodot yleistyvät. Lukijan ei tarvitse valita näistä yhtä tiettyä lukumuotoa, vaan lukemisesta voi tulla toimintaa, joka voi tapahtua kuuntelemalla,

⁴⁹⁴ SKS Kra EL N1955, 461.

⁴⁹⁵ Rubery 2016, 19, 96.

⁴⁹⁶ Rubery 2016, 1.

⁴⁹⁷ Rubery 2016, 19.

katselemalla ja koskettamalla. Interaktiiviset elementit, kirjoittaminen sekä vuorovaikutus toisten lukijoiden kanssa voivat myös tulla aiempaa yleisemmiksi. Lukeminen voi siis kulkea kohti multimodaalisempaa suuntaa erilaisten kirjamuotojen, lukualustojen ja lukutapojen yleistyessä.

7. Lukuhetken tunnelma

Pehmeys, lämpö ja valo

Yksi Elämää lukijana -keruukutsun kysymyksistä käsitteli mieluisia lukupaikkoja. Paikka sinänsä on lukemisessa aihe, joka voi liittyä kirjallisuuden luomiin mielikuviin. Kirjaan eläytyminen voi olla niin voimakasta, että lukija unohtaa fyysisen ympäristönsä ja on mielikuvissaan jossakin muualla. Hyvä kirja tempaa mukaansa ja vie muihin maailmoihin. Kirja esineenä toimii joillekin keskeisenä apuna tämän tilan luomisessa ja siihen siirtymisessä.⁴⁹⁸ Sähkökirja sen sijaan häiritsee keskittymistä ja yksityisen tilan luomista joidenkin lukijoiden kohdalla. Siinä missä painettua kirjaa yhdistetään ajatukseen omasta tilasta ja rauhasta, sähkökirja voi yhdistyä laitteen *hälinään*. Tämä syntyy laitteen valosta sekä erilaisista sisällöistä, jotka ovat laitteen kautta myös käsillä.⁴⁹⁹

Aineistossa vastaajat kertoivat fyysisistä paikoista, mutta siinä tuli myös esille, kuinka esineillä tuettiin siirtymää kirjallisuuden maailmaan ja irtaantumista arkiympäristöstä. Samalla kun vastaajat kertoivat arkisista tilanteista joissa lukivat, he siis toivat myös esille ihannetta siitä, mistä hyvä lukuhetki heille rakentui. Nostin edellisissäkin luvuissa esille, kuinka painettua kirjaa ja sen tuottamia aistikokemuksia liitettiin aineistossa toistuvasti rauhoittumiseen, konkretiaan sekä positiivisiin mielikuviin lukuhetkestä. Lukupaikkojen kuvauksissa jatkuivat hyvin samankaltaiset teemat. Ne loivat mielikuvan tietynlaisten tuntemusten yhteydestä *tunnelmaan*, jota vastaajat hakivat vapaa-ajan lukemisesta. Tarkastelen luvussa ensin lukutilanteisiin liittyviä kuvauksia. Tämän jälkeen pohdin kirjan ja lukijan välisen vuorovaikutuksen rakentumista tunnelman ja tunteiden näkökulmasta.

Tyypillisin kirjojen lukemisen paikka oli oma koti, etenkin oma sänky, sohva tai lukutuoli. Kirjat toki kulkivat mukana myös muualla, junissa, busseissa ja

⁴⁹⁸ Bergström et al. 2017, 196.

⁴⁹⁹ Bergström et al. 2017, 195–196.

lentokoneissa, kun matkoille varattiin luettavaa.⁵⁰⁰ Eräs vastaaja kertoi pyrkivänsä käyttämään lukemiseen juuri tällaiset liikkeelläolon hetket, sillä muussa arjessa jäi aikaa lukemiselle melko huonosti. Hän halusi välttää matkustaessaan ikkunasta tuijottelua sillä se pitkästyi ja tylsistyi.⁵⁰¹ Lisäksi kirjat viihdyttivät vastaajia ainakin puistossa, rannalla ja puutarhassa. Kotona luettiin myös kylvyssä, parvekkeella, ruokaillessa ja kahvihetkissä.⁵⁰² Lukupaikan valintaa ohjasi toisinaan kirjan koko. Yksi vastaajista kertoi lukevansa isot ja painavat kirjat mieluiten pöydän ääressä, kun taas kevyitä *peukaloita rasittamattomia* kirjoja oli mukava lukea pitkällään.⁵⁰³

Kodin lukupaikkoihin liittyvissä vastauksissa korostuivat usein jonkinlainen pehmeä ja lämpöinen kodikkuus. Mieluisia paikkoja olivat juuri sohva ja etenkin sänky, mutta toiset kertoivat järjestäneensä kotiin myös erillisiä lukunurkkauksia, joihin kuului esimerkiksi mukava lukutuoli. Sopivaa asentoa haettiin esimerkiksi nostamalla jalat ylös ja tukemalla pään asentoa tyynyillä. Hyvä lukuvalo kuului asiaan.⁵⁰⁴ Toisinaan vastaajat kertoivat sisustaneensa erillisen tilan lukemista ajatellen.

Mukavuutta tehostettiin huolehtimalla lämmöstä. Eräs vastaaja kertoi, kuinka oli lukenut pitkään sängyssään, mutta kuinka hän oli sittemmin hankkinut lukutuolin ja siihen kuuluvan rahin, *viltteineen, villasukkineen ja kaikkineen*.⁵⁰⁵ Toisinaan lukeminen yhdistyi haluun *käpertyä tai kaivautua* peiton alle lämpimään. Vastaaja esimerkiksi kertoi, kuinka hänestä *on mukava pimeiden iltojen tullen kaivautua sohvalle huovan alle ja uppoutua kirjojen salaperäiseen, mielenkiintoiseen ja uuteen maailmaan*.⁵⁰⁶ Toinen vastaaja kirjoitti, kuinka hän järjesti lukuhetkiä koko perheelle. Vanhemmille ja lapsille varattiin hyvää juotavaa, taustalle laitettiin soimaan hyvää musiikkia ja tämän jälkeen kaikki uppoutuivat kirjoihin. Lasten hän kertoi rakastavan näitä hetkiä. Perheen suuri kirjahylly oli hänelle *olohuoneen sydän*, jonka ympärille oli sijoitettu useampia nojatuoleja,

⁵⁰⁰ SKS Kra EL N1991, 316, N1982, 692.

⁵⁰¹ SKS Kra N?, 146.

⁵⁰² SKS Kra EL, 146, N1949, 172, N1982, 692.

⁵⁰³ SKS Kra EL N?, 709.

⁵⁰⁴ Esim. SKS Kra EL N1976, 1937, N1930, 365.

⁵⁰⁵ SKS Kra EL N1984, 785.

⁵⁰⁶ SKS Kra EL N?, 180.

lukuvaloineen. Hänestä oli parasta *lukea vaikkapa vilttiin kääriintyneenä nojatuolissa ja vieressä teekupponen.*⁵⁰⁷

Kokonaisvaltaista tunnetta haettiin myös vaihtamalla lukupaikkaa tilanteen mukaan. Vastaaja kertoi lukevansa kesäiltaisain keittiön ikkunan ääressä, jossa *illan valo siivilöityy kauniisti pihan puiden lomasta sisälle*. Talvisin hän taas istui olohuoneessa tai makuuhuoneensa lukunurkkauksessa, kuunnellen toisinaan samalla rauhallista musiikkia. Syksyisin hän sytytti mielellään myös kynttilöitä lisäämään lukuhetken tunnelmaa ja kertoi pitävänsä itseään juuri *tunnelmoijana*, myös lukuhetkissä.⁵⁰⁸ Miellyttävä ympäristö saatettiin tehdä myös sisustamalla erillinen lukuhuone. Eräs vastaaja kertoi varsin ihastuttavasti ajan henkeä kuvastavasta huoneestaan, joka hänellä oli ollut 1970-luvun kodissaan. Kyse oli ilmeisesti ollut vastaajan itse tai puolisonsa kanssa sisustamasta *stereohuoneesta*, jossa oli *valtava kirjahylly, pehmeä kokolattiamatto sekä pyöreän lasipöydän ympärillä kuusi lokoisaa, suurta nahkanojatuolia*. Lisäksi huoneessa oli stereot, josta saattoi laittaa soimaan *neljän kaiuttimen kautta musiikkia hieman valitun kirjan tai omien sisäisten tuntemusten mukaan.*⁵⁰⁹

Valo oli aineistossa kiinnostava aihe, joka liittyi lukuhetkien tunnelmaan. Valoa tosin tuotiin esille myös käytännöllisten seikkojen näkökulmista. On selvää, että lukija tarvitsee valoa nähdäkseen tekstin. Tämä liittyi vastauksissa lukupaikkaan, johon sijoitettiin mielellään hyvä lukulamppu. Valo mainittiin lisäksi lukulaitteiden yhteydessä sekä mainintoina silmiä rasittavista valosta että toisaalta laitteiden kätevästä valaistuksesta, joka mahdollisti pimeässä lukemisen. Näiden suoraan silmien rasitukseen tai tekstin näkemiseen liittyvien aiheiden lisäksi valaistusta yhdistettiin ihanteellisista lukuhetkistä liittyviin mielikuviin. Tämä tuli ilmi mainintoina lukulampun *pehmeästä* tai *lämpimästä* valosta sekä kynttilöiden sytyttämisestä lukuhetkissä.⁵¹⁰

Valoa kulttuurisesta näkökulmasta tarkastellut Mikkel Bille (2015) on painottanut, että valaistuksella on yleensäkin tärkeä merkitys toiminnan, tilan ja esineiden

⁵⁰⁷ SKS Kra EL N1975, 801.

⁵⁰⁸ SKS Kra EL N?, 429.

⁵⁰⁹ SKS Kra EL, M1957, 751.

⁵¹⁰ SKS Kra EL N1943, 1925, N1966, 956, N?, 429, N1943, 42.

kokemisessa. Valoa esimerkiksi säädellään aktiivisesti silloin, kun sen avulla haluaan ohjata johonkin toimintaan liittyvää orientoitumista.⁵¹¹ Tämä ei aina liity ainoastaan näkemisen mahdollistamiseen, vaan valaistuksen sävyllä tai voimakkuudella säädellään myös tilaan liittyvää tunnelmaa. Tunnelma viittaa erilaisten asioiden samanaikaiseen läsnäoloon ja näiden aiheuttamiin tunteisiin tai affektiivisiin, tiedostamattomiin tuntemuksiin. Valaistuksella ohjataan huomion kohdistamista ja samalla sitä, mitä jää ulkopuolelle. Sillä luodaan *tila tilassa*. Esimerkiksi kynttilänvalo tai muuten himmeä valaistus luovat lämpimäksi koettua tunnelmaa silloin, kun ne merkitsevät rauhoittumista ja rentoutumista.⁵¹² Jeppe Linnet (2011) on yhdistänyt valaistusta ja tunnelmaa myös tanskalaiseen termiin *hygge*. Hyggellä tarkoitetaan erityisesti toimintaa, jossa painotetaan rauhoittumista ja hyvän olon aktiivista tuottamista erilaisten aistikokemusten kautta.⁵¹³ Sillä pyritään kodikkuuteen, mukavuuteen, rauhoittumiseen, lämpöön sekä *maanläheisyyteen*. Se on toimintaa, joka on kutsuvaa, rentoa ja turvallista yhdessä oloa.⁵¹⁴ Ytimessä ovat hetkeen tarttuminen, harmonian ja turvallisuuden hakeminen sekä pyrkimys idylliin.⁵¹⁵ Lukeminen kynttilän valossa, vilttiin kääriytyneenä, käsissä aidolta tuntuva painettu kirja viittasivat juuri tämänkaltaiseen ihanteeseen.

Maininnat lämmöstä, pehmeystä ja tunnelmallisesta valosta olivat myös ilmeisesti yhteydessä lukumotivaatioon, siihen mitä vastaajat lukuhetkestä hakivat. Rentouttava ympäristö ja *uppoutuminen salaperäiseen maailmaan* nostivat minulle mieleen erityisesti arkea pakenevan sekä viihtymiseen tähtäävän lukumotiivin. Ajatus perustuu Elämää lukijana -aineistoa lukemisen merkityksellistämisen näkökulmasta tutkineen Silja Juopperin (2018) tulkintaan vastaajien esille tuomista lukutavoista ja motivaatioista. Hän on tematisoinut aineistosta viisi tapaa määrittää lukumotivaatiota, joista kuitenkin osa on päällekkäisiä. Erityisesti eskapistinen ja viihtymiseen tähtäävä lukeminen ovat

⁵¹¹ Bille 2015, 62.

⁵¹² Bille 2015, 59–60.

⁵¹³ ks. esim. YLE/13.11.2016: Apua kaamokseen maailman onnellisimmilta – hygge-trendi antaa luvan jäädä sohvan nurkkaan: <https://yle.fi/uutiset/3-9290322>, Hyggeä uutta vuotta!/ apu.fi 31.12.2017/ <https://blogit.apu.fi/minakertoja/hyggea-uutta-vuotta/> YLE 5.7.2017/ Hyggeiletkö kirjan kanssa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/07/05/hyggeiletko-kirjan-kanssa-lukemalla-saa-toteuttaa-fetissiaan-yksityisyydesta>

⁵¹⁴ Linnet 2011, 23.

⁵¹⁵ Linnet 2011, 23–24.

lähes sama asia. Hänen mukaansa aineistossa painotettiin 1) intohimoista lukutapaa, joka viittasi toisinaan jopa vaikeasti hallittavaan lukuintoon, 2) salaa lukemista, johon saattoi liittyä oman tilan hakemista sekä oman tahdon ilmaisua, 3) tietoa etsivää lukemista, johon liittyi varsinaisten faktojen etsimisen lisäksi esimerkiksi vertaistuen hakemista, 4) eskapistista eli arkea pakenevaa sekä 5) viihtymiseen tähtäävää lukemista, jossa painotettiin eskapismia enemmän erityisen miellyttävään tunnetilaan, lähes esteettiseen elämykseen pyrkivää lukemista.⁵¹⁶

Aistikokemuksilla tehostettiin nähdäkseni kirjallisuuden liittyvää tarkoitusta ja mielihyvää. Valo, lämpö ja pehmeys yhdistettynä ehkä musiikkiin ja hyvään ruokaan tai juomaan, toimivat kokonaisuutena, joka miellytti samaan aikaan useampia aisteja. *Kääriytyminen* tehosti lämmintä oloa sekä mahdollisesti tehosti oman tilan ja rauhan tekemistä. Aineistossa oli tosin valaistukseen liittyviä varsin hauskoja muistoja myös aivan toisenlaisista kodin lukutilanteista. Vastaajat kertoivat salaa lukemisesta, joka liittyi yleensä erityisesti lapsuuden ja varhaisen teini-iän aikaiseen lukemiseen. Tämä oli ollut toisinaan niin intensiivistä, että sitä oli vaikeaa hallita.⁵¹⁷ Vastaaja kertoi, kuinka oli lapsesta saakka ollut iltavirkku ja alkanut lukea *yöt läpeensä* alakoulun viimeisillä luokilla. Kun äiti oli lopulta ymmärtänyt tilanteen, hän *otti hehkulampun pois huoneeni katosta ja pöytälamppuista*. Yölukeminen oli kuitenkin jatkunut keittiön komerosta löytyneen taskulampun avulla. Oven raon hän oli peittänyt päiväpeitteellä, jotta ei olisi jäänyt kiinni oven alta kajastavan valon vuoksi.⁵¹⁸ Muutkin kertoivat vastaavasta salaa lukemisesta, joka oli johtunut juuri siitä, että kirjan lukemista oli niin vaikeaa lopettaa. Aineistosta löytyi useita vastaajia, jotka kertoivat lukeneensa taskulampun valossa yömyöhään hyvän yön toivotusten ja valojen sammuttamisen jälkeen.⁵¹⁹ Eräs vastaaja kertoi hieman tragikoomisesta tilanteesta, kun hän oli onnistunut sytyttämään pienen tulipalon lukemalla salaa. Hän oli, taskulampun puuttuessa, yrittänyt lukea salaa himmentämällä lukulamppunsa virkatulla nutulla. Lamppu oli kuitenkin kuumentunut ja

⁵¹⁶ Juopperi 2019, 66–73.

⁵¹⁷ Salaa lukemisen muistoista ks. Juopperi 2018, 68–69.

⁵¹⁸ SKS Kra EL N?, 1943.

⁵¹⁹ SKS Kra EL N1949, 1922, N1984, 785, M?, 601, N1934, 322, N1941, 465, N1954, 755, N?, 770, N1984, 785.

sytyttänyt nutun palamaan.⁵²⁰ Nämä vastaukset saivat pohtimaan, kuinka moni esimerkiksi aineiston koululaisista mahtoi lukea salaa iltaisin, kun puhelimet ja laitteet mahdollistavat lukemisen myös käytännössä pimeässä. Aineiston nuoremmat vastaajat eivät kuitenkaan tuoneet tällaista salaa lukemista esille.

Sähkökirjoja käsitelleissä vastauksissa valaistusta käsiteltiin sekä haittana että etuna. Kuten kerroin sähkökirjaa käsitelleessä luvussa, valaistuksen haittana oli erityisesti tietokoneisiin liitetty silmien väsyminen. Lukulaitteita tai tabletteja käyttäneet vastaajat mainitsivat kuitenkin pitävänsä laitteen valaistusta sähkökirjan etuna. Vastaja esimerkiksi mainitsi, kuinka kätevää on, kun laite on *pieni, helppo lukea peiton alla ilman valoja*.⁵²¹ Toinen piti mahdollisuudesta säätää valaistusta sopivaksi laitteessa. Hän luki sähkökirjoja erityisesti matkoilla ja oli tyytyväinen siihen, ettei ole *enää riippuvainen hotellihuoneiden kehuista lukulampuista*.⁵²² Pienet ja näppärät laitteet lukuvaloineen eivät kuitenkaan herättäneet vastaajissa mitään kodikkuuteen, tunnelmointiin tai irtautumiseen viittaavia ajatuksia, vaikka sähkökirjaa selvästi myös luettiin vapaa-ajalla ja rauhoittumisen (nukkumaan menon) hetkillä. Teknologia tarjosi sisällön kätevästi, mutta niitä ei erityisemmin yhdistetty samalla tavoin lämminhenkisiin tai rentoutumiseen tähtääviin lukuhetkiin kuin painettua kirjaa.

Kodikkuuden kokemus

Erilaisten kutsuvien ja pehmeiden tilojen sisustaminen viittaa yleensä kodikkuuden hakemiseen.⁵²³ Kodikkuus puolestaan tarkoittaa turvallista, levollista ja lämminhenkistä tunnetta tai tunnelmaa. Tämän tunnelman kokeminen on subjektiivinen ja henkilökohtainen asia. Samalla käsitykset kodikkuudesta voivat olla sosiaalisia, yhdessä koettuja, sillä tunteen tuottavat aistikokemukset ovat kulttuurisia. Kodikkuuden tuntu ei tapahdu itsestään, vaan sitä rakennetaan tietoisesti, usein erilaisilla kulutustottumuksilla.⁵²⁴ Suomalaiset pitävät usein luonnollisuutta tärkeänä osana kodikkuuden tuntua, ja tätä tuotetaan luonnollisina

⁵²⁰ SKS Kra EL N1942, 641.

⁵²¹ SKS Kra EL N?, 122.

⁵²² SKS Kra EL N1942, 904–920.

⁵²³ Ks. Soronen 2014, 926.

⁵²⁴ Bille 2015, 58, 59.

pidetyillä materiaaleilla kuten puulla tai pellavalla.⁵²⁵ Myös paperi tuotti ilmeisesti tunteen luonnollisuudesta, sillä kirja esineenä kuului mainittuihin kodikkaisiin lukuhetkiin. Kirjan materiaalisuus tuki kodikasta tunnelmaa ja kodikas tunnelma tuki hiljaista lukuhetkeä kirjan äärellä.

Vastaukset kertoivat myös aikaansa sidotuista käsityksistä siitä, millaista lukeminen voi olla tai millaista sen tulee olla. Lukutapoja ohjasivat vastaajien mieltymykset sekä mahdollisuudet käyttää esineitä lukutilanteiden tukemiseen. Suomalaista sisustusta tutkinut Sarantola-Weiss (2003) on yhdistänyt kodikkuuden tavoittelun alkua modernin ajan kulutukseen. Mahdollisuudet muokata omaa kotia esineillä ja näistä muodostetuilla sommitelmilla alkoivat syntyä teollistumisen myötä, kun sen mukanaan tuomat yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat kuluttamiseen, aineelliseen runsauteen ja mahdollisuuteen hankkia yksityinen koti. Ihmiset saivat käyttöönsä yhä enemmän omaa tilaa sekä mahdollisuuden muokata tätä itseään miellyttäväksi kokonaisuudeksi. Esineillä ryhdyttiin tehostamaan aineettomia arvoja sen sijaan, että ne olisivat olleet vain käytännöllisiin tarkoituksiin sidottuja kappaleita.⁵²⁶

Aineiston iäkkäämpien vastaajien kertomuksista tuli esille kulutustottumusten muutosten vaikutukset lukemiseen. Aineiston nykyisyyteen liittyvissä kuvauksissa luettiin nojatuoleissa tai omassa sängyssä, kun taas iäkkäämmät vastaajat kertoivat lapsuudestaan, jolloin omaa tilaa oli vähemmän jos lainkaan. He kertoivat uppoutuneensa kirjoihin vaikkapa puisilla penkeillä istuen tai etsien omaa tilaa ja lukurauhaa ullakolta.

Kotituvassa minun lukupaikkani oli pienen ikkunan vieressä pitkällä ovensuupenkillä, jossa istuin nojaten selkääni äidin ja isän sängynpäätyn. [...] Minun sängynäni oli samainen lukupenkkineni, johon kannoin oman matrassini ja tyynyini.⁵²⁷

Lukeminen oli sallittua. Tosin se häyttasi maalaistalon työurakoita. Ansaitsin laiskan nimen, kun piilouduin ullakolle kirjojen pariin.⁵²⁸

⁵²⁵ Soronen 2014, 926.

⁵²⁶ Sarantola-Weiss 2003, 56–57.

⁵²⁷ SKS Kra EL N1955, 457.

⁵²⁸ SKS Kra EL N?, 647.

Olin seitsemän vuotta vanha, kun muutin maalta kaupunkiin. Oli kova asuntopula. Saimme aluksi vain yhden huoneen sukulaisten talosta. Samassa pihassa kuin me asuivat [naapurit...]. Heillä oli paljon kirjoja ja lehtiä, joita he säilyttivät ullakolla. Kun olin oppinut lukemaan koulussa, sain luvan lukea heidän ullakollaan.⁵²⁹

Lukulaitteisiin ei liitetty aineistossa lainkaan kodikkuuteen ja mukavuuteen viittaavia kuvauksia. Tämä saattoi johtua siitä, että suurin osa vastaajista yhdisti vapaa-ajan lukemisen juuri painettuun kirjaan. Nekin vastaajat, jotka lukivat mielellään sähkökirjaa, korostivat kuitenkin muita asioita kuin rauhaa ja hiljaisuutta. Sähkökirjaa yhdistettiin erityisesti nopeuteen ja kätevytyteen, esimerkiksi valikoimien helppoon saatavuuteen, mukana kuljettamisen keveyteen ja tilansäästöön.⁵³⁰ Virve Peteri (2006) on tarkastellut, kuinka teknologiaa ja laitteita *kotoutetaan*, tuodaan osaksi kotia ja sisustusta. Hänen mukaansa kirjat ja muu printtimedia ovat yleensä herättäneet positiivisia mielikuvia osana kotia. Sen sijaan laitteet kuten televisio tai tietokone voidaan kokea hankalampina sijoittaa kodin järjestykseen. Kirjoja on asetettu sisustuselementteinä jopa vastakkain näiden kanssa. Kirja on vanha, perinteinen ja aito, mutta tekniikkaan liittyvää tunnetta voi olla vaikeampaa sanoittaa. Etenkin televisiota voidaan Peterin mukaan pitää herkästi ei-ylevänä esineenä, johon käytettyä aikaa toisinaan vähätellään.⁵³¹ Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että suomalaiskodeissa kuitenkin vietetään aikaa ja rentoudutaan television äärellä sekä yksin että yhdessä. Näinkin vietetty aika voi olla kodikasta ja rauhallista.

Myös tietokoneilla vietetty aika huolestutti useita aineiston vastaajista. Siinä missä kirjan äärellä viihtyi, internet vei aikaa. Laitteiden yhteys internetiin saattoi olla yksi syy siihen, miksi eri kirjamuotojen lukemiseen liittyviä mielikuvia painotettiin niin eri tavoin. Jäin pohtimaan myös materiaalien ja aistikokemusten roolia merkitystenantojen syntymisessä. Aineistosta ilmeni hyvin, kuinka paperia ajateltiin luonnollisena materiaalina, jolla oli tietty tuntu ja tuoksu. Tavat puhua laitteista ja sähkökirjoista poikkesivat tästä ja niitä käsiteltiin enemmän tehokkaina tai kätevinä kuin lämpiminä tai rentouttavina esineinä. Tämä johtui mahdollisesti niiden yhdistämisestä nopeampaiseen internetympäristöön tai

⁵²⁹ SKS Kra EL N1938, 10.

⁵³⁰ Esim. N1942, 919, N?, 122, N?, 127, N?, 57, N?, 64, M1979, 822–833.

⁵³¹ Peteri 2006, 243.

työelämään. Pohdin kuitenkin myös, voisiko tämä liittyä osin niiden muovisiin ja metallisiin pintoihin, jotka eivät ilmeisesti taipuneet erityisen kodikkailta tuntuviksi esineiksi. Tämä kertoisi erilaisiin materiaaleihin liittyvästä arvottamisesta.

Materiaalisuus tai materialistinen ajattelu voi yleensäkin olla asia, joka asetetaan vastakkain suhteessa johonkin aitoon ja hyvään. Tätä voi konkretisoida Turo-Kimmo Lehtosen (2008) esille nostaman esimerkin kautta, jossa hän on asettanut vastakkain kaksi erilaista materiaalista ympäristöä. Hänen mukaansa kauppakeskuksissa korostuvat esinepaljous ja materia tavalla, jonka toiset voivat kokea turhaksi tai ahdistavaksi, luonnollisen ympäristön vastakohtaksi. Myymälöiden ja kauppatavaroiden vastapainoksi voi sen sijaan nähdä saunaillan rantamaisemassa, joka tuntuu aidolta ja luonnolliselta ympäristöltä. Lehtonen huomauttaa, että jälkimmäiseenkin kuuluu aina esineitä ja kuluttamista esimerkiksi saunatekniologioiden tai tonttimyyntien kautta. Nämä eivät vain hahmotu samojen merkitystenantojen kautta kuin kauppakeskusmiljöö.⁵³² Erilaisista materiaaleista tehtyjen esineiden tai niiden avulla muokattujen ympäristöjen vastakkain asettaminen kertoo erilaisen materiaalien ja materiaalien ympäristöjen yhdistymisestä erilaisiin mielikuviin. Ajatusta voi soveltaa myös paperin ja teknologisen laitteen vastakkainasettelun näkökulmaan. Toinen voi olla jotakin perinteistä ja luonnolliselta tuntuva, toinen voi yhdistyä mielikuvaan jostakin muovisesta ja keinotekoisesta.

Pohdin myös, voisivatko lukulaitteisiin liittyneet puhetavat kantaa kaikuja myös itse laitteen kehumisen tai siitä pitämisen ilmaisun välttämiseksi. Tämä nousi mieleeni lukiessani Kati Mikkolan (2009) tutkimusta uutuuskien vastustamisesta 1900-luvun alkupuolella. Hänen mukaansa esimerkiksi radio koettiin tuolloin kansanihmisten keskuudessa ongelmalliseksi esineeksi. Se edusti teknologiaa, jonka leviäminen herätti epäluuloja, sillä se yhdistettiin modernisaatioon. Tämän katsottiin uhkaavan perinteistä, hyväksi katsottua elämäntapaa. Toisaalta suhtautuminen saattoi olla ristiriitaista, sillä radioon liitettiin samaan aikaan positiivisia puolia. Siitä saattoi esimerkiksi kuunnella jumalanpalveluksia, jotka

⁵³² Lehtonen 2008, 17.

taas tukivat kansanihmisille tärkeitä uskonnollisia arvoja. Tämä loi ristiriidan, johon liittyi sekä ihastusta että pelkoja.⁵³³ Mikkolan mukaan kiinnostusta esineisiin sopinut painottaa, sillä tällaista ajattelua yhdistettiin pinnallisuuteen tai jopa itsekkyyteen.⁵³⁴ Uuden laitteen tuli osoittaa tuovan jotakin konkreettista hyötyä, jotta sen saattoi hyväksyä. Siksi pohdin, olisiko tästä ajattelutavasta voinut olla yhä kaikuja Elämää lukijana -aineiston puhettavassa, jonka mukaan lukulaitetta, uutuutta, tuli tarkastella hyödyn ja tehokkuuden näkökulmasta. Vakiintuneeseen ja tutuksi tulleeseen painettuun kirjaan yhdistettiin vapaammin rennon kodikkuuden ilmaisuja.

Digitalisaatio ja laitteistuminen herättivät aineiston vastaajissa epäluuloa ja huolta sekä toisinaan ristiriitaisia tunteita. Sähkökirja saattoi tuntua sekä ahdistavalta painettua kirjaa uhkaavalta uutuudelta että kiinnostavalta mahdollisuudelta. Yhdessä vastauksessa arvojen ja materian vastakkainasettelu tuli esille ristiriitana, joka liittyi kirjaan arvostettavana esineenä mutta samalla siihen liittyvän kuluttamisen kritiikkinä. Vastaaja kertoi haaveilevansa omasta, kodikkaasta kirjastosta. Tämä olisi huone, jossa olisi *seinät täynnä kirjoja*. Huoneeseen olisi mahdollista *vetäytyä mukheaan nojatuoliin rauhassa lukemaan*. Samalla hän kuitenkin pohti, kuinka kirjat olivat toisaalta *tarpeetonta materiaa*, jonka kerääminen oli kyseenalaista.⁵³⁵ Vastaaja toivoi silti voivansa toteuttaa haaveensa.

Lukutilanteita pohtiessaan vastaajat ilmaisivat myös, kuinka henkinen ja materiaallinen ovat sidoksissa toisiinsa. Kirjallisuuteen liittyvät ihanteet saivat näkyä esineissä, jotka tekivät lukemisen myös ylipäänsä mahdolliseksi. Erilaiset kirjamuodot edustivat osalle vastaajista myös erilaisia arvoja. Laitteiden, vempainten ja vipstaakien materiaalisuudessa tuntui olevan jotakin, joka asettui vastakkain kodikkuuteen liittyvän luonnollisuuden ja lämmön kanssa.

Esineiden ja materiaalistien ympäristöjen arvottamiseen vaikuttavat kulttuuriset mallit, mutta niitä voisi myös selittää aistikokemuksiin liittyvien merkitystenantojen kautta. Jos Lehtosen mainitsemaa kauppakeskusta ja

⁵³³ Mikkola 2009, 206–207.

⁵³⁴ Mikkola 2009, 212.

⁵³⁵ SKS Kra EL N?, 145.

rantamaisemaa verrataan esineiden tai kulutuksen sijaan esimerkiksi tuoksujen ja äänimaiseman näkökulmista, kritiikin voi nähdä liittyvän aistiärsykkeisiin, ei ainoastaan kuluttamiseen. Kauppakeskuksen hälinä, äänet, värit ja liike voivat tuottaa epämiellyttävän tai luonnottomalta tuntuvan ympäristön, jonka vastakohtana toimisi rauhoittava ja hiljainen mökkiranta. Sekavan vastapainoksi haetaan selkeyttä ja stressaavan vastapainoksi rauhoittumista. Sähkökirjan kohdalla arvottaminen saattoi liittyä sekä laitteen muoviseen materiaan että sen yhdistämiseen internetin hälinään, useiden eri asioiden samanaikaiseen läsnäoloon. Laitteen materiaalisuus ja yhteys verkkoon loivat toisille kätevyyden sijaan sekavan lukuhetken, joka ei tukenut ajatusta rentouttavasta lukemisesta.

Erilaisten materiaalien ja esineiden arvottaminen on siis usean tekijän summa, joihin liittyvät esimerkiksi fyysinen materia, aistiva keho sekä useat kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät, jotka säätelevät näihin liittyviä merkitystenantoja.⁵³⁶ Erilaiset tavat kokea ja ymmärtää aistimuksia ovat sidoksissa sosiaaliseen ja materiaaliseen todellisuuteen, mutta erilaisten tuntemusten merkityksellistäminen muokkaa tätä todellisuutta.⁵³⁷ Tavat järjestää kodikkaita lukuhetkiä ja tehdä tätä ajatellen esinevalintoja ovat sidoksissa lukijan omiin kokemuksiin ja kiinnostuksiin. Lukutuoli ja viltti sekä kirjahylly täynnä lukumuistoja tuovat lukuharrastuksen lähelle ja näkyväksi. Samalla tähän saadaan malli muusta kulttuurisesta ympäristöstä. Hiljaisen lukuhetken mielikuva on sidoksissa kuvastoon, johon voi törmätä erilaisissa ympäristöissä, esimerkiksi lehdissä tai erilaisissa mainoskuvissa. Näistä syntyvät mielikuvat vaikuttavat esinehankintoihin. Lisäksi niihin vaikuttavat esimerkiksi tarjonta, tulotaso, elämänvaihe, kiinnostuksen kohteet ja maku, jota muokkaavat sosiaaliset ja taloudelliset olosuhteet.⁵³⁸ Vilttiin kääriytynyt lukija kertoo paitsi mukavasta lukuhetkestä, myös käsityksestä, jonka mukaan lukeminen on hiljaista ja henkilökohtaista toimintaa, jota kirja esineenä voi tukea.

Kirjahylly ja lukunurkkaus voivat olla myös tietoinen valinta, käytännön tarkoitustensa lisäksi ilmaus lukemisen sekä siihen liittyvien rauhallisten ja

⁵³⁶ Ks. Vannini, Waskul & Gottschalk 2013, 6–7.

⁵³⁷ Vannini et al. 2013, 9.

⁵³⁸ ks. Purhonen et al. 2014, 245–248.

hiljaisten hetkien puolesta. Tämä voi korostua etenkin, kun lukemisen tavat sekä sen myötä kirjan ja kirjahyllyn asema kodin esineinä muuttuvat. Nicola Rodgerin (2019) mukaan lukemisen sähköistymisen aikakaudella kirjasta on tulossa esineenä entistä selkeämpi kannanotto, joka liittyy kirjan kunnioittamiseen ja *juhlistamiseen*, kuten hän kutsuu kirjojen tietoista esille nostamista. Juuri painetulle kirjalle, ei vain lukemiselle tai kirjallisuudelle, annetaan tärkeä rooli erilaisissa kiinnostusta ja makua osoittavissa ilmauksissa. Nämä voivat liittyä esimerkiksi tapoihin sisustaa kotia tai jakaa sosiaalisessa mediassa julkaisuja, joissa ilmenee mieltymys kirjoihin liittyvään estetiikkaan. Juhlistamiseen voivat liittyä itse painetun kirjan lisäksi erilaiset esineet, jotka muistuttavat kirjoista, esimerkiksi tabletin kirjankansia muistuttavat kannet tai tapetti, joka näyttää kirjahyllyltä.⁵³⁹

Näihin ilmauksiin vaikuttavat digitalisaatio sekä puheet kirjan kuolemasta. Kirjaa ja siihen liittyvää elämäntapaa halutaan kunnioittaa.⁵⁴⁰ Lisäksi ilmiöön heijastuvat kehollisiin kokemuksiin liittyvät toiveet, johon kuuluvat kirjan kyky välittää juuri tuoksua, tuntumaa ja läsnäolon tunnetta. Myös Rodger korostaa, kuinka kirjan tehtävää tuodaan esille digitalisoituneen arjen irtiottona, jossa keho rentoutuu. Se liittyy muistoihin, tunnelmaan ja läsnäoloon.⁵⁴¹ Mukava tuoli ja teekuppi kuuluvat usein asiaan.⁵⁴² Esineillä ja lukuhetken luomisella materiaalisesti ja aisteille miellyttäväksi ilmaistaan kirjaan liittyviä tarpeita ja toiveita.

Koskettamista ja hiljaista tunnelmaa

Anne Mangen (2016) on herättänyt keskustelua monitieteisestä lukemisen tutkimuksesta, jossa huomioitaisiin mielen yhteys aistivaan, tuntevaan ja liikkuvaan kehoon. Hän on kritisoinut tapaa, jolla näitä lukemiseen vaikuttavia tekijöitä usein sivuutetaan tutkimuksissa keskittymällä lähinnä visuaalisiin ja kognitiivisiin, mitattaviin tekijöihin. Lukemisen tutkimus kaipaa kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä, jossa myös lukijoiden subjektiiviset

⁵³⁹ Rodger 2019, 475.

⁵⁴⁰ Rodger 2019, 475–476.

⁵⁴¹ Rodger 2019, 483.

⁵⁴² Rodger 2019, 485.

kokemukset tulisivat paremmin ymmärretyiksi.⁵⁴³ Huomion kiinnittämistä kehoon ja sen liikkeeseen hän on perustellut jatkuvasti selkiytyvällä ymmärryksellä siitä, kuinka mieli ja keho ovat kokonaisuus eivätkä toisistaan erillään olevia asioita. Hän korostaa, että (lukeva) mieli tulee ymmärtää osana fyysistä, tuntevaa kehoa, joka on vuorovaikutuksessa materiaalisen ympäristönsä kanssa. Ihmisten tavat tehdä havaintoja ovat sidoksissa liikkeeseen, joten huomion kohteena tulisi olla myös lukijan kehollinen, motorinen toiminta.⁵⁴⁴ Kehon liike ja toiminta ovat sidoksissa ympäristön aistimiseen ja havainnoimiseen. Ne tuovat syvyyttä ja konkretian tuntua myös tapaamme tulkita esineitä ja niiden tuottamia kokemuksia.⁵⁴⁵

Mangenin mukaan yksi kehon liikkeeseen ja toimintaan liittyvä keskeinen tekijä ovat lukijan kädet. Kädet yleensäkin ovat ihmisille ominainen, erityinen piirre ja osa toimintaa. Kosketusaistin ja motorisen liikkeen avulla ihminen tarkastelee maailmaa myös käsillään. Niiden tuottamat tuntemukset ovat tärkeää informaatiota. Ne voivat olla sidoksissa myös tunteisiin, esimerkiksi jonkin asian oikeana tai väärän tuntuksena ajattelemiseen. Esimerkiksi painettu kirja on luonut lukemiseen odotuksia tietynlaisesta tuntumasta lukiessa. Kirjan koskettaminen ja sivujen kääntely tuottavat lukemiseen liikettä, mutta jos lukija käsittelee lukulaitetta koskettamalla, pyyhkimällä tai napauttamalla ruudun tasaista ja muovista pintaa, tämä voi tuottaa tunteen ristiriidasta, vääränlaisesta kosketuksesta ja tuntumasta.⁵⁴⁶

Myös mobiililaitteiden käyttöä kulttuurisesta näkökulmasta tutkineet Sarah Pink, Jolynna Sinanan, Larissa Hjorth ja Heather Horst (2016) ovat nostaneet esille erityisesti käsiä ja kosketusta tärkeänä osana laitteiden kanssa toimimista.⁵⁴⁷ Heidän mukaansa etnografien tulisi kiinnittää huomiota tutkittaviensa käsiin myös silloin, kun tarkastelun kohteena ovat digitaaliset sisällöt ja laitteet. Koska verkkosisällöt perustuvat representaatioon ja virtuaalisuuteen liittyvään symboliikkaan, digitaalisuuden tarkastelussa on usein keskitytty lähinnä sisältöjen

⁵⁴³ Mangel 2016, 460–461, 474.

⁵⁴⁴ Mangel 2016, 462, 463.

⁵⁴⁵ Mangel käyttää tässä sanoja *texture* ja *flesh*, joilla hän nähdäkseni viittaa jonkin todellisen ja konkreettisen läsnäoloon.

⁵⁴⁶ Mangel 2016, 474–475.

⁵⁴⁷ Pink, Sinanan, Hjorth & Horst 2016.

omaksumisen tai käytön tarkasteluun. Myös digitaalisuuden hyödyntäminen vaatii kehollista toimintaa ja materiaalsen ympäristön.⁵⁴⁸ Jotta käyttäjien kokemuksia ja valintoja voisi ymmärtää, tämä on ymmärrettävä kokonaisvaltaisemmin kuin sisältöä tulkitsevana mielenä. Käyttökokemusten tarkastelun yksi tapa voi olla huomion kiinnittäminen käsillä toimimiseen, sillä nämä eivät toimi vain työkaluina, joilla klikkaillaan, navigoidaan tai selaillaan. Kädet sensorisine ja motorisine liikkeineen ovat sidoksissa myös esimerkiksi muistiin, tunteisiin, läsnäoloon ja muihin affektiivisiin tekijöihin.⁵⁴⁹

Olipa lukijan käsissä painettu kirja tai lukulaite, kehollinen toiminta ja aistiminen vaikuttavat siitä saataviin kokemuksiin. Aineiston perusteella toiset lukijat hakevat selkeästi painetun kirjan lukemiseen liittyviä aistikokemuksia ja tuntemuksia, mutta toisia, joskin huomattavasti harvempia, ilahdutti lukulaite ja mahdollisuudet päästä kirjoihin käsiksi ilman painetun kirjan materiaalisuuteen liittyvää vaivalloisuutta. Tämä johtuu erilaisista tavoista jäsentää ja merkityksellistää kirjamuotoja sekä niistä tehtyjä havaintoja. Philip Vannini, Dennis Waskul ja Simon Gottschalk (2014) ovat korostaneet aistikokemusten sidonnaisuutta aktiiviseen työstämiseen, jota he kutsuvat somaattiseksi työksi (*somatic work*). Tämä viittaa kehollisten kokemusten käsittämiseen ja käsittelemiseen aiheena, jossa yhdistyvät kielellinen ja kehollinen refleksiivisyys, ja joka on sekä henkilökohtaista että sosio-kulttuurista. Somaattinen työ liittyy pyrkimyksiin ymmärtää ja ylläpitää toivottuja, esimerkiksi moraalisisia tai esteettisiä pidettyjä toiminnan tapoja. Ympäröivä maailma tuottaa jatkuvasti kokemuksia, tuntemuksia ja aistimuksia, mutta somaattisen työn kautta näistä on mahdollista jäsentää ymmärrettäviä kokonaisuuksia.⁵⁵⁰

Aineistossa esille tulleet halu pidellä käsissä kirjaa ja kuljettaa kättä pitkin kirjahyllyrivejä saattoivat liittyä siis estetiikkaan liittyvään makuun sekä käsityksiin kirjaan liittyvistä *moraalisista* tai henkisistä puolista. Samalla kädet toivat tunteen konkretiasta. Kirjan kautta saattoi koskettaa kirjallisuutta. Koskettelu ja kirjaesineen läsnäolo liittyivät myös kirjan mieltämiseen

⁵⁴⁸ Pink et al. 2016, 241.

⁵⁴⁹ Pink et al. 2016, 244.

⁵⁵⁰ Vannini et al. 2013, 19.

perinteiseksi lukutavaksi tai hygge-käsitteen yhteydessä esille tullessiin näkökulmiin luonnollisuudesta, rauhoittumisesta ja maanläheisyydestä.

Aineisto toi myös esille Mangeninkin hakemia subjektiivisia kokemuksia tavalla, josta ilmeni painettuun kirjaan liittyvän lukutavan kokonaisvaltaisuus. Kaikissa tämän kirjan luvussa mainituissa lukemisen osa-alueissa yhdistyvät muistot, aistikokemukset, liike, esineet, vuorovaikutus sekä erilaiset lukemiseen liitetyt merkitysten kerrokset. Painetun kirjan ympärille oli syntynyt lukutapa, jossa oli *tunnelmaa*. Tämä tuli erityisen selkeästi esille kuvauksissa kodikkaista lukuhetkistä, mutta myös kirjan hypistelyn ja tuoksun tuottamissa tunteissa, kirjamuistoissa sekä kertomuksissa kirjastojen ja kirjakauppojen hiljaisuudesta ja estetiikasta. Painetun kirjan lukijat esimerkiksi ihastelivat kirjajhylyjä, koskettelivat kirjoja, kuulostelivat sivujen rapinaa, tunnistivat uuden ja vanhan kirjan tuoksun sekä istuivat alas ja ajelehtivat kirjallisuuden maailmaan.

Sähkökirjan lukutapaa yhdistettiin selkeämmin sisältöön ja lukemiseen tulkintana, vaikka siihenkin liittyy toimintaa. Tästä toiminnasta ei löytynyt kuvauksia, joissa olisi tarkasteltu kehollisia kokemuksia muuten kuin mainintoina valaistuksen vaikutuksesta tai laitteen keveydestä. Lukija todennäköisesti löysi sähkökirjakirjan samalla tavoin kun muutkin verkkosisällöt, liikuttamalla sormiaan tasaisella muovisella pinnalla koskettamalla ruutua tai painamalla ja vierittämällä näppäimistöä.⁵⁵¹ Kirjan sai luettavaksi liikuttamatta juurikaan kehoa silmien tai käsien lisäksi. Tämän voi nähdä joko suurena etuna tai, kuten useat Elämää lukijana -aineiston vastaajat, lukukokemusta ja kirjaan liittyviä kulttuurisia käytäntöjä suuresti latistavana tekijänä.

Lukijoiden tapa rakentaa kodikkaita ja käsin kosketeltavia lukuhetkiä liittyvät painetun kirjan kohdalla esineiden, aistikokemusten ja lukemiseen liittyvien merkitystenantojen vuorovaikutukseen. Esineiden herättämiä tunteita ja tunteuksia työstettiin myös aineiston perusteella selvästi kulttuuristen, jaettujen käsitysten pohjalta. Laite ja kirja, muovi ja paperi asettuivat vastakkain. Jos lukulaite yhdistyi ajatuksiin muovista ja kaoottiselta tuntuvasta laitteistumisesta,

⁵⁵¹ Vannini et al. 2013, 160.

sen tuottamat käyttökokemukset eivät yksin riittäneet tekemään siitä miellyttävää. Sen sijaan viltti, lukutuoli ja hiljaisuus, joita yhdistettiin painettuun kirjaan, miellyttivät.

Käyttökokemukset voivat kuitenkin vaikuttaa merkitystenantoihin ja muuttaa niitä. Kokemukseen vaikuttavat lukumukavuus ja selkeys sekä esimerkiksi silmiin vaikuttava valo tai laitteen pinnan tuntu käsissä. Nämä ovat osa-alueita, jotka voivat kehittyä laitteiden mukana. Käsien hakema tuntu tai lukuhetkeen *kuuluva* tuoksu liittyivät odotuksiin, jotka olivat rakentuneet painettuun kirjaan liittyvien mukavien lukuhetkien myötä. On mahdollista, että odotukset muuttuvat jos laitteet saavat enemmän sijaa lukemisessa. Lämmin ja kodikas lukuhetki, johon kuuluu laite, voi olla hyvää lukemista siinä missä painetun kirjan lukeminenkin. Tämä vaatii kuitenkin lukijalta kykyä orientoitua kirjaan antamatta laitteen muiden sisältöjen häiritä. Lisäksi se vaatii laitteen tuntuman ja materiaalin hyväksymistä. Lukeminen on muiden kulttuuristen asioiden ohella prosessi, joka elää jatkuvasti. Lukijat arvioivat ja arvottavat uudelleen lukemista ja sen tunnelmaa tekeviä osa-alueita.⁵⁵²

⁵⁵² Bille 2015.

8. Kirjan materiaalisuus ja merkitys lukijalle

Esine osana kokonaisuutta

Tutkimukseni johdannossa esitin, että työn lähtökohtana oli ymmärtää niin sanottujen tavallisten lukijoiden ja vapaa-aikanaan mielellään kirjoja lukevien käsityksiä kirjoista esineinä. Nimesin sen keskeisiksi työkaluiksi esineen ja materiaalisuuden käsitteet sekä teoreettiseksi viitekehikseksi materiaalisen kulttuurin tutkimuksen, jonka tausta on kansatieteellisessä tavassa ajatella esineitä osana tavallista, arkista elämää. Tutkimuksen kohteena oli erityisesti painetun kirjan rooli lukijalle tilanteessa, jossa sähkökirja oli tullut sen vaihtoehdoksi. Tutkimukseni *lukijat* olivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2014 keräämän Elämää lukijana -keruun vastaajia, joiden kirjoitettuja kokemuksia luin ja analysoin refleksiivisellä, etnografisella otteella. Tässä luvussa kertaan ja kokoan yhteen kaikkea edellisissä luvuissa sanomaani, vastaan tutkimuskysymyksiini ja lopuksi tarkastelen käyttämäni menetelmää sekä pohdin avoimeksi jääneitä kysymyksiä, jotka kaipaavat vielä jatkotutkimusta.

Ensimmäiset tutkimuskysymykseni olivat: **Mitä merkitystä kirjan materiaalisuudella on lukijalle ja millaiset tekijät vaikuttavat suhtautumiseen kirjaan esineenä?** Jo työn alkuvaiheissa oivalsin, että vastatakseni kysymyksiin, kirjan muoto ja merkitys tuli liittää laajempaan kokonaisuuteen, johon kuului useita osa-alueita kuten kirjojen etsimistä, löytämistä, valikoimista ja säilyttämistä. Kirjan muoto vaikuttaa näihin ja merkitys muuttuu näiden mukana. Lukeminen alkoi hahmottua tätä kautta erilaisia osia sisältävänä kokonaisuutena, jossa kirjalla esineenä oli tärkeä rooli. Kysyin myös: **Millaisia käytännön kokemuksia ja odotuksia lukutilanteisiin kuuluu?** Ajatukseni oli, että kirjan muoto ja opitut käytännöt vaikuttavat näihin odotuksiin.

Lukemiseen oli alkanut vaikuttaa kulttuurinen ja teknologinen murros, digitalisaatio. Tämä oli lukijoiden arkista toimintaa kuten kirjan etsimistä,

kirjoista keskustelemisen tapoja sekä itse lukemista muokkaava ilmiö. Se liittyi lähes kaikkialla läsnä olevaan internetiin sekä lukijoiden mukana kulkeviin langattomiin älylaitteisiin. Nämä olivat tehneet sähkö- ja äänikirjan aiempaa helpommin käytettäviksi sekä vaikuttaneet erilaisten kirjallisuusaiheisten verkkosivustojen ja kirjalpalveluiden kehittymiseen. Uudenlaisiin lukutapoihin liittyen kysyin myös: **Miten digitalisaation luomien mahdollisuuksien hyväksymistä tai hylkäämistä kirjojen lukemisen kontekstissa perustellaan?**

Jotta minun oli mahdollista vastata merkityksiä etsivään tutkimuskysymykseeni, jouduin aluksi pohtimaan kirjasuhteiden rakentumisen taustaa. Toin johdantoluvussa esille, että etnologisessa ja kansatieteellisessä materiaalsen kulttuurin tutkimuksessa ajatellaan esinesuhteiden tai niihin liittyvien käsitysten, arvojen ja asenteiden sanoittamisen olevan yleensä ihmisille haastavaa.⁵⁵³ Tämä on tullut esille myös kirjojen kohdalla, niin tämän tutkimuksen aineiston kuin aiemmankin kirjatutkimuksen kohdalla. Lukijat saattavat ilmaista pitävänsä kirjoista esineinä ja asettaa kirjamuotoja vastakkain kuitenkin selittämättä varsinaisia syitä siihen, miksi he lopulta ajattelevat näin.

Kiinnostuin esimerkiksi kirjan tuntuun ja tuoksuun liittyneistä huomioista, joita oli tuotu esille muussa tutkimuksessa. Ne oli koettu ilmeisesti hankalaksi tutkimusaiheeksi, sillä ne perustuvat *subjektiivisiin kokemuksiin*, joita ei ole mahdollista mitata tai osoittaa täsmällisesti.⁵⁵⁴ Toisinaan aistikokemusten korostamisen oli tulkittu liittyvän lähinnä muutosvastarintaan.⁵⁵⁵ Lukijat olisivat tämän näkökulman mukaan pyrkineet löytämään syitä painetun kirjan paremmuudelle siksi, että he eivät pidä sähkökirjoista tai niihin liittyvästä muutoksesta. Tiettyjen aistikokemusten korostaminen oli nähty myös tunteenomaisena ajatteluna, jolla ei varsinaisesti ole suoraan merkitystä lukemiselle.⁵⁵⁶ Kiinnostuin tarkastelemaan lukijoiden kokemuksia tarkemmin, mutta tämä ei olisi ollut mahdollista ilman huomion suuntaamista lukemiseen kulttuurisena ja kehollisena, kokonaisvaltaisena toimintana. Tätä kautta lukijoiden

⁵⁵³ Ehn, Löfgren & Wilk 2016, 23.

⁵⁵⁴ Baron 2015, Bergström et al. 2016, Heikkilä 2017, Mangen 2016.

⁵⁵⁵ Esim. Macfadyen 2011.

⁵⁵⁶ Ks. Herkman & Vainikka 2012.

kokemukset hahmottuivatkin tutkimuksen edetessä aiheena, joilla oli perusta ja hyvä syy, ja jolla on myös tärkeä osa lukemiseen liittyvissä käytännöissä.

Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman (2016) ovat esittäneet affektien, emootioiden ja niiden tuottamien tuntemusten ja tunnelmien huomioimista tarkasteltaessa esineisiin liitettyjä käsityksiä ja mielikuvia. Kun esineet ja materiaallinen ympäristö luovat tietynlaisia tuntemuksia tai tunnelmia, tämä viittaa heidän mukaansa affektiivisiin kokemuksiin sekä samalla johonkin intensiiviseen ja potentiaaliseen, siis mahdolliseen ja odotettavissa olevaan asiaan. Tämä kuitenkin jää usein sanoittamatta ja tiedostamatta.⁵⁵⁷ Näkökulma on tärkeä kirjan materiaalisuutta tutkittaessa, sillä se avaa myös kirjan tuoksuun, tuntuun ja tunnelmiin liitettyjä merkitystenantoja. Tärkeä on myös huomio, jonka mukaan vaikeus selittää merkitystä auki piilee *kerrostumissa*.⁵⁵⁸ Suhde kirjaan koostuu siis useista osa-alueista, ajan ja kokemusten myötä muodostuneista käsityksistä. Nämä yhdistyvät kirjan materiaalisuuden tuottamiin aistikokemuksiin ja laajemminkin lukijan suhtautumiseen kirjaan esineenä.

Kerrostumina muistot, materia ja aistikokemukset

Toin tutkimuksessa esille, kuinka kertomukset varhaisista muistoista olivat aineiston eri ikäisillä vastaajilla varsin samankaltaisia. Esille nousivat muistot iltasaduista, ensimmäisten kirjojen kuvista ja väreistä sekä lukemaan oppimisesta. Kirjoja ja lukemista arvostettiin yleisesti, vaikka vastaajat kertoivat myös joistakin poikkeuksista. Näissä tapauksissa lukemista asetettiin vastakkain ruumiillisen työn kanssa. Vastauksista ilmeni, kuinka muisti ei aina toimi menneisyyden kuvana vaan valikoi tiettyjä hetkiä. Kaikki eivät muistaneet lapsuuden lukuhetkiä tai sitä, kuinka oppivat lopulta lukemaan. Joillekin kirjat esineinä toivat yhä mieleen muistoja, joihin kuului yhteisiä lukuhetkiä läheisen kanssa. Kirja esineenä saattoi siksi liittyä läheisyyden tunteisiin. Vastaukset myös osoittivat, kuinka kirjojen tunnustelu, katselu ja hypistely oli jo varhain opittu tapa. Lukemaan kannustavilla aikuisilla oli ollut tärkeä merkitys lukijaksi

⁵⁵⁷ Frykman & Povrzanović Frykman 2016, 10.

⁵⁵⁸ Kerrostumista ks. Löfgren 2016a, 2016b.

kasvamisessa, mutta esimerkiksi vanhemmat eivät suoraan määrittäneet lapsen lukuintoa. Osa vastaajista kertoi löytäneensä kirjat muuta tietä, esimerkiksi koulun tai tuttavien avulla.

Kirjahyllyt olivat olleet tärkeitä tekijöitä lukumahdollisuuksien oivaltamisessa. Etenkin koulujen yhteydessä toimivien kirjastojen kirjahyllyt olivat jääneet monille mieleen. Lapsuuteen ja nuoruuteen sijoittuvissa kirjastomuistoissa painottuivat laajemminkin juuri mieleen jääneet hyllyrivit sekä tiettyjen kirjojen paikat kirjastossa sekä tilan äänet ja tuoksut. Hyllyt tarjosivat tietoa kirjallisista kategorioista ja erilaisista teoksista. Ne miellettiin kiehtoviksi kirjallisuuden aarrearkuiksi, joiden parissa monet viettivät mielellään aikaa yhä aikuisina. Aineisto toi kuitenkin myös esille, että kirjojen löytämisen tavat olivat alkaneet muuttua digitalisaatiossa. Kirjan etsiminen verkosta oli tullut helpoksi tavaksi etsiä luettavaa, ja jotkut ilmaisivat suoraan, kuinka tapa kulkea kirjahyllyjen äärellä teoksia etsien oli alkanut jäädä syrjään.

Useat vastaajat pitivät kirjahyllyjä myös tärkeänä osana kotia. Ne tosin olivat keskustelua herättäneitä esineitä, joiden kohdalla pohdittiin esimerkiksi tarpeellisuutta, trendikkyyttä sekä käytännöllisyyttä. Kirjahyllyjen, etenkin paisuneiden kirjakokoelmien ongelma oli tilan puute. Samalla niiden sisältämät kirjat olivat kuitenkin esineitä, joita ei kaikkien mielestä sopinut heittää pois. Kirja esineenä saattoi siksi merkitä samanaikaisesti arvokasta ja hankalaa esinettä. Kirjoistaan luopuvat pyrkivät etsimään niille uusia lukijoita myymällä, kierrättämällä tai lahjoittamalla. Kirjan oli kuitenkin huomioitu muuttuneen rahallisesti usein arvottomaksi esineeksi. Silti kirjahyllyssä oli monille jotakin arvokasta ja kodikasta. Vain harva kertoi luopuneensa niistä kokonaan. Ne toivat kirjallisuuden konkreettisesti tilaan, lähelle ja saataville, samalla kun kokosivat esille lukijan omia lukumuistoja. Joillekin kirja esineenä edusti kirjallisuuteen liittyviä moraalisia tai henkisiä, syvällisiä arvoja, joihin kuuluivat sivistys ja kirjan äärelle hiljentyminen. Hyllyjen ympäröivässä tilassa nämä arvot vaikuttivat tunnelmaan, jota kuvattiin esimerkiksi hartaaksi.

Materiaalisuuteen liitettyjä merkityksiä etsivä näkökulma tarkoitti tutkimuksessani lukemisen tarkastelua aiheena, joka ei viitannut lukemiseen

tekstin tulkintana. Se keskittyi kirjaan osana lukijan kulttuurista ja materiaalista ympäristöä sekä lukemisen tapoja. Lukeminen tulkintana ja lukemisen käytännöt olivat kuitenkin osin päällekkäisiä aiheita. Elämää lukijana -aineisto esimerkiksi tuki jo muussa tutkimuksessa esille tulleita seikkoja käsissä pitämisen ja helpon selailun merkityksestä tekstin omaksumisessa.⁵⁵⁹ Kirjan paino, sivujen määrä, sivujen kääntely sekä tekstin jakautuminen oikean ja vasemman käden välillä tarjoavat lukijalle informaatiota, joka tukee sisällön muistamista. Kirjan sivurakenne mahdollistaa myös helpon selailun ja auttaa hallitsemaan teosta, kun lukijalla on tarve siirtyä tekstissä nopeasti eteen- ja taaksepäin. Kirjan ja käsien vuorovaikutus tuovat lukemiseen otetta, joka voi tuottaa tunnetta hallinnasta ja vaivattomuudesta.⁵⁶⁰

Kosketuksella on siis selvä yhteys lukemiseen tekstin tulkinnan näkökulmasta. Aineistossa tuotiin esille kuitenkin myös hyötynäkökulmasta vaikeammin selitettäviä seikkoja, esimerkiksi sivujen rapinan kuulostelua ja kirjojen haistelua. Nämä voivat vaikuttaa yllättäviltäkin osa-alueilta lukemisen kokemuksissa etenkin, jos lukeminen ymmärretään lähinnä tekstin tulkintana. Jos lukemista tarkastellaan kuitenkin kehollisena toimintana ja käytäntönä, niitä voi ymmärtää paremmin. Näiden aistien painottaminen johtuu siitä, että ne ovat yhteydessä lukijan tunteisiin, muistoihin sekä kirjan erilaisiin rooleihin lukijoiden elämässä.⁵⁶¹ Jos lukijan subjektiivinen kokemus painetusta kirjasta positiivisena esineenä on sidoksissa näihin, tämä herättää kysymyksen, *millaisista* tunteista, muistoista ja rooleista on kyse. Kuten toin esille luvussa viisi, kirjaesineen herättämä aistikokemus kuten tuoksu on osa opittua luku tapaa ja suuntaa lukijan huomiota. Se yhdistyy aiempiin, mielellään lukevan kohdalla usein positiivisiin kokemuksiin, ja voi tuottaa esimerkiksi mielihyvää tai rauhallista oloa sekä esimerkiksi tunnetta turvallisuudesta, jostakin lämpimän kodikkaasta. Tutkimuksessa esittämäni seikat tukevat myös ajatusta, että kirjojen koskettamisen, haistelun ja estetiikasta nauttimisen herättämät tunteet ovat sidoksissa useaan tekijään. Näitä siis olivat aineiston perusteella jo lapsuusmuistoihin ja läheisyyteen liittyvät muistot, hiljainen ja keskittyvä

⁵⁵⁹ Heikkilä 2017, 42, 104, ks. myös. Richardson & Mahmood 2012, Gibson & Gibb 2011.

⁵⁶⁰ Koskettamisesta Mangen 2016.

⁵⁶¹ Baron 2015.

lukutapa, rauhoittuminen sekä muusta arjesta irrottautuminen ja käsitys kirjallisuuden arvokkuudesta.

Lukijan kirjalle antamiin merkityksiin vaikuttavat lisäksi kulttuuriset mallit kuten käsitys vilttiin kääriytyneestä lukijasta. Kirjaan liittyy usein ajatus tunnelmallisesta hetkestä. Kirja esineenä yhdessä kehollisesti mukavan ja rennon asennon kanssa tuotti moniaistisen kokemuksen, joka orientoi lukijan kirjallisuuteen ja irrottautumaan muusta arjesta. Tämänkaltaiset kokemukset ovat sidoksissa opittuun lukutapaan, josta kirja toimii viestinä, sekä lukumotivaatioon, siihen mitä lukija kirjalta odottaa.

Sähkökirja jakaa mielipiteitä

Tutkimukseni perusteella sähkökirja oli vastaajissa varsin monenlaisia mielikuvia herättävä kirjamuoto. Termi *sähkökirja* niputtaakin yhteen useita erilaisia laite- ja formaattivaihtoehtoja, jotka eivät tarjoa aivan samanlaista lukukokemusta. Tässä tutkimuksessa sillä kuitenkin tarkoitettiin internetin kautta saavutettavaa teosta, joka vastasi sisällöltään vastaavaa painettua kirjaa ja jota oli mahdollista lukea eri laitteilta. Äänikirjojakin oli mahdollista kuunnella älylaitteilta, mutta osa vastaajista yhdisti niitä yhä CD-muotoisiin teoksiin.

Sähkökirjan olivat hyväksyneet ja ottaneet osaksi lukutapojaan tutkimuksen perusteella etenkin vastaajat, jotka eivät pyrkineet asettamaan sitä vastakkain painetun kirjan kanssa. He käsittivät sähkö- ja/tai äänikirjan erilaisia lukutilanteita tukevana asiana. Parhaimmillaan sähkökirja oli helposti saatavilla ja lisäsi valittavissa olevaa valikoimaa sekä lukemiseen käytettyä aikaa. Se mahdollisti lukemisen tilanteissa, joissa painettua kirjaa ei olisi voinut lukea helposti. Esimerkiksi hartiavaivoista kärsinyt vastaaja kiitteli keveän laitteen helppoa kannettavuutta, ulkomailla asuva suomalainen kotimaisen kirjallisuuden tarjontaa ja matkustelevat vastaajat kokonaisen kirjaston mukana kulkemista vaivattomasti. Lisäksi laitteen etuna olivat mahdollisuudet säätää valaistusta ja fontin kokoa mieleiseksi sekä mahdollisuus lukea pimeässä. Heille sähkökirja oli selvästi

lukutapoja tukeva mutta ei kuitenkaan painettua kirjaa tarpeettomaksi tekevä kirjamuoto.

Pidin kiinnostavana, kuinka eri tavoin sähkökirjan ja painetun merkitystä painotettiin. Painetun kirjan kohdalla kosketus, tuoksu ja muut edellä mainitsemani tekijät viittasivat hiljaiseen ja hitaaseen lukutapaan. Sähkökirjaan syventyminen ja sen tuottamat rauhalliset tai tunnelmalliset lukuhetket loistivat aineistossa poissaolollaan. Tämä johtui mahdollisesti teknologiaan liittyvistä puhetavoista, joissa korostettiin hyötyä, erityisesti nopeutta, helppoutta, keveyttä ja tehokkuutta. Äänikirjankin kohdalla korostui hyöty silloin, kun sen koettiin vapauttavan lukijan tekemään jotakin muuta teosta kuunnellessa. Vastaukset loivat kuvan sähköisistä kirjamuodoista painettua kirjaa tehokkaampana ja vauhdikkaampana lukumuotona, joka vapautti lukijan painetun kirjan materiaalisuudesta. Vastaajasta riippui, nähtiinkö tämä etuna vai haittana.

Joillekin laitteen materiaalisuus tuntui ongelmalliselta. Sen muovinen tuntuma sekä yhteys nopeatempoiseen internetiin olivat haitta lukemiselle. Laitteet saivat vastaajissa aikaan myös ristiriitaisia, ympäristölähtökohtiin liittyviä pohdintoja. Joillekin paperia säästävä sähkökirja näyttäytyi ekologisena, toiset kammosivat ajatusta etenkin erillisestä lukulaitteesta. Tämä liittyi nopeasti vanhaksi menevään teknologiaan ja sen jälkeensä jättämään jätteeseen. Ympäristölähtökohdat ja pyrkimys ekologiseen lukutapaan voi tulevaisuudessa nousta yhä tärkeämmäksi lukijoiden valintaa määrittäväksi tekijäksi.

Toiset myös yhdistivät sähkökirjan *laitteistumiseen*, kiihtyvään vaatimukseen viettää aikaa ruuduilla jatkuvasti. Osa lukijoista halusi pitää lukutapansa erossa laitteista, sillä he kokivat olevansa ruutujen äärellä jo riittävästi muutenkin. Tämä saattoi viitata siihen, että kirja esineenä toi arkisiin ajanviettopaikkoihin vaihtelua. Lukemisen ilmeisesti toivottiin olevan ruudun katselua ja sormilla klikkailua moniulotteisempi kehollinen kokemus. Tähän viittasi myös tapa korostaa painetun kirjan tuottamia aistikokemuksia.

Siinä missä sähkökirja ja laite olivat joillekin kuin uusi, kätevä ikkuna kirjojen äärelle, toiset yhdistivät niiden nopeuden ja tehokkuuden pikemminkin

sekavuuteen, esimerkiksi useiden erilaisten toimintojen ja internetsisältöjen samanaikaiseen läsnäoloon. Sekavuus liittyi myös erilaisten laitevaihtoehtojen, sähkökirjaformaattien sekä palveluntarjoajien muodostamaan kokonaisuuteen, joiden selvittäminen olisi vaatinut lukijalta paneutumista. Kaikkia ei kiinnostanut ryhtyä selvittämään vaihtoehtojaan, sillä painettu kirja riitti heille. Sähkökirja ei siis houkutelut heitä siinä muodossa, jossa se oli tarjolla keruun aikana.

Kritiikkiä liitettiin lisäksi valikoimiin ja sähkökirjojen hintoihin. Sähkökirjojen hintoja korkealla pitänyt verotus teki erityisesti uutuuskirjoista keruun aikana saman hintaisia kuin painetuissa kirjoista, eikä aineettomasta sisällöstä haluttu maksaa yhtä paljon kuin esineestä. Haluttomuus maksaa sisällöstä saman verran kuin esineestä on sinänsä kiinnostava huomio. Se saattoi liittyä hallinnan teemaan, sillä ostetun sähkökirjan oletettu käyttöikä oli epävarma eikä se sisältänyt esimerkiksi mahdollisuutta käyttää kirjaa eteenpäin kierrätettävänä esineenä, lahjana tai sisustusesineenä. Lukija olisi mieluummin maksanut kirjasta, jonka odotti toimivan sisältönsä lisäksi myös esineenä, jota oli mahdollista käsitellä eri tavoin lukemisen jälkeen. Tämä viittasi kirjan käsittämiseen muuna kuin kertakäyttöisenä sisältönä.

Maininnat sähkökirjoihin liittyvästä sekavuudesta, ruuduista ja laitteistumisesta loivat minulle mielikuvan vastakkainasettelusta. Painettu kirja yhdistyi yhä sähkökirjaa selkeämmin hiljaisen, syventyvään ja hitaaseen lukutapaan.⁵⁶² Sähkökirja ei siis toiminut kaikille lukijoille miellyttävänä, keskittymistä tukevana lukumuotona. Laite esineenä ei myöskään toiminut viestinä kyseisestä lukutavasta samalla tavoin kuin kirja esineenä, eli se ei toimi painetun kirjan kaltaisena kulttuurisena ja symbolisena viestinä. Kirja yhdistyy lukemiseen, mutta lukulaite on osa digitaalisaa tiota, joka liittyy moneen arjessa tapahtuvaan toimintaan kuten viestien lähettämiseen, erilaisten tekstien kirjoittamiseen ja lukemiseen, musiikin kuunteluun ja liikkuvan kuvan katseluun. Sähkö- ja äänikirjat muuttavat itse lukuhetken lisäksi kirjaan liittyviä toiminnan tapoja tavalla, joka ei ole kaikille tervetullut. Vaikka näppärä saatavuus oli niiden kohdalla yleensä arvostettu asia,

⁵⁶² Tätä on puolestaan yhdistetty refleктоivaan, kontekstualisoivaan ja mielikuvitusta ruokkivaan lukemiseen: ks. Birkerts 2013.

osalle lukijoista kirjasto- ja kirjakauppakäynnit olivat tärkeä osa lukemisen tapoja. Myös kirjan valintaa voi näin yhdistää siis hitaaseen lukutapaan.

Edellä mainituissa puheenvuoroissa on kyse kokemuksista ja mielikuvista. On tärkeää huomata, että ajatus painetun kirjan idyllistä voi pahimmillaan johtaa vastakkainasetteluun, jonka mukaan painetun kirjan lukeminen olisi aina syventyvää, keskittyvää, rentouttavaa ja oppimista tukevaa lukemista, kun taas sähkökirja tuottaisi vain pinnallisen, katkeilevan ja lyhytkestoista lukemista suosivan lukutavan. Myös sähkö- ja äänikirjoihin voi hyvin keskittyä, eläytyä ja uppoutua.⁵⁶³ Ne voivat tuottaa elämyksellisiä ja rauhoittavia lukuhetkiä, mutta tämä vaatii todennäköisesti lukijalta laitteen assosioimista johonkin muuhun kuin hälinään, nopeuteen tai hektiseen työelämään. Sähköisiin kirjamuotoihin liitetyt merkitykset ovat sidoksissa lukijoiden subjektiivisiin kokemuksiin siinä missä esimerkiksi painetun kirjan tuntu ja tuoksukin. Nämä kokemukset näyttivät kuitenkin painottuvan Elämää lukijana -aineiston perusteella eri tavoin.

Sähkökirjoissa yhdistyvät sekä käyttökokemukset että laitteiden ja lukijan välinen vuorovaikutus, myös mielikuvien tasolla. Jos laitteisiin liittyvät mielikuvat häiritsevät lukemista, niiltä ei ole pakko lukea, tai jos sähkökirjan aineettomuus ja laitteen keveys tuovat lukemiseen lisäarvoa, nämä kannattaa hyödyntää. Tärkeää olisi, että lukijalla olisi mahdollisuus valita omia lukutapojaan parhaiten tukevia lukumuotoja ilman, että ennakkoluulot tai asenteet estäisivät kokeilemasta erilaisia mahdollisuuksia. Tämä vaatii myös omien toiveiden ja odotusten tunnistamista. Esimerkiksi kirjastoilla tai kouluilla on tärkeä rooli uutuuksien tarjoamisessa ja tutuiksi tekemisessä niiden lukijoiden kohdalla, jotka eivät voi tai halua sijoittaa rahaa tai aikaa laitteiden hankkimiseen sekä erilaisten palveluvaihtoehtojen selvittämiseen.

Internet tukee lukemisen tapoja

Tutkimuskysymykseni digitalisaation luomista mahdollisuuksista sekä näiden hyväksymisestä tai hylkäämisestä liittyi sekä sähköisten kirjamuotojen ja uuden

⁵⁶³ Äänikirjoista ks. Rubery 2016.

lukutavan arvottamiseen että laajemmin internetin ja älylaitteiden hyödyntämiseen kirjoihin liittyvissä käytännöissä. Aihe liittyi erityisesti Elämää lukijana -keruussa esitettyyn kysymykseen lukemisen tapojen muutoksesta *sähköistyvän tiedonvälityksen aikakaudella*. Käsitin sähköistymisen tarkoittavan tässä samaa aihetta, mistä itse olen puhunut digitalisaationa. Kun keskityin työssä muuten selkeämmin kirjan materiaalisuuteen, tämä kysymys käsitteli enemmän kirjojen etsimiseen sekä kirjallisuudesta keskustelemiseen liittyviä käytännön toimintatapoja.

Digitalisaatioon liittyvä muutos ja sen tuottamat tulevaisuuden näkymät saivat jotkut vastaajista pohtimaan, lukemisen merkitystä ja sen tulevaisuutta. Joissakin vastaajissa kysymys sai aikaan huolestuneita äänenpainoja pelihimosta ja kirjojen jäämisestä muun digiviihteen jalkoihin. Joitakin askarrutti, mitä tapahtuisi, jos kirjat eivät enää kiinnostaisi nuoria. Tämän tulkitsin liittyvän käsitykseen lukemisen arvostamisesta ja sosiaalisesta sekä kulttuurisesta merkityksestä. Sähköisyys eli digitalisaatio ymmärrettiin, aivan oikein, vapaa-ajan vieton tapoja muokkaavana kulttuurisena muutoksena, joka oli alkanut vaikuttamaan kirjan asemaan viihteenä. Tilanne herätti huolta siksi, että kirjojen tilanne ja tulevaisuus tuntuivat epäselviltä.

Aineiston perusteella arjen digitalisoitumisen negatiivisena puolena oli lukemiseen käytettävän ajan puute, myös henkilökohtaisella tasolla. Ajankäyttöön liittyvien vastausten pohjalta näytti siltä, että lukemiselle oli aiempaa hankalampaa löytää aikaa sosiaalisen median ja muiden verkkosisältöjen viedessä huomiota. Lukemiselle tuli tehdä erikseen aikaa, jonka löytyminen vaati tiedostamista. Huomionarvoista oli, että lukumäärät olivat sidoksissa myös elämäntilanteeseen. Vastaajat, jotka olivat esimerkiksi olleet nuoria äitejä muutama vuosikymmen sitten, kertoivat kuinka niukasti vapaa-aikaa oli lukemiselle. Lukeminen oli siis digitalisaatiosta riippumatta sidoksissa elämäntilanteeseen, ja etenkin pienten lasten vanhemmat tai opiskelijat kertoivat käyttävänsä vähemmän aikaa lukemiseen kuin nuorempina. Internet viihdepalveluineen oli kuitenkin tullut haastamaan kirjaa viihteenä.

Netillä oli myös toinen, positiivisempi rooli lukijoiden elämässä. Se tarjosi uusia tapoja harrastaa lukemista, kun tarjolla oli lukuisia kiinnostavia sähköisiä sisältöjä ja kirjallisuus sivustoja. Sähköistymiseen liittyviä lukutapojen muutoksia tuotiin esille erityisen positiivisessa valossa silloin, kun lukijat kertoivat tavoistaan etsiä lukemista ja keskustella kirjallisuudesta. Aineistossa mainittiin etenkin blogit sekä sosiaalisen median sivustot aiheina, jotka tukivat kiinnostusta kirjoihin. Näiden kautta oli esimerkiksi löydetty uudenlaisia kirjoja ja kirjailijoita. Aiemmin lukemista oli pyritty löytämään esimerkiksi kirjastojen kirjahyllyrivejä tutkimalla, mutta verkkopalvelut olivat muuttaneet tätä. Erilaisten hakukoneiden ja kirjastopalveluiden lisäksi internetin lukijayhteisöiden kautta oli alkanut löytyä aiempaa helpommin juuri omia kiinnostuksia vastaavaa kirjallisuutta sekä uusia lukuideoita. Näitä lukuideoita oli mahdollista poimia luettavaksi tietysti eri kirjamuotoja hyödyntämällä. Jotkut hakivat kirjat luettavaksi painettuina kirjoina ja jotkut hyödynsivät nettiä myös sähköisten kirjojen muodossa. Myös fanifiktio oli kiinnostava internetiin liittyvä aihe, jota tosin nostivat esille vain harvat vastaajista. He olivat löytäneet fanifiktiosivustoilta globaalin lukijayhteisön, jonka kautta sai yhdistää lukemista, kirjoittamista ja lukemiseen kuuluvaa sosiaalisuutta.

Aineistosta nousi esille yllättävän vähän internetin vaikutus lukemisen yksityisyyteen ja julkisuuteen. Yksi näkökulma tähän voisi olla julkisessa tilassa lukeminen. Julkisessa paikassa sähkökirjaa lukeva voi lukea käytännössä mitä tahansa ilman, että ympärillä olevat tietävät, mitä tämä lukee tai katselee. Kirjaa käsissään pitelevä lähettää ympärilleen selkeämmän viestin kirjallisuudesta, ja kirjan nimikekin saattaa olla näkyvillä ulkopuolelle. Ehkä keskeisempänä pitäisin kuitenkin palveluntarjoajien mahdollisuutta kerätä sähkökirjojen lukijoilta tietoa lukemisesta ja vaikuttaa tarjoamiinsa kirjasuosituksiin. Käsittelin aihetta lyhyesti luvussa kuusi (alaluvussa Lukutapoja tukeva sähkökirja). Hiljainen yksin lukeminen voidaan käsittää varsin henkilökohtaiseksi ja yksityiseksi asiaksi, mutta internetissä lukija jättää jälkeensä dataa, jota palvelun tarjoaja, käyttöehdoista riippuen, voi hyödyntää. Vain yhdessä löytämässäni vastauksessa tuotiin aihe esille, ja siinäkin positiivisessa valossa, kun vastaaja kertoi arvostavansa Amazonin tarjoamia hänelle kohdistettuja kirjasuosituksia. Tämä seikka oli sidoksissa mahdollisesti keruun kysymystenasetteluihin tai siihen, ettei aihe ollut erityisen tiedostettu tai mielenkiintoinen vastaajien keskuudessa.

Ainakaan se ei näyttänyt määrittävän vastaajien lukutapoja. Vastaajat eivät nostaneet asiaa esille ainakaan yksityisyyttä loukkaavana aiheena, toisin oli käynyt esimerkiksi mainitsemassani ruotsalaistutkimuksessa.⁵⁶⁴ Sähkökirjoihin liitetty epäluulo liittyi kuitenkin enemmän yllä mainitsemini, kirjan materiaalisuuteen sekä lukutavan sekavuuteen yhdistettyihin seikkoihin.

Etnografia, kirjoitettu aineisto ja refleksiivisyys

Elämää lukijana -aineiston vastaajat vastasivat keruukyselyyn, mutta samalla perustelivat näkökulmiaan sekä valikoivat kysymyksiä ja kyseenalaistivat niitä. Aineiston vastaajien tarinat olivat toisinaan varsin eläviä taitavien kertojien ansioista ja toisinaan siksi, että niissä esiin tuodut aiheet ovat minulle, heille ja luultavasti myös monille tätä tutkimusta lukevalle lukijalle yhteisiä. Voimme jakaa käsityksiä kirjoista, lukemisesta ja muuttuvista lukemisen tavoista. Niiden piiristä löytyy paljon yhteisiä, kulttuurisia tekijöitä. Aineisto kuitenkin myös osoitti, että lukeminen ja sen ohessa kirja esineenä jakavat käsityksiä. Vastauksia lukiessani jouduin pohtimaan, millä tavoin ja millaista tietoa voisin sen erilaisten tekstien pohjalta oikeastaan tuottaa.

Työni tutkimusmenetelmäksi valikoitui lopulta yhdistelmä aineiston luentaa sekä etnografiaa. Reflektoin seuraavassa tutkimusprosessia ja sitä, miksi näen etnografian hyödyllisenä menetelmänä tämänkaltaisen aiheen ja aineiston tulkinnassa. Menetelmän keskeiseksi määrittäjäksi nousi erityisesti tutkimusaiheen ja aineistossa esille tulleiden kokemusten yhdistyminen omiin kokemuksiini. Tämä sai aikaan tunteen osallisuudesta ja sen myötä ajatuksen näiden kokemusten mukaan tuomista osaksi tutkimusta sen sijaan, että olisin pyrkinyt vaientamaan tai piilottamaan ne tuottamastani tulkinnasta. Etnografiaan keskeisenä kuuluvat piirteet, havainnointi ja reflektointi, tukivat tätä tulkinnan ja kirjoittamisen tapaa. Havainnointi tapahtui lukemalla tutkimusaineistoa ja tekemällä siitä huomioita. Reflektointi oli näiden havaintojen sekä niiden minussa herättämien ajatusten, kokemusten ja muistojen pohtimista ja aukikirjoittamista.

⁵⁶⁴ Bergström et al. 2017, 192.

Tutkimuksessani osallisuus nousi esille käydessäni jo ensimmäisen kerran läpi Elämää lukijana -aineistoa. Tämä sai minut esimerkiksi pohtimaan lukemisen tapojani aiempaa kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta. Lukemiseen vaikuttavat meneillään olleet teknologiset ja kulttuuriset muutokset olivat vaikuttaneet myös omiin lukutapoihini, mutta vasta väitöskirjaprojekti sai minut pohtimaan tarkemmin suhtautumistani laitteisiin ja kirjoihin esineinä.

Ryhdyin työstämään väitöskirjaani vuonna 2015, ja kun tarkastelen lukutapojani nyt väitöskirjaa viimeistellessäni vuonna 2020, huomaan niiden olleen jatkuvassa liikkeessä. Olin työn alkuvaiheissa kiinnostunut erityisesti sähkökirjoista, sähkömustelaitteista ja niiden tarjoamasta lukutavasta. Hankin laitteen, pidin sitä kevyenä ja näppäränä sekä sen heijastamatonta näyttöä silmille ystävällisenä. Näytön säädön toiminnot koin hieman kömpelöiksi, mutta laitteelta lukeminen oli kuitenkin mukavaa. Silti se alkoi jäädä melko pian vähälle käytölle ja lopulta käytännössä kokonaan pois käytöstä. Laite ei mahdollistanut internetyhteyttä muuhun kirjakauppaan kuin laitteen palveluntarjoajan omaan verkkomyymälään, jonka tarjonta ei kuitenkaan innostanut. Hankin lukemista suomalaisesta verkkokaupasta, ja hankittu kirja oli ladattava ensin tietokoneelle ja siitä erikseen laitteelle. Tämä lataamisen tapa tullut koskaan oikein luontevaksi osaksi lukemiseen liittyviä rutiinejani.⁵⁶⁵ Toisinaan lataamiseen tarvittava USB-johto oli ärsyttävästi hukassa. Toinen käytöstä jättämisen syy liittyi puhelimeen. Aluksi ryhdyin lukemaan puhelimelta sanomalehtitilauksen kylkiäisenä tulleita sähkökirjoja. Pidin puhelimelta lukemisesta erityisesti iltaisin nukkumaan mennessäni, sillä se mahdollisti valojen sammuttamisen muualta huoneesta. Tämän jälkeen löysin kuukausimaksulla toimivan kirjapalvelun, jonka kautta olen myös kuunnellut äänikirjoja, enkä ole sen jälkeen ostanut mistään erillistä kappaletta sähkökirjasta.

Sähkömustelaite on pölyntynyt kirjahyllyssäni nyt muutaman vuoden. Toisinaan olen kaivanut sen esille, kun olen mennyt pitämään luentoja kirjoista esineinä, sillä laite on havainnollistanut osaltaan kirjojen muuttuvaa esineellisyttä ja erilaisia lukemiseen tarjottuja vaihtoehtoja. Joskus mietin, pitäisikö lukea joskus

⁵⁶⁵ Vastaavista lukukäytäntöihin liittyvistä seikoista ks. Heikkilä 2017.

siihen lataamiani kirjoja ja ottaa se käyttöön esimerkiksi matkoille. Se on kuitenkin jäänyt tekemättä. Puhelin kulkee mukana joka tapauksessa. Samalla huomaan, että olen alkanut kyllästyä laitteilta lukemiseen ja ottanut taas painetun kirjan tiiviimmin osaksi lukemisen tapojani. Äänikirjatkin ovat alkuinnostuksen jälkeen alkaneet jäädä pois käytöstä. Jälkeenpäin voisi sanoa, että innostuin uutuuksista, mutta pysyvämmäksi lukumuodoksi on toistaiseksi jäänyt vain painettu kirja. Lukutapani ovat liikkeessä, johon vaikuttavat erilaiset mahdollisuudet, tilanteet ja myös henkilökohtaiset valintani. Kokemukseni osoittavat myös, kuinka kirjan muoto ja mielekkyys ovat sidoksissa itse lukuhetkeä laajempaan kokonaisuuteen.

Aineiston vastaajat johdattivat minut myös muistelemaan. Eläydyin esimerkiksi kuvauksiin lukemaan oppimisen tunnelmista, koulujen luokkahuoneista, kirjastoista sekä kirjakaupoista. He autoivat tarkastelemaan olohuoneitaan, kirjahyllyjään, vanhemmilleen ja isovanhemmilleen kuuluneita teoksia, joista oli tullut muistoesineitä, sekä lukuhetkiä, joissa istuttiin mukavasti, loikoiltiin rennosti tai maattiin pää tyynyssä kunnes lukijan nukahdettua kirja sai pudota lattialle. He myös veivät mukanaan bussiin, lentokoneeseen ja junamatkalle sekä pohtimaan digitalisaatiota, joka ei ollut selkeärajainen tai jäsentynyt kokonaisuus vaan muutos, jonka vaikutukset näkyivät eri tavoin eri vastaajien arjessa. Nämä esille tuodut aiheet olivat osa myös omaa lukijaelämäni ja ne nostivat esille erilaisia muistoja, kerrostumia, jotka oivalsin vaikuttaneeni myös omiin lukemisen tapoihini. Tutkimuksen tuottaman tiedon kannalta näillä kokemuksilla, sekä vastaajien esille tuomilla että omaan elämäni kuuluvilla, on merkitystä, sillä ne ovat vaikuttaneet tässä esille tuomaani tulkintaan kirjojen materiaalisuudesta ja merkityksestä digitalisoituvassa arjessa eläville lukijoille. Etnografiaan kuuluu ajatus tulkinnan tekemisestä. Parhailtaan se selkiyttää erilaisia kulttuurisia ilmiöitä sekä herättää keskustelua, jonka kautta se voi myös vaikuttaa tutkimuksen kohteena olleeseen aiheeseen.

Käytännössä aineiston lukeminen alkoi niin sanottuna lähilukuna, toistuvina lukukertoina, joiden myötä tarkastelin tekstejä hieman eri näkökulmista, toisinaan kyseenalaistavalla ja niin sanotusti rivien väliin jääviä näkökulmia etsimällä. Tämä osa lukemista ei välttämättä tiedon tuottamisen kannalta poikennut

erityisesti esimerkiksi kyseenalaistavasta, vastakarvaan lukemiseksi nimetystä, hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen pohjautuvasta lähiluvun tavasta.⁵⁶⁶ Tämän aiheen ja aineiston kohdalla menetelmä valikoitui kuitenkin, kuten mainitsin, juuri etnografisen, kuvailevan ja tutkijan osallisuutta huomioivan otteen vuoksi. Ajattelin tekeväni tulkintaa, johon vaikuttivat tutkimusaiheisto sekä omat oletukseni, käsitykseni ja kokemukseni aiheesta. Etnografina en pyrkinyt yleistyksiin vaan osallistumaan aiheesta, eli lukemisesta ja sen muutoksesta käytävään keskusteluun tarjoamalla siihen tämän tulkinnan ja näkökulman. Etnografia nousut tieteenalallani kansatieteessä keskeiseksi tutkimusmenetelmäksi, ja sen käyttämisestä kirjoitettujen aineistojen tulkintaan on tehty joitakin avauksia. Halusin tutkimuksellani ottaa osaa myös tähän keskusteluun.

Kuten alussakin mainitsin, aineiston reflektointi oli tietynlaista *keskustelua*. Kun luin esimerkiksi vastaajien kirjahyllymuistoja, kiinnitin huomiota omiin tapoihin hakeutua tutkimaan kirjahyllyjä. Tunnistin myös tuoksuun ja tuntemuksiin liittyviä näkökulmia, vaikka en ollut ennen erityisesti ajatellut näillä olevan merkitystä lukemiselle. Ajatus niihin liittyvästä tunnelmasta oli minusta kiehtova. Se toi mieleni lapsuusmuistoja, esimerkiksi kirjastojen ilmapiirin, kuvakirjojen kansia sekä jo unohtamani tavan lukea kesämökillä hämartyvinä kesäiltoina, ilman sähkövaloa. Aineisto myös herätti pohtimaan ajankäyttöäni. Huomasin, kuinka paljon itsekkin käytin aikaa erilaisten verkkosisältöjen selailuun ja katseluun. Tämä herätti minussa halun järjestää viihdelukemiselle ja kirjaan keskittymiselle aikaa. Tiedostin aineiston lukemisen myötä pitäväni kirjoista ja kirjastoista, ja pitäväni itseäni *lukijana*, mutta samalla myös ymmärsin kirjojen jääneen arjessani syrjään.

Tämänkaltaisen aineiston herättämien tuntemusten myötä tutkimusprojekti auttoi minua ymmärtämään ja avaamaan erilaisia lukemiseen liittyviä käsityksiäni. Etnografinen refleksiivinen kirjoittamisen tapa auttoi puolestaan avaamaan näitä syntyneitä käsityksiäni lukijalle. Aineisto ja sen ympärille muodostunut tutkimuskenttä auttoivat selkiyttämään, kuinka lukemisesta on mahdollista

⁵⁶⁶ Ks. Mikkola 2009.

räätälöidä kokonaisuutta, jonka piiriin kuuluvat eri kirjamuodot, lukupalvelut, lukijayhteisöt sekä mahdollisuudet etsiä ja löytää kirjallisuutta. Ymmärsin kirjan esineenä olevan osa tätä kokonaisuutta. Lukemisessa voi hyödyntää uusia vaihtoehtoja, mutta mahdollista on yhä myös jatkaa tuttujen lukutapojen parissa. Kirjat ovat muuttuneet viihteeksi sikäli, että niille on tehtävä aiempaa tietoisemmin aikaa. Silti ne tuntuvat olevan yhä läsnä kaikkialla. Aineisto auttoi huomioimaan paitsi kirjojen materiaalisuuteen liittyviä merkityksiä, myös lukutapojen ja lukemiseen liittyvien käsitysten monipuolisuutta sekä lukemiseen liittyvien käytäntöjen monimuotoisuutta. Tutkimus toi lukemista esille käytäntönä ja muokkasi käsityksiäni arkisista lukemisen tavoista. Kokemukseni, samoin kuin esittämäni tulkinnat Elämää lukijana -aineiston pohjalta ovat esimerkki siitä, kuinka lukeminen on lukuhetkeä ja tekstin tulkintaa laajemmalle ulottuvaa toimintaa, joka liittyy aisteihin, makuun, tarjontaan sekä muuhun ajankäyttöön. Toivon kuitenkin, että tutkimus selkiyttää ja tuo näkyville lukemisen eri puolia. Omien mahdollisuuksien ja mieltymysten tunnistaminen voi auttaa muokkaamaan lukutapoja juuri itselle sopivaksi.

Avoimeksi jääneitä kysymyksiä

Tutkimusaineisto auttoi minua luomaan käsityksen kirjojen materiaalisuuteen vaikuttavista tekijöistä, mutta se jätti myös kysymyksiä avoimeksi. Esimerkiksi kirjojen ekologisuus on aihe, joka voi määrittää lukijoiden valintoja tulevaisuudessa entistä enemmän. Elämää lukijana -aineisto tarjosi välähdyksen lukijoita askarruttavasta kirjojen ympäristöystävällisyydestä, mutta tämä aihe voisi ansaita oman tutkimuksensa. Erilaisten kirjamuotojen hiilijalanjäljen selvittäminen on tärkeää, mutta kulttuurintutkimuksellisesta ja etnografisesta näkökulmasta olisi kiinnostavaa myös ymmärtää paremmin, kuinka lukijat käsittelevät tätä aihetta ja millainen vaikutus sillä on heidän valintoihinsa lukijoina.

Pidän kiinnostavana jatkotutkimusaiheena tämän tutkimusprojektin aikana esille nousseita uutuuksia, ääni- ja sähkökirjoja kuukausimaksua vastaan tarjoavia kirjapalveluja. Nämä eivät olleet ajankohtaisia vielä Elämää lukijana -keruun

aikana, eikä aineisto siksi tarjonnut aiheeseen näkökulmia. Palvelut ovat kuitenkin kiinnostavia kirjojen materiaalisuuden sekä muuttuvien lukutapojen vuoksi. Niihin liittyy esimerkiksi kirjojen saavutettavuuden, omistamisen ja hallinnan teemoja. Palveluissa korostuvat tässäkin tutkimuksessa mainitsemani nopeuteen, näppäryyteen ja kätevyyteen liittyvät teemat sekä ajatus kirjoista sisältöinä, joita ei tarvitse omistaa. Ne ovat myös nostaneet äänikirjoja aiempaa vahvemmin esille lukemisen tapana. Arkisen, tavallisen elämän näkökulmasta kiinnostavaa on esimerkiksi, millaisista vapaa-ajan vieton tavoista ja ihanteista äänikirjoihin liitetyt kätevyuden, mukana kuljetettavuuden tai käsien vapauttamisen teemat kertovat ja kuinka lukijat pyrkivät liittämään tämänkaltaista kirjojen lukemista tai kuuntelemista muuhun arkeensa.

Osoitin tutkimuksessani, kuinka lukijat yhdistivät lukemisen muutosta pelkkiä kirjamuotoja laajempaan kokonaisuuteen. Kirjoja ei vain luettu, vaan myös etsittiin verkosta. Muutos oli alkanut tukea myös kirjojen etsimisen ja niistä keskustelemisen tapoja. Tähän liittyen pidän kiinnostavana jatkotutkimusaiheena sitä, miten lukijat räätälöivät itselleen mielekästä kokonaisuutta vaihtoehtoistaan. Tietääkseni suomalaisten lukemisen tavoista käytäntöjen näkökulmasta ei ole laajempaa tutkimusta. Tärkeää olisi selvittää, kuinka eri lukijat hahmottavat lukemiseen liittyviä vaihtoehtojaan ja millä perusteilla he valikoivat itselleen mielekkäitä lukuyhteisöjä ja kirjapalveluja. Kuinka ja millaisin perustein he yhdistelevät uusia vaihtoehtoja perinteisempiin, esimerkiksi juuri painettuun kirjaan liittyviin käytäntöihin?

Aineistossa esille tulleet lukuhaluun ja sen syttymiseen liittyvät vastaukset jättivät myös auki joitakin kysymyksiä. Vastaukset osoittivat lukemaan kannustavien aikuisten tärkeän merkityksen lukuinnon syntymisessä. Jatkotutkimuskysymykseksi jäi kuitenkin kiinnostuksen syntymisen tapa ja tausta, joita olisi hyvä tarkastella syvemmin. Aineistossa painottuivat kirjahyllyjen äärellä herännyt innostus tutkia hyllyjen sisältöjä, tarttua kirjoihin ja lukea, mutta aineisto ei tarjonnut tiettyä selitystä voimakkaana heränneelle kirjojen vetovoimalle. Innostus saattoi esimerkiksi liittyä toiveisiin oppia, viihtyä tai paeta arkea. Lapsuuskuvauksissa korostuneet materiaalisuuden ja kirjallisten tilojen merkitykset kuitenkin viittasivat siihen, että kirjoilla esineinä oli roolinsa

lukuinnostuksen herättäjinä. Kiinnostavaa on, millaiset kirjat erityisesti viehättävät lapsia ja miten esimerkiksi kirjojen materiaalit, värit ja kuvat vaikuttavat kirjan vetovoimaan.

Lukuinnon herääminen on aihe, joka liittyy myös lukemisen ja kirjan merkityksen muutoksiin. Esitin tutkimuksessa, että kirjan merkitys esineenä rakentuu kulttuurisista puhetavoista ja käsityksistä, mutta myös konkreettisten tilanteiden sekä niistä syntyneiden muistojen, aistikokemusten ja materiaalisuuden vuorovaikutuksesta. Nämä vaikuttavat merkitysten kerrostumiin, joita voi siis olla läsnä kirjaesineessä useita samanaikaisesti. Ajatus kerrostumista tarkoittaa myös, että kirjan merkitys on sidoksissa lukijan sosio-kulttuuriseen ja materiaaliseen ympäristöön. Nämä ovat jatkuvassa muutoksessa. Digitaalisten palveluiden, sisältöjen ja laitteiden kehittyessä esimerkiksi kirjojen valinnan tavat voivat muuttua. Erittäin kiinnostava jatkotutkimuskysymys on, kuinka lapset kasvavat lukijoiksi, jos heitä tutustutetaan kirjoihin pääosin digitaalisten sisältöjen kautta. Kuinka he löytävät ja hahmottavat kirjan, lukemisen sekä näihin liittyvät mahdollisuudet kuten kirjalliset kategoriat, jos kirja ei ole läsnä konkreettisena esineenä. Millaisia muistoja ja kokemuksia kirja digitaalisena sisältönä tuottaa? Nämä kysymykset voivat toki koskea myös painettuihin kirjoihin tottuneita aikuisia lukijoita, jotka muokkaavat lukutapojaan.

Lopuksi vielä nostan esille kysymyksen kirjahyllyistä, jotka myös liittyvät edellä mainittuihin muutoksiin sekä kirjojen materiaalisuuteen, omistamiseen, hallintaan ja läsnäoloon. Kun kirja esineenä ei ole enää lukijoille itsestäänselvyys, myös kirjahyllyjen kohdalla voidaan tehdä aiempaa tietoisempia valintoja.

Jatkotutkimuksessa haluaisin selvittää, millaisia kirjoja hyllyihin valikoidaan ja millä perusteilla. Millaisia muotoja nykylukijoiden kirjahyllyt saavat ja millaisista (kirjallisista) valinnoista ne kertovat? Tämä aihe liittyy myös kirjaan esineenä. On kiinnostavaa ajatella, mitä merkitystä kirjahyllyjen läsnäololla sekä siitä poimittavalla tuntuvalta, tuoksuvalla ja rapisevalla kirjalla on lukijoille tulevaisuudessa. Jääkö näihin liittyvien aistikokemusten painottaminen marginaalisemmaksi ilmiöksi vai tunnelmoivatko lukijat painettujen kirjojen äärellä myös tulevaisuudessa? On mahdollista, että tätä tapaa jatkavat ne lukijat, jotka oppivat pitkin lukijaelämänsä nauttimaan kirjasta esineenä. He jatkavat

painettuihin kirjoihin liittyvää lukemisen tapaa, tai yhdistävät sitä osaksi kokonaisuutta, johon vaikuttavat myös sähköiset kirjamuodot. Joitakin lukijoita kirja esineenä inspiroi ja orientoi lukemaan siis myös tulevaisuudessa, mutta tämä vaatii tietynlaisia mahdollisuuksia muodostaa mainittuja, esinenäkökulmasta tärkeitä merkityksiä. Jotta voisimme tietää, keitä painetun kirjan valitsevat lukijat lopulta ovat, tässä tutkimuksessa esille nostamani muistot, materiaalisuus ja aistikokemukset sekä kirjojen liittyminen osaksi laajempaa vapaa-ajan kontekstia tulee huomioida osana lukemisen tutkimusta. Lukeminen ja kirjallinen elämäntapa ovat enemmän kuin tekstin omaksumista. Tämän ymmärtäminen auttaa tarkastelemaan erilaisten kirjamuotojen merkitystä ja statusta myös digitalisoituvassa arjessa.

Lähteet

Arkistoaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS Kra). Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma. *Elämää lukijana* -keruu 2014 (EL).

Verkkosivut ja media-aineistot

Artefacta: http://www.artefacta.fi/tietoa_verkostosta [18.11.2018]

Bookcrossing: <https://www.bookcrossing.com/about> [19.11.2018]

Celia-kirjasto: <https://www.celia.fi> [23.10.2018]

E-kirjastot: <http://ekirjasto.kirjastot.fi/aanikirjat> [23.10.2018].

Electronic Literature Knowledge Database: <https://elmcip.net> [14.6.2019].

Elämää lukijana -keruukutsu, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura:
<https://www.finlit.fi/fi/elamaa-lukijana#.XjAQRS1DzeQ> [28.1.2020]

Goodreads: <https://www.goodreads.com> [2.7.2019].

Gutenberg-projekti:

https://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart [4.2.2018]

Kalliokoski Matti, Helsingin sanomat, 14.7.2017: Suomalaisten unelmakodeissa ei ole enää sijaa kirjoille

<http://www.hs.fi/maakirjoitukset/art-2000005290077.html> [14.7.2017]

Konmari: <https://konmari.com> [9.7.2019]

Kärki Anita, Keski-suomalainen 12.8.2017: Kirjojen tuhoaminen sattuu sieluun:
<http://www.ksml.fi/paakirjoitus/nimella/Kirjojen-tuhoaminen-sattuu-sieluun/1027601>

[12.8.2017]

Kirjan määritelmä, tieteen termipankki:

<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kirja> [18.1.2019]

Kirjan määritelmä, UNESCO:

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

[18.1.2019]

Koodeksin määritelmä, seksuaalitieteiden sanasto :

<http://tekstuaalitieteidensanasto.finlit.fi:8080/search>

Kustannusyhdistys, vuositilasto 2017:

http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?specialReport=InANu_tshell&language=FIN. [4.1.2019]

Kustannusyhdistyksen vuositilasto 2018:

http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?specialReport=InANu_tshell&language=FIN

[26.7.2019].

Kylmä Pietari, YLE 5.7.2017: Hyggeiletkö kirjan kanssa? Lukemalla saa toteuttaa fetissiaan yksityisyydestä:

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/07/05/hyggeiletko-kirjan-kanssa-lukemalla-saa-toteuttaa-fetissiaan-yksityisyydesta>

[10.9.2019]

Latvala Taina, Image-blogit 31.12.2017. Hyggeä uutta vuotta:
<https://blogit.apu.fi/minakertoja/hyggea-uutta-vuotta/>
[10.9.2019]

Lukutaitofoorumi:
https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kansallinen-lukutaitofoorumi-vastaamaan-lukutaidon-ja-lukuinnon-haasteeseen
[1.7.2019]

LibDat-hanke:
<http://virtual.vtt.fi/virtual/libdat/pdf/CameraReadyNeoviusLaunisNurmi.pdf>
[23.5.2019]

Musiikkituottajat, myyntitilasto 2018: <https://www.ifpi.fi/tilastot/vuosimyynti/>
[4.1.2019]

Nelskylä Lena, YLE 13.11.2016: Apua kaamokseen maailman onnellisimmilta – hygge-trendi antaa luvan jäädä sohvanurkkaan. <https://yle.fi/uutiset/3-9290322>
[10.9.2019]

Opetusministeriön julkaisutyypiluokittelu, käsikirja 2010:
https://aaltoodoc.aalto.fi/doc_public/ohjeet/julkaisuluokitus2010.pdf
[13.9.2019]

Sipilä Annamari, Helsingin Sanomat 7.1.2017: Hallituksen toimista suivaantunut professori Jaakko Hämeen-Anttila ei aio palata Suomeen. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005034940.html> [18.9.2019].

Smell of Books: <http://smellofbooks.com> [6.11.2018]

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Perinteen ja nykykulttuurin arkistoaineistot/Keruut/Elämää lukijana:
<https://www.finlit.fi/fi/arkisto-ja-kirjastopalvelut/kokoelmat-ja-tiedonlahteet/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-2#.XhmgRi1DzeQ> [11.1.2020]

Tilastokeskus:

http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_kat_001_fi.html

[7.8.2019]

Tilastokeskus, kirjan määritelmä: <https://www.stat.fi/meta/kas/kirja.html>

[13.9.2019]

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet ihmistieteille:

<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Valtaoja Esko, Turun sanomat 5.9.2017: Uudelleenrakastettuja kirjoja

<http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/3641026/Esko+Valtaoja+Uudelleenrakastettuja+kirjoja>

[5.9.2017]

Valtionvarainministeriön tiedote sähkö- ja äänikirjojen verotuksesta:

https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10623/sahkoisten-julkaisujen-arvonlisaverotus-kevenee-ensi-heinakuussa?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter&fbclid=IwAR3nvC1IBlq nmt9z3hj9GHFD-vpR3ONJeM57WLVtum5VAhU-2oe4T_ACAz4

[13.12.2018]

Kirjallisuus

Aaltonen Sanna & Högbacka Riitta 2015: Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Aaltonen Sanna & Högbacka Riitta (toim.): Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 164. Tampereen yliopisto, Tampere. 9–31.

Ahokas Minna 2011: Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla. Societas scientiarum Fennica 2011. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Ahola Suvi 2013: Lukupiirien Suomi: yhteisöllistä lukemista 149 suomalaisessa lukupiirissä. Helsingin yliopisto, Helsinki.
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37960> [18.9.2019].

Alftberg Åsa 2017: New Objects, Old age. The Material Culture of Growing Old. *Ethnologia Fennica* 44. 23–34. <https://doi.org/10.23991/ef.v44i0.59701>

Allington Daniel & Pihlaja Stephen 2016: Reading in the age of the internet. *Language and Literature*. 25(3), 201–210. DOI:10.1177/0963947016652781.

Bardone Ester & Kannike Anu 2017: Kitchen as a material and lived space. *Ethnologia Fennica* 44. 5–22. <https://doi.org/10.23991/ef.v44i0.59702>

Baron Naomi S. 2015: Words on Screen. The Fate of Reading in a Digital World. Oxford University Press, New York.

Bembibre Cecilia & Strlič Matija 2017: Smell of heritage: a framework for the identification, analysis and archival of historic odours. *Heritage Science* 2017, 5(2).
<https://heritagesciencejournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40494-016-0114-1>

Bergström Annika, Höglund Lars, Maceviciute Elena, Nilsson Skans Kersti, Wallin Birgitta & Wilson Thomas D. 2017: Books on Screens. Players in the Swedish E-book Market. Nordicom, Göteborg.

Bille Mikkel 2015: Lighting up cosy atmospheres in Denmark. *Emotion, Space And Society* 15, 56–63.

Birkerts Sven 2013: Reading in a Digital Age. Notes on Why the Novel and the Internet Are Opposites, and Why the Latter Both Undermines the Former and

Makes It More Necessary. In Socken Paul (ed.): *The Edge of the Precipice: Why Read Literature in the Digital Age*. McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston.

van der Boomen Marianne 2009: *Interfacing by material metaphors: How your mailbox may fool you*. 253–266. Van der Boomen Marianne, Lammes Sybille, Lehmann Ann-Sophie, Raessens Joost & Schäfer Mirko Tobias (toim.): *Digital material: Tracing New Media in Everyday Life and Technology*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

van der Boomen Marianne, Lammes Sybille, Lehmann Ann-Sophie, Raessens Joost & Schäfer Mirko Tobias (toim.) 2009: Introduction. *From the virtual to matters of fact and concern*. *Digital material: Tracing New Media in Everyday Life and Technology*. Amsterdam University Press, Amsterdam. 7–20.

Brennen Scott & Kreiss Daniel 2014: *Digitalization and Digitization*.

<http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization>

[12.12.2018]

Chartier Roger 2014: *The Author's Hand and the Printer's Mind*. Polity Press, Cambridge.

Coleman Simon & Collins Peter (toim.) 2006: *Locating the Field. Space, place and context in anthropology*. ASA Monographs. Berg, Oxford.

Collinson Ian 2009: *Everyday Readers: Reading and Popular Culture*. Equinox, London.

Davies Charlotte Aull 2008: *Reflexive ethnography: a guide to researching selves and others*. Routledge, London.

Ehn Billy, Löfgren Orvar & Wilk Richard 2016: *Exploring everyday life. Strategies for ethnography and cultural analysis*. Rowman & Littlefield, Maryland.

Ekholm, Kai & Repo, Yrjö 2010. Kirja tienhaarassa vuonna 2020. Helsinki: Gaudeamus.

Fathallah Judith May 2017: Fanfiction and the Author. How Fanfic Changes Popular Cultural Texts. Amsterdam University Press, Amsterdam.

Frykman Jonas & Gilje Nils 2003: New perspectives on phenomenology and the analysis of culture. Nordic academic press, Lund.

Frykman Jonas & Povrzanović Frykman Maja 2016: Affect and Material culture. Perspectives and Strategies. Frykman Jonas & Povrzanović Frykman Maja 2016 (toim.): *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Nordic Academic Press, Lund. 9–30.

Gibson Chris & Gibb Forbes 2011: An evaluation of second-generation ebook readers. *The Electronic Library* 29 (3). 303–319.
<https://doi.org/10.1108/02640471111141061> [28.1.2020]

Hannerz Ulf 2003: Being there...and there...and there!: Reflections on Multi-Site Ethnography. *Ethnography* 2003;4, 201. DOI: 10.1177/14661381030042003

Harju Julia 2018: Osaavatko teinit enää lukea? Lukemisen kulttuurit yläkouluiäkäisten kirjoituksissa. *Kasvatus & Aika* 12(2). 50–61.

Harvilahti Lauri 2014: Elävä arkisto, aineeton kulttuuriperintö ja pitkäaikaissäilytys. Kanerva Anna & Mitchell Riitta (toim.): *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö CUPORE*. Museovirasto, Helsinki. 167–181.
https://www.cupore.fi/images/tiedostot/elavaaineetonkulttuuriperinto_loppuraportti.pdf
[25.11.2016]

Heikkilä Harri 2015: Digitoidusta digitaaliseen – oppikirja 2.0:a etsimässä. Aalto Media Factory, Helsinki. <http://vkl.fi/files/3480/DD.pdf> [1.3.2018]

Heikkilä Harri 2017: Tämä ei ole kirja. Sähkökirjan valtavirtaistumisen haasteet. Aalto-yliopiston julkaisusarja DOCTORAL DISSERTATIONS 28/2017. Aalto ARTS Books, Helsinki.

Heinonen Visa & Konttinen Hannu 2001: Nyt uutta Suomessa – Suomalaisen mainonnan historia. Mainostajien Liitto, Helsinki.

Henare Amiria, Holbraad Martin & Wastell Sari 2007: Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically. Routledge, Oxon and New York

Herkman, Juha & Vainikka, Eliisa 2012: Lukemisen tavat. Lukeminen sosiaalisen median aikakaudella. Tampereen yliopisto, Tampere.
<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66381> [19.9.2019]

Herkman Juha & Vainikka Eliisa 2014: 'New reading' or communication? Finnish students as readers in the age of social media. Lauristin Marju & Vihalemm Peeter (toim.): Reading in Changing Society. Studies in Reading and Book Culture 2. University of Tartu Press. 97–117.

Hill Heather & Pecoskie Jill 2017: Information activities as serious leisure within the fanfiction community. Journal of Documentation. 73 (5). 843–857. DOI 10.1108/JD-04-2016-0045

Hirsjärvi Irma 2009: Faniuden siirtymiä: suomalaisen science fiction -fandomin verkostot. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/26644> [19.9.2019]

Hirvi Laura & Snellman Hanna 2013: Introduction: Nine tales of the field. Studia Fennica Ethnologica 14. Hirvi Laura & Snellman Hanna (toim.): Where is the Field? The experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 7–20.

Hytönen Kirsi-Maria 2016: Tutkija aikamatkustajana. Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia, Ruotsala Helena & Åström Anna-Maria (toim.): Kirjoittamalla kerrotut –

Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä. Ethnos-toimite 19. Ethnos ry, Helsinki. 301–337.

Hägman Kai 2008: Paras tavara maailmassa: suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 200-luvulle. Otava, Helsinki.

Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika 2014: Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika (toim.): Moniulotteinen etnografia. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry, Helsinki. 7–31.

Immonen Visa 2016: Sotkuinen aineellisuus. Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. Historiallinen aikakauskirja 114(2). 190–200.

Ingold Tim 2007. Materials against materiality. Archeological Dialogues 14(1): 1–16.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S1380203807002127> [19.9.2019]

Ingold Tim 2014: That's enough about ethnography! Journal of Ethnographic Theory 4(1), 383–395. DOI: <https://doi.org/10.14318/hau4.1.021> [19.9.2019]

Iranto Annamari 2011: Tekstin tunteet - vai tutkijan? Epäoikeudenmukaisuus oikeuskäsityksiä ilmentävissä teksteissä. Lakomäki Sami, Latvala Pauliina ja Laurén Kirsi (toim.): Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 137–157.

Iser Wolfgang 2011: The Reading Process: A Phenomenological Approach. Towheed Shafquat, Crone Rosalind & Halsey Katie 2011 (edit.): The History of Reading.. Routledge, London. 80–92.

Jaakkola Maarit 2019: From re-viewers to me-viewers: The #Bookstagram review sphere on Instagram and the uses of the perceived platform and gender affordances. Interactions: Studies in Communication & Culture. 10 (1–2). 91–110.

DOI: https://doi.org/10.1386/iscc.10.1-2.91_1

Jansen Stef 2016: Ethnography and the Choices Posed by the 'Affective Turn'.
Frykman Jonas & Povrzanović Frykman Maja 2016 (toim.): Sensitive Objects.
Affect and Material Culture. Nordic Academic Press, Lund. 55–77.

Joensuu Juri 2012: Menetelmät, koneet, kokeet. Proseduraalisuus poetiikassa,
kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa. Osuuskunta
Poesia, Helsinki.

http://www.poesia.fi/pdf/Joensuu-Juri_Menetelmat-kokeet-koneet_Poesia-2012.pdf

[20.1.2020]

Juopperi Silja 2018: Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa.
Kasvatus & Aika 12(2). 62–76.

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74131> [19.9.2019]

Kajander Anna 2018: Kirjan tuntu ja tunnelma osana lukemisen käytäntöjä.
Kasvatus&Aika 12(2). 6–24.

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74129> [19.9.2019]

Kinnunen Veera 2017: Tavarat tiellä. Sosiologinen tutkimus esinesuhteista
muutossa. Acta Universitatis Lapoensis 362. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Kirveennummi Anna 2016: Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet.
Teoksessa Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia, Ruotsala Helena & Åström Anna-
Maria (toim.): Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä.
Ethnos-toimite 19. Ethnos ry, Helsinki. 185–226.

Kiuru Elina 1999: Esineet etnologiassa. Lönnqvist Bo, Kiuru Elina & Uusitalo
Eeva (toim.): Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin.
Tietolipas 155. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 219–231.

Kondo Marie 2016: KonMari. Siivouksen elämänmullistava taika. Bazar, Helsinki.

Korkiakangas Pirjo 2001: Esineiden nostagisoituminen – ylevöityneen, arkisen ja kansanomaisuuden nostalgiaa. Vesterinen Ilmari & Lönnqvist Bo (toim.): Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Tietolipas 179. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 75–101.

Korkiakangas Pirjo 2005: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Fingerroos Outi, Haanpää Riina, Heimo Anne & Peltonen Ulla-Maija (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 120–144.

Korkiakangas Pirjo, Lappi Tiina-Riitta & Niskanen Heli 2008: Ethnological glances at material culture. Korkiakangas Pirjo, Lappi Tiina-Riitta & Niskanen Heli (toim.) Touching things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture. Studia Fennica Ethnologica 11. Finnish Literature Society, Helsinki. 8–17.

Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia, Ruotsala Helena & Åström Anna-Maria (toim.) 2016: Kirjoittamalla kerrottua. Kirjoittamalla kerrotut – Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä. Ethnos-toimite 19. Ethnos ry, Helsinki. 7–39.

Korolainen Kari 2017: The Handwork of Folkloristic-Ethnological Knowledge. Ethnologia Fennica 44, 35–51. <https://doi.org/10.23991/ef.v44i0.59693>

Koskimaa Raine & Halkola Paula 2016: CD-romista digikulttuuriin: elektroninen lastenkirjallisuus Suomessa. Onnimanni 2016 (3), 8–11.

Koskimaa Raine & Lahdenperä Linda 2017: Lastenkirjallisuuden digitalisoituminen. Leikillisuus ja pelillisuus lastenkirjasovelluksissa. Avain. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti 3/2017. 74–93.

Koskinen Inkeri 2014: Alkuperäiskansojen tieto tutkimuksessa: tieteenfilosofinen näkökulma. Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika (toim.): Moniulotteinen etnografia. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry, Helsinki. 128–152.

Koskinen-Koivisto Eerika & Seitsonen Oula 2019: Landscapes of Loss, Destruction and Recovery: Sámi Elders' Childhood Memories of the Second World War. *Ethnologia Europaea* 49 (1). 24–40.

Koskinen-Koivisto Eerika & Thomas Suzie 2018: Remembering and Forgetting, Discovering and Cherishing. Engagements with Material Culture of War in Finnish Lapland. *Ethnologia Fennica* 45, 28–54.

DOI: <https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.60647> [28.1.2020]

Kotilainen Sofia 2014: Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historian tutkimuksessa. Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika (toim.): Moniulotteinen etnografia. Ethnos-toimite 17. Ethnos ry, Helsinki. 153–181.

Kukka Silja 2012: Eroottiset kirjalliset utopiat: Slash-fanifiktio mahdolliset maailmat homoeroottisena kirjallisuutena. *AVAIN - kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti*, 9(4). 51–64.

Kurschus Stephanie 2014: *European Book Cultures: Diversity as a Challenge*. Springer, Wiesbaden.

Kuusela Hanna 2013: Seuraa esinettä – Kirjat liikkuvassa maailmassa. Teoksessa Lehtonen Mikko (toim.): *Liikkuva maailma - liike, raja, tieto*. Helsinki, Vastapaino. 110–130.

Laine Tuija 2018a: Kirjahistorian perusteet ja tutkimus. Suomen kirjahistoriallinen seura ry, Helsinki. Verkkoaineisto: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4040-1> [19.9.2019]

Laine Tuija 2018b: Lukeminen – yksityinen vai yhteisöllinen tapahtuma?

Kasvatus & Aika, 12(2), 21–35.

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74128> [19.9.2019]

Laitinen Riitta & Mäkikalli Maija (toim.) 2010: Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Historiallinen arkisto 130. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Lakomäki Sami, Latvala Pauliina ja Laurén Kirsi 2011: Menetelmien jäljillä. Lakomäki Sami, Latvala Pauliina ja Laurén Kirsi (toim.): Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 7–27.

Lauristin Marju & Vihalemm Peeter 2014: Introduction. Lauristin Marju & Vihalemm Peeter (toim.): Reading in Changing Society. Studies in Reading and Book Culture 2. University of Tartu Press, Tartu. 7–12.

Lehtinen Ildikó 2005: Seikkailua esinetutkimuksessa. Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia & Ruotsala Helena (toim.): Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos-toimite 11. Ethnos ry, Helsinki. 184–205.

Lehtonen Juhani U.E 2005: Kansatieteen tutkimushistoria. Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia & Ruotsala Helena (toim.): Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos-toimite 11. Ethnos ry, Helsinki. 11–24.

Lehtonen Mikko 2001: Post Scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella. Vastapaino, Tampere.

Lehtonen Mikko 2014: Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia. Vastapaino, Tampere.

Lehtonen Turo-Kimmo 2008: Aineellinen yhteisö. Tutkijaliitto, Helsinki.

Leonardi, Paul M. 2010. Digital materiality? How artifacts without matter, matter. *First Monday* 15(6–7).

DOI: <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v15i6.3036> [21.10.2015]

Linnet Jeppe Trolle 2011: Money Can't Buy Me Hygge. Danish Middle-Class Consumption, Egalitarianism, and the Sanctity of Inner Space. *Social Analysis*, Volume 55, Issue 2, Summer 2011, 21–44. Bergen Journals. doi:10.3167/sa.2011.550202

Ludovico Alessandro 2012: Post digital print. The Mutation of Publishing since 1894. *Onomatopoe* 77.

Lundblad Kristina 2015: Bound to be modern: publishers' cloth bindings and the material culture of the book, 1840-1914. New Castle, Oak Knoll Press.

Lyons Martyn 2008: Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-Century France. University of Toronto Press, Toronto.

Lyons Martyn 2010: A History of Reading and Writing in the Western World. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Lyons Martyn, Kotilainen Sofia & Mäkinen Ilkka 2015: The Functions and Purpose of Vernacular Literacy: an introduction. *Journal of Social History* 49(2). 283–286.

Löfgren Orvar 2016a: Emotional Baggage. Unpacking the Suitcase. Frykman Jonas & Povrzanović Frykman Maja 2016 (toim.): Sensitive Objects. Affect and Material Culture. Nordic Academic Press, Lund.

Löfgren Orvar 2016b: Containing the Past, the Present and the Future: Packing a Suitcase. *Narodna umjetnost. Croatian journal of Ethnology and Folklore research* 53(1). 59–74.

Löfström Jan 2010: Aistit, muistot ja neuroantropologia. ELORE 17(1). http://www.elore.fi/arkisto/1_10/kolumni_lofstrom_1_10.pdf [1.3.2018].

MacFadyen Heather 2011: The Reader's Devices. The Affordances of Ebook readers. Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management 7. <http://dalspace.library.dal.ca/handle/10222/13823> [6.11.2018].

Makkonen Elina 2009: Muistitiedon etnografiaa tuottamassa. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja, 58. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Mangen Anne 2016: What Hands May Tell Us about Reading and Writing. Educational Theory, 66 (4). 457–477.

Mangen Anne, Walgremo Bente R. & Bønnick Kolbjørn 2013. Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. International Journal of Educational Research 58, 61–68. DOI: 10.1016/j.ijer.2012.12.002. [21.10.2015]

Marcus, George 1995: Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. Annual Review of Anthropology, 24. 95–117.

Massey Doreen 2008: Samanaikainen tila. Toim. Lehtonen Mikko, Rantanen Pekka & Valkonen Jarno, suom. Rovio Janne. Vastapaino, Tampere.

Mattila Anna-Liisa 2001: Esineen symbolikieli leipien kertomana. Vesterinen Ilmari & Lönnqvist Bo (toim.): Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Tietolipas 179. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 125–143.

McLuhan Marshall 1962: The Gutenberg Galaxy. Routledge, London.

Mikkola Kati 2009: Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Mikkonen Anna 2017: Fiction Readers' Book Search in Public Library Catalogues. Acta Universitatis Tamperensis 2299. University of Tampere.

Mäntylä Sinikka 1989: Länsipohjalainen kaappikello: innovaatiosta folklorismiin. Kansatieteellinen arkisto 35. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Mäkikalli Maija 2010: Johdanto. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Laitinen Riitta & Mäkikalli Maija (toim.): Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Historiallinen arkisto 130. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 9–33.

Mäkinen Ilkka 2013: Lukuhulun vallankumous ja Jean-Jacques Rousseau. Kasvatus & Aika 7 (1). 60–75. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68372> [30.1.2019].

Mäkinen, Ilkka 2014. Reading like monks. The death or survival of the love of reading? In Marju Lauristin & Peeter Vihalemm (eds.) Reading in changing society. Studies in reading and book culture 2. University of Tartu press, Tartu. 13–27.

Mäkinen Ilkka (2018): Lukuhulun paluu: motivaation käsite suomalaisessa lukemistutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeen. Kasvatus & Aika, 12(2), 7–20. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74127> [19.9.2019]

Nieminen Aila, Olsson Pia , Ruotsala Helena & Siivonen Katriina 2011: Aineen taikaa: näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1336. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Norman Donald A. 2004: Emotional design: why we love (or hate) everyday things. Basic Books, New York.

Olsson Pia 2016: Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa Korkiakangas Pirjo, Olsson Pia, Ruotsala Helena & Åström Anna-Maria (toim.): Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä. Ethnos-toimite 19. Helsinki, Ethnos ry. 155–184

Ong Walter J. 1991 [1982]: *Orality and literacy: the technologizing of the world*. Routledge, London.

Ooi Kamy & Li Liew Chern 2011: Selecting fiction as part of everyday life information seeking. *Journal of Documentation* 67(5). 748–772.

Pantzar Mika 1996: *Kuinka teknologia kesytetään: kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen*. Hanki ja jää, Helsinki.

Peltonen Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 657. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Peteri Virve 2006: *Mediaksi kotiin. Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Tampere, Tampere University Press.

Petroski Henry 1999: *The Book on the Bookshelf*. Alfred A. Knopf, inc, New York.

Pink Sarah 2009: *Doing Sensory Ethnography*. Sage, London.

Pink Sarah, Sinanan Jolynna, Hjorth Larissa & Horst Heather 2016: Tactile digital ethnography: Researching mobile media through the hand. *Mobile Media & Communications* 4(2). 237–251. DOI: 10.1177/205015791561958.

Povrzanović Frykman, Maja 2016: *Sensitive Objects of Humanitarian Aid. Corporeal Memories and Affective Continuities*. Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman (toim.) *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Nordic Academic Press, Lund. 79–104.

Purhonen Semi, Gronow Jukka, Heikkilä Riie, Kahma Nina, Rahkonen Keijo ja Toikka Arho 2014: Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen. Gaudeamus, Helsinki.

Pyne Lydia 2016: Bookshelf. Object lessons. Bloomsbury, London.

Pöysä Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Fingerroos Outi, Haanpää Riina, Heimo Anne & Peltonen Ulla-Maija (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 221–243.

Pöysä Jyrki 2015: Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Kultaneito XVII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.

Ray Murray, Padmini & Squires, Claire 2013. The digital publishing communications circuit. Book 2.0, 3 (1). 3–24. DOI: 10.1386/btwo.3.1.3_1

Richardson John V. Jr & Mahmood Khalid 2012: eBook readers: user satisfaction and usability issues. Library Hi Tech 30 (1). 170–185.
<https://doi.org/10.1108/07378831211213283> [28.1.2020]

Rodger Nicola 2019: From bookshelf porn and shelfies to #bookfacefriday: How readers use Pinterest to promote their bookishness. Participations. Journal of Audience & Reception Studies 16(1). 473–495.

Roivainen Päivi 2016: Puettu lapsuus: löytöretkiä lastenvaatteiden saarille. Kansatieteellinen arkisto 56. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Rosenfield Mark, Jahan Shadika, Nunez Kiara & Chan Kahei 2015. Cognitive demand, digital screens and blink rate. Computers in Human Behavior 51. 403–406.

Ross, Catherine Sheldrick, McKechnie Lynne & Rothbauer Paulette M. 2006: Reading Matters. What the Research Reveals about Reading, Libraries, and Community. London, Libraries Unlimited.

Rowberry Simon 2015: Ebookness. Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies. First published on July 1, 2015. Sage Journals. 1–18 DOI:10.1177/1354856515592509

Rubery Matthew 2016: The Untold Story of the Talking Book. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Saarikangas Kirsi 2013: Multisensory Memories and the Spaces of Suburban Childhood in the Greater Helsinki Region in the 1950s and 1960s. Isomaa Saija, Lyytikäinen Pirjo & Saarikangas Kirsi (toim.): Imagining Spaces and Places. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne. 27–54.

Saarikoski Helena 2011: Menneisyyden ruumiinkokemusten tutkiminen kirjoitetuissa aineistoissa. Lakomäki Sami, Latvala Pauliina ja Laurén Kirsi (toim.): Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 117–136.

Salmi-Niklander Kirsti 2006: Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Fingerroos Outi, Haanpää Riina, Heimo Anne & Peltonen Ulla-Maija (toim.): Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 199–220.

Salmi-Niklander Kirsti 2018: Lukemisen kokemuksia ja käytäntöjä etsimässä. Kasvatus ja aika 12(2). 2–6.

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74126>

[19.9.2019]

Salmi-Niklander Kirsti & Laine Tuija 2018: Book Culture from Below in Finland. Oxford Research Encyclopedia of Literature. Oxford University Press, Oxford. https://tuhat.helsinki.fi/portal/files/99597968/Oxford_artikkeli.pdf [19.9.2019]

Sammallahti Leena 1980: Suomalainen kansanomainen jalaskehto. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Sammallahti Leena & Lehto Marja-Liisa 2006: Suomalainen sänky. Kansanomaisten vuodekalusteiden historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1094. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Sarantola-Weiss Minna 2003: Sohvaryhmän läpimurto: kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960 ja 1970 –lukujen vaihteessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 912. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Shields Rob 2003: The virtual. Routledge, London.

Silva Elisabeth B. 2010: Technology, Culture, Family: Influences on Home Life. Studies in Family and Intimate Life. Palgrave, Basingstoke.

Smith Kelvin 2012: The Publishing Business – From p-books to e-books. Creative Careers. AVA Publishing SA. Lausanne, Switzerland.

Snellman Alex 2016: Olisiko jo aika tutkia esineitä ?
http://www.artefacta.fi/uutiset/puheenvuoro_olisiko_jo_aika_tutkia_esineita.562_news [18.11.2018]

Snellman Hanna 2003: Kansa tietää! Teoksessa Laaksonen Pekka, Knuutila Seppo & Piela Ulla (toim.): Tutkijat kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 44–61.

Snellman Hanna 2014: Kansatieteellisten karttojen takaa. Teoksessa Markkola Pirjo, Snellman Hanna & Östman Ann-Catrin (toim.): Kotiseutu ja kansakunta.

Miten suomalaista historiaa on rakennettu. Historiallinen arkisto 142. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 239–267.

Snellman Hanna 2001: Khants' Time. Kikimora publications, series B. Aleksanteri Institute, Helsinki.

Soronen Anne 2014: Updating Ordinary Coziness: Finnish Home Makeovers as Representations of Self and Family. *Journal of Research in Gender Studies*. Volume 4(1). 915–929.

Starre Alexander 2015: *Metamedia. American Book Fictions and Literary Print Culture after Digitization*. University of Iowa Press, Iowa City.

Suominen Jaakko 2011: Koneen tuoksu. *Tekniikan Waiheita*, 29 (4). 5–25. <https://journal.fi/tekniikanwaiheita/article/view/64009> [1.3.2018.]

Suominen Jaakko, Silvast Antti & Harviainen Tuomas 2018: Smelling Machine History: Olfactory Experiences of Information Technology. *Technology and Culture* 59 (2). 313–337.

Suopajarvi Tiina, Koskinen-Koivisto Eerika, Korjonen-Kuusipuro Kristiina, Hytönen Kirsi-Maria & Hämeenaho, Pilvi 2019: Tunteilla on väliä: Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 26:2. 42–67.
DOI: <https://doi.org/10.30666/elore.77809> [28.1.2020]

Throop C. Jason 2003: Articulating experience. *Anthropological theory*, Vol 3(2). 219–241.

Tiili Miia-Leena 2016: Ammatillaisuuden ankkuripaikat. Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa. *Kansatieteellinen Arkisto* 55. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Towheed Shafquat, Crone Rosalind & Halsey Katie 2011: *The History of Reading: A Reader*. General Introduction. Routledge, Oxon. 1–9.

Vannini Phillip, Waskul Dennis & Gottchalk Simon 2013: *The Senses in Self, Society, and Culture. A Sociology of the Senses*. Routledge, New York.

Vauhkonen Ville 2016: *Kohti kirjan oppia. Vanhan Suomen talonpoikien kirjallistuminen Ruotsin kuningaskunnan ja Venäjän keisarikunnan luterilaisuuden risteytymässä 1721-1811*. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, Helsinki.

Vuoristo Osmo 1978: *Suomalaiset Haarikka-astiat*. Kansatieteellinen arkisto 29. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

